

1955

KAMNIŠKI
ZBORNIK

KAMNIŠKI ZBORNIK

V JUNIJU 1955

MATIČNA KNJIŽNICA KAMNIK

KA č i 08
KAMNIŠKI

/1

949.712 Kamnik(059)

1001721

COBISS •

Darovali življenje za domovino

*v času narodnoosvobodilne vojne
od 1941. do 1945. leta*

ABRAMIČ OTON, Šutna
BARBIČ JOŽEF, Podgorje
BENČINA FILIP, Mekinje
BENEDIK MINKA, Kamnik
BENKOVIČ CIRIL, Novi trg
BERLEC IVAN, Duplica
BERLEC MIHAEL, Duplica
BERVAR FRANC, Graben
BEŠTER ALOJZ, Perovo
BLAGNE JANKO, Kamnik
BOGATAJ DARKO, Kamnik
BOMBAČ BOŽIDAR, Šutna
BRANDŠTETER JAKOB, Kamnik
BREJC ALFONZ, Šutna
BRNOT JOŽEF, Nevlje
BRNOT VALENTIN, Zg. Palovče
BROLIH IVAN, Podgorje
CESTNIK RUDOLF, Mekinje
ČERNE KAZIMIR, Kamnik
DOBAJ VINKO, Duplica
DOLGAN STANKO, Kamnik
DOLINŠEK STANKO, Mekinje
DREKONJA CIRIL, Kamnik
DREMELJ LEOPOLD, Kamnik
DRNOVŠEK MIRKO, Kamnik
DROLČ FRANC, Novi trg
EXLER MIRKO, Zaprice
EXLER VLADIMIR, Zaprice
FORNEZI FRANC, Kamnik
GOLOB Ing. MIRKO, Kamnik
GOLOB TEREZIJA, Mekinje
GRABNAR IVAN, Nevlje
GRADIŠEK FRANC, Nevlje
GRUDEN ŠTEFAN, Kamnik

GRZINIČ ANTON, Zaprice
HROVAT FERDINAND, Mekinje
HROVAT STANISLAV, Mekinje
HREN IGNAC, Kamnik
HRIBAR ANDREJ, Kamnik
HRIBAR JANEZ, Kamnik
HVALIČ BORIS, Vrhpolje
JAGODIČ JANEZ, Graben
Jeglič ANTON, Šutna
Jeglič SONJA, Šutna
JERAS MARJAN, Vir
JURČEC FRANC, Mekinje
KAČ FRANC, Kamnik
KALIŠNIK SLAVKO, Perovo
KLADNIK RUDOLF, Nevlje
KLAVČIČ SILVAN, Šutna
KLEMENC PAVLA, Olševik
KLEMENČIČ MIROSLAV, Šutna
KNEZ ANTON, Kamnik
KOČNIK FRANC, Poreber
KODRA JANEZ, Perovo
KOLARIČ MILAN, Mesto
KOTNIK FRANC, Hrib
KOTNIK JANEZ, Poreber
KOTNIK JOŽEF, Briše
KOŽELJ FORTUNAT, Tunjice
LAKNER JANEZ, Vrhpolje
LAP VINCENC, Šutna
LAVTIŽAR RUDOLF, Zaprice
LANIŠEK JERNEJ, Laniše
LEKAN ALOJZ, Kamnik
LETNAR FRANC, Mekinje
LETNAR VINCENC, Perovo
LETNAR MARIJA, Perovo
LETNAR RADOSLAV, Perovo
MASTNAK JANEZ, Bakovnik
MATJAŠIČ MILAN, Šutna
MEDMEŠ CITA, Nevlje
MEDMEŠ FILIP, Nevlje
MEDMEŠ IVAN, Nevlje

MEJAČ SLAVKA, Graben
MIHELIČ ALBIN, Nevlje
MIHELIČ IVAN, Olševek
MIHELIČ FRANCKA, Olševek
MIHELIN FRANC, Podgorje
MIKLAVČIČ ANTON, Kamnik
MLAKAR DOMINIK, Mekinje
MOLE ALBIN, Podgorje
MOLE FRANC, Podgorje
MOLJK JAKOB, Kamnik
NADIŽAR ANTON, Duplica
OSENAR IVAN, Vrhpolje
OSENAR JULIJ, Vrhpolje
OREŠNIK IVAN, Duplica
OREŠNIK FRANC, Duplica
PANČUR LEOPOLD, Poreber
PANČUR MATEVŽ, Poreber
PANTAR ANTON, Mesto
PAVLIČ MATEVŽ, Podgorje
PEČE JOŽEF, Kamnik
PESTOTNIK JOŽEF, Duplica
PESTOTNIK VALENTIN, Podgorje
PETERLIN STANISLAV, Kamnik
PLEVEL JERNEJ, Olševek
PODGORŠEK JOŽEF, Mesto
PODOBNIK DANILO, Graben
POGAČAR URH, Podgora
POLEC dr. JULIJ, Mesto
POLENČIČ TEREZIJA, Olševek
POZNIK FRANC, Jeranovo
PREGELJ IVAN, Zaprice
PROSEN VIKTOR, Duplica
RAJH DRAGO, Novi trg
REPIČ BOŽIDAR, Graben
ROMŠAK JANEZ, Laniše
ROTOVNIK KAREL, Kamnik
ROZMAN BOJAN, Duplica
ROŽIČ VILJEM, Kamnik
SAKELŠEK EMIL, Perovo
SEMEJA FRANC, Duplica

SEMEJA JOŽEF, Duplica
SEMEJA LJUDMILA, Duplica
SEMEJA SLAVKO, Duplica
SITAR GENEROZ, Jeranovo
SLAPAR FRANC, Palovče
SLAPAR IVAN, Palovče
SMEŠNJAVEC FRANC, Vranja peč
SLEJKO VJEKOSLAV, Duplica
SMOLNIKAR VALENTIN, Zaprice
STARE Ing. FRANCE, Mesto
STELE JOŽEF, Košiče
SUŠNIK JANEZ, Jeranovo
SVETIC TOMAŽ, Vrhpolje
SVETLIN IVAN, Podgorje
ŠAVELJ JOŽEF, Duplica
ŠEST JOŽEF, Mesto
ŠIF FRANC, Zaprice
ŠIF JOŽEFA, Zaprice
ŠIF FRANC, Zaprice
ŠIMENC MAKS, Nevlje
ŠINIGOJ BOJAN, Graben
ŠMUC FERDO, Kamnik
ŠUSTER IVANKA, Kamnik
TOMINC JANEZ, Mekinje
TOREL PAVEL, Kamnik
TROBEVŠEK STANKO, Graben
TROBEVŠEK STANKA, Graben
URBANIJA ALOJZIJ, Bakovnik
VENGUST DOMINIK, Duplica
VENGUST IVAN, Duplica
VIDIC dr. FRAN, Mesto
VIDMAR FRANC, Zaprice
VIRJANT FRANC, Olševak
VIRJANT LEOPOLD, Olševak
VIRJANT JAKOB, Olševak
VIRJENT FRANC, Olševak
ZORE FRANC, Novi trg
ŽAGAR FRANC, Tunjice
ŽAGAR LIBERAT, Graben
ŽBOGAR STANISLAV, Duplica

Imenovani so bivali na območju občine Kamnik. Ako je kakšno ime izpušeno, prosimo, da svojci javijo občinskemu odboru Zveze borcev Kamnik

dkar smo na poti poglobitve socialističnih družbenih odnosov prenesli vedno več pristojnosti višjih organov ljudske oblasti na nižje, na ljudske odbore in svete državljanov, na organe družbenega in delavskega upravljanja, čutimo vse večjo potrebo, da delo teh organov okrepimo s sistematičnim proučevanjem številnih problemov ob podpori znanstvenih in družbenih institucij. Prehajamo v obdobje, ki terja na vseh področjih delovanja od slehernega našega državljana splošno razgledanost in vedno večjo strokovno sposobnost pa tudi zavestno razumevanje naše poti v socializem.

Kamniški zbornik so rodile želje, prispevati s članki, razpravami in spisi s področja Kamnika in okolice k celotni gospodarski, kulturni, zgodovinski, geografski in narodopisni podobi vse slovenske zemlje pa s tem opraviti tudi zgoraj omenjeno nalogo. Zbrati v Kamniškem zborniku vse, kar iz njegove slavne preteklosti ne sme utoniti v pozabo, a še ni bilo objavljeno; zbrati tisto, kar je dajalo Kamniku nekdanj njegovo mesto v zgodovini našega ljudstva in s čimer se uvršča danes med naše gospodarsko in kulturno pomembnejše kraje; zbrati in objaviti vse, s čimer je razvoju slovenske domovine služil nekdanj in služi danes; objaviti vse, kar bi o Kamniku in okolici moglo zanimati tujca in dati priznanje domačinu, je cilj Kamniškega zbornika. Te naloge ne moremo opraviti v kratkem času, zato naj bi Zbornik izhajal vsako leto enkrat in naj bi vanj prispevali vsi, ki bi to lahko storili.

Začetni problemi so nekoliko utesnili program letošnjega Zbornika, a uredništvo upa, da bodo naslednji letniki pritegnili k sodelovanju še mnoge sodelavce.

Letošnja številka Kamniškega zbornika je posvečena velikemu prazniku naše domovine: prazniku desete obletnice osvoboditve.

Uredniški odbor

LEPO RAVNAJ
S KNJIGO!

OB DESETI OBLETNICI OSVOBODITVE

Tomo Brejc

Kolikor bolj se časovno od nas oddaljuje velika doba naše narodno-osvobodilne borbe, toliko jasneje stopa pred nas njena pomembnost v vsej svoji širini in globini — ne samo za narode Jugoslavije, temveč za vse človeštvo. Te pomembnosti v prvih letih po osvoboditvi nismo mogli videti v celoti zato, ker nam je bilo še preveč v spominu vse, kar smo doživeli med narodno-osvobodilno borbo. Zdaj pa čutimo, da v nas samih pomen naše narodno-osvobodilne borbe raste od leta do leta.

To je logično in razumljivo. Naša narodnoosvobodilna borba in ljudska revolucija je nekaj tako svojstvenega in edinstvenega, da bo šla v zgodovino človeštva kot posebna doba, v kateri so se najprej v Jugoslaviji izvršile največje in najgloblje družbene spremembe, obdobje, v katerem se je začela poslednja, dolga in naporna borba za dokončno ekonomsko, socialno in duhovno osvoboditev človeka v najširšem pomenu te besede. Zaslugo za tak razvoj naše revolucije ima predvsem naše vodstvo. Del njegovih ukrepov je sicer vedno usmerjen v bližnjo, še več teh ukrepov pa je namenjenih daljni bodočnosti, tako da ljudje z manjšo idejno in politično zavestjo njihove daljnosežnosti pogosto ne razumejo v celoti in je zato treba mnogo pojasnjevanja in političnega dela.

Toda tako je bilo v naši revoluciji od vsega začetka. Ni mogoče pozabiti, kako hud je bil leta 1941 boj z oportunizmom iz bivše socialnodemokratske in meščanskopoliitične šole, iz katere je vrsta ljudi preplašeno krilila z rokami: »Vstaja proti okupatorju? Ali ste zmešani? Ali se res ne zavedate moči Hitlerjevih armad, tehnične dovršenosti njihovega orožja? Kje je vaše orožje? Kje oprema in druga sredstva, ki so potrebna za uspeh oborožene vstaje zoper okupatorja?«

Tovariš Tito in njegovi sodelavci pa so bili v pravilnost svojih ukrepov, utemeljenih v marksistični znanosti, tako trdno prepričani, da se je moč njihovega prepričanja zakoreninila v ves naš politični kader, s katerim smo takrat razpolagali in se po njem prenašala na množice. Človeštvo ne bo dopustilo zmage najmračnejših sil fašizma, ki hočejo zadušiti svobodo in napredek, pa naj boj traja še tako dolgo. Moramo začeti z oboroženo vstajo, če hočemo, da nas

bodo slišali po zmagi, ko se bo na novo odločalo o usodi narodov. To je bila osnovna vodilna misel, katere pravilnost je zgodovina že potrdila.

Toda trdna vera v zmago, ki jo je izžarevalo naše vrhovno vodstvo, ni vplivala pozitivno samo v tej smeri. Navdihnili je naše kadre tudi s samozavestjo in odločnostjo, bili so sposobni prevzeti na svoje rame tudi najtežje odločitve. Dobro se še spominjam delovanja Pokrajinskega komiteja KPS leta 1941 na Gorenjskem: dobili smo sicer osnovne smernice za organizacijo ljudske vstaje, toda izvajali smo jih samostojno. Nihče ni bil samo prenašalec direktiv, kot se je ob neki priložnosti izrazil eden izmed naših lokalnih funkcionarjev v Kamniku. — Take površne in nepremišljene ocene niso dopustne in so škodljive, ker niso resnične. To je bila doba, ki nesamostojnosti odgovornih ljudi ni trpela. Res je, da smo se med seboj mnogo posvetovali in izkoriščali dobre in slabe izkušnje, toda vsak je na svojem sektorju moral samostojno ukrepati in prevzeti nase tudi vso odgovornost.

Danes nam je do kraja jasno, kaj bi bilo z nami po zmagi nad fašizmom, da nismo tudi sami zanj doprinesli velik del. Na mirovnih konferencah bi morali sedeti na koncu zelene mize in ponižno čakati na drobtinice, ki bi nam jih vrgle velike sile. Tako pa smo sodelovali kot polnopravni zavezniki in uresničenje velikega dela naših zahtev tudi dosegli. Mimogrede naj omenim, da smo se tudi v letu 1948 morali najprej sami upreti Staljinovi diktaturi in šele potem nas je podprla tudi svetovna javnost.

V naši notranji politiki je od vseh revolucionarnih pridobitev najvažnejše družbeno upravljanje. Ne soglašam z ljudmi, ki vidijo samo njegove prehodne težave in napake. Pri nas se začel je proces, ki ga je predvidel Karl Marx, socializem v naši jugoslovanski praksi vrača ljudstvu stoletja kratene pravice in polnomočja. Po delavskem razredu in ustanovah družbenega upravljanja ljudje sami odločajo v gospodarstvu, prosveti, zdravstvu, v organih socialnega zavarovanja itd. in se pri tem tudi praktično vzgajajo v nove, resnično svobodne ljudi. To je doslej v zgodovini človeštva največji korak na poti k popolni osvoboditvi človeka. Družbeno upravljanje se ne more izogniti začetnim slabostim, ker ga praktično izvajajo ljudje, ki dostikrat nimajo niti zadostne državljanske kaj šele socialistične zavesti, kot je letos v svojem govoru pred zvezno ljudsko skupščino pravilno ugotovil maršal Tito. To je — kot že rečeno — njegova prehodna slabost, ki pa ne more zmanjšati njegovega pomena za bodočnost.

Družbeno upravljanje je težaven revolucionarni proces, v katerem se vodi bitka predvsem za ljudi, za dvig njihovega političnega in strokovnega znanja. Kolikor bolj bosta rasla socialistična zavest in znanje ljudi v družbenem upravljanju, toliko uspešneje bodo izvajali svoje naloge v korist skupnosti. To pa je hud in zagrizen boj tudi zato, ker mu nasprotujejo nazadnjaške sile preteklosti, ker vanj prihajajo ljudje s staro vzgojo in mentaliteto, katerih

znanje in izkušnje so nam sicer potrebne, toda na drugi strani prav ti ljudje pogosto niso sposobni razumeti, da so v socialistični družbi interesi skupnosti poglavitna stvar, zato s sebičnostjo in nesolidnostjo v poslovanju kvarijo tudi doraščajočo mlajšo generacijo.

Spričo tega sta sedaj marksistična in strokovna vzgoja mladih kadrov naša najvažnejša naloga. Od teh kadrov zavisi, kako se bo razvijalo družbeno upravljanje v bodoče. Samo po sebi se razume, da smo za pravilno vzgojo teh kadrov odgovorni vsi, prav posebno pa naše družbenopolitične organizacije, pedagoške in znanstvene ustanove.

Praznujemo 10. obletnico osvoboditve. Dasi je prav sedaj in bo še nekaj časa zaradi okolnosti, ki jih nismo mi zakrivili, boj za dvig življenjske ravni našega delovnega človeka izredno hud, nam to ne sme zamegliti jasnega pogleda na velike uspehe, dosežene v desetih letih po osvoboditvi na vseh področjih družbene dejavnosti. Ne bom našteval rezultatov in uspehov naše socialistične izgradnje. Vsak naj sam pogleda malo dalje okrog sebe in naj se zaveda: na stotine novih tovarn, novih cest, tisoči kilometrov novih železniških prog, zdravstvenih ustanov, šol in znanstvenih zavodov — za koga pa je bilo zgrajeno in se še gradi vse to? Vse je namenjeno našemu človeku, da bi lažje in bolje živel.

In še nekaj: Prešinja nas ponosna zavest, da v boju za osvoboditev našega naroda, za to da danes v svobodi živimo in gradimo, ljudstvo v kamniški dolini ni bilo med zadnjimi, temveč med prvimi. Prva organizirana vstaja se je začela v bivšem kamniškem okrožju, to resnico so ugotovili in tudi že priznali naši zgodovinarji. Naj nam bo to dejstvo svetla in ponosna vzgojna tradicija: Ne biti v boju za socialistični napredek naše dežele nikoli med zadnjimi, temveč vedno med prvimi. To naj bo naše življenjsko pravilo!

Nikoli nam ne bo žal, če ga bomo dosledno izvajali.

ŠLANDROVCI NA KAMNIŠKEM

Jože Štok-Korotan

Ime Kamnik je spadalo v besedni zaklad vsakdanje rabe štajerskih partizanov. Mnogo se je govorilo o Kamniškem bataljonu, o kamniških aktivistih in zaupnikih, o obveščevalcih in kurirkah, o pošiljkah, ki so jih skrbne žene in dekleta pošiljale partizanom; dosti se je govorilo tudi o neugnanih junakih.

Ni ga bilo partizana na Štajerskem, ki si ne bi želel vsaj malo popartizaniti v kamniški okolici. Kdor je prišel tja ali v naročje Moravske republike, ki so jo imeli Kamničani za svojo, je bil deležen pristrčnega sprejema in gostoljubja dobrih prebivalcev. In ni ga bilo borca, ki se ne bi počutil varnega in močnega v gmajnah in gozdovih v vzhodju Kamniških planin.

Kamnik in njegova partizanska okolica pa sta bila tudi dragocena kovačnica novih kadrov ljudske revolucije; bila sta odskočna deska za razvoj partizanstva v Spodnji Štajerski.

Kamnik in njegova naravna okolica sta bila tista, ki sta se 22. julija 1941 prva v Sloveniji z oboroženo vojaško enoto dvignila v upor proti zasužnjevalcu. In prav Kamniški bataljon je bil tisti, ki je povedal Nemcem jasno in odločno, da se Slovenci ne bomo pokorili krvavemu pruskemu škornju. Na vseh koncih in krajih so zaprasketale partizanske puške; akcije so se vrstile druga za drugo...

V letu 1942 so operirali po Sloveniji že mnogi bataljoni in samostojne čete. Kamniški bataljon je v sestavu Kokrškega odreda bil mnoge borbe z Nemci na Gorenjskem in predstavljal udarno kladivo ljudske revolucije. Nezadržno je trl nemške betice in glave izdajalskim kačam. Še slavnjša pa je bila njegova pot, ko se je konec leta 1942 ločil od Kokrškega odreda in se vključil v Kamniško-zasavski odred, ki so ga sestavljali Kamniški, Zasavski in Savinjski bataljon.

Ko je bila 6. avgusta 1943 iz Kamniško-zasavskega odreda ter iz Pohorskega in Koroškega bataljona, pa delno tudi iz Kozjanske čete ustanovljena VI. SNOUB »Slavka Šlandra«, so jo imeli Kamničani za svojo brigado. Za svojo so jo imeli tudi Zasavci in Savinjšani, skratka vsi Štajerci. Zato smo jo sprva imenovali tudi Štajerska brigada, saj je predstavljala udarno pest revolucije na Štajerskem.

Morda mi bo kdo očital, da ne poznam zemljepisa. Vsem tistim bi rad pojasnil, da je partizanski pojem Štajerske zajel tudi majhen del Gorenjske, to je Kamnik in njegovo okolico. To pomeni vse tisto področje, ki je spadalo pod IV. operativno cono, ki smo jo imenovali tudi Štajerska cona.

Kdor bo pisal zgodovino Šlandrove brigade, ne bo v zadregi. Njena borbena pot je ovenčana s tolikimi zmagami, da je upravičeno nosila naziv udarne brigade in da ni naključje, da je bila odlikovana s tako visokim odlikovanjem kot je Red zasluge za narod I. stopnje, ki ga je prejela ob zboru brigad na Ostrožnem.

Ni moj namen opisovati celotno borbeno pot Šlandrove brigade, pač pa bi jo rad s spominom spremljal skozi nemško ofenzivo v jeseni 1943.

Brž ko je bila ustanovljena Šlandrova brigada, so jo Nemci obkolili z več obročmi in jo napadli. Svoj ognjeni krst je prestala v boju proti 12.000 Nemcem pri Vidergi, Sv. Mohorju in na Murovici. Težavna je bila tudi njena pot čez de-ročo Savo in zaminirano nemško-italijansko mejo na Dolenjsko, kamor je bila poklicana. Po večdnevni bojih z Italijani in belogardisti, je ob kapitulaciji Italije vkorakala v Novo mesto in osvobodila velik del Dolenjske.

Po reorganizaciji v Mokronogu je bila iz Šlandrove brigade ustanovljena XII. Štajerska brigada. Šlandrovo brigado pa je predstavljalo le 140 najboljših borcev s komandnim kadrom, ki so se vrnili na Štajersko, kjer je bila iz njih in novincev 29. septembra 1943 ponovno formirana VI. SNOUB »Slavka Šlandra«.

Naslednje dni so Šlandrovci že začeli z akcijami. Podrli so veliko število telefonskih drogov v Črnem grabnu, razsekali kabel, ki je vezal Nemčijo z Balkanom, v Zasavju pa minirali železniško progo. Potem je Šlandrova brigada udarila v Savinjsko dolino, kjer je napadla in uničila nemške postojanke v Radmirju, v Rečici in v Šmartnem ob Dreti ter postojanko vojakov in vermanov v Novi Štifti. Napadla je esesovce na Pišajnovici, potolkla patrulje pri Moravčah, v Tuhinjski dolini, pri Trojanah in Motniku, razbila avtomobile v Št. Ožboltu, Krtini, Senožetih, Trzinu, na Tunjicah, v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu, minirala železniške Transporte ...

Nemci in njihova krvava bratovščina so bili že tako zbegani, da se niso več upali iz svojih brlogov niti podnevi. Če so se le drznili oditi v patrolo, se niso nikdar vsi vrnili v postojanko.

Prav zato je nemško vojaško poveljstvo na Štajerskem zahtevalo od svojega fñhrerja, Adolfa Hitlerja, da se šesta nemška ofenziva proti NOV in POJ raztegne tudi na Štajersko. Nacisti na Štajerskem so si že mencali roke v prepričanju, da bodo vojaške sile z ofenzivo temeljito prečesale ves teren, izsledile Šlandrovo brigado, jo uničile in napravile red v rajhu.

Vse gestapovske izpostave na Štajerskem in Gorenjskem so se temeljito pripravile na to ofenzivo. Po terenu so razpredle mrežo zaupnikov in vohunov, ki naj bi spremljali vsak korak Šlandrovcev. Vendar so se gestapovski voditelji

zavedali, da to ni dovolj za popoln uspeh. Zato so spet uporabili staro taktiko — vrinjenje špijonov v brigado z nalogo, da jo dezorganizirajo in razbijejo.

Tisto noč, 10. decembra 1943, je bilo pusto jesensko vreme. Bilo je že kar hladno. Po nebu so se podili temni oblaki. Pozno ponoči je začelo rositi, nato pa močno deževati...

Drugi bataljon Šlandrove brigade se je po napornem pohodu hotel odpočiti. Zato je odrinil h Križu nad Senožeti, ker je menil, da bo tam varno. Borci so se zatekli v hiše in hleve ter kmalu zadremali. Počitek je bil sladak in prijeten.

Naslednjega dne je bilo v vasi vse živo. Imeli smo vojaške in politične ure, zvečer pa v šoli miting in partizansko rajanje. Ko je bilo na mitingu najbolj živahno, je na stražarskem mestu urezal oster strel.

Na komandantovo povelje smo nemudoma zapustili sobe in se razšli na že prej odrejene položaje. Komandantu bataljona, Mirku Jermanu, je dežurni sporočil, da je prišla mimo stražarja neka ženska, in ker se na njegov klic ni ustavila, je ustrelil proti njej. Toda muhasto babše je teklo dalje in padlo v roke patrolji, ki se je prav takrat vračala v taborišče bataljona.

V štabu bataljona je bila ženska kmalu razkrinkana; izkazalo se je, da sploh ni ženska. Bil je prevejan gestapovec, preoblečen v kmečko ženico, vohun, ki ga je litijski gestapo poslal v hribe, da bi izvohal Šlandrovce. Seveda se ta gestapovski dvospolnik ni nikoli več vrnil k svojim kameradom z mrtvaško glavo na kapah.

Zjutraj se je bataljon premaknil čez Murovico v Zgornjo Javoršnico. Čeprav je vaščane naš dnevni obisk nekoliko presenetil, so nas vseeno sprejeli veselih src in odprtih rok.

Naslednjo noč se je četa drugega bataljona udarila z esesovci pri Borjah. Divje rezgetanje mitraljezov je zahtevalo dvojce žrtev. Vojaki hitlenjeve garde nacizma so se umaknili nazaj v Zagorje, ko pa so spet prišli na spregled, smo jih pošteno nakresali in jim vrnili kri za kri, zob za zob!

In nato je sledil močan sunek cele brigade. Prvi bataljon je v Mošeniku, na progi Litija—Zagorje, premaknil tračnice, nato pa progo še zaminiral. Ko je privozil vlak, je strašna eksplozija razčesnila lokomotivo, ki je potegnila za seboj v Savo toliko vagonov, da je bila struga malone zajezena. V naslednjem hipu je bataljon pod vodstvom komandanta Mirka Črnigoja-Grče v jurišu potolkel nemško spremstvo. Ko so borci pobirali iz razbitih vagonov dragocene predmete za radiotehniko in odeje, so prišli iz Zagorja banšuci. Šlandrovci so pošteno nakresali tudi te, jih pognali v beg, pobrali plen in se vrnili pod Roviški vrh.

Drugi bataljon je na cesti Ljubljana—Litija, pri Agati, napadel in uničil nemški kamion, ki je vozil material za nemško postojanko v Medvodah. Po jurišu je v vozilu obležalo pet sovražnikov, drugih pet pa je med borbo pobegnilo v savsko strugo. Plavajoče Švabe so naši strelci obsuli s svincem, in vseh pet so požrli valovi Save.

Znani partizanski komandant iz Šmarce pri Kamniku, junak Mirko Jerman (narodni heroj); v l. 1944 je bil tudi komandant Šlandrove brigade

Ko so borci iz uničenega kamiona pobirali opremo in orožje, je privozil iz Domžal osebni avto. Brž so skočil v zaklone, in z ognjem zasuli tudi to vozilo. Za krmilom so našli mrtvega gestapovca, v njegovi torbici pa zapisnik o vohunih, ki so križarili po kamniškem okolišu za našo brigado. Potem so fantje obe vozili zažgali in se s plenom ponosni vrnili k Sv. Trojici.

Tudi tretji bataljon, ki sta ga vodila Karlo Drnovšek-Igor kot komandant in Jože Babič-Vojteh kot komisar, je tisto noč v Črnem grabnu obračunal z nemško patroljo in gestapovskim špijonom.

Ponoči je brigadni kurir prinesel povelje štaba IV. operativne cone, naj se brigada premakne proti Zagorju, kjer mora zasesti linijo Sv. Gora—Trojane, in onemogočiti vsak poskus sovražnika, da bi se prebil v Moravško dolino. Kakor mi je znano je bilo to ukazano zaradi prihoda višjih voditeljev osvobodilnega gibanja z Dolenjskega na Štajersko.

V jutranjem svitu, 15. decembra, je bilo povelje izvršeno: prvi bataljon je zasedel položaj Sava—Sv. Gora—Ravne, drugi bataljon vzvišene grebene na črti Kolovrat—Mlinše, tretji pa od tam naprej proti Trojanam. Brž ko je sovražnik zavohal naše bojne patrolje, ki smo jih pošiljali proti Zagorju, se ni upal zapustiti postojank. Zato nismo imeli borb.

Naslednjega dne pa je po cesti iz Moravč prikorakala skupina 12 oboroženih mož in zavila v hrib proti položajem drugega bataljona. Tedaj smo krepkeje zgrabili za orožje in se pripravili za napad. Vendar se nismo usekali. Na kaj čuden način smo se sporazumeli s prihajajočo patruljo, da ni prišlo do streljanja. Neznanci so nam z mahanjem rok dopovedovali, da prihajajo v partizane.

»Mi ruski tavorišči...«, so nam začeli pripovedovati in nam stiskati desnice. »Mi prihadjot u partizane...«

Slandrovci smo si jih začudeno ogledovali. Njihovo veselje na obrazih je bilo prisiljeno, izrazi sreče, da so prišli k partizanom pa nekako umetno izpiljeni, in obnašanje...

A vraga, ti niso naši, smo menili borci, ki smo jih pozorno ogledovali. Kje neki! Oboroženi so bili z novimi poljskimi mavzericami, vsak s sto komadi municije, pa pištolami, bombami in noži. Rečem vam, imeli so prav ostre nože. Oblečeni so bili v zlikane uniforme in čisto perilo, obuti v nove vojaške čevlje; imeli so precej denarja, zapestne ure in drugo.

Naše vodstvo se jeanimalo za vse, za kar se mora zanimati partizan, ko sprejme v četo novinca. Ko jih je komandant vprašal, kako so prišli sem, je njihov vodja takoj odgovoril, da so v ujetništvu v Nemčiji staknili zvezo z nekim protihitlerjevim Nemcem, ki jim je omogočil, da so s ponarejenimi dokumenti pobegnili.

Vendar nam nikakor ni šlo v glavo, kako so se mogli ti Rusi pripeljati z vlakom iz ujetništva do Jesenic, kakor so nam zatrjevali, od tam pa z avtom do Moravč. V Moravčah je bila takrat nemška postojanka, in kako vendar so mogli od tam prikorakati po cesti do položajev naše brigade?

»Preklete, ta vozal moramo razfecljati!« je zašepetal komisar drugega bataljona Smrekar.

Vodstvo brigade ni imelo kaj razmišljati. Odločilo je, da se zagonetna dvajstotnica razdeli po bataljonih, obveščevalcem pa je naročilo, da budno spremljajo njihovo delo, obnašanje in govorjenje, vse dokler se ne ugotovi, kdo so ti Rusi.

Toda glej jih, vraga! Vsi Rusi so se hoteli boriti skupaj v isti četi. Razdelitev po bataljonih jim ni bila po volji. Trdovratno so vztrajali pri svojem, češ da so bili skupaj v ujetništvu in da hočejo biti skupaj tudi sedaj — vsaj toliko časa, da se nas privadijo. Vendar nismo popustili in smo jih prepričali, da mora biti tako.

Našemu bataljonu so bili dodeljeni štirje Rusi, po štirje pa prvemu in tretjemu bataljonu z naročilom:

»Tovariši, pozor! Skrbno pozite nanje!«

Moja četa je sprejela dva novinca. Poskrbel sem, da nista ostala skupaj v enem vodu. Najboljše borce pa sem opozoril, naj budno pazijo nanju, na vsak njun gib.

Rusi so bili sila radovedni, čeprav so, na naše začudenje, že marsikaj vedeli o Šlandrovi brigadi: o njenih borbah, komandantih, o organizaciji... Venomer so se zanimali za organizacijo brigade, za naše naloge, o komandnem kadru, kje so glavna taborišča posameznih bataljonov in štaba brigade, kakšna je oborožitev, skratka za vse, o čemer navaden borec ni nikdar spraševal.

Rusi so se hoteli tudi večkrat sestajati s pretvezo, da se z nami ne morejo razgovarjati, češ da ne znajo slovenski. Zaradi vsega tega so nam bili vsako uro bolj sumljivi. Toliko bolj, ker so si hoteli dopisovati s tistimi v prvem in tretjem bataljonu. Le kaj hudiča, naj bi si dopisovali?

Šef Varnostno obveščevalne službe IV. operativne cone, Rudi Knez-Silas, je hotel tudi s terena zvedeti, kdo so ti lisjaki in od kod so prišli.

V štabu brigade so tisti dan kovali načrte za veliko akcijo. Tomaž Novak-Srečo, ki je zastopal pri Novi Štifti ranjenega komandanta Janka Sekirnika-Simona, komisar Jože Berkopec-Mišelj in načelnik štaba Tomaž Slapar-Tugo so bili zelo zamišljeni. Njihove misli so blodile okoli Zagorja, kjer naj bi napadli postojanko.

Popoldne, ko so se moji borci pogovarjali o Rusih, so bili vsi istega mnenja, da so ti Rusi vohuni. Niso se zmotili, kajti tudi conska VOS jim je prišla na živo sled. Kmalu nato je prišel iz štaba cone ukaz, naj te Ruse aretiramo, ker jih je v brigado poslal Gestapo.

Namišljene Ruse smo nameravali aretirati ponoči, ko bi spali. Toda bili so budni. Tudi ponoči so se tiho pogovarjali in prežali na vse strani; če pa je prišel kdo do njih, so se potuhnili ko ježi.

Kako bi jim zadržnili zanko? Eh, kako! Odložili smo se za dokaj preprosto potezo. Iz taborišča smo poslali patroljo in z njo enega vohuna, ki so ga borci med potjo aretirali. Pa se jim je postavil po robu z nožem. Nič ne de, Šlandrovci so se tudi tokrat urno znašli in izvršili povelje. Drugi špijon je bil aretiran pri zajtrku, tretji v zasedi, četrti na skednju.

Pri zaslišanju so izšolani vohuni spočetka vse trdovratno tajili. Ko pa je neki strahopetnež med njimi uvidel, kaj ga čaka, je izdaval, da bo vse izdal, če mu pustimo življenje.

»Govori, sraka bedasta!« je zarentačil komandant.

»V brigado nas je poslal Gestapo...« je skrušeni vohun začel iztiskati iz grla besedo za besedo. »Naročil nam je, naj spoznamo organizacijo brigade, njena zavetišča, komandni kader... Ob prvi priložnosti pa naj bi pobili vse voditelje, prevzeli vodstvo nad borci in jih izročili nemški komandi.«

O, naivneži! Mar mislite, da bi se Šlandrovci pustili speljati ko čreda ovac? Peklenski je bil ta načrt, toda nam le ni bil kos.

Črni vohuni, ki so se hoteli skrivati pod plaščem Rusov, niso izpolnili gestapovskega naročila. Še predno so se docela zavedeli v kakšno past so se ujeli, so bili kaznovani kakor se spodobi.

Premik!

Tretji bataljon je odrinil na pobočje Kostanjske planine z nalogo, da v Tuhinjski dolini napada sovražne sile. Prvi in drugi bataljon pa sta se premaknila k Brezovici pri Domžalah, od koder naj bi odšla na ekonomsko akcijo. Zaloge hrane v brigadi so bile že pri kraju. Tudi o cigaretah ni bilo več ne duha ne sluha.

Kadar koli je bila naša brigada v zagati, so bili politični aktivisti Kamniškega okrožja tisti, ki so ji požrtvovalno priskočili na pomoč. Tako tudi tokrat. Tam pri Brezovici so nas sprejeli z odprtimi rokami, nam priskrbeli hrano in cigaret. Podrobno so nas seznanili z razmerami v kamniški okolici in nam svetovali, kam naj udarimo s prvim zamahom ... Torej v dolino po živež!

V mraku, 18. decembra, smo se s praznimi nahrbtniki napotili proti Gorjušam. Od tam se je prvi bataljon razlezel v zasede na ceste, ki iz Doba vodijo v Domžale, Kamnik, Lukovico, Moravče in Ihan. Le ena skupina borcev, ki je bila določena za nabavo moke, je ostala na mestu. Drugi bataljon pa je imel nalogo blokirati Dob in še posebej postojanko, v kateri je gneznilo 18 žandarjev, uničiti več zgradb, rekvirirati živež in mobilizirati nove borce.

Sredi noči smo se v teku pognali proti vasi. Določeni borci druge čete smo blokirali orožniško postojanko in vanjo priklenili prestrašene Nemce, ki so mirovali kot da jih ni. Medtem so drugi borci izvršili rekvizicijo v vaški trgovini, ki je bila prav dobro založena.

Ko je bilo delo v glavnem opravljeno, se je na vasi oglasila brigadna harmonika. Pri harmonikarju so se zbirali novinci, ki so z veseljem začudenjem opazovali našo razigranost.

Posebna skupina borcev prvega bataljona, ki je odšla na Vir, je v Majdičevem mlinu zasegla precej moke; prav tako tudi v mlinu Senice v Podrečju. Plen je bil tako bogat, da so ga Šlandrovci odpeljali na varno kar z vozm.

V poldrugi uri je bilo vse pripravljeno za odhod. Seveda nismo pozabili, da je treba uničiti vse stavbe, ki so pripravljene čakale nemških posadk. Ko smo odhajali iz vasi, so jih lizali rdeči plameni, ki so žareče razsvetljevali vso dolino.

Zdaj je bilo treba pohiteti, sicer bi bili ob dragoceni plen. Iz gradu Češenik je že prodiralo okoli 200 Nemcev, ki so nam hoteli zabiti zagozdo in nas seveda nakresati. Ne vem, kako bi se izteklo, če bi se spoprijeli na ravnini okoli Doba.

V bližini Gorjuš je bil zbor obeh bataljonov. Tam je bil rekvirirani proviant razdeljen med čete, zatem pa smo obloženi ko laške mule odrinili: prvi bataljon k Sv. Trojici, drugi pa v Javorščico.

V Spodnji Javorščici so se vsi novinci, ki jih je bilo nad 50, zbrali v Enškovi hiši, kjer jih je brigadni zdravnik pregledoval. To je bila prva »štelenga« v Šlandrovi brigadi. To je bil prvi nabor, ko je komisija odredila novince na posamezne dolžnosti. Razen desetih, ki so ostali v brigadi, so vsi drugi v spremstvu patrolje odrinili čez Savo na Dolenjsko.

Slandrova brigada na pohodu čez Menino planino

Popoldne je bilo vreme puščobno in dolgočasno. Borci so bili proti vsem običajem brigade nerazpoloženi in zamišljeni. Nekateri so se vlačili po taborišču ko ljubljanska megla, drugi so leno poležavali, nad vasjo pa je viselo dušeče ozračje. Vse je bilo nekako tajinstveno molčeče, polno hudih slutenj.

Na zemljo je padel mrak. Ko so se po dolini zaiskrile luči, so Šlandrovci opravljali zadnje ostanke večerje in odhajali na skednje in v hleve k nočnemu počitku. Tedaj je stopil v hišo, kjer je bil štab bataljona, dežurni Dominik in poročal:

»Od Kandrš drvi proti Pečam 23 kamionov!«

»Je to raca z babjega zeljnika?« se je ponorčeval Mirko.

»Ne, tovariš komandant,« je odvrnil Dominik in pokazal skozi okno proti Pečam. »Poglejte kamionske luči!«

Dežurni bataljona se ni zmotil, kajti v tem so že od vseh strani prihajali obveščevalci in nam poročali, da se sovražnik vestno pripravlja na veliko hajko — dobro organizirano ofenzivo.

OD KOD SE JE VENDAR VZELA OFENZIVA?

Šesta sovražna ofenziva proti Narodnoosvobodilni vojski in partizanskim odredom Jugoslavije, ki so jo začeli Nemci s pritiskom na osvobojeno ozemlje Bosne in Hrvatske v jeseni 1943, se je raztegnila tudi v Slovenijo. Že v mesecu oktobru in novembru je sovražnik divjal po Dolenjskem. Za seboj je puščal grobove in oskrunjene domove. V grozodejstvu so se najbolj izkazali tako imenovani Vlasovci.

Pobesneli Nemci in njihovi krvavi hlapci pa so hoteli zaključiti šesto ofenzivo na področju Štajerske in Gorenjske z uničenjem udarne brigade »Slavka

Šlandra«. Za uresničenje tega načrta so se pripravili z različnimi ukrepi že pred ofenzivo. Eden takih ukrepov je bil pošiljanje vohunov in diverzantov v brigado. Svoje vohunsko omrežje pa so razpredli tudi v druge smeri: po terenu in z vri-vanjem špijonov v organizacijo Osvobodilne fronte. Okrepili so tudi postojanke in pogostejše kontrolirali ozemlje, kjer je delovala naša brigada. Skratka, Nemci so se temeljito pripravili.

Močne sile policije, vojske, vermanov in ustašev so že dne 16. decembra začele ofenzivo v Savinjski dolini. Prehajkale so Menino planino in Tuhinjske hribe vse do Kamnika ter potisnile tretji bataljon Šlandrove brigade proti Tunjicam.

Po tej operaciji je sovražniku preostal še teritorij v pravokotniku Kamnik—Vransko—Zagorje—reka Sava—Domžale—Kamnik. V tem pravokotniku sta bila takrat štab IV. operativne cone ter Šlandrova brigada s prvim in drugim bataljonom. Nemci so to dobro vedeli. Njihovo vohunsko omrežje je bilo aktivno na delu. Sami pa smo se izdali s številnimi akcijami, ki smo jih izvršili na tem področju.

Ker pa so se Nemci bali, da se ne bi Šlandrova brigada izvlekla iz omenjenega področja, so se začeli utrjevati in vkopavati. Napravili so si čvrste obrambne položaje z jarki. Opremili pa so se tudi s težkim orožjem, kakršnega proti naši vojski na Štajerskem še niso uporabljali. Pa tudi utrjenih linij še niso gradili za borbo proti osvobodilnim silam na Štajerskem.

Nemške čete so se utrdile zlasti na liniji Kamnik—Vransko. Za izvršitev nadaljnje blokade brigade pa so prodirale močnejše nemške sile iz Celja, Zagorja in z Gorenjske. Samo v Domžalah je bilo zbranih okoli 3.000 Švabov, v Kamniku prav toliko, v Mengšu pa najmanj 500, da drugih manjših koncentracij sploh ne omenim.

Zato je štab IV. operativne cone izdal brigadi ukaz za pohod in manever proti Tunjicam, da bi se tako izognili spopadam z mnogo močnejšim sovražnikom, ki je bil tudi neprimerno bolje oborožen.

Koledar je kazal 19. december 1943.

Da bi se čimprej izvlekli iz ofenzive, se je brigada s prvim in drugim bataljonom zbrala zvečer v Spodnjih Kosezah z namenom, da se kar najhitreje prebije čez cesto Domžale—Celje in dalje čez Kamniško Bistrico ter železniško progo Ljubljana—Kamnik na Tunjice.

Ko smo se v temni noči zbrali pri Spodnjih Kosezah, so nam obveščevalci odsvetovali nadaljevati pohod proti Tunjicam. Menili so, da prehod čez Kamniško Bistrico ni mogoč, ker vzdolž nje po ravnini kar mrgoli sovražnih vojakov.

Kaj sedaj? Toda vodstvo brigade ni dolgo razmišljalo. Odločilo se je za zelo tvegano dejanje: da se stisnemo v notranjost obkroženega ozemlja, obveščevalna služba pa naj bi za vsako ceno našla luknjo v obroču, skozi katero bi se brigada naslednjo noč izmuznila iz klešč na varno.

Rečeno — storjeno! Brez strahu smo se vrnili v Prikrnico.

Drzni in prizadevni obveščevalci so se razkropili na vse vetrove. Vedeli so, da gre za res, zato so razen stalnih zvez obudili k življenju vse stare javke in zaupniške točke, od šolske mladine do starih očancev in partizanskih mamc. Največ pa so pričakovali od terenskih aktivistov Kamniškega okrožja.

Tako smo, razen stražarjev in obveščevalcev, vsi drugi počivali v vasi v strogi pripravljenosti. Kuharji so nam skrbno postregli, komandirji so natančneje pregledovali, če je orožje očiščeno in namazano, če je municija nared ... Komisarji pa so spodbujali borce k srčnosti in jih tako pripravljali na bližajočo se ofenzivo.

Že toliko hajk smo preživeli, so menili borci, ni vrag, da ne bi še te! Zvečer se moramo prebiti, drugega izhoda ni.

Naši obveščevalci so bili premeteni ko lisjaki. V nekaj urah so organizirali obširno obveščevalno omrežje. Najbolj so se izkazali politični delavci Kamniškega okrožja, ki so tisti dan postali kar vsi obveščevalci. Že podnevi so izsledili, kje se sovražnik vkopava in kje postavlja zasede. Tako so drzni obveščevalci, bistro oči brigade, le našli krivuljasto pot med zasedami in utrdbami, po kateri naj bi brigada nevidno zlezla iz nemške pasti.

Ko se je bližal mrak, je napetost nekoliko narasla. To ni bilo nič čudnega, saj na Štajerskem nismo slišali besed vkopavanje, utrjevanje, ofenziva in podobno. Govorili smo le o hajkah, o zasedah Švabov in raztrgancih, o vohunih ... Zdaj pa je vse bilo drugače.

Zvečer je bilo v Moravški dolini vse tiho in mirno. Le tam od Domžal se je slišalo brnenje nemških kamionov, ki so vozili vojaštvo tja, kjer je bilo po mnenju nemške komande najbolj verjetno, da bo prišlo do borbe s Šlandrovci. Računali so, da se bo skušala brigada prebiti na Menino planino, na kateri so partizani že tolikokrat iskali zavetja. Najbrž ni nobena glava v štabu pomislila, da bi se znali Šlandrovci prebiti čez tri ceste, Kamniško Bistrico in železnico.

Ko je noč zagrnila zemljo, je bila brigada pripravljena na pohod, na proboj, borbo, skratka na vse!

Moja četa je bila določena v predhodnico. Torej, fantje, previdnost! Ko smo zapustili vas, smo zavili proti Vrhem. Šli smo tiho in oprezno. Naši koraki so bili mehki, ko da z nogami tipamo med minami. Kdor je gledal naš pohod, ni slišal ničesar, le videl je premikanje temnih postav v tihi noči.

Na prvem križišču nas je čakal okrožni obveščevalec. Ta nas je vodil čez neko jaso kakšnih 200 metrov daleč. Tam nas je predal drugemu domačinu, ki nas je peljal spet kakšnih 300 metrov naprej. Pri Gorenji vasi nas je prevzel že peti vodnik — in tako dalje ...

Ti vodniki, politični aktivisti Kamniškega okrožja in domačini, so si bili že podnevi budno ogledali teren, vzdrževali med seboj zvezo, in so dobro vedeli, kje so sovražne zasede in kje so še druge pasti, ki bi nas zgrabile v vrtinec ofenzive.

Pred Prevojami smo se ustavili. Na cesto je bilo treba poslati dve zasedi. A predno sva z Ilijo odšla v zasedo, nama je komandant Mirko velel:

»Če se približajo kamioni in bodo po cesti odbrzeli naprej, se potuhnite, prav tako, če bi prikorakala kolona vojaštva. Če pa bi se sovražnik ustavil ali hotel zasesti cesto, tedaj razpalite, mi pa se bomo pognali na juriš čez cesto.«

Že po nekaj minutah so iz Domžal pridrveli kamioni in z močnimi reflektorji strigli po cesti. Vendar so švignili mimo. Hkrati pa so začele padati rakete tam nekje pod Kostanjsko planino.

»Kaj pa to pomeni?« je zašepetal komisar Smrekar.

»Morda iščejo brigado z raketami?« je hudomušno pristavil Dominik in skomignil z rameni.

Potem je po cesti spet zdrvelo nekoliko kamionov proti Lukovici, za njimi še osebni avto in spet kolona kamionov.

»Gremo!« sem zašepetal in odhitel s četo v zasedo proti Domžalam, Ilija pa proti Lukovici. Komaj smo se razporedili na položaje, že so po cesti pridrveli trije kamioni in spet izginili v temo.

Brigada se je med obema zasedama približala cesti, da bi jo prečkala, a so zopet zabrneli kamioni; tam nad Zlatim poljem pa se je posvetila škrlatna luč rakete. Borci so legli v zaklone in čakali ugodnega trenutka za prehod čez cesto.

»Naprej!« je zavpil bataljonski komandant Mirko.

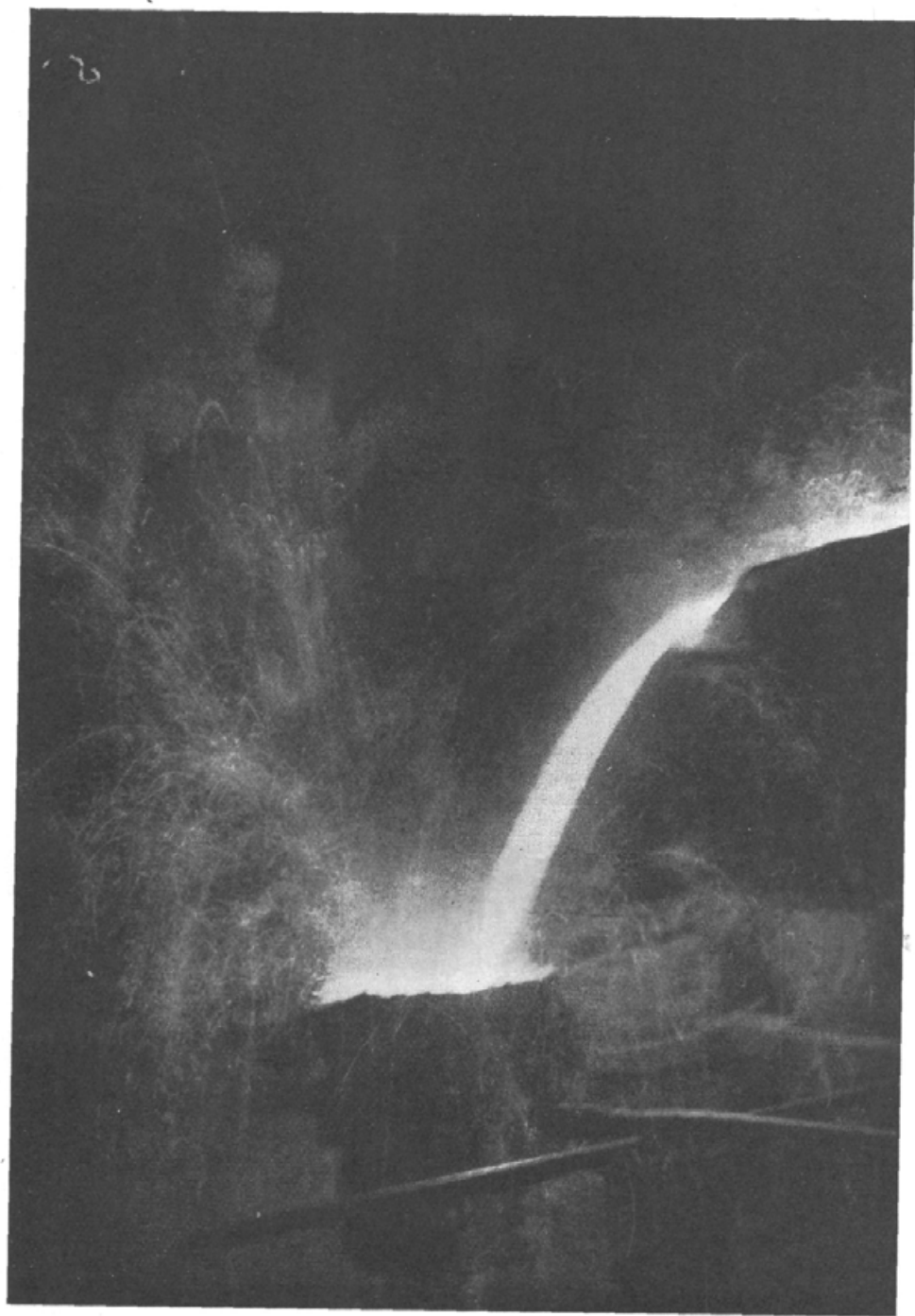
Prvi borci so že hiteli čez cesto proti Zagorici. Ker pa se je kdaj pa kdaj kdo spotaknil v številne vojaške kable in telefonske žice, ki so jih bili Nemci položili po tleh ob cesti, je politkomisar Smrekar poleg njih postavil stražarja, da je vsakega borca posebej opozoril, naj pazi, da ne bi pustili za seboj sledi.

Od Domžal se je zopet posvetilo. Prekleteo, spet se je bližala kolona kamionov. Spustili smo jih mimo, pa čeprav bi najraje usekali po njih, da bi na njih nastal pravcati golaž.

Nemška motorizacija je v kratkih presledkih še vedno brzela po cesti proti Črnemu grabnu. Tako se je morala brigadna kolona kar petkrat pretrgati, preden smo mogli vsi čez cesto. Za brigado smo urnih nog pohiteli tudi borci iz zased.

Pri Rovah smo se v gozdu ustavili in počivali. Od tam so bile poslane v bližino Kamniške Bistrice patrulje. Tako kot smo prej morali dati prednost nemškim kamionom, tako so morale tudi tukaj naše patrulje pustiti mimo skupine Nemcev, ki so kontrolirali oziroma blokirali reko. Ko je bil naposled prehod le prost, smo se pognali do Kamniške Bistrice, jo med Radomljami in Duplico prebredli in švignili proti Šmarci.

Prekleteo, kaj pa zdaj? Na obeh koncih raztegnjene Šmarce so ždeli v zasedi Nemci. Bataljonski komandant, domačin Mirko Jerman, ob tem ni pomišljal. Sam sebe je določil za vodiča in po skrivnih poteh povedel brigado med obema

Rajko Gregorc: Delovni pozdrav

Zaprisega Šlandrove brigade na Menini planini, oktobra 1943

zasedama skozi vas, nato pa po polju čez železniško progo in cesto Ljubljana—Kamnik v Podgorje.

Naš načrt je bil izvršen! Brez boja in sledu smo se prevrtali skozi tri obročje, izmuznili smo se iz nemške ofenzive!

V Podgorju smo malo počivali, nato pa smo krenili proti partizanskim Tunjicam. Tam smo se razmestili po zaselkih, navezali stik s tretjim bataljonom, ki je taboril na Praprotnem, ter po partizansko danili kot se spodobi po takšnem maršu.

»Naša taktika in obveščevalna služba je boljša kot nemška!« se je pohvalil vodnik Urban svojim borcem.

»Da, da! Šlo je, kakor bi bilo namazano!« je pristavil Korošec in po plečih potrepal bataljonskega obveščevalca.

»Ja, terenci, ti so se spet odrezali!« je pritrdil politdelegat Jutro. »Naši obveščevalci so pa res gadje! Ali ste videli, kako so organizirali zvezo in vodiče na vsej poti?!«

Komaj poldruhi dan smo taborili v miru, ko smo bili spet opozorjeni, naj bomo previdni. Nemci so se namreč že prepričali, da smo se jim izmuznili. Zato so začeli znova tuhtati, kje bi zasačili brigado in kako bi jo zapisali uničenju.

Vendar so Nemci skrbno prečesali obkoljeno ozemlje: stikali so za bolnišnicami, partizanskimi tehnikami, skladišči... In še so hajkali. Toda vse njihovo prizadevanje je bilo jalovo.

Zvečer, 23. decembra, smo zapustili Tunjice in odrinili proti Šenturški gori. Tretji bataljon pa se je premaknil na Sidraž, kamor je zdaj odrinilo vodstvo IV. operativne cone, ki je iz Moravske doline odšlo na pot skupno s Šlandrovo brigado.

Naslednji dan smo veselo kramljali z vaščani Šenturške gore ter čistili obleke in orožje, brhka dekleta pa so nam oprala perilo. Življenje v vasi je bilo nekam slovesno in praznično. Še toliko bolj, ker so se zbrali na Šenturški gori malone vsi kamniški aktivisti in številni zaupniki iz doline, ki so nas vabili, naj pridemo po hrano. Dobrosrčni prebivalci v kamniški okolici so nam namreč po stari navadi pripravili za božič nekaj dobrih potic in drugih dobrot.

Zvečer je odšlo nekaj močnejših patrolj v dolino, drugi pa smo se na Šenturški gori prijetno razživeli. V šoli smo priredili partizanski miting, ki so se ga vaščani in vaščanke udeležili polnoštevilno. Ko so nam obveščevalci prinesli vest, da Nemci še vedno sitkajo po Moravski dolini za brigado, smo od prešernosti, da smo se jim izmuznili, še bolj zavriskali.

»Kar naj stiskajo obroč, mi pa veselo zarajajmo!« je zabrundal Maks in raztegnil že v dveh borbah ranjeno harmoniko.

»Godec, raztegni! ... Polko ureži! ... so se venomer slišali klici, želje in ukazi razgretih partizanov in vaških deklet. Zavrteli smo se živahno in veselo, da je kar pod odskakoval.

Sredi plesa je prišla stara ženica in velela harmonikarju, naj preneha igrati. Kaj neki bo? I kaj! V dvorano so prišla dekleta in prinesla polne jerbaze jestvin. Ko so jih postavile na tla, je začela ženica s svojimi zgaranimi rokami deliti zbrane dobrote: vsakemu borcu kos belega kruha, potice in kranjsko klobaso. Za njo pa sta dve dekleti točili vino in mošt. Tudi na stražarje in dežurne niso pozabili. In potem smo spet rajali ...

Ko sva z Dominikom pospravila kruh in klobaso in zalila žejna grla, sva se spomnila tudi tistega veselega dne, ki ga je drugi bataljon preživel na Miklavževo v Zgornji Javorščici. Takrat smo doživeli Šlandrovci veselo presenečenje. Ko sem se zjutraj vrnil od poročanja iz štaba bataljona, me je na mizi čakalo vse polno daril: zvrhani peharji piškotov, potic in bonbonov, pa orehov, jabolk, suhega sadja in fig, tobaka in cigaret, rokavic in nogavic, jopičev in volnenih kap, toplega perila ...

»Je morda to za nas?« sem dregnil namestnika Korošca.

»Da, danes je Miklavževo, saj razumeš,« se je zarežal v pest.

Dobrote sem hotel deliti z vsem bataljonom in zato sem odšel v štab. V sobi nisem našel nikogar, pač pa sem začul govorjenje iz sosednje kamrice. Tam je bilo polno smeha — tudi tam so nas čakali polni jerbasi daril.

»To pa še ni vse,« mi je pojasnil komandant, ko sem mu povedal, da skrivnostni darovalci tudi na našo četo niso pozabili. »V dolini nas čakata še dva voza te miklavžerije.«

Skrbne članice AFŽ iz Domžal, Kamnika, Mengša, Radomelj in Litije so nam pripeljale darila kar z vozmi.

»Čudno, da Miklavž ni padel v kakšno zasedo!« se je pošalil Zavedni, ko je ogledoval kožuhovinast jopič.

Ko so lepa in koristna darila skrbnih žena in deklet prispela iz doline, jih je intendant Metro razdelil na tri dele; za vsako četo enak del. Rokavic in nogavic so bili deležni predvsem mitraljezci in najboljši borci, perila pa tisti, ki so bili najslabše oblečeni.

To je bilo veselje! Borcem se je kar samo smejalo, ne toliko zaradi darov, ampak predvsem zato, ker so videli, da nas imajo ljudje radi in da skrbje za nas.

Komandant Mirko nam je povedal, da so nas v Moravški dolini že dolgo vabili, naj pridemo na miklavževanje. Zato je vodstvo brigade razmišljalo, kam bi šli, da se ne bi nikomur zamerili.

»Res je, ljudje nas imajo radi, kar za svoje nas imajo,« je dejal Dominik, ko sva se iztrgala spominom na miklavževanje v Zgornji Javorščici in se ozrla po dvorani, kjer je valovilo veselo partizansko rajanje.

Kaj hočete, tako je bilo! Pošteni ljudje so ob vseh priložnostih, ob vseh praznikih mislili na svoje borce in jim tudi pomagali. Tudi veren, pošten slovenski človek je bil večinoma povezan z narodnoosvobodilno borbo, pa se je spomnil borcev za svobodo s tako bogatimi darili tudi ob svojih praznikih.

In teh dobrih očancev in mamic ne bomo nikdar pozabili. Oni pa naj vedo, da so nas borce tudi s takšnimi izrazi ljubezni samo še dvigali v naši borbenosti proti fašističnim zatiralcem.

Naše veselo rajanje pa je pozno v noč prekinil strel nekje v vznožju vasi. Že smo planili ven, ko je prišel dežurni in nam smehljaje povedal, da ni nič hudega.

»Od kod pa potem tisti strel?« so vsi hkrati hoteli vedeti.

»Stražarju se je nekdo približal,« je začel pripovedovati dežurni. »Luka je seveda zaklical 'stoj', toda spak ga ni hotel ubogati. Ker niti na tretji klic ni obstal, je Luka seveda ustrelil.«

»Koga?« so radovedneži zaskrbljeno vprašali dežurnega.

»Srnjaka!« se jim je prav na široko zakrohotal.

Vse je palnilo v smeh, Maks pa je spet raztegnil harmoniko. In spet so se zavrteli veseli pari. Razigrano rajanje se je zavleklo pozno v noč, malone do jutra.

V jutranjem svitu je zavladovalo po vasi še bolj prisrčno praznično razpoloženje, ko so se iz doline vrnile patrulje in prinesle polne nahrbtnike najboljših daril. Oh, kako dobri so bili ljudje v kamniški okolici! Tega Šlandrovci ne bomo pozabili.

Popoldne so se v bataljonu zglasile vaščanke in izrazile željo, da bi zvečer ponovno priredili zabavo. Takoj smo se pogodili. Dekleta so se hitro razšla po domovih in pripravljala vse potrebno, da bi miting čimbolj uspel. Toda ... ko smo hoteli v šolo na zabavo, zaslišimo povelje, naj se pripravimo za pohod.

»Najbrž so nas Nemci zavohali,« mi je kurir Ivo šepnil na uho. »Obveščevalci so se vrnili iz doline nekam zamišljeni.«

Minilo ni niti pol ure, ko je bila vas prazna. Šlandrovci smo se žalostnih obrazov ozirali na prijazne domačije, od koder so nam dekleta mahala v pozdrav.

Naš pohod proti Stahovici ni bil nič kaj prijeten. Hoja po snegu je bila naporna, povrhu tega pa nas je pestil še hud mraz. A naša pot ni bila dolga. Po dveurnem maršu smo se ustavili za Kalom in tam preživeli naslednji dan.

Tu nas je zgrabila prava zima. Sneg in mraz sta se zarotila proti nam. Toda zadovoljiti smo se morali z oblekami in obutvijo, kakršno smo pač imeli. V brigadi je bilo dosti borcev brez plaščev. Ko so odhajali na stražo, v zasede in patrole, so si sposojali plašče od tistih, ki so jih imeli; po izvršeni nalogi pa so jih vračali. Toda, kaj ti pomaga plašč, če moraš po več ur stati v snegu ali ledu na straži, ali morda celo ležati v zasedi!

Kljub temu pa so bili fantje zadovoljni, kajti bogata darila iz doline so slehernemu privabila na obraz veselje in zadovoljstvo.

Zvečer so nam obveščevalci potrdili, da Nemci res vedo za našo brigado. Vendar je kazalo, da jim ne diši znova začeti z ofenzivo, tem manj, ker so nam stale ob strani mogočne Kamniške planine, tako težko prehodne v zimskih mesecih.

Vodstvo cone je bilo prepričano, da Nemci ne bodo kar tako preboleli poraza v decembrski ofenzivi. Prav zato in zavoljo poživitve partizanskega gibanja na Koroškem, je bilo ukazano:

»Naprej, čez planine in Alpe na Koroško!«

Nepregledna kolona Šlandrove brigade se je vijugala po pobočju Grohata proti koritu, po katerem si Kamniška Bistrica utira strugo proti Županjim njivam. Tam nad Stahovico smo prešli reko in se zagrizli v hrib. Po poledeneli stezici smo kobacali navkreber kar po vseh štirih. Ko smo bili že precej visoko, je Luki nerodno spodrsnilo. Padel je vznak, in tedaj mu je ušel iz rok velik kotel in se strkljal v dolino. Ubogi revež je seveda moral ponj. V dolino je zdrsel prej ko v minuti, nazaj pa je kobacal pol ure.

Pri Sv. Primožu smo se ustavili. Izmučeni in premraženi so se borci veselili, ko so se zatekli v tople hlev. Toda tega veselja je bilo kmalu konec. Drugi bataljon je moral odriniti na pot že po desetih minutah. Naši borci so kar zavidali udobje prvemu bataljonu in štabu cone, ki sta ostala pri Sv. Primožu ter tretjemu bataljonu, ki se je utaboril na Prapretnem. Oni so že sladko počivali, za naš bataljon pa se je šele začel pravi pohod — naporna rajža na Malo planino.

Začeli smo se boriti s strmino, snegom in burjo. Toda sneg je bil čedalje višji, pobočje vedno bolj strmo. Uboga predhodnica. Sneg je morala gaziti v celo, zato je silno trpela. Končno smo morali kobacati po vseh štirih, držali smo se drug drugega, padali, se pobirali, drseli v zamete...

»Prekleta zima in Švabi in ofenziva!« je zarobantil Jaka, ko je opešal in obležal v zametu. Dva borca sta ga morala izvleči na pot in mu pomagati kakor

kakšnemu ponesrečencu v gorski steni. Ko se je zdanilo, smo še vedno rinili navkreber.

Nekako ob osmi uri, 27. decembra, smo z nadčloveškim prizadevanjem vendarle prilezli na sedlo med Malo in Veliko planino, pomrznjeni in ivnati ko snežni možje. Tam na sedlu pa nas je začela obirati tako ostra in zavrtna burja, da si se moral trdo držati in hudo paziti, da te ni pometla v prepad. To je bila pošastna muzika vreščanja in popiskavanja, ki je ni hotelo biti konec.

Izmučeni do dna srca smo racali dalje skozi žvižgajočo burjo, ki je pobirala sneg in ga nosila v kotanje. Gaz, ki jo je delala predhodnica, je burja sproti zamedla. Mraz nas je pestil in oster veter nam je prevetрил vse kosti prav do mozga. Prstov na rokah in nogah nismo več čutili. Kljub temu so nekateri, ki so počivali, kar stoje dremali. Ušesa so stiskali v ovratnike plaščev, kdor ga je seveda imel, in tiho bentili nad zimo.

Sneg nam je segal že do prsi, burja je še vedno igrala svojo divjo igro, mraz je bil nepopustljiv. V bližini ni bilo hiše, ni bilo staje, niti planinske kočice, mi pa smo bili izmučeni ko črna živina, lačni in premraženi. Oh, da bi imeli vsaj ščepec kruha in požirek čaja! In kaj bi dali, ko bi mogli sesti na zapeček tople kmečke peči, ko bi se mogli pošteno odpočiti.

Toda ni nam preostajalo drugega, kakor naprej v borbo s snegom in burjo. Pa kolikor si stopil naprej, ti je že zdrsnilo nazaj; zdaj si omahnil v levo, zdaj klecnil v desno...

Naposled smo na bližnjem gričku le zagledali pastirsko stajo. Komandant bataljona se je odločil, da bomo v njej predanili. Ko so bile postavljene straže, smo bili že naseljeni v bornem zavetišču. Ker ni bilo kurjave, smo trgali deske s strehe ter z njimi zakurili, da so nam kuharji lahko pripravili kosilo.

Bilo je že poldne. Kuhar si je moral najprej iz snega natopiti vode, šele potem je lahko začel s kuho. Ko pa je bil koruzni močnik kuhan, nam ga je prevrnila burja. Kuhar je moral požreti precej grenkih, kajti zaradi njegove neprevidnosti smo ostali brez kosila.

Popoldne sem se s patroljo napotil na priostren greben. Od tam sem se zazrl v dolino. Ko sem ugledal Kamnik in s pogledom preletel njegovo okolico, mi je postalo toplo pri srcu. Spomini na dobrosrčne prebivalce, ki so nam pomagali ob vsaki priložnosti in tudi takrat, ko je bilo najhujše, so mi vrnili neko notranje zadovoljstvo. Ko sem se s patroljo vračal, mi je bilo laže pri srcu.

Ni se še stemnilo, ko smo se lačni odpravili na pot. Tam na usekanem prelazu smo se sestali vsi trije bataljoni. Potem smo zapustili vrhove planin in jo ubrali mimo Štajerskega raka na Koroško, kamor smo ponesli novega duha borbe za svobodo.

*H*ISTORIA VITAE MAGISTRA...

Avguštin Lah

**Nekaj beležk iz obče,
narodne in kamniške
mestne zgodovine**

Nastanek mesta Kamnik je zavit v temo, kakor začetki številnih drugih srednjeveških mest. Zgodovina nam ni zapisala vseh dogodkov in podrobnosti preteklih stoletij, ugotovila in razložila pa nam je mnogo okolnosti, ki sliko teh časov oživljajo in dokumentirajo. Vendar je zgodovina Kamnika tako bogata, da se je o njej že razmeroma mnogo pisalo. Ohranjajo nam jo tudi pomembni zgodovinski spomeniki, arhivi, knjižnice in Sadnikarjev muzej pa nedvomno številni predmeti v posesti posameznikov. Upamo, da bo v bližnji bodočnosti mesto dobilo centralno muzejsko ustanovo, ki bo uredila in ohranila vso bogato dediščino. Ta želja je toliko močnejša, ker smo zamudili že marsikatero priložnost in vedno se tudi kaj izgubi ali uniči. Naposled taka ustanova nima le naloge ohranjevati to dediščino; nje naloga je predvsem vzgojna, saj poldrugi tisoč otrok samo v našem mestu upravičeno upa, da jim bo šola — razen suhega ponujanja zgodovinskih knjig — odprla tudi to zakladnico gospodarske, politične ali kulturne zgodovine. Deset let po osvoboditvi Kamnik razen skromnih spominskih plošč in nekaj časnikarskih beležk ne odpira ljudstvu pogleda niti na slavno zgodovino polpretekle dobe, v kateri sta šele preminula srednji vek in kapitalistična zaostalost. Sonce svobode je ljudstvu osvetlilo obširnejše obzorje in posijalo ne samo na njive, v tovarne in kulturne domove; pred njim se vsepovsod in vse hitreje umika tema ljudske nevednosti! Nova zarja, prepolna lepih čustev, ki bude hrepenenje najširših ljudskih plasti, sije zdaj vsem in bogastvo, ki je bilo v preteklosti dano samo bogatim, postaja v resnici bogastvo vseh, lastnina ljudstva, ki se dviga tudi v kulturnem pogledu in si odpira široko obzorje znanja. Bogato ljudstvo ni bogato samo zaradi materialnih dobrin: zgodovina družbenega razvoja je zgodovina razvoja proizvodnje, zgodovina načinov proizvodnje, tedaj zgodovina odnosov med ljudmi, zgodovina razvoja ljudske in znanstvene misli, zgodovina kulture. Eno je povezano z drugim. Naš čas je izpodrinil preteklost in z njim se odpira nova doba, katere največja prednost je, da lahko odkrije resnico v vsem njenem bistvu.

SPREMEMBE NA PREHODU IZ STAREGA V SREDNJI VEK

Večina mest na Slovenskem je začela nastajati šele v srednjem veku. Tudi Kamnik se je rodil v tej dobi. Verjetno pa je bila na tem kraju že v starem veku naselbina.

Skozi to pokrajino je v starem veku še za časa velikega rimskega cesarstva vodila stranska rimska cesta. Ni izključeno, da je bila tod celo manjša rimska postojanka. Rimljani so zgradili mnogo strateških cest in ob njih vojaške postojanke, deloma iz obrambnih razlogov, predvsem pa zaradi uresničenja osvajalnih načrtov. V številnih vojnah so naropali mnogo bogastva, a ujete sovražnike so vodili v svojo državo in jih uporabljali za suženjsko delo na ogromnih posestvih. Bogati lastniki velikih posestev so telesno delo zaničevali in živeli le od dela zatiranih množic.

Od vzhoda in severa Evrope ter iz osrednje Azije pa so že od II. stoletja našega štetja dalje vse bolj pritiskala svobodna plemena. Rimske vojske niso več zmagovale in so se vračale brez plena in brez sužnjev. Množice sužnjev, ki jih je zaposlovala rimska država, pa so se zaradi izredno težkih razmer tudi pričele upirati. Tako je zaradi zunanjega pritiska in notranjih nasprotij začela naglo zamirati slava in gospodarska moč nekdanjega mogočnega rimskega cesarstva. Polja so ostajala neobdelana in v deželi je primanjkovalo hrane. Veleposestniki so v strahu pred popolnim gospodarskim uničenjem prepuščali zemljo v najem obubožanim kmetom, vojakom ali tudi nekdanjim sužnjem. Ti so postali navidezno svobodni kmetovalci, ki pa so morali velik del pridelka oddajati lastnikom kot najemnino za zemljo. Tako so bili koloni še vedno odvisni od lastnikov, ki so ohranili svoje posesti, pa tudi oblast je ostala v njihovih rokah. Suženjske odnose so postopoma zamenjali novi, fevdalno-tlačanski družbeni odnosi.

V tej dobi, v šestem in sedmem stoletju našega štetja, so med velikimi preseljevanji narodov naši slovanski predniki, ki so pripadali od vzhoda prodirajočim svobodnim plemenom, naselili pokrajine naše današnje domovine. Ozemlje, ki so ga poselili predniki Slovencev, je bilo trikrat tako veliko, kakor je površina LR Slovenije danes, saj so slovenske meje tedaj potekale na severu ob bavorskih in čeških pokrajinah.

Običaji in navade naših prednikov so se razlikovali od rimljanskih. V stikih z ljudmi, ki so po umiku Rimljanov ostali v teh pokrajinah in v stikih s sosednjimi ljudstvi, predvsem pa pod vplivom novega pokrajinskega okolja, so se postopoma spreminjale in oblikovale svojstvene družbene in življenjske razmere. Pokrajina je bila v največjem delu poraščena z gozdovi. Rodovitna, deloma kultivirana ravnina, kjer so bili za naselitev primerni kraji, se je razprostirala v dolinah, ob vodah in poteh. Vse kaže, da so bile nekdanje rimske postojanke v dobi preseljevanj — gotovo v hudih bojih — porušene in da se je življenje teh plemen v novi domovini začelo razvijati domala na novo.

V stoletjih preseljevanja svobodnih plemen od vzhoda proti zahodu so se na vsej evropski zemljini dogajale velike spremembe. Rimsko cesarstvo je razpadlo, na njegovem ozemlju pa je nastalo več velikih držav, ki so se oblikovale po ozemljih posameznih ljudstev. V tem času so nastale tudi globoke gospodarske in družbene spremembe, ki so dejansko usmerjale celoten razvoj.

V srednjem veku so si vso zemljo prillašali kralji, ki so jo dajali v uživanje fevdalcem, ker so ti organizirali vojsko. Kasneje so fevdalci postali dedni uživalci zemlje, v svojih rokah pa so stnili vso oblast in postali popolni gospodarji. Svo-boščine kmetov, ki so jih sprva imeli, so popolnoma odpravili in tako ustvarili ljudstvo tlačanov, ki ni imelo pravic, ki ni moglo zapuščati zemlje, a fevdalcem je moralo plačevati ogromne dajatve. Tudi srednjeveška cerkev je bila fevdalna organizacija, ki je imela velikanska posestva in na njih zaposlene brezpravne tlačane.

Fevdalci so si dali na važnih krajih zgraditi velike in utrjene gradove, v katerih so bili zavarovani pred najrazličnejšimi nevarnostmi. Gradovi so bili večinoma središča obširnih fevdalčevih posesti pa tudi sedež oblasti. V njih kaže se je zbiral pridelek kmetov, v njih hlevih je bila najlepša živina, iz gradov je šlo blago na trg v zamenjavo za vse, kar je graščak potreboval zase in za grajsko gosposko, za opremo gradu in za utrditev gospostva. Zato so blizu gradov bile najugodnejše možnosti za trgovino in obrt. Ko so se trgovci stalno naselili in si obrtniki uredili svoje delavnice, se je začelo razvijati zdaj tu, zdaj tam novo strnjeno naselje. Nastajali so trgi in mesta. V dolgotrajnem razvoju so mesta s svojo ekonomsko in politično močjo sčasoma prerasla sposobnost fevdalcev in moč fevdalne oblasti ter so do neke mere tudi postala središča protifevdalnega odpora. Ta razvojni proces je bil počasen, saj so prva mesteca na južnoslovenskem ozemlju pričela nastajati šele pred devetimi stoletji, a le maloštevilna med njimi so se hitreje razvila.

SLOVENSKA DOMOVINA V DOBI NASTAJANJA FEVDALNIH ODNOSOV

Naši predniki so morali svojo prvotno, teritorialno zelo obsežno domovino braniti pred Langobardi (na zahodu), Bavarci (na severu) in Obri (na vzhodu). Sčasoma je Bavarcem uspelo, da so si podredili prvo slovensko državico Karantanijo in s tem se je pričelo močnejše tuje poseganje v notranje zadeve dotlej svobodne dežele. V osmem stoletju so začeli ljudstvo pokristjanjevati. Ljudstvo se je pokristjanjevanju upiralo in šele po večletnih bojih naših prednikov za ohranitev svoboščin, so Bavarci z ognjem in mečem vsilili Slovecem krščansko vero in z njo fevdalne odnose. Krščanska vera in fevdalni družbeni red sta se dotlej že uveljavila v obširnih zahodnoevropskih deželah, medtem, ko so slovanska ljudstva v novi domovini ohranila svojo prejšnjo pogansko vero in staro plemensko ureditev. Gozdovi, pašniki in vode ene vasi so bile dotlej skupna last

vaške skupnosti. Obdelovanje zemlje so vodile zadruga, ki so bile kolektivni lastnik polja, poslopij in orodja. Gospodarstvo, delo, nabavo in menjavo pa so vodili izvoljeni starešine, ki so opravljali tudi druge posle v imenu zadruge in vaške skupnosti. Zato je zatiranje teh pravic z vsiljevanjem novih fevdalnih odnosov povsem naravno zadelo na enoten odpor ljudstva, ki ga je mogla za-dušiti le močna tuja sila.

Proti koncu osmega stoletja so razmeroma krhko bavarsko nadoblast nad slovenskimi pokrajinami izpodrinili Franki. Navzlic temu so slovenski predniki ohranili še mnogo starih običajev in tudi način življenja se dotlej ni mnogo spremenil: ljudstvo se je še vedno preživljalo s poljedelstvom in živinorejo. Stara rodovno-plemenska ureditev pa se je krhala in pričela je vse bolj raz-padati. Med ljudmi so se kazale vse očitnejše — po vzoru zahodnega krščanskega fevdalnega sveta — vedno večje razlike. Novi družbeni pogoji so omogočili na-stanek in razvoj domačega plemstva, ljudstvo pa je do plemstva postajalo vedno revnejše. Zgodovina Karantanije nam v dvanajstem stoletju odkriva že močno opredeljene sloje — plemstva, kosezov (svobodnega vojaškega sloja), svobodni-kov, podložnih kmetov in celo sužnje. Tako so v nekaj stoletjih zamenjali prvotno brezrazredno plemensko ureditev fevdalni odnosi. Suženjsko delo pri slovanskih ljudstvih ni bilo nikoli posebno močno razširjeno. Zato je obliko-vanje novih družbenih odnosov in ves razvoj fevdalne družbene ureditve povzročil šele vpliv krščanske zahodne in srednje Evrope.

Upor južnoslovanskih plemen l. 819 proti Frankom (upor Ljudevita Posav-skega) so Franki komaj strli, toda zmago brezobzirno izkoristili: Slovenci so takrat izgubili vso dotlej ohranjeno notranjo samostojnost, deželo pa so Franki razdelili na več pokrajin. Kamniški predel je tedaj pripadal Posavski Krajini. V tej dobi so pričeli zemljišča na Slovenskem prevzemati posvetni in cerkveni germanski fevdalci, ki so uvedli (za tedanjo dobo sicer naprednejši) fevdalni način gospodarjenja. Po razpadu Frankovega kraljestva in nastanku nemškega cesarstva na vzhodnofrankovskem ozemlju pa so Slovenci pripadali — z drugimi narodi — pod nemško nadoblast. Veliko Karantanijo, ki je bila v desetem sto-letju osnovana na slovenskem ozemlju, so pozneje razdelili na vojvodino Koroško, Štajersko in Kranjsko.

Tuje plemstvo je živelo na Slovenskem zelo lagodno in ker domače plemstvo ni hotelo biti »slabše«, se je navzelo ne le tujih navad, temveč je govorilo tudi nemški jezik. Tako je preko posvetne in cerkvene oblasti prodiral v naše po-krajine tuji vpliv. Plemstvo se je postopoma ponemčevalo, tako da je konec dvanajstega stoletja govoril slovensko v glavnem le še kmet. Teh nekaj sto tisoč delovnih ljudi je torej ostalo tisto jedro slovenskega naroda, ki se skozi dolga stoletja ni podredilo potujočevalskim silam, čeprav so do 15. stoletja Nemci izpod-rinili Slovence iz obsežnih pokrajin v severnem delu prvotnega slovenskega ozemlja.

Fevdalni odnosi, ki so prevladovali že v desetem stoletju, pa so prinesli tudi nekaj napredka v gospodarjenju. Z uvedbo triletnega kolobarjenja na obdelovalni zemlji (prvo leto na isti parceli ozimina, drugo leto jarina, tretje leto pa počivanje zemlje »v prahi«) so precej povečali pridelek in zagotovili več hrane. Vendar so stari združni sistem obdelovanja zemlje domala povsem opustili, ker so polja in travniki postali privatna lastnina.

Fevdalna gosposka si je tudi na Slovenskem dala zgraditi, sprva lesene in deloma zidane »dvore«, od dvanajstega stoletja dalje pa tudi mogočne in utrjene gradove. V okolici gradov se je razširjalo grajsko gospodarstvo, ki so ga obdelovali posli in kmetje s tlačanskim delom. Poleg tega so morali kmetje deliti tudi svoj pridelek z »graščaki«, medtem ko je cerkev še posebej zahtevala desetino.

Kultura tedanjih slovenskih rodov je odražala njihove običaje in način življenja. Ljudska pesem je živela v slovenskem jeziku, ohranila pa se nam je deloma do današnjih dni. Z umskim delom se je ukvarjala predvsem duhovščina in posvetna gosposka, zato so književna dela te dobe pretežno latinska in deloma nemška. Najstarejši ohranjeni slovenski pisani vir so »brižinski spomeniki«, tri molitvice nekega duhovnika brižinske škofije, ki so nastale okoli leta 1000.

KAMNIK V SREDNJEM VEKU

Razvijajoča se proizvodnja kmetijskih pridelkov in obrtnih izdelkov je vzpodbujala k vedno večji zamenjavi blaga. Za prevoze je v srednjem veku človek uporabljal za naše razmere še silno primitivna sredstva — jezdno in vprežno živino z vozom. Vendar je tudi s temi sredstvi po sili razmer vzdrževal zvezo z zelo oddaljenimi kraji. Količina tovora in število potnikov je pač bilo majhno; na važnih relacijah pa so bile postaje, ki so nudile postrežbo potujočim in živini. Ob takih postajah in križpotjih ali odcepih se je razvijala trgovina. Iz Primorske je preko Gorenjske vodila skozi Tuhinjsko dolino stalna pot proti Štajerski. Pri izlivu Nevljice v Bistrico, pri vhodu v Tuhinjsko dolino, pa se je odcepila pot tudi v južno smer.

Prav tam se razširja lepa kotlina, ki jo od vseh strani zapira hribovje. Izpod planin priteka skoznjo hudourniška Bistrica, ki jo na desnem bregu stiska terciarna hribovita stopnjovina z apneniško osamelo kopo Malega gradu, na levem bregu pa znatno višji in strm hrib Starega gradu. Valvasor je l. 1689 v »Slavi vojvodine Kranjske« zabeležil, da je po ljudskem izročilu bilo za gričem nekoč jezero. Južno obalo jezera je predstavljal prirodni greben med hribom Malega in hribom Starega gradu, kot nekak jez. Z obeh hribov se odpira lep pogled na Kamniške planine in Mengeško polje. Ob stari prometni poti, na strateško pomembnem kraju in ob pogledu na bogato posest, izborna lovišča in vabljive planine, je bilo idealno mesto, na katerem je fevdalna gosposka ukazala

Kamnik

tlačanom zgraditi kar dva gradova, enega na višjem Kriškem hribu, drugega pa niže na skalnati vzpetini ob nastajajočem mestnem naselju.

Med fevdalnimi podložniki tlačani so nekateri postali posebno spretni v izdelovanju različnih izdelkov. Zato so imeli vedno več naročil in polagoma so opuščali — vsaj kot poglavitni vir zaslužka — kmetijstvo ter postali obrtniki. Večji pridelek drugih kmetovalcev zaradi izboljšane načina obdelovanja zemlje jim je zagotavljal nabavo potrebnih kmetijskih pridelkov za njih preskrbo. Presežke kmetijskih pridelkov in obrtniške izdelke so prodajali na trgih, kjer so se naseljevali trgovci in obrtniki v strnjenih naseljih. Tako so se začeli razvijati trgi in mesta.

Grad, ki se je nekaj imenoval »Kamnik«, so si nad levim bregom Bistrice dali zgraditi v 12. stoletju kamniški gospodje. S to postojanko so skušali ščititi trgovsko pot skozi Tuhinjsko dolino, ki je vodila proti Štajerski. Sčasoma je grad postal celo sedež obsežnih posesti Andeških grofov. Na 585 m visok hrib pa je do gradu vodila le zelo strma in utrudljiva pot, za gosposko dokaj prenerodna, zato je utemeljen sklep, da je prav to napotilo grofe h gradnji drugega gradu ob vznožju hriba. Slednji je bil tik ob mestni naselbini, na lahko dostopnem in lepem kraju, pa dovolj zavarovan pred srednjeveškimi nevšečnostmi.

Zgodovinski viri ne beležijo podrobnosti o nastanku Kamnika, vendar vemo, da je konec 12. stoletja Kamnik že bil trg, ki si je le nekaj desetletij kasneje pridobil mestne pravice (in postal eno prvih mest na Kranjskem pred l. 1229). Prvi znani lastniki Kamnika so bili grofje Weimar-Orlamünde-Istria, sredi 12. stol. pa je z ženitvijo postal lastnik Kamnika istrski vojvoda Bertold II. Andeški.

Nova mestna naselbina je nastajala ob podnožju ustanoviteljevega gradu, tedaj severno od Malega gradu, medtem ko je staroveška naselbina bila na Šutni, južno od gradu. Mesta v srednjem veku niso bila velika in Kamnik je tedaj štel komaj nekaj sto prebivalcev.

Gospodarji Kamnika v 12. stoletju, Andechs-Meranski grofje, so imeli svoje posesti tudi na Štajerskem in Gorenjskem. Mestece je zgodaj dobilo veljavo in se je dobro razvijalo, saj je nekdanj veljalo celo za glavno in najvažnejše mesto Kranjske, kamor se je zaradi epidemije kuge v 14. stoletju začasno preselila upravsna, sodna in poštna služba iz Ljubljane. V svoji »Slavi« piše Valvasor: »Kadarkoli se konča semenj v Ljubljani ali Kamniku, tedaj navadno pobirajo davek in doklade. In nato imajo pojedino.« Prav zanimivo je obeležil in tudi vzporedil vlogo obeh mest.

Mesta so v srednjem veku imela določene pravice, ki so jih dobivala od svojih ustanoviteljev, najčešče deželnih knezov. Te mestne pravice niso samo dvigale meščanskega sloja nad ostalo delovno ljudstvo, temveč so tudi omejevale dejavnost kmečkega ljudstva. Meščanom so te pravice zagotavljale osebno svobodo, medtem ko so kmetje bili popolnoma odvisni od svojega gospoda. Pred fevdalcem se je kmet lahko zatekel v mesto, vendar je tedaj izgubil kmetijo in si moral najti drugi zaslužek. Meščani so imeli pravico do svobodne proizvodnje; organizirali in omejevali pa so jo cehi, obrtniška poklicna združenja posameznih strok. Cehi so nadzorovali obseg in kakovost proizvodnje, nabavo surovin in često celo prodajno ceno obrtniških izdelkov. Ker so se člani cehov bali konkurence, so v svoje vrste sprejemali le omejeno število novih obrtnikov. To je često povzročalo spore, saj so tudi mnogi obrtniškega dela vajeni kmečki ljudje skušali priti v ceh, kar pa so meščani ovirali. Izven ceha ni bila dovoljena nikakršna proizvodnja in pravice mestnih cehov so segale celo preko meja mest. Po ukazu cesarja Ferdinanda III. je smel eno miljo okoli Kamnika (Valvasor šteje do Ljubljane tri milje) delati le po en krojač, čevljar ali kovač. V Kamniku je bilo razvito žebelarstvo na Grabnu (kjer so se razvile tudi fužine in plavži), krznarstvo, lončarska obrt, usnjarstvo in razne uslužnostne stroke. Tudi trgovina v mestni okolici je bila odvisna od mestnih trgovcev. Z rastjo gospodarske moči posameznih mest se je izpopolnjevala tudi njih notranja organizacija in krepil vpliv na okolico. Oblast v mestih se je utrjevala v rokah maloštevilnih bogatih družin, ki so imele obsežna posestva, velike mestne hiše, trgovine na debelo in so se pretvorile v pravo mestno plemstvo (patriciat). Razen njih pa je nastajalo in številčno naraščalo tudi delavstvo.

Kamnik je bil za fevdalno gosposko, sejmarje, trgovce in druge potnike zelo privlačen. Leta 1228 je v Kamniku na Šutni oglejski patriarh Bertold ustanovil bolnišnico in gostišče, ki je razen bolnikov sprejemalo tudi popotnike in trgovce. V 13. stoletju je med številnimi plemiškimi družinami izumrla tudi Andeška. Kamnik je kot »ženitovanjska dota« z Nežo Andechs-Meransko postal last Ba-

benberžanov. Ti so dobili tedaj v svoje roke mnoge posesti na Kranjskem in Štajerskem. Babenberžani so izhajali iz Avstrije (takrat še imenovane Vzhodna Krajina), toda l. 1246 je v boju z Madžari tudi ta rodovina izumrla. »Gospod Kamnika« je po ženitvi z Nežo Meransko postal Ulrik Spannheim, ki je kot zadnji član tega rodu umrl l. 1269. Češki kralj Otokar Přemisl si je kot gospodar Češke, Avstrije in Štajerske močno prizadeval, da bi dobil v roke vso posest do Jadranskega morja. Tako je z Ulrikom Spannheimom, »vojvodo Koroške in gospodom Kranjske«, še pred smrtjo sklenil dedno pogodbo, na osnovi katere je z večino slovenske zemlje prišel v last Otokarja tudi Kamnik. Leta 1271 se je ta kralj celo šam mudil v Kamniku. Vendar tudi on ni imel sreče. Cesar Rudolf Habsburški je že l. 1273 zahteval od Otokarja, da mu prepusti vse bivše babenberške in spannheimске pokrajine. V deželi se je tedaj Otokarju uprlo plemstvo, zato je utegnil zaveznik Habsburžanov, goriški grof Majnhard, Otokarju odvzeti Koroško in Kranjsko. Kamnik je po tej usodi l. 1278 prešel v roke Habsburžanov, ki so l. 1335 dobili vso Koroško in Kranjsko. V 14. in 15. stoletju so oblast Habsburžanov ogrožali le Celjski grofje. V samem Kamniku in okolici pa je v srednjem veku imela dvorce in hiše še cela vrsta drugih plemiških družin (Thurn, Auersperg, Hohenwart, Paradeiser, Lamberg), razni samostani (gornjegrajski, mekinjski, žički, velesovski), oglejski patriarhi, brižinski in briksenški škofje ter drugi.

Oblast v mestu so skušal čim čvrsteje držati v rokah lastniki mesta, vendar niso mogli dolgo nasprotovati zahtevam meščanov. Le-ti so bili precej enotni v varovanju svojih interesov ter pri uveljavljanju pravic. Tako so si pridobili pravico voliti sodnika, ki je vodil mestno upravo. Meščani so volili tudi mestni zbor in so to vsako leto opravljali z velikim slavljem. Mestni zbor je imel notranji svet dvanajstih članov, zunanji svet desetih članov in občinski odbor 24 meščanov. Notranji svet so volili le člani zunanjega sveta, v tega pa le člani občine. Kamničani so imeli razen meščanov Ljubljane edini predstavnike tudi v dežel-nem zboru. Tako se je vse bolj uveljavljala peščica imovitejših meščanov, ki si je, kakor povsod na Slovenskem, znala z izkoriščanjem političnega položaja krepiti gospodarski položaj.

Med privilegije tega sloja lahko štejemo tudi omejitve trgovine in obrtne proizvodnje v okolici. L. 1489 so dobili meščani v najem vse dohodke, mestne davke, mitnine in prevoznine, a da bi se trgovina v mestu še okrepila, so dobili tudi posebne pravice do sejmov. Iz dobičkov pri zakupih teh dohodkov so meščani plačevali mestno upravo in policijo.

V srednjem veku je imelo sodišče posebno vlogo. Mestni sodnik je bil zelo ugleden meščan, ki je razsojal spore in pritožbe s sodnim svetom. Sodni postopek do 16. stoletja ni temeljil na kazenskem zakoniku in je bila pravica izraz pojmo-vanja ljudi, ki so o njej odločali. Deželno sodišče je dobil Kamnik že pred letom 1241 in je imelo tudi pravico krvnega sodstva. Obsojence so sprva justificirali

na Podgorskem polju pri Krvavem znamenju, pozneje pri Kriški graščini in šele od srede 17. stoletja tudi v Kamniku. Delokrog tega deželnega sodišča je bil obširen, ker je pobiralo tudi davke in je njegovo področje segalo do Kokre ter Save na zahodu pa do zgornje Savinjske doline na vzhodni strani.

Zastopniki posvetnega in cerkvenega plemstva so se v 14. in 15. stoletju začeli med seboj dogovarjati o upravljanju dežele na posebnih zborovanjih. V primeri z visoko duhovščino, ki je tvorila »prvi« stan in posvetnim plemstvom, ki je tvorilo »drugi« stan, so bili meščani zapostavljeni, čeprav so bili tako močan sloj, da so lahko uspešno terjali svoje pravice, predvsem pravico do sodelovanja v upravljanju dežele. Brez vsakih pravic in brez predstavnštva pa so ostali podložniki, ki so prenašali največje tegobe tedanjega življenja.

Sredi 14. stoletja so iz Male Azije prodrli na Balkanski polotok Turki. S svojo zelo udarno konjeniško vojsko, prežeto z islamom, so Turki zmagovito navalili na nemuslimanska ljudstva. Z zmago pri Marici (1371), bitko na Kosovem polju (1389), zmago pri Carigradu (1453) in v številnih bojih so si na stežaj odprli vrata na Balkan. Prodrli so tudi v hrvatske in slovenske pokrajine. Preko Bele krajine in Dolenjske so celo po večkrat na leto vpadali tudi v naše kraje. Ljudje so v strahu pred Turki gradili močne utrdbe in obzidja okoli gradov, cerkva in mest, čeprav se je za njimi mogla skrivati v prvi vrsti le gosposka in deloma mestno prebivalstvo, medtem ko je podeželsko ljudstvo objokovalo številne žrtve in požgane domove. Leta 1451 so tudi okoli mesta Kamnika zgradili močno obzidje, ki je imelo štiri mestna vrata (Šutenska na prehodnem grebenu sedanjega Samčevega, tedaj še znatno višjega prehoda v južnem obzidju; biričevska vrata ob Bistrici na vzhodu; grabenska vrata pri severnem predmestju in pri izhodu proti Tuhinjski dolini četrta vrata) ter štiri obrambne stolpe. Kamnik je s svojo lego v severnem predelu širne obljudene ravni in na strateško ugodnem položaju, pa tudi varno utrjen, postal celo zatočišče bližnje in daljne gosposke. Vendar Turki tudi Kamniku niso prizanesli in so ga napadli v letih 1471, 1491 in 1528. Leta 1491 so do tal porušili mekinjski samostan.

Srednjeveška mesta, zidana na majhnih prostorih, s temnimi in ozkimi ulicami, brez kanalizacije, s slabo pitno vodo in brez potrebne higienske zaščite, s kuhinjami in delavnicami, gnojišči, podganami in mrčesom, so često mnogo trpela zaradi epidemij nalezljivih bolezni in hudih elementarnih nesreč. L. 1510 se je v Kamniku razširila epidemija kuge, ki je še večkrat zahtevala mnogo žrtev v mestu (v letih 1563, 1598, 1599, 1624). Da bi se obvarovali teh nesreč, so v Nevljah sezidali celo bolnišnico za okužence. Leta 1511 sta mnogo stavb poškodovala hud potres in požar, med njimi tudi stari grad, katerega pa so vendar še s trudom obnovili. Mali grad pa je ta potres tako močno razrušil, da je za vselej ostal v ruševinah. Meščanom je uspelo ohraniti le malograjsko kapelo, ki je bila nedvomno tudi poškodovana. Z romanskim portalom iz začetka tega tisoč-

letja ter z ostanki fresk iz začetka 15. stoletja, čeprav kasneje prenovljena in preurejena, predstavlja ta kapela enega najzanimivejših romanskih spomenikov. Veliki požari so prizadeli mesto tudi v letih 1609, 1660, 1778, 1779, 1804, 1845. Zato iz te dobe tudi nimamo ohranjenih zgodovinskih zgradb.

Lepo mesto je po teh nesrečah in v spremenjenih gospodarskih razmerah pričelo nazadovati. Valvasor opisuje Kamnik 17. stoletja v svoji »Slavi«: Mesto je nekoč imelo dosti bogatašev in za čudo veliko trgovino... Dandanes pa prej tako bogato in obljudeno mesto propada: skoraj četrtnina hiš, če ne več, je razpadla, vse trgovske shrambe, ki jih je bila cela vrsta, so razen ene zaprte in za vse leto dobiš najlepšo hišo za dve kroni v najem. Prebivalci so torej prav siromašni ljudje.«

Od srednjeveškega mesta so se ohranili tudi na zunaj vidni spomini: ozke in deloma še vedna neurejene ulice s starinskimi in temnimi stavbami v strogem starem mestnem centru, razni portali in arkade, reliefi pa tudi razvalline. Življenje te dobe pa je nazorno obeleženo tudi v zgodovini kamniške šole.

Kamnik je zelo zgodaj dobil šolo, saj vini beležijo, da je imelo mesto učitelja in šolo že l. 1391. Tedaj je bila šola še zelo primitivna ustanova in so njeno vlogo deloma opravljalše še podobne privatne ustanove. Zaradi turške nevarnosti se je šola l. 1575 preselila v poslopje frančiškanskega samostana, a ga je morala na zahtevo lastnikov l. 1627 zapustiti. Meščani so želeli šolo večkrat preseliti nazaj v samostan, ker je število učencev iz leta v leto naraščalo in so bili šolski prostori pretesni. Zato so l. 1780 dodelili šoli prostore v »mestni vojašnici« in l. 1806 so frančiškani odstopili zanj prostore svoje suknarne.

Ob preselitvi v vojašnico je kamniška šola dobila stopnjo trivialke. Toda razvoj obrti je terjal tudi strokovno šolsko izobrazbo, katero so učenci mogli dobiti v posebni »industrijski« šoli od l. 1788. V njej so razen različnih ročnih spretnosti poučevali tudi čipkarstvo. Število učencev v tej šoli ni znano, na trivialki pa je bilo 79 učencev.

Leta 1779 so v obeh šolah ločili dečke od deklic. Deška šola se je morala preseliti v samostan. L. 1850 je deška šola dobila stopnjo štirirazrednice, dekliška pa l. 1888 stopnjo trirazrednice.

Čeprav smo kronološko že posegli v novi vek, je vendar razvoj kamniške šole še v 19. stoletju odraz srednjeveškega življenja. Šola in učiteljstvo je bilo tesno navezano na cerkev, pod njenim neposrednim skrbništvom. V šoli so poučevali tudi duhovniki ali pa so učitelji hkrati opravljali posle organista. V tej dobi so v razvitejših deželah Evrope šole imele bistveno drugačno organizacijsko ureditev in učni načrt. Že samo predpisi za šolske nadzornike iz te dobe, ki govore, da mora o uspehu učencev učitelj poročati župniku, ali pa prepoveduje uporabo učencev za zvonjenje in podobno med poukom, nazorno kažejo odvisnost šole od cerkve.

IZ SREDNJEGA V NOVI VEK

V srednjeveški fevdalni družbeni ureditvi se je postopoma razvijala tudi proizvodnja. V XV. in XVI. stoletju je bil napredek kar zelo velik. Topilci železa so iznašli boljši način taljenja železne rude, ker je gospodarstvo potrebovalo vedno več železa. Razvijale pa so se tudi druge, da, celo povsem nove vrste proizvodnje. Med temi je posebno pomembna iznajdba industrijske proizvodnje papirja, ki je brez dvoma pospešila napredek. Iznašli so namreč tudi dober način tiskanja in tako je človeštvo dobilo sijajni pripomoček za širjenje znanja s knjigo. Tudi uro so izumili. Iznašli so smodnik in ta je vojščakom pomagal do uvedbe strelnega orožja, s katerim so Evropejci premagali mnogo ljudstev in narodov ter si podredili njihove dežele. Mornarji so dobili kompas, s katerim so izboljšali pomanjkljivo orientacijo po zvezdah in obali. Odtlej so mogli zapluti tudi preko širnih morij v daljne dežele. Leta 1492 je Krištof Kolumb »na poti v Indijo« prvi prispel v Ameriko in poslej so drugi za njim odkrili še mnoge neznane predele sveta in morska pota. V borbi za zlatom in surovinami so na vojnih pohodih — tudi Kolumb je imel podobno nalogo — evropske države zasuznjevale prekomorske dežele in jih pričele gospodarsko izkoriščati. Odkritja teh novih dežel so odprla mnogo širši, v pravem pomenu besede svetovni trg. Povpraševanje po različnem blagu se je tako stopnjevalo, da je to vzpodbujalo obrtnike k povečanju proizvodnih obratov, k izpopolnjevanju organizacije dela in izboljšanju proizvodnih postopkov. Zato je proizvodnja v kratkem razdobju bistveno narasla. Ta napredek je najprej dosegla proizvodnja sukna (manufakture!), pozneje pa druge stroke.

Napredek proizvodnje pa je povečal nasprotja med fevdalci in podložniki. Na trgu je vse pestrejša in bogatejša izbira blaga fevdalce vzpodbujala k razkošnejšemu življenju in k večjim zahtevam za opremo gradov. Zato je gosposka od kmetov terjala vedno večje dajatve, seveda tudi v denarju, ki se je že močno uveljavil kot menjalno sredstvo. Kmetje pa so morali plačevati še precejšnje dajatve tudi državi in cerkvi. Nedvomno se je njihov položaj znatno poslabšal. Povsem drugačen pa je bil tedaj položaj plemstva, ki je imelo le malenkostne obveznosti do države. Tudi meščani so si izposlovali določene privilegije, seveda na račun kmetov. Zato so kmetje pričeli spoznavati, da je edini izhod iz težkega položaja v uporabi proti takemu redu in zatiralcem delovnega ljudstva. Pričeli so napadati in uničevati gradove in se boriti za »stare« pravice. Slabo oboroženi in slabo organizirani, čeprav hrabri in revolucionarni, so po prvotnih uspehih morali kloniti pred dobro oboroženimi vojskami fevdalcev, ki so se nad uporniki kruto maščevale.

Največja fevdalna organizacija v srednjem veku, ki je imela v svojih rokah četrtino vse zemlje, je bila cerkev, v kateri pa so vladale precej čudne razmere. Mnogi cerkveni dostojanstveniki so v razkošju zapravljali ugled cerkve, za kate-

rega se je med ljudstvom borila duhovščina. Dajatve za cerkev, trgovanje s cerkvenimi službami, prodajanje »odpustkov«, čudna politika in druge neurejene razmere v cerkvi so ustvarjale odpor proti njej. Ta odpor se je v XVI. stoletju tako okrepil, da se je po evropskih deželah razširilo veliko »reformistično« gibanje. Nič niso pomagala papeževa prekletstva in izobčenja: Luter je nemško plemstvo in meščanstvo povedel v boj proti Rimu. Tomaž Münzer je dvignil nemško kmečko in mestno revščino v pravo revolucionarno gibanje proti cerkvi in tedanji ureditvi dežele. Dvignila se ni samo Nemčija: Švica, Francija, Anglija, Avstrija in Madžarska so odpovedale pokorščino papeškemu Rimu. Seveda se je katoliška cerkev branila pred reformacijskim gibanjem. »Krivoverce«, kakor so imenovali vse, ki so se uprli katoliški cerkvi, so celo sežigali na grmadah. Na enak način so zatirali tudi napredno misel in preganjali učenjake, ki so človeštvu odkrili največje in danes splošno priznane resnice. V boju proti napredku in novim odnosom cerkev ni izbirala sredstev. Čeprav so nekatere dežele morale kloniti, vendar se oblast cerkve nikoli več ni povzpela do njene srednjeveške moči.

Razmerje med družbenimi silami se je naglo spreminjalo. V bojih z zemljiško gosposko kmetje niso zmagali. Vendar je strah pred uničevanjem gradov in njih gospodarjev prisilil gosposko, da je začela skrbneje urejati odnose do podložnega ljudstva. Fevdalci so bili često v sporih tudi s kralji. Zato so se kralji v boju s fevdalci kaj radi opirali na mesta, ker so se v njih močno okrepile protifevdalne sile. Z napredkom proizvodnje je nastajal tudi nov družbeni razred, buržoazija, ki pa je v prizadevanju za hitrejšim razvojem svojih obratov in vse večjim bogatenjem naletel na močne ovire. Tlačansko ljudstvo ni imelo sredstev, s katerimi bi odkupovalo vse več proizvodov, v delavnicah pa so lastniki potrebovali tudi vse več delovne sile. Ta delovna sila je prihajala v novo proizvodnjo iz kmetijstva in tako so fevdalcem odhajali podložniki, od katerih so dobivali vse, kar so imeli. Država pa je velike dajatve nalagala tudi buržoaziji, saj so zapravljava gosposka, državni aparat in vojska terjali ogromno sredstev. Le plemstvo in duhovščina sta bila prosta dajatev in imela tudi sicer mnogo predpravil. Zato je tudi buržoazija terjala zase enak položaj, predvsem pa vse možnosti svobodnega gospodarskega razmaha. Ker je cerkev podpirala fevdalizem in vladarski absolutizem, se je odpor buržoazije usmeril proti njej.

Razvoj gospodarstva je bil mogoč le zaradi razvoja znanosti in tehnike. Znanost pa se ni mogla omejiti samo na dejavnost, ki neposredno omogoča razvoj tovarn in procesov proizvodnje, temveč je reševala vse več problemov, ki so bili dotlej skriti v temi ljudskega neznanja ali zaviti v mistične predsodke. Tako je v tej dobi razvijajoča se buržoazija prispevala k razvoju ne le v gospodarstvu, temveč tudi na kulturno-prosvetnem področju družbenega udejstvovanja. Na tej stopnji je bila buržoazija močan činitelj napredka, ki jo je vodilo spoznanje, da napredek ne zavisi od nekakšne božje milosti, temveč od razuma in sposobnosti

ljudi. Podjetnejši buržuji so pač imeli večje uspehe, zato so pričeli poudarjati vlogo osebnosti in mnogo bolj ceniti vrednost življenja. To dobo zato imenujemo humanizem (humanos — človeški). Dotlej je bila domala edini izobraženi sloj duhovščina, poslej pa si je buržoazija ustvarjala vse močnejši sloj izobražencev. Veliki misleci XVI. in XVII. stoletja so s svojimi odkritji utrli pot nadaljnjemu napredku človeštva, zato pa so se morali osvoboditi verskih spon.

V deželah zahodne Evrope se je ta napredek naglo pokazal v življenju. V velikih obrtnih delavnicah so začeli uporabljati stroje. Začelo se je obdobje razvoja nove kapitalistične strojne industrije. V prizadevanju po neovirani rasti se je buržoazija morala upirati okovom fevdalnega sistema. V tem boju XVII. in XVIII. stoletja se je oblikovalo mišljenje prosvetlencev, ki je v nasprotju s srednjeveško posvetno in cerkveno politiko celo učilo, da pripada oblast ljudstvu. Uvideli so, da je napredek ljudstva mogoč le z dvigom splošne ravni izobrazbe, zato so terjali uvedbo splošne šolske obveznosti in podržavljenje šol. Prosvetljenstvo se je najbolj razvilo v Franciji.

Buržoazija se je najprej uveljavila v Holandiji, Angliji, Severni Ameriki in Franciji; tam se je tudi pričel najbolj odkrit boj proti fevdalizmu. Na Holandskem je že v drugi polovici XVI. stoletja izbruhnila revolucija, v kateri se je ljudstvo otreslo španskega gospostva, buržoaziji pa je omogočilo, da se je rešila fevdalnih spon. Tudi v Angliji se je v XVII. stoletju uprla buržoazija in s pomočjo revščine na temeljih pokopanega kraljestva razglasila republiko.

Leta 1848 je v Evropi prišlo do vrste buržoazno-demokratskih revolucij. Po nekaj slabih letinah in gospodarski krizi se je odpor proti reakcionarnim režimom močno okrepil. Buržoazija je skušala v revolucionarnih preobratih priti do oblasti. Val revolucije se je začel v Italiji, se razširil na Francijo, Nemčijo, Avstrijo in druge dežele ter je pritegnil mnogo delavstva. Buržoazija se je tega delavskega poleta tako prestrašila, da je začela popuščati v svojih zahtevah do reakcionarnih režimov. Reakcija ni bila premagana. Ko so v Avstriji vzplamteli nacionalni boji nenemških narodov za osvoboditev, pa je to izkoristila in spet začela odkrit boj proti revolucionarnim silam ter naposled tudi zmagala.

Kapitalizem pa se je kljub temu razvijal. Parni stroj je dal pogonsko silo velikanskim tovarnam, po tračnicah se je razvil obsežen promet, industrija si je pridobila vodilno vlogo v gospodarstvu. Gospodarsko življenje se je krepilo tudi v stikih med državami. Nič ni moglo preprečiti tega, da je naposled buržoazija dobila v roke tudi oblast. Kapitalistične države Evrope so osvojile sleherno ped obljudenih področij tudi najbolj oddaljenih zemljin. Svojo oblast so razširile preko velikih puščav, na obale in otočja daljnih morij, na morske ožine in čas je pripeljal razvoj tako daleč, da so se mnoge države med seboj borile za kolonije in tržišča.

Z industrijo pa je nastal in se naglo razvil nov družbeni razred — delavstvo. V tovarnah je našlo zaposlitev na tisoče ljudi, ki so v borbi za obstanek spreje-

mali tudi najtežje pogoje dela. Delavski razred je bil zelo izkoriščen pa se je tega svojega položaja začel zavedati in se združevati v delavske organizacije. Te so se borile proti kapitalističnemu izkoriščanju s stavkami, upori in združevanjem v mednarodnem merilu. Celoten kapitalistični red, ki se je razvil na ruševinah fevdalnih spon, je bil prav tako izkoriščevalski, saj je buržoazija le z izkoriščanjem delavskih množic nenehno bogatila, položaj delavcev pa je neprestano nihalo od konjunktura do kriz, v katerih se je poslabšal do nevzdržnega stanja. Delavci, ki so obvladovali tehniko v tovarnah, so z Marxovim revolucionarnim naukom ne le odkrili bistvo kapitalističnega izkoriščanja, temveč tudi spoznali, da se bodo rešili izkoriščevalskih spon le, če jih bodo sami strli.

Leta 1871 se je zatirano pariško ljudstvo uprlo monarhiji in kapitalistom ter zmagalo. Čeprav so kontrarevolucionarne armade s podporo evropske kapitalistične reakcije po 72 dneh v krvi zadušile pariško komuno, se delavski razred ni prenehal bojevati. To je v njem le utrdilo prepričanje, da se je proti kapitalističnemu redu treba boriti do njegovega uničenja in da delavski razred lahko zmaga. Mnogi osamljeni in združeni podvigi delavskega razreda, ki je v oktobrski revoluciji dosegel največjo zmago, so na eni strani pripravili kapitaliste do upoštevanja zahtev tega družbenega razreda, kateremu pripada bodočnost, na drugi strani pa vzpodbudili jugoslovanski delavski razred, da je izbojeval doslej najpopolnejšo zmago v zgodovini delavskega gibanja.

NAŠA DOMOVINA V NOVEM VEKU

Pričetka novega veka ne moremo opredeliti z letnico. Novi vek je doba nastajanja, rasti in propadanja kapitalističnega načina proizvodnje. Ta pa je nastajal postopoma, ob sočasnem propadanju fevdalnega družbenega reda v tej deželi prej, v oni kasneje. Domovina jugoslovanskih narodov je bila v tem razdobju celo razcepljena med več držav. Zato je razumljivo, da se predeli naše države niso enako razvijali.

Fevdalni sistem se je na Slovenskem uveljavil kot sistem gospostva tujcev, ki so ljudstvo ekonomsko izkoriščali in potujčevali. Položaj slovenskega podložnega kmeta je v 15. stoletju postal docela nevzdržen. Fevdalci niso upoštevali višine v urbarjih zapisanih dajatev in so terjali vedno več. Kmet pa je le s težavo iztržil potrebne vsote. Graščaki so večali tudi tlako, ki je v 16. stoletju narasla celo do 200 delovnih dni, katere so kmetje morali opraviti na grajskem posestvu. Mnogokrat so morali razen tega na najeti zemlji rediti grajsko živino. V deželo so večkrat prodrli Turki, ki so izropali cele pokrajine, požgali naselja, mnogo ljudi pa pobili ali odpeljali v suženjstvo. Graščaki zato niso bili nič bolj popustljivi v dajatvah in so razen vsega tega zahtevali še izredno tlako pri utrjevanju gradov ter mestnih obzidij.

Okoli sto kmečkih uporov se je razplamtelo od 15. do 18. stoletja po vsej slovenski zemlji. Veliki koroški kmečki upor l. 1478, vseslovenski upor l. 1515, slovensko-hrvaški kmečki upor v letih 1572 do 73 so dvignili na tisoče in tisoče kmetov, ki so se borili proti fevdalni gosposki in proti cerkvi za svoje pravice, za človeka vredno življenje in s tem tudi za narodni obstoj. Leta 1635 so v velikem uporu kmetje osvojili mnogo utrjenih fevdalskih postojank in požgali kar 35 gradov.

Reformacijsko gibanje proti srednjeveški cerkvi je bilo močno tudi v naših krajih. Med cerkvenimi veljaki se je razširila razuzdanost in pohlep po bogastvu ni bil nič manjši kakor drugod. S tem so se družbena nasprotja vse bolj zaostila in nezadovoljstvo s cerkvijo je naraščalo pri ljudstvu, pa tudi pri plemstvu. Študentje, potujoči obrtniki, meščani in plemiči so širili reformacijske ideje, katerih se je oprijel celo del katoliške duhovščine. Prištaši reformacijskega gibanja so preuredili katoliško cerkev in izboljšali v njej razmere; to cerkev imenujemo tudi protestantsko. Sredi 16. stoletja se je število protestantov kar močno povečalo, vendar revno prebivalstvo ni hotelo slediti tistim, ki so ga izkoriščali in zatirali. Primož Trubar je opravil tedaj veliko poslanstvo: da bi mogel razširiti svoj nauk med ljudstvom, je l. 1551 izdal slovenski »Abecednik« in »Katekizem«, za njima pa so protestantski pisci izdali še okoli sto slovenskih nabožnih in drugih knjig. To so bile prve knjige v ljudskem, preprostem slovenskem jeziku in je med njimi izšla tudi prva slovenska slovnica. Tako smo Slovenci v tem gibanju dobili temelje knjižnega jezika, enakovrednega drugim kulturnim jezikom. S knjigo smo dobili prvo domačo tiskarno, osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, višje šole, knjižnice.

Reformacija je v drugi polovici 16. stoletja dosegla svoj višek s pravnim priznanjem protestantizma. Toda katoliška reakcija je začela inkvizicijski pohod proti protestantizmu z redom jezuitov na čelu. Ko so prenehali turški vpadi v naše dežele, so močno okrepili preganjanje protestantskih duhovnikov in učiteljev, uničevali pa so tudi slovenske protestantske knjige. Mnogo meščanov, pa celo okoli 800 plemiških družin, je moralo zapustiti slovenske dežele. Katoliška reakcija je naposled zmagala in odtlej se je v cerkvi spet uveljavila latinščina. Knjižno delo je počasi zamiralo, saj beleži bibliografija do l. 1678 le pet katoliških knjig.

Zmaga katoliške reakcije nad reformacijskim gibanjem pa se je pokazala tudi v gospodarstvu. Negativno so na gospodarstvo vplivale tudi 30-letna vojna, vojne Turkov in zamiranje trgovine v Sredozemlju s krepitvijo trgovine na zahodnih obalah Evrope ob Atlantiku. Trgovina s sosednimi deželami, pa tudi z Italijo, je pričela nazadovati, obrt in fužinarstvo je propadalo. Mnoga slovenska mesta, katera so prizadele razne epidemije in prirodne nesreče, so nazadovala. Šele kasnejši razvoj (17. stoletje) manufakturnih obratov (večjih delavnic, kjer pa so delali še vse ročno) kot predhodnikov tekstilne, steklarske,

keramične in železarske industrije, je v novem konjunktornem poletu oznanjal večji gospodarski razmah. Dunaj, ki je gospodoval slovenskim pokrajinam, je gospodarski razvoj pri nas le delno podpiral, vendar napredek v obdobju prosvetljenega absolutizma v 18. stoletju ni mogel mimo naših pokrajin. Pospeševati so morali predvsem kmetijstvo, ki je bilo poglavitna veja gospodarstva. Avstrijski vladarji so preuredili državno upravo, katere uradni jezik je bil tudi na Slovenskem nemški. Šolstvo so poddržali in uvedli splošno šestletno šolsko obveznost otrok od 6. leta dalje. V mnogih šolah so poučevali v slovenskem jeziku. Ljudstvu so dovolili svobodno izbiranje vere, ker so bile vse vere enakopravne. Mnoge cerkvene posesti so zaplenili, ukinili številne redove, odpravili praznike, ki so ovirali delo in tako cerkev do neke mere podredili državi. L. 1782 je avstrijski vladar dal ukiniti tudi samostan v Mekinjah pri Kamniku. Samostan je bil precej bogat, saj je imel podložnike v 80 vaseh.

Položaj tlačanov se je v novih pogojih postopoma začelboljšati, ker so jim dovolili svobodno izbiro poklica. Toda, ko so uvedli splošno vojaško obveznost, so morali služiti v vojski pretežno le kmetje. Mnogi fantje so se tej obveznosti izmaknili z begom v gozdove. Rokovnjači — tako so jih ljudje imenovali — niso živeli od svojega dela, a razvili so si dobro organizacijo in celo posebno govorico.

Ko se je v 18. stoletju nekoliko utrdil položaj slovenskega kmeta, je iz preprostega ljudstva začel rasti nov sloj izobražencev. Ločeni na posamezne pokrajinske skupine, so se Slovenci začeli močneje zavedati svoje narodnosti. V borbi proti nemščini so terjali pravico uporabe slovenskega jezika v uradih in šolah. V gibanju narodnega preporoda so se uveljavili slavni Slovenci. V tem času smo dobili pomembna dela, kakor Pohlino in Kopitarjevo slovnico, Linhartovo zgodovino in prvo slovensko dramo, Japljeve prevode šolskih knjig, Vodnikov prvi slovenski časnik »Lublanske Novice«. Utrdila se je zavest, da so Slovenci enoten narod, ki spada v družino južnih Slovanov.

Slovenskim deželam pa ni gospodovala samo Avstrija. V začetku 19. stoletja so prav do slovenskih pokrajin prodrle francoske Napoleonove čete, ki so l. 1809 zasedle vse slovenske predele zahodno od Save in na Gorenjskem še severno od nje. Ustanovili so Ilirske province, v katerih so odvzeli fevdalcem še zadnji vpliv na oblast. V šolah so uvedli narodni jezik. Cerkvi niso pustili nobenih posesti, prepovedovali so procesije, a matične knjige so zaupali le državnim uradom in uvedli civilno poroko. Ureditev dežele je postala znatno naprednejša. Le v gospodarstvu niso odpravili fevdalne zaostalosti. Ukinili so sicer cehe in dopustili svoboden razmah obrti, toda kmet, čeprav ni imel več dajatev do cerkve, je še vedno moral plačevati fevdalcu najemnino za zemljo in moral delati tlako. Kmetje so negodovali, ker Francozi niso razlastili fevdalcev. Mesta so sicer napredovala, vendar meščanstvo ni bilo zadovoljno

zaradi odprave cehov, gospodarskih težav in davčnega pritiska. Francozi si tedaj niso pridobili večje moralne opore pri nobenem sloju prebivalstva. Po porazu Francozov je Dunajski kongres l. 1815 spet vrnil Avstriji Ilirske province in tako se je marsikaj vrnilo na staro. Vzpostavili so spet stari sistem šolstva in tako se je nadaljeval močan germanizatorski pritisk na naš narod. Vendar mnogih naprednih pridobitev Avstrijci niso mogli več odpraviti.

V Avstriji je tedaj prevzel vodstvo politike minister Metternich, ki je skušal s silo zatreti vsako napredno gibanje. Pri tem se je opiral na močno državno policijo, saj je ta bila neusmiljena pri iskanju nasprotnikov družbenega reda. Med tlačnimi narodi avstroogrške monarhije je bilo mnogo nezadovoljnih ljudi, katere so množično zapirali. Tudi Metternichov absolutizem ni mogel zatreti zahtev po svobodi in ustavni ureditvi, v kateri bi imelo ljudstvo priznane določene pravice.

Gospodarstvo je v tej dobi počasi napredovalo. V kmetijstvu so dosegali iz leta v leto večji pridelek. Razvoj tekstilne industrije in drugih proizvodnih vej gospodarstva, premogovnikov in železnice, je napredoval v naših deželah z naraščanjem nemškega kapitala. Istočasno pa je vendar nastajala tudi domača buržoazija. Slovenske pokrajine so se vse bolj povezovale in preporoditelji so izražali močno narodno zavest. Največji glasnik slovenskega preporoda je bil dr. France Prešeren, ki je zbral okoli sebe še druge napredne izobražence. Ti so bili na strani slovenskega kmeta v prizadevanjih, da bi se rešil fevdalnih okovov in so se borili za enakopravnost slovenskega z drugimi narodi. Prešernov demokratični krog pa je naletel na nasprotovanje konservativnega tabora slovenske inteligence.

V revolucionarnem letu 1848 je tudi po Sloveniji odmevalo kmečko in delavsko revolucionarno geslo. Kmetje so v mnogih krajih navalili na gradove in župnišča, saj so bili posvetni in cerkveni fevdalci enako osovraženi. S svojo vztrajnostjo so kmetje prisilili zemljiško gospodo k popuščanju. V tem letu so nastali prvi slovenski politični programi. Znani program Zedinjene Slovenije je zahteval združitev dotlej ločenih slovenskih pokrajin, pravico do slovenskega jezika v uradih in šolah, lasten parlament in upravo. Revolucionarno demokratični tabor je bil tedaj prešibak, da bi lahko vodil množično gibanje za uresničenje tega programa. Močnejša — konservativni in desno-liberalni tabor pa sta paktirala z reakcijo. Ko je pomirila buržuazijo, kateri je dala gospodarske ugodnosti, oprostila kmeta fevdalnih dajatev in ko se je utrdila katoliška cerkev po znanem konkordatu l. 1855, je fevdalna absolutistična reakcija začela izvajati nov pritisk na ljudstvo. S krepitvijo nemškega kapitalizma pa je naraščalo tudi narodnostno gibanje nenemških narodov.

Slovensko narodno gibanje v tej dobi ni bilo uspešno. Škof Slomšek je bil odločen nasprotnik »Zedinjene Slovenije« in združitve Jugoslovanov. Dr. Bleiweis je s svojim konservativizmom raje podpiral Bachov absolutizem,

Grad Zaprice — bodoči kamniški muzej

kakor ljudsko gibanje. Narodna zavest pa se je kljub temu naglo širila iz čitalnic, Sokolskih društev in Slovenske matice. Z nastopom »Mladoslovencev« se je pričela doba »taborov«, velikih shodov ljudskih množic, na katerih so manifestirali program »Zedinjene Slovenije«. Toda kmetje so zaradi napačne politike domače buržoazije raje zaupali duhovščini in konservativnemu taboru. Ko je konec 19. stoletja Mahnič dal idejno osnovo »katoliške« politične organizacije, je klerikalizem, oprt na kmečki sloj slovenskega ljudstva, celo prevladal. Politično življenje je kljub temu izoblikovalo več strank, med temi leta 1896 socialdemokratsko stranko, ki je združevala proletarijat.

Gospodarski razvoj Avstrije je konec 19. stoletja vodil k močni koncentraciji proizvodnje in kapitala, industrijskega in finančnega. Dežela se je spreminjala v imperialistično silo, v kateri pa so številna notranja protislovja, ki so značilna za kapitalistični sistem in odnose med družbenimi razredi, močno zrahljala njeno zgradbo. V strahu pred naraščajočimi delavskimi in narodnostnimi gibanji sta se buržoazija in klerikalizem tesno povezala med seboj. Toda v nadaljnjem razvoju so se tudi ljudska gibanja okrepila.

Proti koncu 19. stoletja je tudi na Slovenskem začela nastajati industrija. Kranjska industrijska družba, nova podjetja kovinske in kemične industrije, cementarne, podjetja za predelavo lesa, uvedba električnega pogona v industriji — vse to je prispevalo k razvoju slovenskega gospodarstva, čeprav pretežno z nemškim kapitalom. Slovenski kapital je zajemal komaj desetino industrije, saj ga je predstavljal predvsem mali človek. Fondi slovenskih finančnih zavodov pa tudi niso bili pomembni. Gospodarski napredek je v začetku 20. stoletja tenjal večjo razširitev železniškega omrežja. Tudi v kmetij-

stvu so se uveljavili novi stroji in sodobnejši načini obdelave, vendar so revni kmetje videli rešitev svojega položaja le v agrarni reformi in delitvi zemlje.

Hitreje kakor buržoazija, pa je naraščal delavski razred. Ta je bil povsod in je že v devetdesetih letih preteklega stoletja razvil močno revolucionarno gibanje. Njegovi voditelji niso poznali marksizma, zato se je v socialističnih gibanjih uveljavila drobnoburžoazna in buržoazna ideologija, ki pa je bila kljub temu kritika tedanje ureditve. Delavska gibanja tega obdobja so se najmočneje manifestirala v prvomajskih slavnih in na raznih shodih, kjer so delavci terjali svoje pravice (borili so se predvsem še za volilno pravico in osemurni delavnik).

Leta 1896 je bila v Ljubljani ustanovljena Jugoslovanska socialno demokratska stranka, ki je pod vodstvom Etbina Kristana postala politična organizacija slovenskega proletariata s programom ureditve novega reda. Temu gibanju je nasprotovalo Krekovo krščansko socialno gibanje, ki je sicer bičalo napake kapitalizma, ni pa bilo napredno, saj ni pokazalo poti v revolucionarni boj proti takemu redu in je celo slabilo rešitev narodnostnega vprašanja. Pod Krekovim vodstvom se je kmečko ljudstvo povsem podredilo duhovščini. Liberalno gibanje je bilo zelo šibko in tako ni nihče oviral naraščajočega germanizatorskega pritiska šovinistične nemške reakcije, ki je zatirala in raznarodovala naše ljudstvo. Slovenci so zaman terjali enakopravnost jezika; zato pa je odpor proti nemškutarstvu naraščal.

Med različnimi političnimi programi se je vse bolj uveljavila zahteva po združitvi slovenskega z ostalimi jugoslovanskimi narodi. Najbolj jasno in zrelo obliko narodnostnega programa je dal Ivan Cankar leta 1913, ko je predlagal združitev Južnih Slovanov v federativni, enakopravni, svobodni republiki. Tega predloga niso povzele tedanje stranke, avstrijska vlada pa je Ivana Cankarja zato zaprla. Slovenci tako niso bili pripravljeni na velike dogodke, ki jih je prinesla prva svetovna vojna.

Napredek proizvodnje do velikih in močno mehaniziranih kapacitet je povzročil obsežne spremembe v gospodarskih odnosih. Proizvodnja in promet blaga ni mogla več biti ozko omejena na posamezna področja in dežele. Borba za surovine in za tržišča je zaostрила imperialistična nasprotja tako, da so si posamezne dežele hotele zagotoviti gospodarski razmah z zasužnjenjem tujih dežel. Ves svet je bil že razdeljen med posamezne dežele in imperialistične skupine. Sprememba političnih meja in lastništva kapitala na področju tržišč in surovinskih virov je bila uresničljiva tedaj le še z vojnimi ekspedicijami. Zaradi mednarodne povezave kapitala in prepletajočih se imperialističnih interesov je izbruh vojne v enem predelu sveta potegnil v ogenj še vrsto drugih dežel in leta 1914, ko je sarajevski atentat zažgal sod smodnika na Balkanu, je prišlo do prve svetovne vojne.

Avstrija in Nemčija, ki sta sprožili vojno, sta se bojevali v kleščah nasprotnega tabora, Francije in Anglije na zahodu ter Rusije na vzhodu, za gospodarsko in politično premoč v Evropi ter za obširne posesti na drugih kontinentih. Toda vojne ne rešujejo nasprotij in revolucionarne sile so do temeljev zamajale klasični kapitalistični sistem. Napadalci so vojno izgubili. Požar, ki je zagorel zaradi imperialističnih interesov, ni bil pogašen. Toda veriga imperialističnih sil je bila prebita, ko je leta 1917 v Rusiji zmagal delavski razred in zrušil kapitalistično oblast.

Tehnični in gospodarski razvoj kapitalizma ni mogel rešiti bližajočega se propada, ker je temeljil na napačnih odnosih. Zato so kapitalisti morali pričeti popuščati in ljudstvu dati več pravic. Sistem klasične kapitalistične »demokracije« je samo nujna stopnja v razvoju družbenih odnosov, ki vodi k nastajanju in razvijanju sil bodoče socialistične družbe.

Avstroogrska monarhija je po sarajevskem atentatu hotela zaslužniti na Balkanu dve svobodni državi, Srbijo in Črno goro, ki sta preveč očitno budili narodnostne in revolucionarne sile k osvobodilnemu gibanju. Nacionalno neenotna avstroogrska monarhija je v prvi svetovni vojni propadla. Na njenih ruševinah je nastala vrsta držav, med njimi država »Srbov, Hrvatov in Slovencev«, Jugoslavija, dežela petih neenakopravnih narodov, v kateri pa je prišel na oblast kapitalistični razred, ki je za krajše obdobje preprečil uresničenje tisočletnih ljudskih teženj. Tudi poraz napadalnih sil v prvi svetovni vojni ni bil tako popoln, da ne bi mogel več oživetiti nemški militarizem, ki je potreboval le pičli dve desetletji za zanetenje novega in še hujšega svetovnega požara.

KAMNIK V NOVEM VEKU

V Kamniku tudi po vseh nesrečah, ki so mu prizadele mnogo gospodarske škode, ni povsem zamrla nekdanja razgibanost. Čeprav so drugi ekonomski centri Kamnik v razvoju prehiteli, je meščanstvo skušalo z oživljanjem tradicij obdržati nekdanji položaj. Toda bili so brez moči, ker se je življenje razvijalo po svoji poti naprej in tok tega razvoja je zajel tudi Kamnik. Stari srednjeveški sistem, meščanska enotnost pri uveljavljanju interesov, nedeljivo gospostvo, ki ga je usmerjala farna uprava — vse to se je večkrat razburkalo v toku dogodkov.

Kmečki upori so razgibali bolj podeželje kot mesto. Zato pa je reformacijsko gibanje imelo znatno večji odmev. Iz župnišča je že leta 1566 romal k ljubljanskemu škofu protest, češ da se protestantje shajajo v gradu na Zapricah, obrede pa so opravljali v Podgorju, ker jim mesto tega ni dovoljevalo. Toda kadar se je ekonomski interes ljudi razlikoval od interesov župnišča, so tudi »farani« raje usmerili srce po svojih željah. Podobno je bilo z idejami

reformacijskega gibanja — ljudem so prinašale olajšanje, čeprav so izhajale iz meščanskega gibanja. Tako so se v Kamniku oprijeli reformacijskih idej mnogi meščani in so celo imeli štiri člane izvoljene v mestno starešinstvo. Nadvojvodov ukaz iz leta 1574 o prepovedi protestantskih shodov v Kamniku in odstranitvi omenjenih članov starešinskega sveta ni dosti zalegel, ker so se na Zapricah in na Križu še vedno shajali. Še dve desetletji kasneje so vladni komisarji na samem kraju skušali onemogočiti protestante. Tudi sežiganje knjig ni doprineslo namenjenega deleža. Leta 1601 so v Kamniku našli okoli petdeset protestantskih družin, od katerih je nekatere člane protireformacijska komisija izgnala. Dandanes nam priča ohranjene knjige iz te dobe v knjižnicah in kamniškem muzeju kot zgovoren dokaz o razgibanosti te dobe.

Gospodarsko stanje mesta pa v teh časih ni bilo tako ugodno. O gospodarskih težavah Kamnika pričajo neporavnani davki, ki jih je deželna gosposka trdovratno izterjevala. Polovica hiš v mestu je bila zapuščenih, število prebivalstva pa je nazadovalo. Poštna zveza iz Ljubljane na Štajersko in proti Gradcu se je Kamniku zaradi kuge izognila in usmerila preko Domžal na Trojane. Kamničani so v 18. stoletju zaman prosili, da bi se poštna zveza in z njo trgovska pot spet usmerila skozi Kamnik.

V začetku 19. stoletja so kamniško življenje spet razgibale reforme, ki so jih uvedli Francozi. Za tedanje čase neobičajno nagla sprememba, ki tudi vsebinsko ni ustrezala srednjeveškim pojmovanjem, in je zato meščanstvo ni razumelo, je nalletela na pasivni odpor meščanov. Francoska vojska je taborila pod Kamnikom, nje pripadniki pa so stanovali tudi v mestu. Odnosi med vojsko in meščani so bili dobri, le tega meščani niso mogli razumeti, zakaj je koristneje, če opravlja matične posle mestni urad namesto župnišča.

V letu revolucije 1848 v Kamniku ni bilo nič drugače, kot v Ljubljani. Ustanovili so narodno stražo, ki je imela celo svojo godbo. Nikakih revolucionarnih zahtev ali sprememb — vse je ostalo pri starem. V Kamniku ni bilo ne delavstva in malo kmetov, ki so v tej dobi najteže občutili tegobe absolutizma. Morda je le tabor v Vižmarjih pritegnil k sodelovanju maloštevilne napredno usmerjene meščane.

V devetnajstem stoletju pa je pričelo napredovati tudi gospodarstvo. Zlasti lepo je napredovala obrt. Močno so se razmahnile kovaške delavnice, v katerih so kovali žblje, orodje in kovinsko opremo za zgradbe. Uspešno se je razvijala tudi usnjarska, krznarska, lončarska, pečarska, lesna, stavbarska in kamnoseška obrt. V okolici Kamnika je za tedanje potrebe bilo tudi dovolj surovin. Vedno večja proizvodnja v teh obratih pa je postopoma pretvarjala nekatere obrate v manufakturne in kasneje s stroji opremljene tovarniške obrate.

Nekdanje Andreolijeve fužine na Grabnu je država leta 1852 odkupila in tam ustanovila smodnišnico, ki sedaj obratuje že celo stoletje. Bogati gozdovi Kamniške Bistrice so dajali dovolj lesa za razvoj lesne industrije, od žag do

zabojarn in velikega podjetja za proizvodnjo upognjenega pohištva. V Črni so pričeli izkoriščati kaolin, ki ga potrebuje papirna in kemična industrija. Del obrti, predvsem tako imenovana domača obrt, pa je ohranila proizvodnjo na prvotnem nivoju manualnega dela ter izkoriščanja manjših lokalnih surovinskih virov, kakor lončarstvo, pletenje slamnatih kit, izdelovanje predpražnikov, copat, mrežic in druge delavnosti.

S povečano proizvodnjo se je seveda promet blaga tako povečal, da običajne cestne zveze niso več zadoščale. Nova industrija je nedvomno vplivala, da je Kamnik dobil leta 1891 železniško zvezo z Ljubljano. Ugodne prometne zveze, novi viri surovin, tradicija delovne sile, relativna bližina ekonomskega in prometnega centra Ljubljane pa tudi druge okoliščine, so omogočile vse večji razmah industrije. Gospodarski bazen Kamniško-mengeškega polja je postal eden najrazgibanejših slovenskih predelov, v katerem je industrijsko prebivalstvo postalo odločujoči faktor.

Mesto Kamnik je nudilo zelo ugodne pogoje za razvoj pomembnih podjetij. Iz nekdanjih obrtnih delavnic se je razvila industrija usnja, ki si je s svojimi proizvodi utrla pot tudi na tuja tržišča. Enako pomembno je postalo tudi podjetje Titan, ki je s temperlivarno, proizvodnjo ključavničarskih izdelkov in predmetov za gospodinjstvo izpolnjevalo važno vlogo. V tej tovarni je bil leta 1911 zaposlen kot kovinarski delavec tovariš Josip Broz-Tito, predsednik FLRJ. Razvila se je še tekstilna, keramična in živilska industrija. Tako je industrija v dobri polovici stoletja bistveno spremenila lice pokrajine in ekonomski položaj mesta ter okolice.

V industriji je bilo zaposlenih vedno več delavcev. Ti pretežno niso stanovali v Kamniku, ki je še dolgo dobo v znatni meri ohranil svoje staro lice. V neposredni okolici mesta je nastajal nov industrijski pas, ki se je sčasoma povsem strnil z mestom. Mnogo delavstva je prihajalo v tovarne iz oddaljenih in hribovitih predelov, kjer se je bavilo tudi s kmetijstvom. Tako se je mesto navezalo na širšo okolico. Vrzel med mestom in vasjo se je zmanjševala, čeprav se je morala predvsem okolica prilagoditi novim ekonomskim razmeram. Razlika med bogatim mestnim slojem ter buržoazijo in med delavstvom ter revnim kmečkim slojem pa je ostala še naprej in je netila delavska gibanja. Meščani so celo do druge svetovne vojne ohranili srednjeveško »korporacijo«, ki je prinašala članom ekonomske koristi. Kot povsod pa naši deželi, se je tudi tukaj delovno ljudstvo moralo boriti za svoje pravice. Zato je mesto dihalo v živahnem političnem življenju, v katerem pa je krščanski socializem izkoristil ekonomsko moč vladajočega sloja ter si utrdil politični vpliv celo z nekaterimi ustanovami.

Mesto je napredovalo tudi v komunalnem pogledu, saj je dobilo lepše lice, ulično razsvetljavo, leta 1888 vodovod, znatno kasneje kanalizacijo, pa nove objekte in uslužnostna podjetja. Iz Kamniške Bistrice je več mlinščic odvajalo

vodo za potrebe tovarn, ki pa so vanje izpuščale tudi škodljive industrijske odpadke.

Kamnik je v najnovejši dobi postal močan gospodarski in tudi upravni center. Okrajni in občinski odbor, varnostni organi, sodišče, zdravstvena služba, pravna služba, srednja in osnovne šole, strokovne šole, številna društva in organizacije, kulturno-prosvetne ustanove in druge sodobne institucije odražajo njegovo vlogo in razvoj. Predvojni Kamnik je štel do 2.700 prebivalcev in 365 hiš, imel je dve železniški postaji in tovarišče, pošto službo, tri avtobusne zveze. S svojo lego neposredno pod Kamniškimi planinami, z ugodnejšim podnebjem od Ljubljane in komaj 23 km od nje oddaljen, z izhodiščem številnih planinskih poti, z dokaj ugodnimi zvezami, ustrezajočimi športnimi napravami, lovišči in ribolovnimi vodami, je kljub skopim penzionom in prenočiščem postal pomembno tujskoprometno mesto, ki se ponaša z bogato zgodovino.

Razvoj sodobne industrije je temeljil tudi na usposabljanju potrebnih kadrov. Tako je mnogo večji krog ljudi lahko spoznaval nove pridobitve znanosti in obzorje povprečnega državljana se je širilo. Šole pa so odpirale vrata vedno večjemu krogu mladine, v prvi vrsti seveda imovitejših slojev. Leta 1882 je kamniška šola dobila novo, za tedanje prilike primerno šolsko stavbo, ki je bila zgrajena na glavnem trgu in je v njej danes razen osnovne šole še banka. Tedaj je šolo obiskovalo okoli 150 otrok, njih število pa se je do konca 19. stoletja povečalo na preko 200. V času nadaljnjega pol stoletja se je tudi to število podvojilo.

Vse do osvoboditve kamniško prebivalstvo ni imelo primerne srednje šole. Frančiškanski red je imel v Kamniku pred vojno le zaprto srednjo šolo za vzgojo svojega kadra, v samostanu klarisinj v Mekinjah pa je delovala — na internatski osnovi — le dekliška meščanska šola. Močno se je utrdila strokovna nadaljevalna šola, v kateri so usposabljali kader za gospodarstvo. Vsa ostala mladina, ki so ji skrbniki in starši mogli zagotoviti šolanje, pa je bila navezana na Ljubljano.

Kljub tem neprilikam pa je Kamnik dal slovenskemu narodu številne osebnosti. Med njimi so kulturni in javni delavci, pisatelji in pesniki, slikarji, politiki in revolucionarji. Ti so prebili obroč utesnjenosti pretekle dobe in odprli mestu zakladnico znanosti, umetnosti in kulture.

LJUDSTVO JE IZBOJEVALO ZMAGO

Čas hitro mineva in z njim radi pošljemo v pozabo tegobe preteklosti. Mnogokrat celo premalo cenimo velike revolucionarne spremembe, ki jih je ljudstvo izvršilo v polpretekli dobi. Največja sprememba te dobe je nedvomno prehod oblasti na ljudstvo, s čimer so bili odpravljeni privilegirani družbeni razredi.

Po prvi svetovni vojni se je v največjem delu sveta ohranila kapitalistična družbena ureditev. Z zmago oktobrske revolucije leta 1917 so nastopile nove oblike družbenih odnosov, vendar je rast socializma zavrla birokratska kasta, ki je razvoj usmerjala na pot svojevrstnega državnega kapitalizma. Tudi v kapitalističnem sistemu je razvoj privedel do večjih družbenih premikov. Prehod na oblike državnega kapitalizma v teh deželah pa je bil samo stopnja v razvoju, ko so v nekaterih deželah z oblastjo finančne oligarhije ustvarili in razvili fašizem. Kapitalistični sistem so od časa do časa močno zamajale gospodarske krize, posebno velika kriza v letih 1929 do 1932, v kateri je industrijska proizvodnja upadla za tretjino in je bilo več desetih milijonov delavcev brez zaslužka.

V sistemu gospodujočih matičnih in odvisnih kapitalističnih dežel je bila predvojna Jugoslavija polkolonialna, po statusu svobodna, a gospodarsko zaostala in odvisna dežela. Tuji kapital, ki je imel v svojih rokah 49,5% celotne jugoslovanske industrijske proizvodnje, je bil najmočnejše usidran v vseh pomembnih panogah. Sprva je prevladoval francoski, pozneje angleški, a po letu 1935 se je razbohotil nemški kapital. Domača buržoazija je bila odvisna od tujega kapitala in ker je bila na oblasti, so tem gospodarskim vplivom sledili tudi politični. Nasprotja med delom in kapitalom, med mestom in vasjo, med cerkvenimi vrhovi, dinastičnimi in vojaškimi klikami v boju za oblast, nerešeno nacionalno vprašanje, so karakterizirala notranjo in zunanjo politiko. Vse garniture oblasti pa so omejevale demokratične pravice in preganjale, kar je bilo med ljudstvom naprednega. Leta 1919 ustanovljena Komunistična Partija je bila že od leta 1921 prepovedana in je mogla zbirati zdrave sile za boj proti takemu redu le ilegalno. Po letu 1937, ko je vodstvo prevzel tovariš Tito, pa je partija bila že tako močna revolucionarna organizacija delovnih ljudi, da jih najnovejši dogodki niso mogli več presenetiti. Prvič v zgodovini jugoslovanskega delavskega gibanja je obstajala revolucionarna organizacija, ki je bila sposobna znanstveno presoditi situacijo in uresničiti tisočletne težnje ljudstva.

Komaj dvajset let po končani prvi svetovni vojni so poražene sile, v katerih se je učvrstil fašizem, ponovno skušale uresničiti svoje imperialistične načrte. Z napadom na vrsto evropskih držav se je vnela druga svetovna vojna.

Leta 1941 so fašistični napadalci zasužnjili ali si politično in gospodarsko podredili domala vso Evropo. Svoje napadalne armade so že napotili proti vzhodu, ko je v strahu za svoj položaj klonila tudi jugoslovanska buržoazija in sklenila Jugoslavijo povezati s fašističnimi silami. Po objavi sporazuma so jugoslovanske delovne množice pod vodstvom Partije 27. marca 1941 to kapitulantsko oblast strmoglavile. Fašistični osvajalci so v divjem besu spričo take odločitve jugoslovanskih narodov v nekaj dneh organizirali nenapovedan vojni napad na Jugoslavijo, v katerem so sodelovale na vzhod usmerjene največje armade združenih napadalcev. V dvanajstih dneh je država

kapitulirala, njeni voditelji pa so pobegnili na varno. Jugoslavijo so sovražniki razkosali na vrsto pokrajin, ki so si jih med seboj razdelile Nemčija, Italija, Madžarska in Bolgarija, ali pa so jih dali v upravo marionetnim vladam posebnih državnih tvorb. Toda tudi temu napadu na jugoslovanske narode se je ljudstvo uprlo.

Množice v boju proti okupatorju je mobilizirala Partija. Ob pričetku narodnoosvobodilnega boja je postalo takoj jasno, da to ne bo samo boj za izgon okupatorjev, temveč boj ljudstva za srečnejšo, nacionalno svobodno in demokratično urejeno Jugoslavijo. To je bil pričetek revolucije, kateri pa je nasprotovala buržoazija. Hotela je ohraniti položaj izkoriščevalca in kovati iz vojne dobičke, pa se je zato borila proti demokratičnemu gibanju. Iz dveh front, ene, ki se je bojevala zoper okupatorja in druge, ki je nasprotovala tej, se je razplamtel ogenj vseljidskega boja proti okupatorju in njegovim sodelavcem. To je bil boj zoper fašistične osvajalce, zoper domačo reakcijo, zoper povrnitev na staro, za nov družbeni red, za novo Jugoslavijo.

Komunistična Partija Jugoslavije je v narodnoosvobodilni vojni ves čas ohranila iniciativo in vodstvo, ker je samo ona lahko ocenila pogoje za ljudsko vstajo in imela možnost izpeljati tako nalogo. Organizirala je partizanske odrede, v katere je vključila svoje kadre. Že v času boja je ustvarjala prve zametke nove oblasti in duhovno vodila ta boj, ki se je razplamteval na najširši osnovi. To je bil pravi boj proti vsemu nazadnjaškemu, boj, v katerem so se kovali enotnost, bratstvo, tovarištvo in moralni lik novega človeka. Jugoslovansko ljudstvo ni bilo nikoli socialno svobodno, pa tudi ni imelo urejenega nacionalnega vprašanja. Monarhija je bila že sama po sebi nasprotje federacije ter je skušala tri priznane narode (od petih živečih v tej državi) združiti v en »troimeni narod«. Ljudstvo se je uprlo združeni vladajoči kasti, kakršno je mogoče zrušiti le, če ji vzameš njeno materialno osnovo. Potrebno pa je uničiti tudi njen državni aparat in druge organe, s katerimi si zagotavlja in brani svojo oblast. Tokrat se je borilo za oblast ljudstvo delavcev, delovnih kmetov in delovne inteligence, ljudstvo revolucionarjev, ki ne more popuščati, tem manj, če se propadajoča klika skuša obdržati na oblasti s pomočjo orožja in prelivanja krvi. Zato je ljudstvo, ko si je priborilo oblast, začelo izrivati kapitaliste kot razred, izpreminjati karakter gospodarstva, vzpostavljati nove odnose med ljudmi in graditi tudi nove oblike upravljanja.

Šestega aprila 1941 se je pričel napad na Jugoslavijo. V dveh tednih je trhla država razpadla, toda zdravo ljudstvo je takoj pričelo ustanavljati borbene organizacije. Tako je bila že 27. aprila v Ljubljani ustanovljena Osvobodilna fronta, poleti pa se je že po vsej državi razplamtel boj proti okupatorju.

V julijskih dneh 1941 so jugoslovanski narodi vstali krepki in enotni. Na klic Centralnega komiteja KPJ: »Vi, ki se dvigate pod okupatorskim škornjem, vsi vi, ki ljubite svobodo in neodvisnost, ki nočete fašističnega robstva, vedite,

da je prišel čas borbe za vašo osvoboditev izpod fašističnih osvajalcev«, se je sedmega julija razplamtel ogenj vsenarodne vstaje v Srbiji, trinajstega julija v Črni gori, dvaindvajsetega julija v Sloveniji in pet dni kasneje v Hrvatski in Bosni. V Sloveniji se je pričela prva široko organizirana vstaja proti okupatorju na kamniškem področju.

Že aprila 1941, kmalu po vdoru sovražnikov, je partijska organizacija v Kamniku pričela netiti ogenj odpora. Maja 1941 je partijski instruktor CK KPS, tovariš Tomo Brejc, osnoval vojni revolucionarni komite za kamniški okraj, ki je takoj pričel z organizacijskimi pripravami. Zbirali so komuniste, delavce, člane delavskega prosvetnega društva »Solidarnost« in tako v kratkem času zbrali večje število revolucionarnih borcev, ki so jih razporedili v pet čet. Upor proti sovražniku se je začel z uničevanjem komunikacij, vojaških skladišč in tovarniških objektov. Zaradi izdajstva enega izmed sodelavcev je bil sovražnik pravočasno obveščen na del akcije, ki zato ni povsem uspela. V tej akciji sta izgubila življenje dva mladince-komunisti. Sovražniki se sprva sploh niso znašli, nato pa pobesneli in streljali talce. Svoj načrt množičnega preseljevanja prebivalstva pa so morali vsaj za nekaj časa odložiti, čeprav je v Kamniku že sto kamionov čakalo na pričetek te akcije.

Majhne partizanske čete, ki so prestale prvi ognjeni krst v napadu na sovražnika, so bile sredi avgusta združene na Rašici v prvi Kamniški bataljon, ki je takrat štel 92 borcev. Ljudstvo je svoje borce podpiralo, saj je vedelo, da sovražnik pripravlja množično preseljevanje, a takoj spoznalo, da lahko partizani preprečijo zavrtno sovražno nakano.

Kamniški bataljon je nesel plamenico gorenjskega upora tudi med brate na Dolenjsko. Nekaj borcev tega bataljona je po slavni dražgoški bitki, februarja 1942, spet prišlo na kamniško področje in tu so ustanovili nov kamniški bataljon. V hudih bojih je ta bataljon zadajal sovražnikom močne udarce. V teh bojih pa je padlo tudi mnogo hrabrih borcev. Ko so Nemci v prvi partizanski zimi v visokem snegu ujeli osem borcev na Veliki planini, so jih javno obesili pred pošto v Kamniku.

Osvobodilni boj se je v tem času razplamtel že po vsej širni domovini. Vrhovni štab je vodil partizanske odrede k ustvaritvi prvih osvobojenih ozemelj, na katerih so bili vzpostavljeni prvi narodnoosvobodilni odbori. Partizanske enote so bile organizirane po vojaškem principu. Novembra 1941 so Nemci organizirali veliko ofenzivo proti osvobojenemu partizanskemu ozemlju v Srbiji, ki je bilo že zelo obsežno. Svojo akcijo so začeli s strahovitimi pokolji, saj so samo v Kragujevcu pobili 7000 talcev, 1500 v Kraljevu in še mnogo drugod. Partizanske enote so se umaknile zaradi izdajstva četnikov, ki so pod vodstvom Mihajloviča tedaj prestopili na sovražno stran. V teh bojih je bila ustanovljena 22. decembra 1941 prva proletarska brigada.

Sovražnikova ofenziva ni uspela in se je vstaja še bolj razširila. Zato je sovražnik že januarja 1942 poskušal z drugo veliko ofenzivo uničiti partizansko gibanje, pa je ta prav tako propadla. Sledila ji je poleti 1942 tretja sovražna ofenziva, ki se je tudi razbila ob neuklonljivih partizanskih brigadah. Še več — pred zimo 1942 je partizanska vojska štela že 10 divizij in 150.000 borcev!

26. novembra 1942 so se v osvobojenem Bihaću sestali izvoljeni delegati, ki so v imenu jugoslovanskih narodov ustanovili AVNOJ, protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije. Na tem prvem zasedanju so ugotovili, da je Komunistična partija edina od političnih strank ostala zvesta ljudstvu in ga povedla v zmagoviti boj proti sovražnikom. AVNOJ je postal splošna organizacija vseh rodoljubnih sil, ki se ne delijo na stranke in se borijo za osvoboditev domovine.

Narodnoosvobodilno gibanje je doseglo nesluteni razvoj. Pobesneli sovražniki so potegnili v nove ofenzive sto in stotisoče oboroženih sovražnikov, motorizirane divizije in letalstvo. Partizansko gibanje je zmagovito in je prestalo vse boje in je preraslo v veliko ljudsko armado, ki se je borila sredi fašistične trdnjave. Narodnoosvobodilni boj jugoslovanskih narodov je dobil mednarodni pomen in tudi mednarodno priznanje. Vzpostavljeni so bili stiki z zavezniškimi armadami. Šele tedaj, ko je plamenica jugoslovanskega odpora svetila vsej Evropi in vsem zaslužnjim ljudstvom, so zavezniki tem narodom poslali prvo pomoč proti sovražnikom.

Sovražniki so se borili proti jugoslovanskim narodom besno in vztrajno. Ker z vojaško silo in zahrbtnimi napadi niso mogli uničiti partizanskega gibanja, so uporabili domače izdajalce. Tudi na kamniškem področju so pošiljali v boj proti ljudstvu raztrgance. Ljudstvo so izseljevali. V velikih racijah so aretirali veliko zavednih frontovcev in žena, ki so jih zapirali in mučili. Velikanska taborišča smrti po tujini so bila polna naših rodoljubov, ki so umirali v velikem številu.

Vse to je samo utrjevalo borbena zavest našega ljudstva. V najhujših časih so dajali svoji vojski naši narodi vse, kar so imeli.

8. avgusta 1943 je bila na Špiku formirana Šlandrova brigada, ki je štela nad tisoč hrabrih in neuklonljivih borcev, pretežno iz kamniškega okraja. Sovražne postojanke so padale ena za drugo. Poleti 1944 je Šlandrova brigada sodelovala v bojih za osvoboditev Savinjske doline. Tedaj je sovražnik pričel na tem področju zbirati še močnejše sile in pozimi 1944-45 je prišla v Kamnik cela SS divizija, ki so jo sestavljali Vlasovci. Ta je izkoristila narodne izdajalce in z njihovo pomočjo še v zadnjem času izselila mnogo poštenih ljudi, jih streljala in pošiljala v internacijo. Toda, to je bil zadnji predsmrtni utrip fašističnega sovražstva.

Sovražniki so bili domala povsod samo še v obrambi, saj so le od časa do časa utegnili organizirati ofenzivne sunke, zdaj proti osvobojenemu ozemlju,

zdaj proti operativnim področjem naših enot, zdaj za zaščito komunikacij, pa tudi na sedež Vrhovnega štaba. Vse ofenzive, v katerih je sodelovalo več desetih sovražnih divizij, so propadle. Marca 1945, ko se je NOV in POJ preimenovala v Jugoslovansko armado je štela v 52 divizijah 800.000 borcev. Po vsej domovini so obstajali narodnoosvobodilni odbori.

Maja 1945 je bil iz naše domovine pregnan zadnji sovražnik, kakih 200.000 pa jih je bilo ujetih. Partizanska pesem svobode se je razlegla tudi po dolini Kamniške Bistrice, po zapuščenih tovarniških obratih, po poljih, vaseh in mestih. Prvi del revolucije je bil končan. Domovina je bila osvobojena vseh sovražnikov ljudstva. Ustvarjena je bila enotna Ljudska fronta. Komunistična Partija Jugoslavije, ki je uresničila svoj program in njen herojski voditelj, tovariš Tito, sta uživala popolno zaupanje ljudskih množic. Izdajalci so bili postavljeni pred sodišča, ki so jim zaplenila tudi njihovo imetje, s čimer je ljudstvo dobilo močno materialno osnovo za razvoj gospodarstva in ljudske oblasti. Reakcija, ki je uživala podporo mednarodne reakcije, kljub poskusom ni mogla ničesar doseči, ker je pri ljudstvu zrastle zavestna revolucionarna sila s težnjo po nadaljevanju socialistične revolucije. Vse pridobitve, med njimi enakopravnost in svobodo vseh petih jugoslovanskih narodov, je budno čuvala v bojih prekaljena in močna Jugoslovanska Armada. Toda domovina je bila v ruševinah. Začela se je obnova in drugi del revolucije — graditev socialistične družbe.

Na dan druge obletnice zasedanja AVNOJ v Jajcu, ko so bili sprejeti pomembni sklepi o zgraditvi ljudske oblasti in o odvzemu pravic begunski vladi in kralju, je 29. novembra 1945 novo izvoljena ustavodajna ljudska skupščina razglasila Jugoslavijo za federativno ljudsko republiko. Januarja 1946 pa je bila sprejeta prva demokratična ustava, ki je uresničila davna prizadevanja ljudstva.

V času intenzivne obnove gospodarstva so bili ustvarjeni vsi temelji za prehod na načrtno gospodarstvo in na graditev socializma. Prirodna bogastva so po ustavnem zakonu družbena lastnina. Izvedena je bila agrarna reforma, valutna reforma, nacionalizirana pomembna industrija, likvidiran privatni bančni sistem, uvedena kontrola zunanje trgovine, uveden nov davčni sistem in nov državni aparat. Tako je bil ustvarjen močan socialistični sektor v gospodarstvu.

Prvi perspektivni plan izgradnje našega gospodarstva si je postavil kot nalogo utrditev njegove neodvisnosti, odpravo posledic polkolonialne preteklosti, razvoj proizvodnih sil na mnogo višji nivo in ustvaritev modernih tehničnih pogojev za nadaljnji razvoj. Zato smo imeli tudi potrebne pogoje, saj je v naši domovini na razpolago dovolj prirodnih bogastev, imamo pa tudi sposobno industrijo, ki ta bogastva lahko izkorišča. Ustvarjeni so tedaj bili vsi pogoji, da ta prizadevanja naših narodov tudi uresničimo.

Jugoslovanski narodi so v zgodovini delavskega gibanja storili največ za izgraditev socialistične družbene ureditve. V naši domovini je bilo januarja 1953 uzakonjeno načelo, da s sredstvi za proizvodnjo upravljajo delovni ljudje. V gospodarstvu zdaj upravljajo naš razvoj delavski sveti, Državno upravo smo decentralizirali in veliko poslov, ki so jih reševali državni organi, opravljajo zdaj neposredno sveti volivcev in ljudski odbori. Z ustanovitvijo komun bo ideja ljudske oblasti najpopolneje uresničena, saj bo ljudstvo samo upravljalo te osnovne celice socialistične družbe.

Jugoslovanski narodi pa so si pridobili tudi velik mednarodni ugled. Uresničili so idejo svobode, neodvisnosti in samoopredelitve narodov, ki je pomagala uresničiti tisočletne težnje mnogih zaostalih in zaslužjenih narodov. Jugoslovanski narodi so poborniki miru, mednarodnega sodelovanja na socialističnih principih, glasniki prijateljstva med narodi, glasniki dobe, ko bodo za vselej odpravljene razlike med narodi in med družbenimi razredi.

V I R I:

1. Udalcov — Kosminski — Vajnštajn: Istorija srednjega veka, Beograd 1950
2. Tarle: Istorija novoga veka, Beograd 1948 in 1949
3. Grčić: Privredna istorija Evrope, Beograd 1952
4. Stamenković — Milenković: Tendencija razvitka mednarodnih ekonomskih odnosa 1920—1952, Beograd 1952
5. Zgodovina narodov Jugoslavije, 1. knjiga — do zač. XVI. stol., Ljubljana 1953
6. Mirković: Ekonomska struktura Jugoslavije 1918—1941, Zagreb 1950
7. Čubelić — Milostić: Pregled historije NOB Jugoslavije, Zagreb 1952
8. Snuderl: Zgodovina ljudske oblasti, Ljubljana 1950
9. Milko Kos: Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1933
10. Zgodovinski arhiv KPJ, Tom V, Beograd 1951
11. Gruđen: zgodovina slovenskega naroda, Ljubljana 1912
12. Mal: Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928
13. Uratnik: Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije, Ljubljana 1933
14. Gestrin-Melik: Slovenska zgodovina 1813—1914, Ljubljana 1950
15. Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana 1937
16. Rupel: Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1951
17. Stele: Politični okraj Kamnik. Topografski opis. Ljubljana 1928
18. Stiasny: Kamnik, Ljubljana 1894
19. Sima: Im Gebiete der Steiner-Bahn, Ljubljana 1891
20. Posebna številka »Tovariša« julija 1954
21. Lah-Pretnar: Ekonomska analiza kamniškega okraja, Ljubljana 1952

KAMNIŠKE MEŠČANSKE HIŠE IN NJIHOVI LASTNIKI Janko Polec V DVE STO LETIH

Seznam in vrstni red hiš z navedbo njihovih lastnikov ter označbo njihovega poklica, z razvidnostjo njihove in njihovih rodov menjave v hišni posesti je važen prispevek za krajepis in zgodovino vsakega kraja, posebno mesta, za lokalizacijo pomembnejših dogodkov, za spoznavanje gibanja prebivalstva, poklicnega sestava in gospodarskega stanja. Naravno je slednjič živo zanimanje vsakega lastnika za zgodovino hiše in njegove posestne prednike.

O kamniških hišah priobčuje že Valvasor v opisu našega mesta v svoji »Slavi Kranjske« (XI. knj., str. 542, 543) za gospodarsko stanje ob koncu XVII. stol. zanimive podatke: »Nekdaj,« pravi, »je imelo mesto mnogo bogatih ljudi in čudovito razvito trgovanje. O tem morejo še nekoliko pričati z rezanimi kamni, železnimi oknicami, drogi ter vrati dobro opremljene hiše, kolikor jih sploh še je. Gotovo so nekdam ti rezani kamni več veljali kakor je sedaj vredna vsa hiša.«

»Plemstvo, ki ga je privlačevala večkrat se ponavljajoča turška nevarnost v mesto, mu je dajalo velik sijaj in ga tako obljudilo, da so bili potem, ko se je turška nevarnost zmanjšala, vsi stavbni prostori v mestu in izven mesta pozidani s hišami.«

»Pred našo dobo pa je to nekdam tako bogato in obljudeno mesto v taki meri nazadovalo, da je skoro četrtina, če ne več hiš propadlo, da so vse trgovine, ki jih je bilo vendar mnogo, z eno edino izjemo zaprte in da se more najlepša hiša vzeti v najem za letni 2 kroni. Prebivalci so torej popolnoma obubožani ljudje. Znaten vzrok tega je morda, da je trgovina na Hrvaško zastala in se več ne razvija tako, kakor nekdam, ker so turški krvoloki odtrgali toliko mest, trdnjav in trgov.«

Z umetnostnozgodovinskega vidika opozarja Fr. Stelè v svoji monografiji: Politični okraj Kamnik (1922—1929), str. 97—101, na značilnosti starinskega, gotskega stavbenega sloga na mnogih poblize označenih hišah — posebno v Veliki ulici, potem Na trgu in na Šutni.

Kamniške hiše v celoti, pa je prvi, in sicer za eno leto le po številu in lastnikih zajel graški univ. prof. Arnold Luschin-Ebengreuth, po očetu kranjski rojak, v svoji za kamniško zgodovino zelo važni razpravi: »Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502-03.«¹

Tej razpravi je priložen seznam hišnih lastnikov iz l. 1516 po tukaj navedenih mestnih delih. Po tem seznamu bi imel tačas Kamnik 177 hiš: v Mestu 96, na Grabnu 12, Pred mostom t. j. v Podgori in Novem trgu 15, na Šutni 29, Pod Žalami 6. Hiš v posesti plemičev in v cerkvenih rokah, ki so v seznamu ne glede na mestne dele posebej naštete, pa je 19 (od tega 9 plemiških). V primerjavi s tem številom izračuna Luschin iz dajatev po starograjskem urbarju iz l. 1400, da je bilo tačas, torej 116 let pred seznamom iz l. 1516 v Kamniku 168 hiš. Omenja, da ta stalnost v številu hiš ne preseneča, ker so taki pojavi tudi v drugih mestih.²

Skoro isto število je ostalo v istem mestnem prostoru še do današnjega dne. Po Luschinovem mnenju se more, primerjaje istodobne razmere v Ljubljani, šteti na eno hišo v Kamniku komaj deset ljudi, tako da bi štel mesto Kamnik okoli l. 1500 komaj 1500—1600 prebivalcev. Luschin opozarja tudi, da je v seznamu lastnikov iz l. 1516 cela vrsta imen, ki niso rodbinska, marveč le poklicni nazivi³ različnih vrst obrtnikov.

Posestniki so bili v Kamniku grofi Thurni in Lambergi, vsak s po dvema hišama, Hohenwarthi s hišo in mlinom; tudi oni z Iga in Paradeiserji so imeli po eno hišo, Ravbar pa mlin.⁴

Na hitre premembe v sestavu meščanstva kaže, da je od 53 oseb, ki se omenjajo v zapisniku iz l. 1502-03 najti v seznamu hišnih lastnikov l. 1516 le devet, torej komaj tretjina.⁵

Pritrditi je Luschinu, da moramo Valvasorjeve navedbe o razkošnosti kamniških hiš vzeti bolj relativno. Po Luschinovih mislih je bila večina hiš ob poraznih požarih l. 1511 in skoraj nato nizkih in lesenih, le redke so bile zidane.

To Luschinovo gledanje bo najbolj pravilno, vsaj za predmestja, če upoštevamo sporočila v spisih, ki jih imamo za požar na Šutni 20. julija 1788.⁶

Soglašati moramo tudi, če piše, da izvirajo »rezani kamni«, ki so vzbujali Valvasorjevo začudenje iz dobe renesanse, ki se je pri nas izražala po italijanskem okusu v novogradnjah hiš v drugi polovici 16. stol. Prav zanimiva je

¹ Mittheilungen d. Museal-Vereins f. Krain. XVIII. (1905) str. 38—69.

² Pravtam str. 43.

³ Pravtam str. 54.

⁴ Pravtam str. 55.

⁵ Pravtam str. 54.

⁶ Okrožni urad v Ljubljani je že 26. julija 1788 med drugim odredil, da pogorelci ne smejo več postavljati lesenih hiš. (Ekshibitni protokol mestnega urada v Kamniku št. 790/1788.) Na prošnjo Nikolaja Reicha na Šutni št. 46 je okrožni urad dovolil uporabo kamna iz mestnega obzidja biriških vrat in okoliškega obzidja, kakor je to dovolil že drugim meščanom (isti protokol št. 830).

navedba, da v začetku 16. stol. hiše v Kamniku, vsaj splošno, niso imele posteklenih oken. Pomagali so si z lesenimi okvirji, preoblečenimi z oljem prepojeno tkanino, ki je prepuščala seveda le mračno luč, — a obilo mraza.⁷

Do konca 18. stol. so določevali vsepovsod lego hiš z navedbo, da leži hiša med hišama imensko označenih sosedov ali pa, če so stale hiše posebej, z drugačnim opisom kraja. Naravno je, da je bilo tako določevanje kolikor toliko zanesljivo samo, če je vodil mestni urad seznam vestno in sproti.

Za zgodovinsko uporabo, posebno za manjša mesta so taki sezname le redko ohranjeni.

Natančno določevanje lege hiš in vsakokratnih njihovih lastnikov sta omogočili šele dve skoro sočasni uredbi v drugi polovici 18. stol.: odredba o numeriranju hiš (1769)⁸ in uvedba zemljiške knjige v deželno knežjih mestih (za Kranjsko 1771).

Za Kamnik imamo odlično ohranjeno prvo zemljiško knjigo brez navedbe letnice naprave in njenega prvega sestavljalca. Ima obliko 40 × 25 cm, je v celo usnje vezana, sestoji iz neošteviljenih 316 listov in ima na zunanji strani prve platnice na nalepljenem listu nemški napis »Grundbuch der landesfürstlichen Stadt Stein. Grundbuchamt über die sogenannten Bürger Realitäten«. (Zemljiška knjiga deželno knežjega mesta Kamnik. Zemljiškoknjižni urad za takozvane meščanske nepremičnine.) V to knjigo so vpisani skoro samo hišni lastniki. (Le 10 primerov na koncu knjige so vložki za gozdove nekaterih hišnih lastnikov.)

Že po prvem vložku soditi, ki se je izvršil na podlagi kupne pogodbe iz l. 1799, se je zemljiška knjiga sestavila zelo kasno. Izvrševanje zakonov je bilo takas zelo mudno. Pri drugih vložkih so vknjiženi lastniki in njihove premembe na podlagi starejših listin. To moremo razložiti tako, da se je to izvršilo naknadno, če so lastniki ob napravi zemljiške knjige predložili tudi za vpise prednikov potrebne listine. Morda se je izvršila naprava še pozneje, najkasneje l. 1805. To sklepamo iz tega, ker so nove in stare hišne številke zabeležene z isto roko in črnilom, nova numeracija pa se je izvršila l. 1805.

Ker je pri nekaterih hišah v najstarejši zemljiški knjigi čas pridobitve hiše za prvega navedenega lastnika označen z letnico, celo do petdesetih let 17. stol. nazaj, in moremo tam, kjer pri prvem navedenem lastniku nimamo še letnice pridobitve, računati povprečno že z dlje trajajočim lastništvom, smemo kar nič predrzno trditi, da imamo hiše v razvidnosti za 200 let nazaj.

Vložek za vsakega lastnika sestoji iz dveh vzporednih strani, tako da se more vpis na obeh straneh brez listanja hkrati pregledati.

Razpredelki so ti-le: na l e v i stranici: 1. a) urbarska, b) rektifikacijska, c) konskripcijska številka; 2. ime posestnika; 3. označba nepremičnine in vsota

⁷ Pravtam str. 54.

⁸ Glej o tem: Janko Polec, Kraljestvo Ilirija, 1925, str. 132.

zanjo stalno določenega laudemija (prenosnine); 4. rustikalna kontribucija. — Na desni stranici pa so ti-le razpredelki: 5. davek v gld., krajcarjih in novčičih; 6. vojaški nastanitveni činš; 7. domestikalni prispevek; 8. gosposčni činš; 9. vrtni činš; 10. na urbarskem zboljšanju in zaščitnina. — Določitev vseh teh davščin je v gld., krajcarjih in novčičih.

Bremena v tej prvi zemljiški knjigi še niso vpisana in torej ta knjiga ne služi utrditvi javnega kredita, kar je bil glavni namen uvedbe zemljiških knjig. Ima bolj značaj davčne knjige, ki služi razvidnosti posestnikov in njihovih zemljišč ter obdavčenju.

Ob času naprave te prve zemljiške knjige je imelo kamniško mesto po vesteh, ki so nam ohranjene, že zelo okrnjeno obzidje. To je imelo štiri glavna in ena manjša vratca: šutenska vrata nekako vrh nekdanjega klanca, biriška vrata (Schergen — ali Wassertor), ki so jasno vidna na Vallvasorjevi sliki Kamnika z dvema stolpičema pod Malim gradom ob Mlinšici in so bila v tem času že samo razvalina; mostna na koncu tedanje Velike ulice, torej pred nekdanj Fröhlich-Cerarjevo in Debevčevo hišo; potem mala vratca, ki so bila ob semanjih dnevih zaradi mitnine zaprta, med sedanjo Roševo hišo in ozko ulico proti Veliki ulici. Če je cesta že zelo zrabljena, se kažejo tukaj v cestišču veliki kamni. Slednjič so bila gospejna Grabenska vrata (Frauentor) med hišama na trgu št. 29, 30 in 31, t. j. med Albrechtovo hišo in sedanjim Zdravstvenim domom (nekdanj Dereanijevo hišo). Glede naziva »Frauentor« bo najbrž prava razlaga tistih, ki mislijo, da izhaja iz »Klosterfrauentor«, ker so vodila v Mekinje, kjer je bil samostan klarisinj, s katerimi so imeli Kamničani stalne stike. Ta vrata so zelo dobro vidna na znani votivni sliki Kamnika v zakalski cerkvi sv. Florijana. Na tem mestu je bil zelo ozek vhod, ker je stranica takrat trikotne Albrechtove hiše, ki so jo podrli Nemci ob okupaciji, segala čez sedanje cestišče.

Potek obzidja danes ni več natančno določljiv. Gotovo je, da je potekal tik za sedanjo hišo št. 29, 30 in ob sosednem vrtu skoro prav za Roševo hišo. V tem poteku so bili ostanki obzidja do druge svetovne vojne še zelo dobro vidni, zlasti iz nekdanjega Fischerjevega vrta (potem v lasti usmiljenk). Med to vojno pa je bil vrt zazidan z zapornim poslopjem in po vojni s še večjim skladiščem. Od ozadja Roševe hiše je šlo mestno obzidje ob Fröhlich-Cerarjevem zidu, ki je, kakor govori zemljiška knjiga, obzidje že predrl, potem prečkalo Veliko ulico proti Debevčevi hiši, ki ni bila po zemljiški knjigi s Cerarjevo vred več v Veliki ulici, marveč že v predmestju Pred mostom. Obzidje se je nato nadaljevalo ob obzidju mestne ubožnice. Pollakova usnjarna je, kakor izhaja zopet iz opazke v zemljiški knjigi, vdrla v obzidje. Pred Pollakovo hišo se je po Fr. Steletu mestni zid zasukal preko biriških vrat proti Malemu gradu, s katerim se je potem spajal najbrž do vrha klanca, kjer so bila šutenska vrata. Nadaljeval se je proti žalskemu hribu, najbrž ob južni

strani »trutzturna« in navzdol za nekdanj Pollakovim in samostanskim vrtom do Albrechtove hiše.

V okviru tega obzidja je bilo tedanje pravo mesto. Razdeljeno je bilo v te-le dele, gledano od juga proti severu: 1. Klanec, tudi v nemških spisih tako imenovan. 2. »Na trgu« (Am Platz) se je imenoval osrednji mestni prostor od Klanca do Grabenskih vrat. 3. Ulica, ki vodi desno od nekdanje Čitalnice (sedaj kavarne), hiš. št. 69, proti vzhodu se je imenovala Židovska ulica (Judengasse). 4. Svinjska ulica (Schweingasse) med hišama Na trgu hiš. št. 81 in 90 proti vzhodu. Del te ulice desno ob hišah, ki tvorijo mal tržišč, se je imenoval še posebej »pri mesnicah« (»Bei den Fleischbänken«). 5. Velika ulica proti mostu, pri hiši št. 19 v najstarejši zemljiški knjigi tudi Gosposka ulica (Herrengasse) imenovana. 6. Zadnja ulica (ponekod v prvi zemljiški knjigi nemški »Letzte Gasse«, pa tudi »Zadnja gasa« imenovana), t. j. ulica med hišami št. 29, 30 in št. 24, 25. Imenovali so jo pač kot »zadnjo« pred mestnim obzidjem. Slednjič je bila v mestu še »Špitalska ulica« od frančiškanskega samostana proti Kilancu.

Kamnik je imel še predmestja: na jugu 1. Šutno, njen spodnji del z mnogimi usnjarskimi delavnicami in mlini ob Mlinšici se je imenoval 2. Na produ (Am Grieß), v nemških mestih zelo navadno mestno ime. 3. Pred mostom (Vor der Brücken) se je imenovalo predmestje na obeh bregovih Bistrice tik pred mostom, torej ne le kasnejša Podgora. Južno od tega na levem bregu pa se je vtil na podnožju Starega gradu 4. Novi trg.

Po teh mestnih delih so označene hiše tudi v zemljiški knjigi in se je po njih zasnovoala najstarejša kakor tudi obe njeni naslednici.

Poleg predpisanih vpisov najdemo v najstarejši zemljiški knjigi nekaj doslej neznanih drobnih opazk krajevnne zgodovinske znamenitosti. Omenil sem že ob opisu poteka mestnega obzidja pripombi, da sta hiši št. 13 (sedaj v Veliki ulici) in h. št. 74 v Svinjski ulici prodrli v obzidje. Pri hiši št. 21 Na trgu pri nekdanji osnovni šoli je navedeno, da je služila kot »mala« pri h. št. 2 v Veliki ulici pa kot »velika mestna vojašnica«. Lokalizirana je sedaj zanesljivo tudi hiša birača v Svinjski ulici št. 91 in 92. K tej hiši spada po najstarejši zemljiški knjigi staro zidovje pred podrtimi vodnimi vrati na Mlinšici.

Najbolj zanimivi sta pripombi pri hišah št. 31 Na trgu in št. 2 v Veliki ulici, da sta bili začetkom 18. stol. zapuščeni, zanemarjeni in v propadu, tako da jo je mesto izročilo brezplačno onemu, ki jo je hotel pozidati. Tudi še pri tretji hiši na trgu št. 39 moremo iz presledka navedenih lastnikov isto soditi. Najbrž pa niso bile te velike hiše edine v takem stanju. Te okolnosti nas spominjajo Valvasorjevega pripovedovanja o razmerah 50 let prej. Nimam oprijema za to, da bi mogel trditi, bodisi, da so se te razmere vlekale še od Valvasorjevih časov ali pa da so znova nastopile iz novih razlogov.

Druga tako imenovana zemljiška knjiga se je zasnivala še po dominijih, t. j. zemljiških gosposkah.

Za kamniški mestni dominij sta dva v celo usnje vezana zvezka, tvoreča enotno knjigo. Prvi del ima napis: »Grundbuchs-Hauptbuch der Gült Stadtdominion Stein. Tomo I. lit A vom Urb. Nr. 1 bis inclusive Urb. Nr. 112.« (Glavna zemljiška knjiga imenja mestnega dominija Kamnik, zv. I. A od urb. št. 1 do vključno št. 112.)

Drugi del I., Lit B, nima zunanjih prvih platnic, ne notranjega lista. Obadva dela A in B imata obliko 66×46 cm. Lit A obsega 349, Lit B 330 folijev (listov). V tej knjigi so vpisane meščanske hiše. Vložek za vsako nepremičnino ima dva lista. Prvi list ima te-le razpredelke: 1. zemljiško-knjižna št., urbarska št., stara in nova, rektifikacijska št., hišna št., stara in nova; 2. parcelna št.; 3. označba in vrsta nepremičnine; 4. površina v jutrih in sežnjih; 5. čist donos; 6. kapitalna vrednost; 7. št. zvezka in lista knjige listin (Instrumentenbuch); 8. dan prepisa; 9. ime lastnika; 10. opazka.

Na drugem bremenskem listu so pa razpredelki: 1. tekoča številka; 2. zvezek in stran zastavne knjige (Satzbuch); 3. dan vpisa; 4. bremena (Onera); 5. znesek v gld. in krajcarjih; 6. opomba.

Mestni dohodarstveni urad (Stadtkammeramt) je imel še posebno zemljiško knjigo za zemljišča meščanov in za na njih posebej postavljene obrtne delavnice (mline, usnjarske delavnice - Lederstuben in drugo). Zemljiška knjiga dohodarstvenega urada ima napis na prvi zunanji platnici: »Grundbuchs-Hauptbuch der Gült Stadtkammeramt Stein. Tomo II. Lit A vom Urb. Nr. 1 — inclusive 4.« (Glavna zemljiška knjiga imenja mestnega dohodarstvenega urada v Kamniku. Zv. II, lit A, od urb. št. 1 — inclusive 4.) Knjiga v celo usnje vezana, ima obliko 45×61 cm in šteje 413 folijev (listov).

Tretjo zemljiško knjigo za mesto Kamnik je imel urad obeh mestnih gospodarjev (Baumeister), ki sta imela nalogo, da nadzorujeta in gospodarita z mestnimi zemljišči (gozdovi itd.) ter nadzirata mestne stavbe. Ta zemljiška knjiga za naše namene ne prihaja v poštev in ne bom dalje o njej razpravljajal.

Vse te zemljiške knjige se nahajajo izza novejšega časa v hrambi Državnega arhiva za Slovenijo v Ljubljani.

Napravile so se te knjige, po vpisih sodeč, v dvajsetih letih preteklega stoletja. Kakor v najstarejši zemljiški knjigi tudi tukaj direktno ni razviden niti čas sestave, niti sestavljalec. Iz najstarejše zemljiške knjige so se prevzeli v knjigo mestnega dominija vsi vpisi hiš in lastnikov brez gori navedenih zgodovinskih opomb. Vse tri prej navedene zemljiške knjige kamniške so bile potem v rabi do tako imenovane nove, še danes uporabljane zemljiške knjige na podlagi zemljiškoknjižnih zakonov iz l. 1871 in 1874.

Ta nova zemljiška knjiga se je za naše območje zasnovala začetkom osemdesetih let. Sodnik je bil tačas moj oče Julij Polec, zemljiškoknjižni vodja pa neumorni J. Beniger. V to novo zemljiško knjigo so se prevzeli iz stare samo neposredni posestni predniki.

Na podlagi tega zelo kratko opisanega arhivalnega gradiva, sem začel sestavljati v počitnicah l. 1936—1938, ko mi je prišla v roko najstarejša zemljiška knjiga, seznam kamniških hiš in lastnikov, kolikor se je dalo to zasledovati v preteklosti. Napete politične razmere in slednjič druga svetovna vojna so moje delo popolnoma prekinile. V zadnjih mesecih sem dopolnil do najnovejšega časa. Teh dopolnil se je zbralo iz teh razburkanih časov skoraj dvajsetih let ne malo.

Omejiti sem se moral že v začetku na stare meščanske hiše v Kamniku, ker sem hotel pokazati zgodovinski razvoj. So to tako skoro vse hiše v območju pravega notranjega mesta. V predmestju pa je imelo mnogo Kamničanov svoje hiše pod drugimi zemljiškimi gosposkami.

V Novem trgu so bile št. 9, 23, 24, 25 (na Starem gradu) in 27 pod križko gosposko; št. 19 pod dominijem cerkve v Volčjem potoku in št. 28 pod dominijem Spodnje Perovo; Pred mostom št. 1 pod špitalskim imenjem. Na Šutni so bile št. 18, 67 in 69 pod dominijem župnišča; št. 22 (pri Krištofu) je stala na zemljišču gosposke na Zapricah. Prav tako so bili zapriški podložniki št. 53 in 57; župnišče samo in kaplanija sta bili pod dominijem župne cerkve v Kamniku. Na Grabnu sta bili št. 29 in 33 pod Krumperkom; št. 28, 30 in 31 pod župniščem v Kamniku. Manjka nam arhivalna podlaga, da bi mogli te hiše zasledovati v preteklosti, kakor je bilo to mogoče pri meščanskih hišah. Zato te hiše niso pomotoma izpuščene. Pač pa sem prevzel večinoma iz usnjarskih delavnic in mlinov zrasle hiše Na produ, ker so na takratnem kamniškem svetu in so vpisane v zemljiško knjigo mestnega dohodarstvenega urada.

Primerno hitro so se menjavali lastniki in njihovi rodovi. Le pri eni sami hiši sem mogel ugotoviti, da v dobi dve sto let ni nikdar prešla s kupom ali dražbo v druge roke, pa še to (Pirnatovo Pod goro) je doletela slednjič zla usoda, da so jo Nemci podrli. Vse druge hiše pa so bile predmet prodaje, celo po večkrat in v veliki meri tudi dražb. »Le posojeno je pač vse, kar pridobiš, na odpoklic ob uri vsaki.«

Iz seznama je razvidno, kolikega števila hiš so se polastili zmage gotovi Nemci ob okupaciji 1941-45, dve trgovski hiši so celo že prodali naprej (Na trgu Albrechtovo in Petkovo) Nemcema.

Trije hišni lastniki pa so v tem času dne 31. januarja 1944 kot talci izgubili svoje življenje v Št. Vidu nad Ljubljano: vrtnar Vinko Lap, zdravnik dr. Julij Polec in dr. Ivan Vidic.

Naš seznam je sestavljen po mestnih delih kakor so že v najstarejši zemljiški knjigi in se v njenih obeh naslednicah ponavljajo. Numeracija za vse ožje mesto je, kakor je Kamničanom znano, ne glede na trg in na posamezne ulice mesta enotna in ni izvedena za vsak del ožjega mesta posebej. Pač pa je za vsako predmestje posebna numeracija. Navedene so hiše v vsakem mestnem delu oz. ulici po tekočih hišnih številkah. Vsaka navedena hiša ima na čelu sedanjo številko (staro pa v oklepaju). Naveden je tudi zemljiškoknjižni vložek za dotično hišo, v oklepaju pa številka lista v stari zemljiški knjigi. Sledé lastniki hiše če moč z označbo poklica in z navedbo letnice pridobitve in pridobitvenega naslova v oklepaju.

K R A T I C E :

- A fol. = I. zv. stare zemljiške knjige
- B fol. = II. zv. stare zemljiške knjige
- c. = cesija
- d. = dedovanje
- dar. = darilo
- del. p. = delilna pogodba
- dr. = dražba
- h. št. = hišna številka
- izr. p. = izročilna pogodba
- k. p. = kupna pogodba
- m. p. = menjalna pogodba
- nar. = naredba (Verordnung des Chefs der Zivilverwaltung Nr. 3 vom 24. IV. 1941 und Nr. 10 vom 8. V. 1941)
- odst. p. = odstopna pogodba
- u. = ustanova
- ur. = uredba LRS 1947, str. 33
- vlož. št. = število vložka v novi zemljiški knjigi
- zak. = zakon z dne 24. V. 1945 UL-FLRJ št. 36
- ž. p. = ženitna pogodba

Velika ulica*

h. št. 2 (30) — vlož. št. 1 (A — Fol. 158)

pl. Hohenwarthi, pozneje dolgo časa opuščeno, popolnoma razpadlo in podrto, jo je l. 1722 mesto izročilo brezplačno, le da se prizida Luki Krivicu; — 1723 (d.) sin Gregor Krivic, duhovnik; — 1724 (k. p.) svak Aleš Pibernik in žena r. Pibernik (ne more se ugotoviti ali neposredno nato in na podlagi katerega naslova). — Olipec Martin; — Olipec Jera roj. Modrein, vdova, krznarica; — 1780 (ž. p.) njen mož Iggel Andrej, krznar; — 1815 (k. p.) Ziegler Ignacij, lehtar; — 1823 (d.) Ziegler Jožefa; — 1834 (ž. p.) Nastran Tomaž; — 1866 (d.) Nastran Ana; — 1866 (ž. p.) Wanos Josip; — 1885 (k. p.) Nastran Kornel iz Ljubljane; — 1886 (k. p.) Ott Marija iz Zagreba; — 1894 (dr.) Bahovec Ivan; — 1902 (k. p.) Katoliško Društvo Kamnik; — 1904 po spremembi naziva društva (ur. potrdilo okr. gl. Društvo Kamnik; — 1934 (17. II. 1933, II. Nr. 927/1) Društvo Kamnik razpuščeno in skrbniška uprava; — 1935 (po sodnem sklepu zaznamba razpusta in uredba skrbstva zbrisana; — 1941 objava ustavitvenega komisarja za društva 21. X. 1941 Kärntner Volksbund; — 1946 (zak. 24. X. 1945) fizikturna zveza Slovenije; — 1954 zemljeknjižna izjava 5. III. 1953 »Partizan Slovenije«, zveza za telesno vzgojo

h. št. 3 (31) — vlož. št. 5 (A — Fol. 161)

Krošič Anton, slikar; — 1753 (ces.) Kroh Janez, nogavičar in žena Marija; — 1787 (ž. p.) zet Ziegler Ignac, lehtar; — 1823 (d.) Ziegler Jožefa; — 1834 (ž. p.) Nastran Tomaž; — 1865 (k. p.) Prelesnik Jožef, iz Kamnika; — 1885 (dr.) Exler Franc; — 1906 (d.) Tramè Marija r. Exler, nadučiteljeva soproga; — 1930 (d.) Rebol Olga r. Tramè; — 1942 (razlastili Nemci) Stadtgemeinde Stein; — 1945 (k. p. 9. I. 1945) Rebol Olga; — 1948 (odl.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 4 (32) — vlož. št. 8 (A — Fol. 164)

Puchlin Pavel, krojač in žena Marija; — 1794 (k. p.) Flere Luka, kramar; — 1818 (m. p.) Vivoda Jurij, usnjar; — 1844 (d.) Dralka Marija, vdova Vivoda; — 1850 (ž. p.) Dralka Valentin; — 1877 (d.) Dralka Marija; — 1878 (d.) Dralka Terezija in Frančiška po polovici; — 1879 (m. p.) Dralka Terezija, omožena

* Große Gasse, enkrat h. št. 19 tudi Herrengasse imenovana; med koncem prve in začetkom druge svetovne vojne Maistrova ulica. Nemci so jo preimenovali v Göringstrasse.

Velič tudi na drugi polovici; — 1882 (k. p.) Svetic Ivana, roj. Majdič iz Kamnika; — 1893 (k. p.) Možina Jože, pek; — 1911 (ž. p.) Možina Ana r. Smolič na polovici; — 1915 (d.) Možina Ana tudi na drugi polovici; — 1926 (d.) Mayer Mara r. Možina; — 1927 (k. p.) brat Možina Vinko, pek; — 1935 (d.) Božena in Vlasta Možina

h. št. 5 (33) — vlož. št. 9 (A — Fol. 176)

Kmetič Marija Ana; — Umschlaker Mihael; — 1791 (ž. p.) Schlaker Matevž, usnjar; — 1797 (ž. p.) Vivoda Jurij, usnjar, po poroki z vdovo prejšnjega Marijo roj. Ziegler; — 1850 (d. in ž. p.) Dralka Marija, vdova Vivoda in Dralka Valentin; — 1877 (d.) Dralka Marija; — 1878 (d.) Dralka Terezija in Frančiška po polovici; — 1879 (m. p. in ž. p.) Nastran Anton iz Kamnika na polovici Dralke Terezije; — 1881 (k. p.) Terpinec Franc; — 1887 (dr.) Breznik Janez, molar v Kamniku; — 1921 (d.) Breznik Josip, profesor

h. št. 6 (34) — vlož. št. 10 (A — Fol. 179)

Nakerst Matija, pek; — 1783 (k. p.) Tabure Mihael, ranocelnik; — 1809 Tabure Frančiška; — 1830 (izr. p.) Tabure Mihael; — 1836 (k. p.) Stamzer Ignac; — 1859 (izr. p.) Stamzer Franc; — 1866 (dr.) Stamzer Ignac; — 1871 (k. p.) Levec Janez; — 1876 (k. p.) Čebulj Janez, molar in žena Apolonija; — 1899 (d.) Čebulj Apolonija tudi na drugi polovici; — 1907 (d.) hči Čebulj Ivanka; — 1943 (d.) nečak Vremšak Ciril

h. št. 7 (35) — vlož. št. 11 (A — Fol. 185)

Vabnik Jurij, vrvar in žena Elizabeta; — 1786 (k. p.) Schaffer Janez N., ključavničar in začasni upravitelj sodišča ter žena Marjeta; — (izr. p.) njihov sin Schaffer Jakob, ključavničar; — 1815 (d.) Schaffer Franc; — 1841 (izr. p.) Schaffer Jera (izr. p.) Tominc Franc in Antonija roj. Schaffer; — 1870 (d.) Tominc Franc, ključavničar; — 1893 (d.) vdova Tominc Ivana; — 1899 (d.) Jožef, Anton, France, Jožefa Tominc; — 1904 (k. p.) Tominc Jožef, ključavničar; — 1906 (k. p.) Tominc Anton; — 1910 (k. p.) Tominc Jožef; — 1935 (d.) vdova Tominc Jožefa r. Dolinšek

h. št. 8 (36) — vlož. št. 16 (A — Fol. 191)

Ulbas Janez N.; — 1779 (dr.) Traven Janez N., krznar; — 1808 (izr. p.) Traven Anton; — 1857 (izr. p.) Traven Franc; — 1902 (d.) Traven Frančiška; — 1912 (izr. p.) Traven Ivan; — 1921 (k. p.) Stražar Ivan; — 1923 (dr.) Pernè Alojzij iz Godiča; — 1924 (k. p.) Exler Ivan iz Zapric; — 1926 (d.) Antonija r. Winkler,

Marica, Janko, Vladimir, Miroslav Exler po eno petino; — 1944 (nar.); — 1946 (zak.) lastniki kakor l. 1926; — 1948 Exler Janez, Kamnik, Zaprice 28 in Kumer Marija r. Exler po pol; — 1948 (del. p.) Kumer Marija

h. št. 9 (37) — vlož. št. 19 (A — Fol. 200)

Reich — 1791 (k. p.) Schaffer Janez N., ključavničar; — 1779 (ž. p.) Stibil Janez Ev., trgovec po ženitvi z vdovo Schaffer Terezijo roj. Oblak; — 1803 (k. p.) Drolka Andrej, usnjar; — 1835 (izr. p.) Drolka Valentin; — 1841 (izr. p.) Drolka Jožef; — 1874 (d.) Dralka Marija; — 1891 (k. p.) Bergant Tomaž; — 1938 (d.) Bergant Tomaž; — 1938 (d.) Bergant Frančiška vdova Unger r. Grašek; — 1944 (d.) Debevc Frančiška r. Unger; — 1948 (dar) hči Dolenc Nada r. Debevc

h. št. 10 (1) — vlož. št. 21 (B — Fol. 157)

Trauvén Janez N.; — Gregorc Jože; — 1802 (k. p.) Kaučič Jakob in žena Marjeta; — 1804 (k. p.) Dimnik Primož; — 1807 (k. p.) Hočevár Valentin in Marija; — 1811 (dr.) Debevc Jožef; — 1837 (d.) Debevc Marija; — 1841 (izr. p.) Debevc Janez; — 1886 (d.) Debevc Helena r. Rodé; — 1902 (izr. p.) Debevc Rudolf, gostilničar; — 1934 (d.) Debevc Franja r. Unger

h. št. 11 — vl. št. 24, 23 (III A — Fol. 40)*

Božič Miha in Frančiška; — 1800 (k. p.) Urankar Gregor; — 1801 (k. p.) Jereb Tomaž; — 1817 (d.) Uranič Matej; — 1818 (k. p.) Lichtenegger Martin; — 1841 (izr. p.) Košir Terezija roj. Lichtenegger; — 1858 (k. p.) Igljč Franc; — 1873 (d.) Igljč Helena; — 1879 (d.) Igljč Franc, Jožef in Jožefa, Terpinc Frančiška roj. Igljč; — 1879 (k. p.) pl. Franck Izabela; — 1892 (d.) pl. Franck Izabela ml.; — 1906 (d.) pl. Franck Robert; — 1921 (d.) pl. Franck Marijana; — 1934 (d.) Tacco Elizabeta roj. Franck; — 1948 (odl.) Splošno ljudsko premoženje — IO MLO Kamnik; — 1953 (odl.) upravni organ Mestno remontno podjetje Kamnik

h. št. 12 (3) — vlož. št. 27 (B — Fol. 164)

(v najstarejši zemljiški knjigi »Pred mostom«)

Vagaj Jurij in žena Mica; — 1774 (ž. p.) zet Tanzer Andrej; — 1796 (izr. p.) Tanzar Franc; — (d.) Tanzer Andrej in Elizabeta; — 1807 (k. p.) Uršič Lenart; — 1818 (k. p.) Tonin Simon; — 1820 (izr. p.) Tonin Blaž; — po tem združena s hišo št. 13

* Prvotno vrtovi Pijavšek, Sv. Jožef in Snaj »Pod mostom«. Pozneje pripomba v stari zemljiški knjigi, da stoji tu hiša z dvoriščem in hlevom, ni datirana, a izvira nekako iz let 1850—1860. Prvi zgoraj navedeni lastniki so torej še lastniki vrta, na katerem je bila pozneje zgrajena hiša.

h. št. 13 (2) — vlož. št. 27 (B — Fol. 161)*

Frantnar Janez; — Porenta Simon; — 1787 (k. p.) Benkovič (Wenkowitsch) Karol in žena Marjeta; — 1795 (izr. p.) Benkovič Jurij; — 1796 (k. p.) Zottar Jože; — 1797 (k. p.) Tonin Simon; — 1820 (izr. p.) Tonin Blaž; — 1888 (razsodba) Fröhlich Anton, gostilničar; — 1907 (d.) Šentak Terezija r. Fröhlich na Vranskem; — 1910 (k. p.) Hribar Franc iz Kamnika; — 1914 (d.) Žirovnik Josipina vdova Hribar r. Zupanc; — 1919 (izr. p.) Žirovnik Franc, klobučar; — 1920 (izr. p.) Žirovnik Janko; — 1927 (k. p.) Cerar Anton, gostilničar; — 1939 (dr.) Kmet-ski hranilni in posojilni dom v Ljubljani; — 1946 (k. p.) Cerar Minka, Stane, Anton ml., Albert po četrtino; — 1947 (odločba) Splošno ljudsko premoženje; — 1952 upravlja LOMO

h. št. 14 (39) — vlož. št. 30 (A — Fol. 207)

Umschaker Mihael (Schlaker pozneje), usnjar; — 1789 (d.) sin Schlaker Janez; — 1817 (izr. p.) Schlaker Jožef; — 1852 (izr. p.) Schlaker Janez; — 1884 (d.) Šlakar Marija; — 1891 (d.) Šlakar Antonija in Marjana; — 1891 (k. p.) Šlakar Marjana tudi na drugi polovici; — 1899 (ž. p.) Mesner Ivan sodni kanclist na polovici; — 1929 (d.) na tej polovici Mesner Lucijan, knjigovez; — 1944 (d.) Lucijan Mesner tudi na polovici Šlakar Ivane

h. št. 15 (16) — vlož. št. 36 (A — Fol. 194)

(ž. p.) Kos Lovrenc, barvar; — 1800 (ž. p.) Lampič Janez N., barvar po ženitvi s Kosovo vdovo Marijo; — 1804 (k. p. in m. p.) Depovšek Janez Ev., jermenar; — 1806 (k. p.) Humar Valentin iz Vodice; — 1834 vdova Humar Marija; — 1835 (ž. p.) Hribar Luka po ženitvi z vdovo Marijo; — 1848 (d.) Hribar Marija in (izr. p.) Humar Jakob; — 1858 (m. p.) Vovk Jožef, iz Kamnika; — 1870 (k. p.) Vovk Janez; — 1887 (k. p.) Keber Janez; — 1933 (dr.) Birk Josip, gostilničar iz Doba; — 1944 (d.) Birk Sofija r. Vilhar; — 1954 (d.) Vilhar Albina, Kurcveil Frančiška, Vilhar Edvard in Vilhar Ivan po šestino; — 1955 (k. p.) Slapar Valentin, krznar in žena Božena r. Ferkovič vsak do polovice

h. št. 16 (41) — vlož. št. (A — Fol. 188)

Peršič Jakob, jermenar in žena Marija, hči Martina in Marije Uršule Mally; — njun sin Peršič Gregor, jermenar; — Depovšek Janez, jermenar, po ženitvi z vdovo Marijo Peršič roj. Lošan; — 1804 Lampič Janez (m. p.), barvar, po mejnavi s hišo št. 60; — 1814 (ž. p.) Liechtenegger Martin, barvar na črno in svetlo

* Najstarejša zemljiška knjiga ima pri tej hiši opombo: »von einem Teil von der Ringmauer bei diesem Haus.«

(Schwarz- und Schönfärbermeister), po ženitvi z vdovo Janeza Lampiča; — 1841 (izr. p.) Liechtenegger Ferdinand; — 1859 (dr.) Podrekar Janez N., trgovec v Kamniku; — 1872 (d.) Podrekar Marija; — 1901 (d.) Polec Ana r. Podrekar; — 1917 (d.) sin dr. Julij Polec, zdravnik; — 1944 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1946 (odl.) dr. Polec Julij (padel kot talec 31. I. 1944); — 1948 (d.) brat dr. Polec Janko, univerzitetni profesor v Ljubljani; — 1955 (k. p.) Habjan Vinko in žena Stanislava r. Horvat

h. št. 17 (42) — vlož. št. 40 (A — Fol. 182)

Rojstna hiša Jurija Japlja (1744—1807)

Primož Japelj, pek; — Japelj Simon, pek; — 1828 (k. p.) Lichtenegger Martin; 1838 (ž. p.) Sparoviz Karel; — 1858 (dr.) Podrekar Janez N., trgovec v Kamniku; — 1872 (d.) Podrekar Marija; — (od 1890 sta hiši št. 16 in št. 17 združeni v eno pod št. 16 in 17); — dalje kakor pri hiši št. 16

h. št. 18 (43) — vlož. št. 42 (A — Fol. 173)

Traven Nikolaj, krznar in žena Marija Ana; — 1789 (dr.) Remic Jakob, kmet iz Gmajnice, komendski podložnik; — 1792 (k. p.) Vovk Janez, gostilničar in kramar; — 1808 (dr.) Ilijančič Tomaž; — 1809 Lavrih Gašper; — 1819 (k. p.) Štamber Ignac; — 1871 (izr. p.) Levč Janez; — 1882 (k. p.) Narobe Franc iz Trzina; — 1882 (k. p.) Levec Janez iz Mengša; — 1891 (por.) žena Levč Margareta r. Štamber; — 1906 (izr. p.) Miklavčič Rozalija iz Sv. Križa pri Litiji; — 1911 (k. p.) Oblak Jakob in Marija; — 1917 (m. p.) Pogačnik Ana na tretjino; — 1923 (prepisno dovoljenje) Pogačnik Kajetan in Marija po tretjino; — 1946 (d.) pri tretjini Pogačnik Kajetana: Pogačnik Vida v Ljubljani; — 1945 (1947) (d.) pri tretjini Pogačnik Marije: inž. Pogačnik Ciril, Pogačnik Stanko, Gaspari Štefanija r. Pogačnik, inž. Pogačnik Anton, Kos Minka r. Pogačnik, Potočnik Vida r. Pogačnik: po osemnajstino.

h. št. 19 (44) — vlož. št. 50 (A — Fol. 170)

(Tschankl) Čankl Simon, duhovnik; — 1775 (k. p.) Globočnik Franc, Leopold, bivši sodnik (Hofrichter) v Mekinjah in žena Marija Terezija; — 1776 (ces.) Hrovat Jernej, trgovec, začasni upravitelj sodišča, potem mestni blagajnik in špitalski mojster in njegova žena Marija Ana; — 1821 (k. p.) Sroven Andrej (zato gotovo še do zadnjih let pri Andrejezu); — 1846 (d.) Sroven Marjeta, omož. Prašnikar in Prašnikar Franc (ki je imel navado izreči začudenje z besedami: O himmlischer Vater!, zato »Pri nebeškem očetu«); — 1902 (d.) Marija, Alojz, Franc in Margareta Praschnikar; — 1922 (d.) Praschnikar Marija na četrtini sina Alojzija; — 1937 (d.) hči Praschnikar Marjeta pri tej četrtini; — 1938 (k. p.) Uršič Albert, gostilničar

h. št. 20 (45) — vlož. št. 53 (A — Fol. 30)¹

Mesto Kamnik; 1824 (dr.) Schaffer Janez; — 1846 (c.) Straganig Peter; — 1849 (k. p.) Plautz Maks; — 1875 (d.) Janez N. Plautz ml. iz Ljubljane; — 1882 (k. p.) Gregor Kratnar, čevljar in njegova žena Jožefa r. Tajč; — 1897 (k. p.) Žargi Ivan, trgovec; — 1929 (d.) Žargi Maks, trgovec; — 1933 (d.) Žargi Marija roj. Weibl

Na trgu²

prej h. št. 1 (29) — (B — Fol. 254)

(Mestni rotovž, pogorel 1804 in ne več pozidan, na sedanjem ožjem trgu. Vidi se še dvanadstropen le z dvema oknom na votivni sliki iz 1779 v Zakalu.)

h. št. 21 (45) — vlož. št. 605 (A — Fol. 33)

Mesto Kamnik³ (prav Meščanska korporacija); — 1937 (k. p.) Mestna hranilnica v Kamniku; — 1942 (k. p.) Kreissparkasse Stein; — 1947 (odl.) Mestna hranilnica v Kamniku; — 1951 (odl.) Splošno ljudsko premoženje (Narodna banka FLR Jugoslavije)

h. št. 22 (46) — vlož. št. 54 (A — Fol. 36)

Majhnič Janez — (d.) Majhnič Jakob, mesar; — 1793 (ž. p.) Majhnič Josip, mesar in žena Uršula r. Rebula; — 1799 (dr.) Dimnik Primož, gostilničar; — 1779 (k. p.) Rojc Štefan, mekinjski podložnik; — 1799 (k. p.) Humar Valentin, gostilničar; — 1807 (k. p.) Vidic Andrej iz Podgorja; — 1811 (k. p.) Čerin Urban; — 1851 (d.) njegova vdova Čerin Jerá; — 1852 (izr. p.) Cuderman Andrej; — 1879 (dr.) Janežič Anton iz Kamnika; — 1884 (d.) hči Janežič Marija; — 1890 (d.) Herman Ana pri dveh sedminah in Herman Avgust pri petih sedminah; — 1897 (d.) Herman Ana iz Kamnika na vsej hiši; — 1925 (d.) Lušin Karolina, žena zasebnega uradnika v Mariboru, Sax Marija, soproga tiskarja v Idriji in Slavinec Julija, žena trgovca v Mariboru, vse roj. Herman, vsaka po tretjino; — 1930 (k. p.) Sax Marija in Lušin Ana; — 1930 (k. p.) Pogačar Frančiška r. Bergant

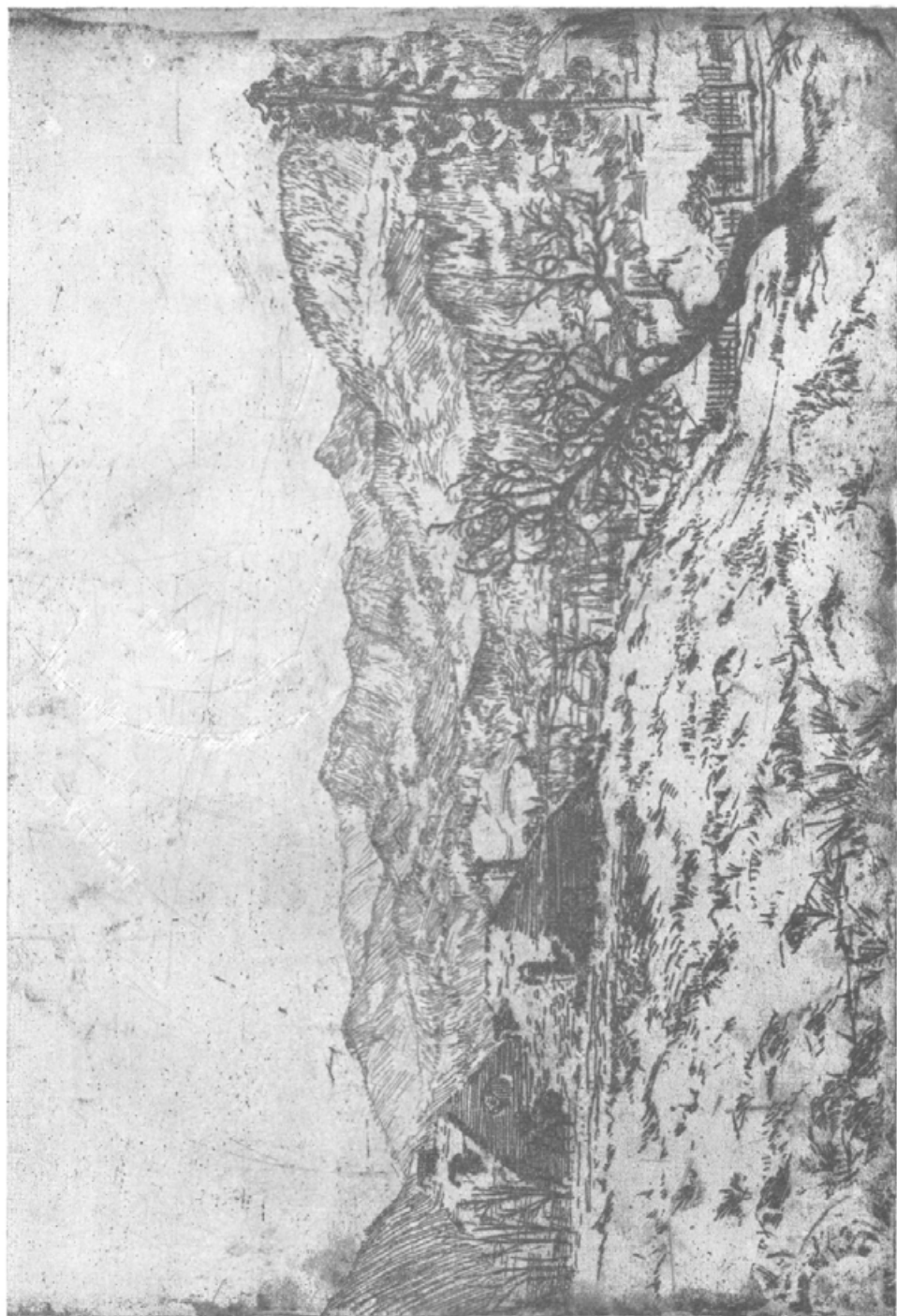
h. št. 23 (47) — vlož. št. 57 (A — Fol. 39)

Žigan Janez Krstnik; — 1790 (dr.) Petrič Franc, kmet (svobodnik) iz župnije Cerklje; — 1800 (izr. p.) Petrič Matija, njegov sin; — 1803 (k. p.) Petrič Janez in

¹ V najstarejši zemljiški knjigi »grosse städtische Kaserne« (velika mestna vojašnica.)

² Nemški »Am Platz«. Nemci so ta mestni del preimenovali v Adolf Hitler Platz.

³ V prvi zemljiški knjigi oznaka v nemščini »mala vojašnica«.

Karl Zelenko: Kamnik

žena Marija iz Vasc; — 1834 (k. p.) Javoršek Primož; — 1874 (d.) Javoršek Marija; — 1877 (ž. p.) njen mož Seničar Franc; — 1892 (k. p.) Pintar Anton, trgovec; — 1892 (ž. p.) Pintar Alojzija r. Hrastnik, na polovici; — 1918 (izr. p.) Pintar Anton, trgovec, tudi na drugi polovici; — 1934 (d.) Pintar Vladimir; — 1946 (zapl.) FLR Jugoslavije; — 1949 (listina) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 32 — vlož. št. 68 (A — Fol. 48)

Götzel Valentin; — (d.) Götzel Jožefa, vdova, njena sestra Frančiška, mož Dietrich in Franc Dietrich; — 1799 (k. p.) Derani Urh, trgovec; — 1813 (izr. p.) Fischer Josip, trgovec in žena Jožefa r. Derani; — 1849 (izr. p.) Fischer Jožefa, r. Derani; — 1864 (izr. p.) Fischer Vincencij, aktuar okrajnega urada; — 1882 (d.) ml. Marija Leopoldina Fischer; — 1887 (d.) Troha Janez na 4 šestnajstinah, Troha Rozalija na 4 šestnajstinah, Fischer Helena na 3 šestnajstinah (vsi v Kamniku); Cernstein Ana r. Fischer v Ljubljani na 3 šestnajstinah; Fischer Ivan v Gornjem gradu na 1 šestnajstini; Ahčin Albin v Gradcu, Pohlin Apolonija v Ljubljani, Pohlin Josip in Karolina v Kamniku, vsak na 1 štirinšestdesetino; — 1888 (k. p.) na polovici hiše Troha Janez in Rozalija, Kenda Josip, gostilničar; 1880 (k. p.) Fischer Franc v Kamniku na deležih Fischer Helene, Cernstein Ane, Ahčina Albina, Pohlin Jožefa in Karoline; — 1888 (k. p.) Kenda Josip tudi na deležu Pohlin Apolonije; — 1891 (k. p.) Fischer Franc tudi na deležu Fischerja Janeza; — 1892 (k. p.) Kenda Josip tudi na deležu Fischerja Franca in s tem lastnik cele hiše; — 1930 (d.) vdova Kenda Frančiška r. Levičnik in hči Angela po polovici; — 1931 (izr. p.) Kenda Angela tudi na drugi polovici

h. št. 26 (50) — vlož. št. 608, 609 (A — Fol. 42)

Žigan Valentin; — 1782 (k. p.) Urbančič Franc Dioniz, fužinar in posestnik iz dvorca Katzenberg; — 1827 (k. p.) Codelli baron Anton; — 1827 (k. p.) Treo Lenart; — 1827 (c.) Treo Antonija; — 1837 (dr.) Jabornig Jožef; — 1853 (d.) Schmalz Ernestina r. Jabornig; — 1855 (k. p.) Mesto Kamnik potem Meščanska korporacija v Kamniku (odtlej združena s hišama št. 24 in 25 (Zadnja ulica) v uradno poslopje v Kamniku

h. št. 33 — vlož. št. 69 (A — Fol. 54)

Pušavec Anže; — Pušavec Jakob, kmet iz Komende; — 1795 (k. p.) Meden Gregor; — 1796 (k. p.) Petrič Luka, vinotočec; — 1837 (d.) Petrič Franc; — 1838 (k. p.) Košir Rok in Cecilija; — 1842 (dr.) Pachner Karol; — 1844 (k. p.) Ankerst Simon; — 1853 (k. p.) Eppich Jakob; — 1886 (d.) Eppich Marija; — 1893 (k. p.) Novak Martin, poštar v Kamniku; — 1925 (d.) Sadnikar Štefanija r. Novak na četrtini, Milka Božič r. Novak na četrtini in Novak Ana na polovici

Schoss Elizabeta; — 1757 (k. p.) Schoss Ignacij, ranocelnik; — (d.) Schoss Janez, pek; — (k. p.) Petrič Matija; — 1824 (d.) Petrič Simon; — 1830 (k. p.) Kecelj Mihael; — 1843 (d.) Kecelj Marija, vdova; — 1844 (k. p.) Rabič Matevž; — 1848 (izr. p.) Fayenz Ignac in Helena; — 1874 (d.) Fayenz Helena (tudi na drugi polovici); — 1890 (d.) nečakinja Bergant Cecilija r. Iglič; — 1892 (d.) vdovec Bergant Luka, trgovec; — 1904 (d.) Bergant Josipina, Franc, Pavla, Maks in Cecilija po petino; — 1907 (k. p.) na petini Josipine Bergant (m. Dolores O. S. U.), Bergant Pavla, Maks in Cecilija; — 1912 (k. p.) Kraut Anica r. Grašek, odvetnikova soproga; — 1921 (k. p.) Balantič Valentin, trafikant

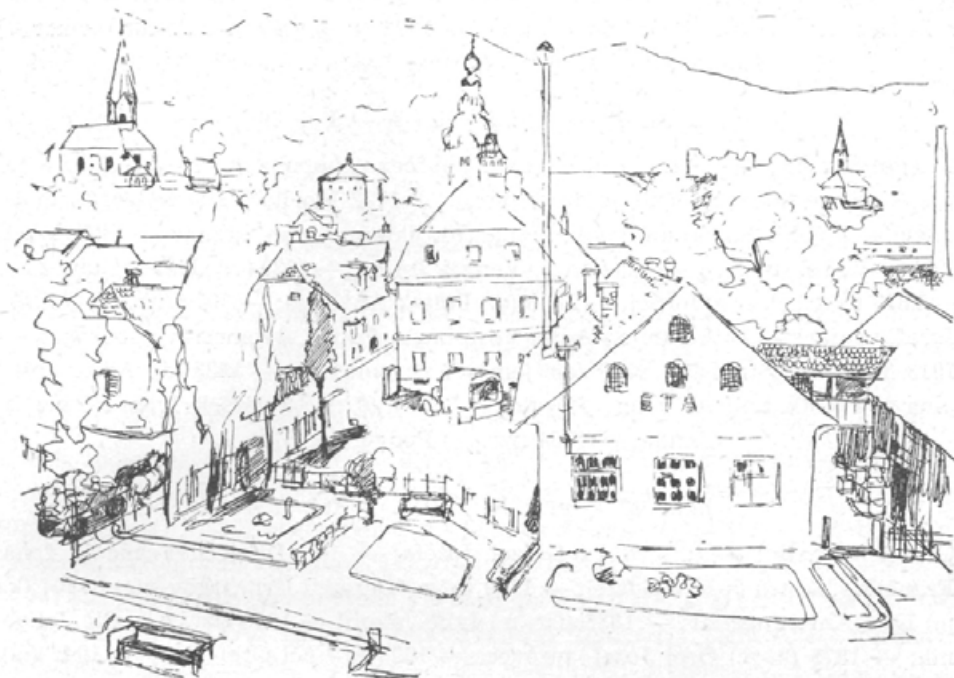
Ana Marija Škrabar, roj. Bučar; — 1751 (k. p.) Ziegler Boštjan, lehtar; — 1783 (d.) vdova Ziegler Jera; — 1792 (d.) Ziegler Jernej, lehtar; — 1831 (izr. p.) Ziegler Franc; — 1840 (d.) Ziegler Jernej; — 1841 (d.) tudi na polovici Ziegler Jere; — 1841 in 1843 (izr. p.) in (ž. p.) Gollenwer Neža r. Ziegler in njen mož Gollenwer Jurij; — 1881 (d.) Gollenwer Neža tudi na polovici Jurija Gollenwer; — 1882 (d.) Stelè Marija r. Cudermann; — 1882 (ž. p.) Stelè Ivan, svečar (na polovici); — 1905 (d.) Stelè Marija tudi na drugi polovici; — 1936 Stelè Janko, svečar

Marija Pucher; — Kukovc Fortunat, usnjar; — 1750 (k. p.) Puchler tudi »Wochler« Luka, pivovarnar; — (d.) sin Puchler Jožef, pivovarnar; — 1808 (k. p.) Novak Janez iz Radovljice; — 1820 (k. p.) Žavbi Franc; — 1862 (k. p.) Jurij in Neža Gollenwer iz Kamnika; — 1881 (d.) Gollenwer Neža tudi na drugi polovici; — 1882 (d.) Stelè Marija r. Cudermann; — 1882 (ž. p.) Stelè Ivan, svečar po polovici; — 1905 (d.) Stelè Marija tudi na drugi polovici; — 1936 (d.) Stelè Janko, svečar

N. Butalič; — okrog 1730 frančiškanski samostan v Kamniku; — 1938 (k. p.) dr. Pucelj Franc, zdravnik v Kamniku na 4 petinah in žena Mara r. Kromar na petini; — 1941 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1945 (zak.) dr. Pucelj Franc in žena Mara *

* Po Stelètu (str. 100) še ne natančno določljiva lega Butaličeve hiše, je sedaj po stari zemljiški knjigi natančno določena, ker je v najstarejši zemljiški knjigi opomba, da stoji hiša št. 36 med št. 35 in Butaličevo. Ni izključeno, da je bila tudi ta hiša, kakor njene sosesde, med razpadajočimi.

Okoli l. 1850 jo je prežidal I. N. Podrekar za svojo trgovino. Sedanji lastnik dr. Pucelj pa jo je preuredil posebno v spodnjih prostorih in v podaljšku proti samostanu.

h. št. 39 — vlož. št. 72 (A — Fol. 63)

Stör Žiga; — 1721 (ž. p.) Kastelic Franc, vinotočec; — 1804 (ž. p.) Klander Florian, usnjar; — 1818 (dr.) njegov zet Dolničar Franc; — 1818 (k. p.) Kühnel Janez; — 1867 (d.) Janez in Marija Kecel r. Praschniker; — 1888 (d.) vdova Kecel Maria; — 1908 (d.) hči Herman Terezina r. Kecel; — 1919 (k. p.) Petek Ivan, trgovec; — 1944 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1944 (k. p.) Strasser Ernst; — 1945 (zak.) Petek Ivan, trgovec

h. št. 40 — vlož. št. 62 (A — Fol. 66)

Janez Krst. Ramsperger, bivši oskrbnik na Križu; — (d.) Vincencij Valentin Ramsperger in Marija Lucija Krager r. Ramsperger; — 1721 (k. p.) Žiga Konrad Skerpin, mestni in ces. protopisar v Kamniku in žena Magdalena; — pozneje neznano ali neposredno nato in kdaj Skerpin Marija Ana iz Vrhpolja; — 1796 (k. p.) Schüller Leopold Jožef, gostilničar; — 1806 (k. p.) Schoss Janez Nep., pek in vinotočec in žena Jožefa r. Sporn; — 1837 (izr. in ž. p.) Rode Jožef; — 1882 (izr. p.) Rode Jožef ml.; — 1907 (d.) sestra Samec Terezija r. Rodé, zdravnikova vdo-

va; — 1910 (d.) dr. Samec Maks, Leskovic Draga r. Samec, Martinčič Bogumila r. Samec, stotnikova vdova, po tretjino; — 1922 (k. p.) Slatner Anton, tiskar v Kamniku; — 1926 (d.) Slatner Ivana r. Lavrič

hiš. št. 41 — vlož. št. 99 (A — Fol. 69)

Gregor Skrabar; — pozneje dolgo časa opuščeno; popolnoma razpadlo hišo je prejel od mesta brezplačno, le da se pozida, l. 1722 Moritsch Hans Georg, rano-celec; — 1755 (k. p.) Traun Pavel, krznar, (d.) Traun Anton, krznar; — 1807 (k. p.) Verona Jožef, usnjar; — 1825 (izr. p.) Verona Anton; — 1829 (dr.) Kühnel Janez N; — 1833 (k. p.) Pollak Jernej; — 1838 (d.) Pollak Antonija; — 1870 (izr. p.) Pollak Jožef, usnjar; — 1912 (izr. p.) Adler Josipina r. Pollak, geometrova soproga; — 1913 (d.) Adler Stanislav, višji zemljemerec na polovico; — 1923 (d.) Adler Josi-pina r. Pollak tudi na drugi polovici; — 1926 (dr.) Podgoršek Ivan, mesar iz Trzina; — 1954 (izr. p.) Podgoršek Blaž

h. št. 42 — vlož. št. 119 (B — Fol. 283)

Götzel Valentin; — (d.) vdova Götzel Jožefa; — (d.) Ditrieich Franc in žena Frančiška, sestra Jožefe Götzel; — 1799 (k. p.) Dereani Urh, trgovec; — 1804 (k. p.) Iglič Anton, usnjar; — 1835 (izr. p.) Iglič Jakob; — 1870 (izr. p.) Iglič Jakob ml.; — 1875 (k. p.) Orel Jožef, trgovec; — 1903 (d.) hči Orel Ana; — 1947 (d.) Orel Dušan, sodnik

h. št. 43 (68) — vlož. št. 121 (B. — Fol. 259)

Janežič Mihael, zgraditelj hiše; — 1798 (ž. p.) mož njegove vdove Svetic Jernej; — 1802 (k. p.) Zwirn Lovrenc in žena Katarina; — 1819 (k. p.) Grkman Jakob in Lucija; — 1863 (d.) Grkman Cecilija; — 1881 (d.) Matičič Boštjan; — 1901 (d.) Matičič Cecilija, kasneje omož. Heybal, organistova žena; — 1924 (k. p.) Kramar Miloš, trgovec; — 1944 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1945 (zak.) Kramar Miloš

h. št. 45 (70) — vlož. št. 130 (A — Fol. 76)

Petrič Tomaž; — 1792 (k. p.) Potišek Matija; — 1793 Kemperle Juri, krznar in žena Marija; — 1800 (k. p.) Keber Janez; — 1800 Pollak Pavel Anton, tobačni založnik; — 1802 (k. p.) Cimbas Jakob, prirezovalec podplatov (Sohlenschneider); — 1845 (izr. p.) Majhnič Jožefa; — 1886 (d.) Cimbas Janez; — 1889 (k. p.) Grčar Frančiška r. Tajč, mesarjeva žena; — 1933 (d.) Grčar Vinko, mesar; — 1946 (d.) Grčar Frančiška r. Rabič

h. št. 46 (69) — vlož. št. 123 (A — Fol. 73)

Alič Andrej; — Prešeren Janez Krst., jermenar; — Terezija, njegova vdova; — 1799 (k. p.) Janežič Juri, čevljar; — 1819 (izr. p.) Janežič Leopold, čevljar; —

1848 (dr.) Čerin Franc; — 1861 (k. p.) Grašek Jernej; — 1890 (izr. p.) Grašek Janko, trgovec; — 1936 (d.) Grašek Marija rojena Mejač; 1954 (dar) Grašek Marija ml.

h. št. 55, 31 (59) — vlož. št. 67 (A — Fol. 45)

1792 Hornauer Peter; — 1792 (k. p.) Zudermann Valentin; — 1793 (k. p.) Sitar Jurij; — 1802 (k. p.) Močnik (Moschnegg) Andrej, kmet iz Zgornjega Brnika; — 1818 (k. p.) Hafner Andrej, jermenar; — 1840 (izr. p.) Hafner Anton; — 1881 (izr. p.) hči Hafner Marija; — 1881 (ž. p.) solastnik na polovici Albrecht Franc, ključavničar iz Kamnika; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1942 (k. p.) Fritz Thäle; — 1945 (zak.) Albrecht Karol

h. št. 69 (5) — vlož. št. 61 (A — Fol. 11)

Vidic Sidonija; — (d.) Vidic Cecilija; — 1816 (d.) Vidic Avguštin, prejemnik na šentpetrski liniji v Ljubljani; — 1822 (k. p.) Schaffer Florijan; — 1830 (d.) Iglič Valentin; — 1840 (izr. in ž. p.) Močnik Jakob in Marija; — 1847 (izr. p.) Močnik Jakob (tudi na polovici Marije); — 1863 (dr.) Rode Jože iz Kamnika; — 1907 (dr.) Gilly Josipina r. Rodé v Višnji gori; — 1917 (k. p.) Narodna čitalnica v Kamniku; — 1941 (razglas ustavitvenega komisarja (Stillhaltekommissär): Kärntner Volksbund in Veldes; — 1943 (lastninski prenos) »Nationalsozialistische Volkswohlfahrt« Berlin; — 1945 (zak.) Fizikurna zveza Slovenije; — 1946 (predlog) Narodna čitalnica v Kamniku; — 1947 (odločba) Okrajni ljudski odbor Kamnik, FLR Jugoslavija; — 1949 (ur.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 79 (16) — vlož. št. 170 (A — Fol. 17)

1776 (k. p.) Mali Jernej; — (d.) njegova vdova Pustavrh Marija; — 1804 (d.) njen mož Pustavrh Andrej, pek; — 1820 (d.) Pustavrh Ana Marija; — 1821 (k. p.) Kaplan Matija; — 1826 (dr.) Svetic Blaž str.; — 1842 (dr.) Heimann Gustav iz Ljubljane; — 1842 (k. p.) Staravašnik Mica iz Kamnika; — 1873 (k. p.) Anton Bizjak, dežnikar in žena Frančiška Bizjak iz Kamnika; — 1921 (izr. p.) Bizjak Cecilija, omož. Abramov, poštna uradnica

h. št. 80 (17) — vlož. št. 171 (A — Fol. 20)

pl. Rastern Rozalija (gosposdična);* Rastern baron Leopold; — 1798 (k. p.) Šubelj Anton, tkalec; — 1830 (d.) vdova Šubelj Margareta; — 1837 (d.) Šubelj Blaž; — 1851 (dr.) Šubelj Gregor; 1873 (izr. p.) Šubelj Florijan; — 1892 (d.) vdova Šubelj Barbara; — 1902 (d.) dr. Šubelj Ivo; — 1930 (d.) dr. Vidic Igor

* Pred napravo prve zemljiške knjige je spadala semkaj tudi hiša pod Malim gradom, ki je bila pa kasneje odplavljena (op. v zemljiški knjigi).

Škerbinc Anton in Marija Ana; — Škerbinc Danijel; — 1792 (k. p.) Šporn Florian, trgovec in žena Terezija; — 1796 (k. p.) Svetelj Matevž; — 1798 (k. p.) Knific Blaž; — 1801 (k. p.) Walthasar Matija (kmet iz Šmartna, župnija Cerklje); — 1806 (k. p.) Ahčin Bernard, krojač; — 1851 (izr. p.) Jerin Janez; — 1886 (izr. p.) Jerin Janez ml.; — 1891 (k. p.) Žargi Ivan, trgovec in Alojzija r. Šešerko; — 1897 (izr. p.) Žargi Alojzija tudi na drugi polovici; — 1909 (d.) Žargi Ivan; — 1920 (izr. p.) Žargi Maks, trgovec; — 1933 (d.) Žargi Marija r. Weibl

Ramovž Andrej; — (d.) Ramovž Jošt, pek in žena Katarina r. Kundlič; — 1802 (k. p.) Svetic Jernej in žena Frančiška; — 1852 (d.) Svetic Jernej (tudi na polo-

* Med Aignerjevo hišo na Trgu in starim rotovžem je bila hiša grofa Lamberga. Ta je hišo ali pa stavbni prostor prodal mestu. Nastale so tu štiri trgovske lope, ki so bile odstranjene šele v novejšem času. Lastniki teh lop so bili:

1843 (pogodba o prevedbi v kupno) Pogačnik Jožef; — 1849 (d.) Pogačnik Jožefa, vdova; — 1851 (k. p.) Zupanc Marija; — 1856 (d.) Sluga Katarina; — 1866 (d.) Zupanc Janez; — 1866 (k. p.) Pfeifer Jožefa; — 1873 (izr. p.) Terpine Ana; — 1896 (k. p.) Terpine Avgust; — 1904 (k. p.) Koschier Janko; — 1916 izbris te parcele (96/2) in združitve s parcelo 94, to je s sosedno, podaljšano hišo Janka Koschierja

Košir Jakob, trgovec; — 1793 (dr.) Stancer Franc, trgovec; — 1822 (d.) Stancer Helena; — 1822 (k. p.) Pfeifer Matevž; — 1846 (izr. p.) Pfeifer Jožefa; — 1850 (izr. p.) Terpine Karl; — 1876 (izr. p.) Terpine Avgust; — 1904 (k. p.) Koschier Janko; — 1916 dalje kot pri prvi lopi (parc. št. 96/1 k parc. 94)

(»Orlova štacuna«)

Ahčin Tomaž; — 1783 (k. p.) Derani Urh; — 1813 (ž. p.) Fischer Jožef, trgovec (mož Jožefe Derani); — 1849 (izr. p.) Fischer Jožefa roj. Derani; — 1862 (k. p.) Orel Jože; — 1898 (k. p.) Koschier Janko; — 1916 dalje kot pri prvi lopi (parc. št. 97 k parc. 94)

Škerjanc Jakob; — 1823 (d.) Škerjanc Ana; — 1823 (dr.) Svetic Jernej; — 1852 (d.) Svetic Marija, vdova; — 1878 (izr. p.) Aigner Marija roj. Ahčin; — dalje kot pri hiši št. 90. — Ta parcela je v stari zemljiški knjigi vpisana še kot zidana trgovina, že ob otvoritvi sedanje zemljiške knjige pa le še kot vrt parc. št. 95. Leta 1916 se je parcela delila na dvorišče in stavbišče, na katerem je stala hiša:

lastniki od 1916 do 1955 kot pri hiši št. 90, nato parcela Splošno ljudsko premoženje, hiša pa last Mavrin Frančiška.

Kramarske lope so se torej v glavnem unaknile povečani sosedni stavbni parceli, oziroma eni novo sezidani manjši hiši, potem ko so se hiša in sosedne parcele l. 1898, 1904 in 1910 združile v hišo Janka Koschierja.

vici Frančiške Svetic); — 1852 vdova Svetic Marija; — 1858 (izr. p.) Marija Aigner r. Ahčin; — 1898 (k. p.) Albrecht Andrej in Marija; — 1906 (d.) Albrecht Andrej tudi na drugi polovici; — 1908 (d.) Albrecht Ivan; — 1910 (k. p.) Stare Franc; — 1910 (k. p.) Koschier Janko, trgovec; — 1922 (d.) Koschier Uršula vd. Bolte r. Pirnat; — 1946 (odl.) FLR Jugoslavija; — 1949 (ur. 3.VI. 1947) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 1 (3) — vlož. št. 2, 107 (B — Fol. 268)

Vadlau Marija Uršula, vdova; — 1765 (k. p.) Kroch Janez; — 1788 (ž. p.) njegov zet Ziegler Ignacij; — 1823 Ziegler Jožefa; — 1834 (ž. p.) Nastran Tomaž; — 1866 (d.) Nastran Ana; — 1866 (izr. in ž. p.) Wanos Jožef; — 1887 (k. p.) Potokar Josip, davkar; — 1913 (d.) Knep Marija, Zupančič Jera, Perne Frančiška, Travnik Urša, Zupančič Marjana, Kumelj Katarina, Rihar Marija in Čehun Terezija po osminko; — 1915 (d.) na osminki Čehun Terezije Seidl Josip, trgovec v Šiški; — 1916 (k. p.) Sadnikar Josip Nikolaj, viš. okr. živinozdravnik v Kamniku; — 1916 (k. p.) Pogačnik Kajetan; — 1931 (k. p.) Drole Ivan, čevljar v Kamniku

Zadnja ulica*

h. št. 24 (48) — vlož. št. 609 (A — Fol. 152)

Novak Marija; — Prigrl Jernej; — 1793 (k. p.) Kavčič Jakob, kramar; — 1803 (k. p.) Golob Anton; — 1850 (k. p.) Golob Marija roj. Žlebir; — 1851 (izr. p.) Golob Janez; — 1854 (dr.) Vovk Jožef; — 1854 (m. p.) Humar Jakob; — 1855 (k. p.) Mesto (sedaj Meščanska korporacija) Kamnik (odtlej združena s hišama št. 25/26 Na trgu v uradno poslopje)

h. št. 25 (49) — vlož. št. 608, 609, 66 (A — Fol. 155)

Lukanc Janez; — (d.) Lukanc Luka, krojač in žena Barbara roj. Komotar; — 1782 (ž. p.) Schaffer Jakob, ključavničar in žena Terezija roj. Lukanc; — 1800 (k. p.) Tomažič Andrej; — 1805 (k. p.) Teršan Simon, mizar, — Golob Primož; — 1814 (k. p.) Moertel Tomaž; — 1822 (k. p.) Gregorin Neža; — 1835 (izr. p.) Novak Cecilija; — 1835 (ž. p.) Košir Rok; — 1838 (k. p.) Golob Jernej in Marija; — 1839 (k. p.) Javornik Jožef; — 1853 (d.) Schmalz Ernestina r. Jabornig; — 1855 Mesto, sedaj Meščanska korporacija v Kamniku (odtlej združena s hišama št. 24 in 26 v uradno poslopje v Kamniku; — 1942 (nar.) po razpustu M. korp. — Stadtgemeinde Stein; — 1946 (odl.) Meščanska korporacija Kamnik

* Letzte Gasse. Od konca prve do začetka druge svetovne vojne Vodnikova ulica.

h. št. 27 (51) — vlož. št. 58 (A — Fol. 146)

Koželj Jurij — Martinc Valentin; — 1800 (k. p.) Suhadovnik Matevž; — 1803 (k. p.) Smole Filip, kovač iz Fužin; — 1804 (k. p.) Tanzer Andrej; — 1819 (k. p.) Ahčin Bernard,* — 1843 (izr. p.) Ahčin Bernard ml. — 1882 (d.) Ahčin Marija; — 1884 (izr. p.) Ahčin Ferdinand; — 1890 (d.) Ahčin Marija; — 1891 (k. p.) Jerin Janez; — 1921 (d.) Jerin Anton

h. št. 28 (52, 53) — vlož. št. 59 (A — Fol. 149)

Skerpin Marija Ana iz Vrhpolja; — 1796 (k. p.) Schuller Leopold Jožef, gostilničar; — 1800 (k. p.) Ahčin Bernard, krojač; — 1807 (k. p.) Svetic Blaž iz Podgorja; — 1833 (izr. p.) sin Svetic Blaž; — 1837 (k. p.) Alič Andrej; — 1838 (dr.) Svetic Blaž ml.; — 1840 (izr. p.) Svetic Marija; — 1842 (izr. p.) Svetic Matija; — 1873 (d.) Svetic Doroteja iz Motnika; — 1886 (dr.) Potokar Josip; — 1913 (d.) Krep Marija, Zupančič Jera, Kozlevc; Perme Frančiška, Gaberje; Travnik Urša, Vel. Mlačevo, Zupančič Marjana, Sp. Duplica; Kumelj Katarina, Ribar Marija in Cehun Terezija iz Ljubljane: vsak na 1/8; — 1915 (d.) Seidl Josip, trgovec v Sp. Šiški na deležu Čehun Terezije; — 1916 (k. p.) Sadnikar Josip N., višji živinozdravnik; — 1916 (k. p.) Pogačnik Ana; — 1917 (m. p.) Oblak Jakob in Marija; — 1921 (d.) Oblak Jakob tudi na drugi polovici; — 1926 (izv. p.) Sax Amalija r. Oblak; — 1927 (k. p.) Roš Viktorija.

h. št. 29 (54) — vlož. št. 66, 1301

Po združitvi s h. št. 31 in preobratom pročelja s hišnimi vrati na Trg h. št. 29 in 30.

Vorštnar Franc, mizar in žena Elizabeta; — 1800 (k. p.) Majhen Mihael iz Radomelj; — 1804 (k. p.) Šubelj Jakob, kramar in žitni trgovec; — 1811 (k. p.) Zamljen Anton; — 1839 (d.) Zamljen Marjeta; — 1866 (izr. p.) Ahčin Franc in Marija; — 1870 (d.) Ahčin Aleksander; — 1876 (odstop. p.) Rozman Jožefa roj. Ahčin; — 1855 (dr.) Fischer Franc, ena hiša 29/30; — 1887 (k. p.) Rode Jože; — 1887 (k. p.) dr. Schmidinger Karol, notar; — 1913 (k. p.) dr. Dereani Julij, zdravnik; — 1929 (d.) Dereani Frida r. Kurzthaler in Dereani Alfred po polovici; — 1946 (zapl.) FLR Jugoslavije; — 1948 (listina), Splošno ljudsko premoženje. Sedaj okr. zdravstveni dom

h. št. 31 (66) — vlož. št. 66

Adamič Mihael; — Letnar Luka, tesar; — 1800 (k. p.) Tanzer Lovrenc, čevljar; — 1813 (k. p.) Zamljen Anton, izdelovalec mila; — 1828 (d.) Zamljen Marjeta;

* Zato dolgo hišno ime »pri Bernandelnu«.

— 1866 (izr. p.) Ahčin Franc in Marija; — 1870 (d.) Ahčin Aleksander; — 1876 odstopna pogodba Rozman Jožefa, roj. Ahčin; — 1885 (dr.) Fischer Franc; — (odslej ena hiša z ono št. 29 v Zadnji ulici)

Špitalska ulica*

nekdaj h. št. 19 (76) — vlož. št. 50 (B — Fol. 274)

Meščanski špital (Bürger-Spitals-gilt), na stari parceli 118, sedaj 119; — 1808 potem le še gospodarsko poslopje 119 in 120 (dr.) Gasperini Bernard; — 1808 (dr.) Urbančič Franc, Dioniz; — 1826 (k. p.) baron Codelli Anton; — 1828 (dar) Sroven Andrej; — 1846 (d.) Marjeta Sroven roj. Praschniker; — 1847 (ž. p.) Praschniker Franc; — 1901 (d.) pranečaki: Marija, Alojzij, Franc in Margareta Prašnikar; — 1914 (k. p.) frančiškanski samostan

h. št. 51 — vlož št. 73 (A — Fol. 134)

sedaj le parc. št. 121, vrt ob frančiškanski cerkvi.

Puhlin Anton — (dr.) 1785 Mutschlechner Franc, usnjar; — 1799 (k. p.) Markeš Jožef, čevljar iz Naklega; — 1805 (k. p.) Werse Jožef; — 1826 (k. p.) Kühnel Janez; — 1867 (d. in ž. p.) Kecel Janez in Marija

h. št. 26 (83) (A — Fol. 106 1/2)**

Šarc Jurij; — 1809 (k. p.) Kavčič Jernej; — 1823 (k. p.) Čerin Urban in žena Katarina (Mesto Kamnik)

h. št. 47 — vlož. št. 134 (A — Fol. 107)

Adamič Florijan, krojač; — 1794 (ž. p.) zet Hribar Janez, kramar; — 1808 (dr.) Holzer Florijan, krojač; — 1811 (k. p.) Žavbi Franc, klobučar; — 1820 (k. p.) Bartel Anton; — 1825 (d.) Bartel Helena; — 1826 (ž. p.) njen mož Holzer Mihael; — 1832 (k. p.) Jagodec Janez; — 1843 (k. p.) Drešar Helena; — 1879 (d.) Marija Bergant r. Drešar; — 1879 (ž. p.) (na polovici) Bergant Lovrenc; — 1904 (d.) tudi na drugi polovici Bergant Lovrenc, gostilničar; — 1927 (d.) Bizjak Alojzij, ravnatelj Mestne hranilnice v Kamniku in Bizjak Marija r. Bergant; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1946 (zak.) Bizjak Alojzij, ravnatelj Mestne hranilnice v Kamniku in Bizjak Marija r. Bergant

* Tako imenovana po špitalu, ki je prej stal levo od frančiškanske cerkve. Pozneje Samostanska ulica imenovana.

** Pri oznaki hiše je v stari zemljiški knjigi opazka, da je hiša sedaj pogorišče, ki se je porabilo za razširjenje ulice. Lastniku je dalo mesto enako zemljišče na Grabnu, ki služi sedaj za skladišče stojnic.

h. št. 48 (73) — vlož. št. 137 (A — Fol. 110)

Kancilja Simon; — Letnar Marija, mizarjeva vdova; — 1791 (ž. p.) Mayer Janez, mizar; — 1836 (k. p.) Fischer Jožef; — 1838 (k. p.) Ahčin vdova Katarina rojena Fischer; — 1834 (dr.) Jenko Mihael; — 1845 (k. p.) Košiša Matevž in Marija; — 1850 (k. p.) Rak Marija; — 1878 (k. p.) Rak Uršula; — 1895 (k. p.) Zupanc Marija; — 1907 (izr. p.) Glavač Ivana; — 1952 (d.) Adamič Anica r. Glavač

h. št. 52 (78) — vlož. št. 142 (A — Fol. 128)

Worenz Simon in Doroteja; — sin Worenz Janez; — 1792 (k. p.) Ulbasch Janez, klobučar; — 1793 (izr. p.) Mihelčič Matevž, klobučar in žena Elizabeta; — 1795 (k. p.) Terdina Jakob, kramar; — 1821 (ž. p.) zet Igljč Matija; — 1863 (izr. p.) Igljč Marija; — 1874 (izr. p.) Cirer Marija; — 1896 (k. p.) Cirer Franc; — 1904 (k. p.) Dobravec Ivana; — 1938 (d.) Novak Ana r. Vrhovc, Ljubljana, Štepanja vas 25; — 1952 (k. p.) Poljanšek Jože in Genovefa r. Nadrušnik

h. št. 53 (79) — vlož. št. 146 (A — Fol. 122)

Wolf Jakob; — Potisk Matija, usnjar; — 1822 (k. p.) Erjavšek Matevž; — 1823 Prigel Jernej, podeželski kramar; — 1827 (dr.) Igljč Valentin; — 1840 (ž. p.) Močnik Jakob in Marija; — 1856 (k. p.) Jeran Jernej in Neža; — 1870 (izr. p.) (na polovici Neže Jeran) Marija Kreč; — 1887 (k. p.) Kreč Marija r. Jeran; — 1891 (d.) Kreč Rozalija; — 1893 (k. p.) Slabajna Ivan in Terezija; — 1897 (k. p.) Škerbinc Elizabeta; — 1916 (d.) Škerbinc Franc

h. št. 56 (80) — vlož. št. 139 (A — Fol. 125)

Gaurick Jurij; — Gaurick Jožef, nogavičar in njegova žena Marija Ana roj. Morič; — 1794 (k. p.) Jerše Jurij, kramar; — 1817 (dr.) Tomelli Aleš iz Gore pri Komendi; — 1818 (k. p.) Sluga Jožef, pasar; — 1858 (izr. p.) Sluga Janez; — 1873 (d.) Sluga Marija; — 1885 (k. p.) Pavlič Valentin; — 1904 (d.) Pavlič Apolonija; — 1907 (izr. p.) Pavlič Jože; — 1953 (k. p.) Sedušak Štefanija, Jamšek Marija, Jamšek Stanislav, vsi Kamnik — Kosiše in Šumet Franc, Kamnik — Graben 51

-h. št. 55 (81) — vlož. št. 147 (A — Fol. 119)

Panzer Jožef, duhovnik; — 1801 (dr.) Kosec Ignacij, kramar; — 1807 (k. p.) Stojc Gregor, barvarski pomočnik; — 1808 (k. p.) Schaffer Luka, ključavničar; — 1830 (izr. p.) Schaffer Franc; — 1834 (dr.) Pokorn Marjeta; — 1851 (k. p.) Vivoda Frančiška; — 1855 (ž. p.) njen mož Vovk Janez; — 1873 (k. p.) Rziha Janez in Marija; — 1877 (k. p.) Dianič Janez, brivec in Jožefa; — 1887 (d.)

Dianič Janez tudi na drugi polovici; — 1888 (dr.) Rziha Marija na polovici; — 1890 (dr.) Pavlič Valentin na drugi polovici; — 1901 (izr. p.) Ažman Marija r. Pirnat na polovici Rzihe Marija; — 1904 (d.) Pavlič Apolonija do polovice; — 1907 (izr. p.) Pavlič Jože na tej polovici; — 1908 (k. p.) Ažman Marija r. Pirnat tudi na drugi polovici; — 1934 (d.) Ažman Ana

h. št. 56 (82) — vlož. št. 148 (A — Fol. 116)

Cesar Blaž, usnjar in žena Eva; — 1796 (k. p.) Inglič Anton, usnjar in žena Agata, r. Ziegler; — 1805 (k. p.) Letnar Mihael, mizar; — Mayer Franc, mizar; — 1814 (izr. p.) Mayer Janez; — 1839 (k. p.) Mayer Janez; — 1866 (k. p.) Škerbinc Matija in Terezija iz Ljubljane; — 1872 (k. p.) Maček Andrej iz Kamnika; — 1873 (ž. p.) Maček Marija; — 1906 (k. p.) Milohnoja Ivan, finančni svetnik; — 1936 (d.) Milohnoja Baldomir

h. št. 59 (92) — vlož. št. 149 (A — Fol. 113)

Lamprecht Janez; — Letnar Matija, mizar; — Letnar Marija, njegova vdova; — 1791 (ž. p.) Mayer Janez, mizar, njen mož; — (k. p.) Stanz Katarina; — 1800 (ž. p.) njen zet Schaffer Jurij, kramar; — 1804 (k. p.) Uršič Andrej; — 1858 (ž. p.) Marovt Matija; — 1875 (k. p.) Kalinšek Tomaž iz Podgorja; — 1878 (d.) Kalinšek Uršula; — 1890 (d.) Kalinšek Terezija; — 1891 (k. p.) Birk Jernej; — 1891 (dar.) Birk Katarina; 1920 (d.) Birk Frančiška; — 1929 (d.) Birk Cecilija; — 1930 (izr. p.) Birk Franc v Ljubljani

Na klanecu

h. št. 46 — vlož. št. 131 (A — Fol. 101)

(k. p.) Kramar Matija, pek in žena Neža r. Pangeršič; — 1781 (k. p.) Majhnič Franc, mesar; — 1802 (izr. p.) njegov sin Majhnič Franc; — 1806 (dr.) Kühnel Jožef; — 1806 (k. p.) Kavčič Jakob, vulgo Priglc; — 1819 (k. p.) Golob Gregor; — 1860 (izr. p.) Golob Valentin; — 1870 (d.) Golob Julijana, Marija in Jožef; — 1889 (k. p.) na tretjini Goloba Jožeta Cuzak Jakob, mesar; — 1889 (d.) na tretjini Golob Marija, Terpinč Julijana r. Golob; — 1892 (k. p.) tudi na tretjini Cuzaka Jakoba; — 1896 (k. p.) Terpinč Ana; — 1896 (izr. p.) Terpinč Helena r. Levičnik; — 1925 (k. p.) Grčar Franc; — 1933 (k. p.) Grčar Vinko, mesar; — 1946 (d.) Grčar Frančiška r. Rabič

h. št. 58 (84) — vlož. št. 150 (A — Fol. 104)

Formanek Anton, mitničar (Schrankeneinnehmer) iz Barja in žena Marjeta; — 1784 (k. p.) Feigel Janez, krznar in žena Marija; — 1795 (izr. p.) njegov sin

Feigel Janez, krznar; — 1807 (k. p.) Tüchel Andrej, kovač in žena Marjeta; — 1841 (d.) Tüchel Barbara; — 1842 (k. p.) Sterle Franc; — 1879 (izr. p.) Sterle Franc ml.; — 1919 (izr. p.) Sterle Ana r. Zupan; — 1920 (izr. p.) Sterle Valentin; — 1922 (k. p.) Brum Henrik iz Palovič; — 1926 (k. p.) Zupan Pavla; — 1946 (d.) Zupan Izidor v Ljubljani

h. št. 59 (85) — vlož. št. 151 (A — Fol. 98)

Košič Urban, tkalec povojev (Fatschenweber); — 1791 (ž. p.) zet Pogačar Blaž, krojač; — 1808 (k. p.) Iglič Valentin, vrvar; — 1834 (k. p.) Klander Janez, strojar; — 1854 (izr. p.) Klander Janez, ml.; — 1895 (d.) Klander Ivana; — 1895 (izr. p.) Urečar Jožefa; — 1897 (ž. p.) Žirovnik Franc, klobučar na polovici; — 1910 (d.) Žirovnik Franc tudi na drugi polovici; — 1920 (izr. p.) Žirovnik Ciril; — 1928 (k. p.) Škofic Franc, lesotrzec na Vrhpolju; — 1937 (k. p.) Jerele Franc, orožniški narednik v p.; — 1943 (d.) Jerele Marija r. Kos

h. št. 60 (86) — vlož. št. 153 (A — Fol. 95)

Motschlechner Franc potem 1783 (k. p.) Wolker Urban; — od 1798 Žumer Primož, klobučar in žena Terezija; — 1805 (k. p.) Zalohtar Jurij iz Most, tkalec in kramar; — 1825 (d.) Zalohtar Gregor in Marija; — 1825 (k. o.) Škrabar Tomaž; — 1838 (d.) Škrabar vdova Marija, zopet omožena Jenko, in Jenko Janez (ž. p.); — 1855 (izr. p.) Jenko Ana; — 1860 (d.) Potočnik Barbara; — 1870 (ž. p.) Ahčin Franc; — 1872 (d. in izr. p.) Javoršek Karol; — 1902 (d.) Plahuta Katarina; — 1907 (izr. p.) Golob Marija r. Plahuta iz Podgorja; — 1911 (d.) Golob Janez iz Podgorja; — 1938 (k. p.) Rozman Jože; — 1940 (d.) Rozman Marija r. Petek; — 1948 (izr. p.) Petek Jernej, Križ št. 5

h. št. 61 (87) — vlož. št. 154 (A — Fol. 92)

Wekau Jurij; — Lipar Miklavž; — 1778 (k. p.) Motschlechner Franc, usnjar; — 1815 (ž. p.) zet Schuster Jakob; — 1839 (izr. p.) sin Schuster Jakob; — 1841 (ž. p.) njegova žena Marija r. Garem na eni polovici; — 1847 (k. p.) Lachinar Janez in Helena; — 1852 (k. p.) Marija Treu; — 1863 (k. p.) Čebulj Neža; — 1877 (k. p.) Potočnik Janez, krojaški mojster; — 1927 (d.) hči Potočnik Pavla v Ljubljani

h. št. 62 (89) — vlož. št. 155 (A — Fol. 88)*

Ulbas Elizabeta; — 1779 (k. p.) Počenik Andrej, župnik v Šmartnu; — (k. p.) pl. Sieberau vdova Cecilija; — 1828 (k. p.) Holzer Mihael; — 1842 (k. p.)

* V najstarejši zemljiški knjigi je imenovana ta hiša »Škarlovičeva kajža« nazvan »Trutzurm«. Iz te oznake je razvidno, da »Trutzurm« tedaj ni bil v dobrem stavbenem stanju in je bil šele kasneje pozidan po starih temeljih.

Winkler Karol; — 1845 (dr.) Pogačnik Jožef; — 1846 (d.) Pogačnik Jožefa; — 1849 (k. p.) Smole Mihael; — 1878 (d.) Smole Balbina iz Ljubljane; — 1921 (d.) nečakinja pl. Kaltenegger Ana rojena Roth-Rothenhorst, žena dvor. svetnika v Ljubljani; — 1924 (k. p.) Cerar Anton, gostilničar; — 1935 (k. p.) Ravter Jozo, okr. vet. referent; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1946 (zak.) Ravter Jozo

nekdaj h. št. 67 (2) — vlož. št. 609 (A — Fol. 79)

1800 Alič Janez, krznar; — 1802 (k. p.) Alič Marjana, njegova sestra; — 1802 (ž. p.) Debevc Mihael, pek, njen mož; — 1804 (k. p.) Kavčič Jakob, trgovec in njegova žena Marjeta; — 1807 (k. p.) Zupanc Janez iz Podgorja; — 1831 (k. p.) Pogačnik Jurij; — 1837 (k. p.) Zupanc Jožef in Ana; — 1846 (d.) Zupanc Jožef tudi na drugi polovici; — 1848 (d.) Zupanc Marija; — 1881 Meščanska korporacija. Ni več hiše; parc. št. 52 vrt

nekdaj h. št. 67 (3) — vlož. št. 754 (A — Fol. 1)

Vidic Franc Ernest, trgovec in žena Neža Julijana r. Pezdich; — 1799 (dr.) Stibil Janez Ev., trgovec in žena Terezija vd. Schaffer, r. Oblak; — 1829 (dr.) ofic. zbor pp. »Princ Hohenlohe«; — 1832 (k. p.) Aparnik Franc; — 1838 (k. p.) Pirch Franc; — 1841 (izr. p.) Škarja Žiga; — 1863 (k. p.) Šubelj Marija; — 1868 (k. p.) Mesto Kamnik; (ob znižanju »Klanca« 1882 deloma podrti); — 1925 (k. p.) Skala Ana (odslej združena s hišo št. 68)

nekdaj h. št. 67 (88) — vlož. št. 599 (A — Fol. 85)

Hodomalič Jožef; — 1782 (d.) Hudomalič Danijel, žebjar; — 1871 priposestvovala Mestna občina Kamnik; — 1949 (zak.) Splošno ljudsko premoženje

nekdaj h. št. 66 (90) — vlož. št. 598 (A — Fol. 82)*

Počepek, duhovnik; — 1784 Traven Gregor in njegova žena, roj. Počepek; — 1793 (k. p.) Okorn Mihael; — 1796 (dr.) Novak Valentin, trgovec; — 1797 (k. p.) Menhard Andrej, kramar in vinotočec; — 1816 (d.) Menhard Anton; — 1842 (k. p.) Zoerrler Franc; — 1844 (k. p.) Maček Andrej;** — 1868 (k. p.) Mesto Kamnik

h. št. 67 (70) — vlož. št. 599 (A — Fol. 8)

Witscheg Jurij; — (d.) Witscheg Josip; — 1804 (k. p.) Stibil Janez, trgovec; — 1829 (dr.) blagajna za ekvipiranje častnikov pešpolka princ Hohenlohe; —

* Sedaj razvalina na Malem gradu, ostanka gradu na Malem gradu pa že Valvasor ni zasledil (XI, str. 543).

** Preselil se je v Spitalsko ul. 56.

1832 (k. p.) Aparnik Franc; — 1838 (k. p.) Pirch Franc; — 1841 (izr. p.) Škarja Žiga; — 1863 (k. p.) Šubelj Marija; — 1868 (k. p.) Mesto Kamnik; — potem
le vrtna parcela št. 55/I

h. št. 68 (4) — vlož. št. 156 (A — Fol. 5)

Witscheg Jurij; — (d.) Witscheg Josip; — 1819 (dr.) Stibil Franc Janez; — 1833 (k. p.) Ahčin Josip; — 1839 (k. p.) Ahčin Marija omož.; — 1849 (k. p.) Čevna (Zheuna) Rozina; — 1850 (k. p.) Kreitzberg vitez Friderik, svetovalec Okrožnega urada v Ljubljani; — 1857 (d.) Kreitzberg vitez Gustav, stotnik 37. pp. in Pachner Emilija roj. Kreitzberg; — 1860 (d.) pri drugi polovici Marija in Enilija Pachner pl. Eggersdorf; — 1861 (k. p.) pri isti polovici Marija pl.; — 1865 (k. p.) Iglič Marija; — 1878 (d.) Bergant Marija roj. Iglič; — 1878 (ž. p.) pri eni polovici Bergant Luka; — 1881 (d.) pri polovici Marije Bergant Bergant Cecilija roj. Iglič; — 1892 (d.) Bergant Luka tudi na drugi polovici; — 1902 (k. p.) Skala Karol, trgovec; — 1909 (k. p.) žena Skala Ana na polovici; — 1929 (d.) Skala Ana tudi na drugi polovici; — 1945 (od 30. X. 1945), D. F. Jugoslavija; — 1949 (odl.) FLR Jugoslavija; — 1949 (m. 3. VI. 1947 n. l. 428) Splošno ljudsko premoženje

nekdanja h. št. 92 (stara) — vlož. št. 609 (B — Fol. 300)

Nekdaj Klemenčičeva hiša; — 1756 (izr. p.) Hočevar Anton, župnijski cerkovnik; — Mesto Kamnik (dominij) — sedaj prazen prostor na Malem gradu.*

Židovska ulica**

h. št. 70 (6) — vlož. št. 158 (A — Fol. 262)

Strój Franc, klobučar; — 1783 (dr.) Hrovat Jernej, trgovec; — 1783 (k. p.) Mihelič Mihael, klobučar in žena Neža; — 1799 (ž. p.) njen drugi mož Grmovnik Luka, klobučar; — 1802 (izr. p.) Mihelič Tomaž, klobučar; — 1845 (izr. p.) sin Mihelič Tomaž; — 1905 (k. p.) Lenarčič Anton in Marija r. Močnik vsak na polovici; — 1932 (d.) Lenarčič Marija tudi na drugi polovici; — 1946 (izr. p.) Lenarčič Franc in Angela r. Močnik

h. št. 78 (15) — vlož. št. 169 (A — Fol. 256)

Resar Janez; — (k. p.) Hitti Jurij, sodar; — 1803 (k. p.) Humar Luka, meščan in dninar; — 1813 (k. p.) Stamzer Mihael in Marija vd. Festinger; — 1814 (k. p.)

* Požarnostražni stolp — Feuerwachturm na severnem pobočju Malega grada. Zgradba je propadla in je bila 1788 popolnoma odstranjena.

** To ime se izza zadnjih sto let ni več rabilo. Od prve do druge svetovne vojne Japljeva ulica.

Stele Jožef, vulgo Videmšek; — 1817 (k. p.) Sitar Jurij; — 1820 (k. p.) Plevel Jožef; — 1882 (poravnava) Murnik Janez; — 1882 (k. p.) Filez Jožef, sedlar; — 1913 (d.) Fiillitz Janez, sedlar; — 1922 (k. p.) Bodaj Franc iz Kregarjevega; — 1926 (k. p.) Jevnikar Ernest, šolski upravitelj in žena Sofija po polovici; — 1939 (d.) na polovici J. Ernesta — Jevnikar Sonja; — 1953 (dar.) na polovici Jevnikar Sofija ml., Šubic Milan

Svinjska ulica*

h. št. 72 (8) — vlož. št. 162

Kamišur Andrej, kovač (Hufschmiedmeister); — 1794 (ž. p.) njegov zet Ehrman Lovrenc, kovač; — 1836 (d.) Ehrman Mihael; — 1839 (dr.) Lotrič Janez; — 1882 (dr.) blagajna Meščanskega špitala v Kamniku (Bürgerspitalskasse); — 1882 (k. p.) Keber Janez; — 1883 (k. p.) Zore Leopold, kovač; — 1914 (d.) vdova Zore Terezija r. Dejak; — 1934 (d.) hči Zore Ana; — 1945 (d.) sestra Zore Cita Terezija

h. št. 74 (11) — vlož. št. 102 (A — Fol. 238)

Marinšek Gašper, mesar in žena Elizabeta; — 1787 (izr. p.) Škerjanc Jurij, tkalec; — 1810 (k. p.) Smolnikar Andrej; — 1822 (izr. p.) Smolnikar Jožef; — 1861 (k. p.) Pollak Antonija; — 1870 (izr. p.) Pollak Jožef, usnjar; — 1912 (dar.) Pollak Josip, trgovec v Ljubljani; — 1935 (d.) Pollak Mira in Josip po eni polovici

h. št. 75 (12) — vlož. št. 164 (A — Fol. 244)

N. Kratnar; — 1765 (ž. p.) Stanko Anton, klobučar in žena Marjana r. Kratnar; — (d.) sestra prejšnjega Hagen, Marija Elizabeta, roj. Stanko, gostilničarka iz Ljubljane in Korošec Katarina, roj. Stanko; — 1783 (k. p.) Ulbas Volbenk, klobučar; — 1821 (ž. p.) Offacia Peter; — 1833 (dr.) Plevel Gašper iz Mekinj; — 1842 (d.) Plevel Valentin; — 1846 (k. p.) Belč Anton; — 1848 (odst. p.) Belč Ana; — 1850 (d.) Osenar Anton; — 1867 (d.) Osenar Marija; — 1873 (d.) Osenar Franc; — 1874 (k. p.) Bernik Peter iz Postojne; — 1881 (k. p.) Osenar Janez; — 1894 (d.) Osenar Helena; — 1908 (izr. p.) Osenar Ivan in Marija r. Vavpotič; — 1912 (dr.) Homar Tomaž

* Schweinsgasse. Med obema svetovnima vojnama Prešernova ulica.

h. št. 77 (14) — vlož. št. 167 (A — Fol. 250)

Umschlaker Mihael, usnjar in žena Marija; — (k. p.) Bukovnik Doroteja, vdova, trgovka; — 1771 (izr. p.) njen sin Bukovnik Jožef, vrvar, čevljar (Schnurmacher); — 1830 (d.) Plahutnik Mihael in Marija roj. Bukovnik; — 1863 (d.) Plahutnik Marija; — 1866 (d.) Orel Jožef; — 1876 (k. p.) Iglič Jakob in Ivana po polovici; — 1856 (k. p.) Keber Janez; — 1886 (k. p.) Bogataj Helena iz Zgoršec; — 1888 (dr.) Levičnik Janez; — 1899 (d.) Levičnik Jožefa r. Cuderman; — 1899 (dr.) Stelè Ivan; — 1899 (k. p.) Šubelj Franc, trgovec; — 1913 (d.) brat dr. Šubelj Ivo, sekcijski svetnik v zun. min. na Dunaju; — 1913 (k. p.) dr. Vidic Franc, urednik drž. zak. na Dunaju, umrl kot talec 31. I. 1944 v Št. Vidu nad Ljubljano; — 1944 (d.) Vidic Marica r. Cimperšek in dr. Vidic Igor, vsak do polovice

h. št. 82 (19) — vlož. št. 180 (A — Fol. 210)

(k. p.) Schaffer Mihael, ključavničar; — 1794 (ž. p.) mož njegove vdove Marije Ane roj. Škrabar; Galič Franc, ključavničar; — 1806 (izr. p.) Schaffer Luka, ključavničar in njegova žena Barbara, rojena Flere; — 1808 (k. p.) Pogačnik Jožef, kramar; — 1811 (m. p.) Mežan Andrej; — 1815 (k. p.) Gerkman Mihael; — 1826 (k. p.) Kregar Anton; — 1857 (d.) Kregar Antonija; — 1860 (k. p.) Štefula Boštjan; — 1879 (k. p.) Molka Marija, omož. Albrecht; — 1879 (izr. in ž. p.) na polovici Albrecht Andrej; — 1900 (k. p.) Murnik Ivan, trgovec; — 1902 (k. p.) Šubelj Franc, trgovec; — 1913 (d.) brat dr. Šubelj Ivo, sek. svetnik na Dunaju; — 1913 (k. p.) Vidic Marica r. Cimperšek

h. št. 83 (21) — vlož. št. 182 (A — Fol. 225)

Schaffer Anton; — 1785 (k. p.) Dimnik Primož, mesar in žena Marija; — 1804 (k. p.) Svetic Andrej, gostilničar, trgovec z vinom in žitom; — 1833 (d.) Stroj Katarina, vdova Svetic; — 1833 (k. p.) Hostnik Gašper in Ana, rojena Majhnič; — 1845 (d.) Hostnik Gašper; — 1882 (d.) Hostnik Neža; — 1882 (k. p.) Hrastnik Alojzija

h. št. 83 (20) — vlož. št. 182 (A — Fol. 216)

Widmann Katarina; — Kapus Katarina, vdova po ranocelniku; — 1795 (k. p.) Svetic Andrej, gostilničar, vinski in žitni trgovec in žena Katarina; — 1833 (d.) Stroj Katarina, vdova prejšnjega; — 1833 (k. p.) Hostnik Gašper in Ana, roj. Majhnič; — 1845 (d.) Hostnik Gašper; — 1882 (d.) Hostnik Neža; — 1882 (k. p.) Hrastnik Alojzija; — 1890 (d.) Hrastnik Franc; — 1904 (izr. p.) Pintar Anton, trgovec; — 1907 (dr.) Grošelj Ljudmila; — 1907 (k. p.) Možek

Frančiška r. Jašovec; — 1921 (k. p.) Ponikvar Marija; — 1922 (k. in m. p.) Možek Jožef in Frančiška; — 1925 (ž. p.) Erjavšek Ivan; — 1941 (d.) Erjavšek Mihaela

h. št. 84 (22) — vlož. št. 184 (A — Fol. 228)

Majhnič Franc; — Plahuta Anton in žena Helena rojena Krivc; — 1797 (m. p.) Schlacker Aleš, usnjar in žena Katarina roj. Hvale; — 1800 (izr. p.) Schlacker Jožef; — (d.) njegova mati Schlacker Katarina; — 1821 (izr. p.) Schlacker Janez; — 1827 (d.) njegova vdova Schlacker Katarina, rojena Dobravc; — 1828 (ž. p.) njen mož Primožič Tomaž; — 1835 (dr.) Murgel Alojzij; — 1835 (k. p.) Pollak Pavel Anton; — 1842 (dar.) Pollak Terezija roj. Gaurig in (k. p.) Iglič Franc; — 1860 (k. p.) Schwab Leopold in Marija; — 1878 (izr. in ž. p.) Schumi Ignacij; — 1879 (k. p.) Hrastnik Franc in Prelesnik Jožef; — 1879 (k. p.) Laurič Janez in Jožefa; — 1898 (k. p.) Lavrič Franc; — 1902 (dr.) Repnik Jamez iz Košiš; — 1907 (izr. p.) Lavrič Ivana r. Repnik; — 1938 (d.) Repnik Franc

h. št. 85 (23) — vlož. št. 601 (A — Fol. 235)

Ulbas Janez N.; — (k. p.) Hvale Gašper in žena Lucija roj. Spruk; — (d.) druga žena Hvaleta Gašperja Marija Ana, roj. Schlaker; — 1797 (ž. p.) njen mož Škerjanc Jakob, kramar; — 1823 (d.) Škerjanc Marjana; — 1823 (dr.) Gerkman Mihael in Jera; — 1843 (izr. p.) Ubožni zavod v Kamniku; — 1889 Ubožni zaklad krajevne občine Kamnik; — 1949 (zak.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 86 (24) — vlož. št. 186 (A — Fol. 232)

Umschlaker Aleš, usnjar in žena Katarina, roj. Hvale; — 1797 (m. p.) Plahuta Anton, kramar in žena Helena, roj. Krivc; — 1823 (k. p.) Mejač Anton in Ivana; — 1831 (k. p.) Vrešar Franc in Marija; — 1832 (odst. p.) Vrešar Marija; — 1836 (k. p.) Šubelj Gregor in Marija; — 1852 (k. p.) Klemenčič Franc in Jožefa; — 1869 (izr. p.) Klemenčič Franc in Marjeta; — 1887 (d.) Klemenčič Marjeta, tudi na drugi polovici; — 1889 (izr. in ž. p.) Albrecht Vincenc in Ivana r. Studen; — 1897 (d.) Albrecht Vinko, tudi na drugi polovici; — 1924 (d.) Albrecht Ivana r. Golob; — 1935 (d.) hči Albrecht Ivanka

h. št. 88 (26) — vlož. št. 188 (A — Fol. 219)

Ahčin Tomaž; — Ahčin Marija, roj. Puhlin, vdova po krojaču; — 1792 (izr. p.) njen sin Ahčin Jožef, krojač; — 1832 (d.) Ahčin Janez; — 1837 (izr. p.) Ahčin Jožef, ranocelnik; — 1837 (k. p.) Urbanija Jurij; — 1846 (k. p.) Pogačnik

Kajetan; — 1891 (izr. p.) Pogačnik Marija r. Rak; — 1911 (d.) Pogačnik Kajetan, pis. uradnik okr. glavarstva; — 1926 (k. p.) Terpinc Drago; — 1928 (k. p.) Slejko Tončka; — 1929 (k. p.) hči Slejko Terezija omož. Mejač

h. št. 89 (27) — vlož št. 189 (A — Fol. 213)

1764 (k. p.) Smolnikar Luka, mesar in žena Marija; — 1798 (izr. p.) Smolnikar Anton, usnjar; — 1805 (izr. p.) Smolnikar Luka, mesar; — 1847 (dr.) Rebernik Helena; — 1849 (k. p.) Rebernik Valentin iz Vrhpolja; — 1851 (k. p.) Košir Avguštin; — 1870 (d.) Hostnik Neža; — 1889 (d.) zapuščina Suchy Marije r. Hostnik; — 1891 (d.) Jožef, Alojzij, Neža in Marija Suchy; — 1892 (d.) prvi trije tudi na četrtini Marije S. po eno tretjino; — 1893 (k. p.) Šinkovec Mihael na tretjini Suchy Jožefa; — 1897 (k. p.) Šinkovec Mihael tudi na tretjini Neže Suchy; — 1899 (d.) Šinkovec Mihael na celi hiši; — 1900 (izr. p.) Šinkovec Karel, sodni pis. oficial v Ljubljani; — 1928 (k. p.) Pintarič Marija, žena sod. kanclista v Ljubljani; — 1928 (k. p.) Golob Terezija, trgovka v Ljubljani; — 1946 (zapl.) FLR Jugoslavija; — 1949 (ur. 1947) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 90 (25) — vlož št. 187 (A — Fol. 222)

Košič Jakob; — 1791 (k. p.) Jereb Tomaž, bivši pasar in pek ter gostilničar in žena Marija; — 1804 (k. p.) Erbežnik Matija iz Podutika, Auerspergov podložnik imanja Udinboršt; — 1806 (k. p.) Kregar Valentin, usnjar iz Raven; — 1810 (k. p.) Vivoda Jurij, usnjar; — 1817 Flere Luka, podeželski kramar; — 1823 (dr.) Vivoda Jurij; — 1825 (ž. p.) Piletič Jožef in Jožefa; — 1828 (k. p.) Lenarčič Andrej; — 1865 (izr. p.) Lenarčič Matija; — 1856 (k. p.) Šakšek Anton in Lenarčič Terezija; — 1870 (d.) Lenarčič Jožef; — 1902 (izr. p.) Lenarčič Anton; — 1905 (k. p.) Aparnik Franc in Justina; — 1909 (k. p.) Maier Anton, davčni uradnik; — 1911 Trobevšek Franc iz Vrhpolja; — 1911 (k. p.) Lenarčič Jožef; — 1916 (k. p.) Volk Avgust, trgovec v Ljubljani; — 1945 (zapl.) F. D. Jugoslavija; — 1949 (ur. 3. VI. 1947) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 91, 92 — vlož št. 108 (B — Fol. 277)

Mesto Kamnik, h. št. 91, 92; — 1795 (dr.) Ulbas Volbenk; — 1795 (k. p.) Klander Florijan; — 1843 (d.) Klander Janez; — 1854 (izr. p.) Klander Janez ml.; — 1879 (dr.) Pollak Jožef, usnjar; — 1900 (izr. p.) Polak Ivan, usnjar; — 1951 (d.) Pollak Janko, Argentina *

* V najstarejši zemljiški knjigi je pri tej hiši opazka: »hiša ob Mlinšici pred mesnicami, prej biriška hiša (Gerichtsdiennerhaus), potem ena hiša in dvorišče pred mesnicami«.

Graben

prej h. št. 1 (27) — vlož. št. — (B — Fol. 115)

Hudomal Andrej in žena Helena; — (ž. p.) zet Jeras Jurij; — Smidovnik Andrej, mlinar; — 1785 (k. p.) Urbančič Franc Dioniz, fužinar na Katzenbergu; — 1826 (k. p.) baron Codelli Anton; — 1832 (k. p.) baron Codelli Anton, ml.; — 1852 (k. p.) vitez Andriolli Edmund; — hiša je bila potem odplavljena

h. št. 1 (23) — vlož št. 202 (B — 286)*

Lachonta Neža; — Komotar Tomaž, krznar in žena Jera; — 1857 (ž. p.) njegov zet Lukanc Luka in žena Barbara roj. Komotar; — 1782 (d.) Schaffer Terezija roj. Lukanc; — 1843 otvorjen urbarski folij; — 1841 (izr. p.) Schaffer Antonija; — 1880 (dr.) Rode Jožefa; — 1883 (d.) Gilly Josipina r. Rodè, poštarja soproga v Višnji gori; — 1902 (k. p.) Orožen Emil, notar, zgraditelj sedanje hiše iz prejšnje le pritlične; — 1918 (d.) dr. Orožen Milan, Eda omož. Grobelnik, Draga omož. Svetina, Minka omož. Honzak, mag. ph. Bogumil in Marta omož. Vrančič; — 1938 in 1939 (k. p.) dr. Žvokelj Dominik, odvetnik v Kamniku; — 1942 zaznamba razlastitvenega postopka za prilog nemške države

h. št. 2 (23) — vlož. št. 205 (A — Fol. 204)

(ž. p.) Lukanc Luka, kovač in žena Barbara roj. Komotar; — 1782 (ž. p.) zet Schaffer Jakob, ključavničar, (žena Terezija);** — 1808 (k. p.) Prelesnik Franc; — Marinšek Martin; — 1812, Mayer Franc; — 1817 (k. p.) Zvirn Lovrenc in Katarina; — 1819 (dr.) Debevc Jožef; — 1820 (k. p.) Erbežnik Katarina; — 1823 (dr.) Keber Janez; — 1825 (k. p.) Žerjav Mihael; — 1829 (k. p.) Pogačar Jožef; — 1831 (k. p.) Puhlin Helena; — 1840 (d.) Puhlin Rozalija; — 1843 Gerkman Valentin; — 1844 (k. p.) Kavčič Anton iz Dobračevega; — 1861 (k. p.) Neumann Ana iz Kamnika; — 1868 (k. p.) Lang Pavel iz Kamnika; — 1870 (izr. p.) Lang Frančiška iz Kamnika; — 1874 (k. p.) Potočnik Janez, urar in Ana roj. Adamič;

* Ta hiša ima v razpredelku »označba zemljišča« to-le opombo: »Nekdaj brez dajatev puščena in od duhovnika Jožefa Gašperja Trunkelsteinerja s kupno pogodbo z dne 2. III. 1729 pridobljena pristava oz. hiša z vrtom pod konskribcijsko št. 23 izven Grabenskih vrat na desno, če se gre iz mesta.

Na tem mestu stoječo hišo, oz. kajžo konskribcijsko št. 23 so podrli in sezidali novi hiši, ki sta prejeli pri novem hišnem ošteviljenju, izvršenem to leto 1805, novo št. 1 in 2. To tako imenovano »Pristavo« je Tomaž Komotar, ki jo je kupil, pustil svojemu sinu Tomažu in ženama Jeri in Margareti ter njihovim moškim in ženskim potomcem pod pogojem, da je vsakokratni posestnik dolžan po ustanovnem pismu z dne 12. III. 1740 plačati mestni župniji 6 gld za 12 maš v letu. Za primer, da bi možko ali žensko nasledstvo izumrlo, sme vsakokratni župnik hiši pač dati v najem, nikdar pa ne prodati. Sedaj pa je rodbinski naslednik in tč. posestnik Jakob Schaffer založil državno založnico po 101 gld in je s tem razrešen dolžnosti 6 gld.

** Gl. h. št. 9 v Veliki ulici.

— 1907 (d.) Potočnik Ana tudi na drugi polovici; — 1923 (izr. p.) Potočnik Anton; — 1925 (d.) brat Potočnik Rudolf; — 1926 (k. p.) dr. Janežič Konrad, odvetnik in Barbara r. Medved; — 1928 (k. p.) Levičnik Antonija in Cevc Josipina; — 1940 (k. p.) Zajc Ana r. Peternel iz Stare vasi 57

h. št. 3 (3) — vlož. št. 206 (B — Fol. 289)

1801 (k. p.) Presl Andrej; — 1864 (d.?) Zerar Jurij; — 1876 (d.) Cerar Helena; — 1880 (odstop. p.) Cerar Gabrijela r. Janežič; — 1881 (k. p.) Hočevnar Ignacij in Pavla r. Pogačnik; — 1923 (d.) Hočevnar Pavla r. Pogačnik; — 1930 (izr. p.) Hočevnar Helena; — 1947 (d.) Hočevnar Josip, Brvar Albina r. Hočevnar, Ivančič Ivanka r. Hočevnar, po eno tretjino; — 1955 (k. p.) Gabrič Helena r. Brvar na tretjini Ivančič Ivanke

h. št. 4 (22) — vlož. št. 208 (B — Fol. 74) (6)

Schoss Janez, žebjar; — (d.) Schoss Bernard, žebjar; — (d.) Schoss Ignacij, žebjar; — 1829 (izr. p.) Schoss Lovrenc; — 1874 (izr. p.) Šos Mihael; — 1889 (k. p.) Dovgan Karol; — 1891 (k. p.) Pečnik Ivan, asistent obr. vodja v smodnišnici in žena Marija; — 1901 (k. p.) Volčič Kristina, žena sod. tajnika v Novem mestu; 1914 (k. p.) Erzar Matija, dekan v Postojni; — 1916 (k. p.) Košar Alberta r. Bahovec; — 1916 (k. p.) Trobešek Franc iz Vrhpolja; — 1928 (k. p.) Habinc Ana in Karolina iz Šmarce; — 1929 Kovačič Ivan na polovici Habinc Karoline; — 1929 (k. p.) Kovačič Ivan na polovici Habinc Karoline

h. št. 5 (21) — vlož. št. 209 (B — Fol. 77)

Zamljen (Samlen) Primož; — Samlen Martin, tesar; — (d.) vdova Samlen Marija; — 1796 (izr. p.) njen posinovljenec Jerina Tomaž; — 1833 (d.) Jerina Janez; — 1845 (dr.) Jerina Jožef; — 1854 (k. p.) Levičnik Franc; — 1862 (k. p.) Schnabl Blaž; — 1911 (izr. p.) Schnabl Rozalija; — 1914 (d.) Schnabl Rudolf; — 1947 (d.) Šnabel Bogomir, Stari trg pri Ložu in Šnabl Stanko, Kamnik, vsak do polovice; — 1954 (k. p.) dr. Fink Mira, zdravnica v Ljubljani, na polovici Šnabl Stanka

h. št. 6 (20) — vlož. št. 212 (B — Fol. 80)

Dom staršev slikarja Fortunata Berganta

(10)

vdova Bergant Marija; — Ambrožič Boštjan in žena Helena; — 1801 (izr. p.) Gažperin Lovrenc, mizarski pomočnik, po vdovi Heleni; — 1801 (k. p.) Letnar Luka, tesar; — 1845 (d.) Letnar Anton; — 1869 (k. p.) Burja Jernej in Jera; — 1878 (izr. p.) Burja Jera tudi na drugi polovici; — 1886 (dr.) Pfeifer Anton iz Vo-

povlj; — 1886 (k. p.) Rojc Franc in Frančiška iz Podgorja; — 1922 (izr. p.) Rojc Franc in Marija; — 1923 (d.) Rojc Franc tudi na drugi polovici; — 1926 Rojc Frančiška r. in vdova Peterca na polovici; — 1928 (dr.) Trpinc Drago in Angela; — 1936 (k. p.) Perne Franc in Antonija r. Cotman

h. št. 7 (19) — vlož. št. 214 (A — Fol. 167)

Puhlin Pavel; — 1777 (ž. p.) Vošič Mihael in žena Frančiška; — 1800 (k. p.) Debevc Jožef, pek; — 1812 (k. p.) Presel Jurij; — 1841 (k. p.) Puhlin Janez in Urša; — 1854 (izr. p.) Puhlin Janez; — 1859 (k. p.) Levičnik Janez iz Kamnika; — 1882 (ž. p.) Levičnik Ana, roj. Košmel, na polovici; — 1922 (d.) Kenda Frančiška, roj. Levičnik; — 1940 (d.) Regally Marija, r. Kenda in Kratnar Antonija, r. Kenda, do polovice; — 1940 (del. p.) Regally Marija; — 1947 (k. p.) Ložar Alojzij in Hermina, r. Rihar, do polovice

nekdaj h. št. 7, 8 (7, 8) — vlož. št. 596 (B — Fol. 154)

Žigan Janez Krstnik in žena Jožefa; — 1780 (k. p.) Urbančič Franc Dioniz; — dalje kakor pri h. št. 30, na Fužinah

nekdaj h. št. 8 (16) — vlož. št. 242 (B — Fol. 118)

1785 Samz Jurij; — 1785 (d.) Samz Luka in Marija r. Hafner; — 1805 (d.) Samz Tomaž; — 1855 (izr. p.) Samz Franc

h. št. 8 (18) — vlož. št. 216 (B — Fol. 83)

14

Smolnikar Mihael, mesar; — 1794 (d.) Smolnikar Jožef, mesar; — (dr.) Hribar Rok, mesar iz Doba; — 1807 (k. p.) Levičnik Tomaž, žebjar; — 1823 (izr. p.) Levičnik Tomaž; — 1849 (izr. p.) Levičnik Janez; — 1882 (ž. p.) Ana Levičnik r. Košmel na polovici; — 1894 (ž. p.) Levičnik Ana tudi na drugi polovici; — 1922 (d.) Kenda Frančiška r. Levičnik; — 1940 (d.) Regally Marija r. Kenda in Kratnar Antonija r. Kenda, vsaka do polovice; — 1940 (k. p.) Vlaj Alojzija r. Sedlar v Ljubljani

h. št. 9 (17) — vlož. št. 221 (B — Fol. 86)

Hudomalič Lovrenc; — (d.) Hudomalič Peter, ribič; — 1796 (k. p.) Schaffer Blaž, ključavničar in žena Jera; — 1852 (d.) Potočnik Terezija r. Schaffer; — 1872 (d.) Potočnik Anton; — 1876 (dr.) Fischer Franc; — 1902 (d.) Fischer Marija r. Fischer, Fischer Marija, Ana, Helena, Josipina; — 1904 (k. p.) Kummer Karol, trgovec; — 1932 (dr.) Gregorc Ivan, trgovec v Ljubljani; — 1943 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1948 (odl.) Gregorc Ivan.

Janežič Primož; — (ž. p.) Nakus Franc, žebjar; — (d.) Nakus Anton, žebjar; — 1820 (d.) Nakus Elizabeta; — 1838 (izr. p.) Nakus Franc; — 1858 (dr.) Jerina Jožef; — 1862 (dr.) Vodnik Terezija iz Dola; — 1865 (k. p.) Mejač Franc; — 1912 (izr. p.) hči Mejač Cecilija; — 1923 (ž. p.) Kladnik Mihael na polovici; — 1932 (dr. in k. p.) Burja Jožef

Martinc Avguštin, kovač za kose in žena Marija; — 1787 (k. p.) Nakuss Franc, žebjar; — (d.) Nakuss Anton, žebjar; — 1820 (d.) Nakuss Elizabeta; — 1838 (izr. p.) Nakuss Franc; — 1858 (d.) Jerina Jože (že žebjarija); — 1858 (k. p.) Konšek (Konschegg) Florijan, okrajni predstojnik; — 1864 (k. p.) Polley Karol iz Sežane; — 1875 (k. p.) Ribana Hiacint; — 1878 (k. p.) Schnabl Blaž in Marija; — 1911 (izr. p.) Schnabl Rozalija na polovici Blaža Schnabl; — 1911 (d.) Schnabl Rudolf pri Mariji Schanbl lastni polovici; — 1915 Rudolf Schnabl pri Rozaliji pri polovici; 1947 (d.) Šnabl Stanko pri polovici Rudolfa Schnabla

Rojstna hiša pesnika Antona Medveda (1869—1910)

Hočevnar Fortunat; — Špruk Jera, vdova po Špruku Urbanu, tkalcu muslina in platna; — 1788 (ž. p.) njen mož Novak Jakob; — 1838 (ž. p.) zet (mož hčere Jožefe) Medved Jernej; 1854 (izr. p.) Medved Anton; — 1863 (d.) Medved Jernej; — 1871 (izr. p.) Medved Alojzij, sodar; — 1900 (d.) hči Medved Marija; — 1932 (izr. p.) nečakinja Janežič Barica omož. Rus; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1946 (odl.) Rus Barica r. Janežič, sedaj do tretjine; — 1954 (k. p.) Sever Pavla r. Windschnurer do 2 tretjini

Wagner Krištof Janez, čevljar in član notranjega sveta ter žena Barbara; — 1780 (k. p.) Škerbinc Jakob, barvar in žena; — 1786 (k. p.) Pressel Matevž; — 1808 (ž. p.) Pressel Katarina; — 1808 (ž. p.) njen mož Torkar Mihael; — 1852 (d.) Torkar Anton; — 1856 (d.) Torkar Katarina; — 1858 (dr.) Levičnik Gregor; — 1900 (d.) Levičnik Ivana r. Juvan; — 1911 (izr. p.) Levičnik Franc; — 1916 (d.) Levičnik Marija r. Zakotnik; — 1926 (d.) Levičnik dr. Miloš in Zdenka; — 1939 (k. p.) Levičnik dr. Miloš tudi na polovici Levičnik Zdenke; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1945 (zak.) dr. Levičnik Miloš

h. št. 13 (13) — vlož. št. 239 (B — Fol. 100)

Wagner Krištof, čevljar; — 1795 (d.) Wagner Karol, čevljar in žena Marija, vdova Stitznagel; — 1828 (d.) Wagner Marija; — 1829 (ž. p.) Hostnig Gašper; — 1833 (k. p.) Kušar Jurij in Terezija; — 1870 (izr. p.) na polovici Jurija Kušarja Gašper Kušar; — 1871 (d.) Kušar Gašper tudi na drugi polovici; — 1878 (k. p.) Jagodic Janez iz Mekinj; — 1907 (d.) Jagodic Marija r. Dolinšek; — 1917 (izr. p.) Jagodic Franc; — 1939 (d.) Jagodic Frančiška r. Zajc

h. št. 13 (31) — (B — Fol. 144)

Grašič Tomaž in žena Marjana; — 1801 (ž. p.) Levičnik Andrej, njen mož; — 1823 (izr. p.) Levičnik Andrej, žebjar, ml.; — 1853 vojaški erar

h. št. 14 (10) — vlož. št. 240 (B — Fol. 109)

Slatnar Jakob, ključavničar in žena Apolonija; — (d.) Slatnar Janez, kjučavničar; — Slatnar Anton in žena Marija r. Golob; — 1806 (izr. p.) Slatnar Anton; — 1837 (d.) Dolenc Katarina r. Slatnar; — 1849 (k. p.) Rabič Matevž; — 1860 (k. p.) Dougan Anton; — 1869 (izr. p.) Uršula Dougan na polovici; — 1872 (k. p.)

Prelesnik Jožef; — 1885 (dr.) Bokros Janez; — 1895 (k. p.) Neřima Karol, art. oficijāl in žena Katarina r. Pirc; — 1928 (d.) Neřima Katarina tudi na drugi polovici; — 1933 (d.) Neřima Ferdinand, trgovec

h. řt. 15 (9) — vlož. řt. 241 (B — Fol. 112)

Hudomał Anton in žena Marjana Katarina; — 1794 (k. p.) Lah Jurij in žena Marjana; — 1795 (k. p.) Hramc Jurij iz Stranj; — 1829 (d.) Hramz Jakob; — 1848 (d.) Hrómc Jera omoř. Zavrřnik; — 1848 (d.) Zavrřnik Anton; — 1857 (izr. p.) Hromc Andrej; — 1901 (d.) Permé Frančiřka r. Hromec; — 1901 (izr. p.) Permé Rafael, sodni pis. uradnik; — 1911 (k. p.) Stelé Franc iz Raven; — 1912 (k. p.) Čebulj Jurij in Ivana; — 1922 (d.) Čebulj Ivana tudi na drugi polovici; — 1922 (izr. p.) Čebulj Alojzij; — 1941 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1946 (odl.) Čebulj Alojzij; — 1954 (izr. p.) inř. Čebulj Albert

h. řt. 16 (8) — vlož. řt. 242 (B — Fol. 118)

Jurij Samec; — 1785 (d.) Samec Luka in žena Marija r. Hafner; — 1805 (izr. p.) Samec Tomař; — 1855 (izr. p.) Samec Franc; — 1900 (izr. p.) Samec Julijana; — 1908 (k. p.) Iskra Frančiřka; — 1933 (d.) Iskra Matevř, zidarski mojster; — 1940 (izr. p.) Matičič Frančiřka r. Iskra, Vedlin Justina r. Iskra, ysaka do tretjine, Iskra Ivana in Iskra Elizabeta do řestine; — 1946 (zapl.) FLR Jugoslavija do pet řestin (deleř Iskre Ivane); — 1948 (d.) Vedlin Justina do 6 dvanajřtin, Lončarevič Elizabeta r. Iskra in Splořno ljudsko premořenje, vsak po 3 dvanajřtine na tretjini Matičič Frančiřke; — 1952 (odl.) Splořno ljudsko premořenje do řestine; — 1953 (k. p.) Vedlin Vladimir in Vedlin Justina r. Iskra na řestini Splořnega ljudskega premořenja vsak do osmine; — 1953 (k. p.) Vedlin Justina r. Iskra na četrtini sestre Elizabete Lončarevič

h. řt. 17 (7) — vlož. řt. 244 (B — Fol. 121)

Martinc Avguřtin, kovač za sekire; — 1794 njegov zet Kuřar Valentin, kovač za sekire; — 1832 (d.) Kuřar Janez; — 1854 (d.) njegova vdova Kuřar Marija; — 1855 (ř. p.) Samljen Blař; — 1855 (k. p.) Iskra Matevř; — 1940 (izr. p.) Iskra Jurij in Angela r. Tomařič, vsak do polovice

h. řt. 18 (6) — vlož. řt. 246 (B — Fol. 131)

Koren Tomař in Urřula; — 1796 (ř. p.) Kaučič Valentin, řgalec oglja in žena Katarina r. Koren; — 1802 (ř. p.) njen moř Siberle Anton, kramar; — 1819 (k. p.) Komotar Gařper in Helena; — 1837 Komotar Helena tudi na drugi polovici; — 1841 (izr. p.) Kemperle Miha; — 1870 (izr. p.) Kemperle Franc; — 1874 (dr.) Luka Dornik; — 1904 (d.) Dornik Janez; — 1938 (k. p.) Bohte Mihaela

1791; — Grašič Jože, žebjar in žena Elizabeta r. Oražem; — 1791 (ž. p.) mož zadnje Presl Jurij; — 1825 (k. p.) Puchlin Janez; — 1826 (izr. p.) Puchlin Jožef; — 1834 (k. p.) Levičnik Jurij in Barbara; — 1837 (d.) Levičnik Jurij tudi na drugi polovici; — 1850 (odst. p.) Levičnik Gregor; — 1862 (k. p.) Mejač Franc; — 1865 (k. p.) Grilc Jakob; — 1886 (d.) Grilc Neža; — 1900 (k. p.) Grilc Martin; — 1917 (d.) Grilc Katarina r. Levičnik; — 1918 (izr. p.) Dornik Frančiška; — 1928 (k. p.) Lampič Egidij; — 1950 (d.) Lampič Leopold in Julij, vsak do četrtnine; — Tvrdi Ana r. Lampič do polovice; — 1951 (k. p.) Tvrdi Ana na četrtnini Lampiča Julija; — 1953 (del. p.) tudi na četrtnini Lampiča Leopolda

Grošič Nikolaj; — 1800 (k. p.) Prelesnik Tomaž, trgovec z vinom in žena Doroteja; — 1805 (izr. p.) Prelesnik Jakob, trgovec z vinom; — 1819 (d.) Prelesnik Tomaž in Doroteja; — 1819 (izr. p.) Prelesnik Janez; — 1844 (k. p.) Pogačnik Jožef in Jožefa; — 1846 (d.) Pogačnik Jožefa; — 1851 (k. p.) Jašovec Tomaž; — 1853 (k. p.) Levičnik Andrej; — 1869 (izr. p.) Levičnik Vincenc; — 1883 (dr.) Zapusčina Viljema Killerja v Kranju; — 1887 (k. p.) Jenčič Franc; — 1901 (k. p.) Ocepek Ivan in Frančiška; — 1911 (k. p.) Volk Marija in Košir Frančiška; — 1922 (d.) Volk Marija tudi na drugi polovici; — 1926 (d.) Schnabl Josipina

Nakuš Luka, žebjar; — 1783 (dr.) Šporn Florijan, trgovec; — (d.) Škorn Florijan ml., trgovec; — 1809 (k. p.) Humar Valentin; — 1835 (d.) Humar Alojzij; — 1839 (izr. p.) Stergar Neža; — 1839 (k. p.) Petrič Franc; — 1871 (d.) Petrič Uršula; — 1876 (d.) Petrič Florijan; — 1895 (k. p.) Antonin Jakob; — 1921 (izr. p.) Antonin Helena r. Gubanc; — 1930 (d.) Antonin Franc; — 1930 (ž. p.) Antonin Lucija r. Jerman na polovici

(k. p.) Škrabar Jurij, lončar in žena Marija r. Ziegler; — 1784 mož Marije Čebulj Franc, lončar; — 1808 (ž. p.) tretji mož Marije Grašič Franc, lončar; — 1841 (d.) vdova Grašič Helena; — 1835 (ž. p.) njen mož Frölich Anton; — 1857 (k. p.) Preklet Janez iz Katzenberga; — 1872 (d.) Preklet Katarina; — 1884 (dr.) Richter Jožef; — 1922 (izr. p.) Richter Hinko

Kaffer Janez in žena Jera; — 1752 (ž. p.) njun zet Grinz Gregor, krznar; — Kratner Tomaž, lončar; — njegova vdova Kratner Frančiška; — 1780 (k. p.)

Steklatz Andrej, lončar in žena Jera r. Fesieher; — 1814 (ž. p.) mož druge žene Steklatza Andreja Marije r. Stupar; — 1820 (k. p.) Javoršek Primož; — 1836 (k. p.) Puchlin Jožef in Jožefa; — 1848 (d.) Puchlin Jožefa; — 1848 (ž. p.) Kregar Boštjan; — 1859 (d.) Kregar Jožefa; — 1872 (izr. p.) Kregar Florijan; — 1879 (dr.) Majdič Anton; — 1898 (d.) Majdič Marija r. Ferinc; — 1901 (ž. p.) Oblak Jakob na polovici; — 1910 (k. p.) Goltez Jožef in Ivanka; — 1949 (d.) Goltes Ivan na polovici Goltes Ivane; — 1953 (d.) isti tudi na polovici Goltesa Jožeta

h. št. 25 (58) — vlož. št. 260 (B — Fol. 256)

Mesto Kamnik; — 1793 (k. p.) Cudermann Valentin, šivankar (Nadler); — 1829 (izr. p.) Presl Marjana; — 1830 (ž. p.) Slabajne Luka; — 1857 (d.) Slabajna Gregor; — 1907 (izr. p.) Logar Blaž in Apolonija r. Slabajna; — 1917 (dr.) Logar Apolonija tudi na drugi polovici; — 1918 (d.) Logar Blaž ml.; — 1923 (d.) Logar Blaž st., narednik v Karlovcu; — 1926 (d.) Logar Stanko; — Hišo so l. 1943 pod nemško okupacijo podrli, sedaj le stavbišče parc. št. 366

h. št. 28 (28) — vlož. št. 596 (B — Fol. 128)

1775 (k. p.) Šmidovnik Andrej, mlinar; — 1785 (k. p.) Urbančič Franc, Dioniz, fužinar in lastnik dvorca Katzenberg; — 1827 (k. p.) baron Codelli Anton; — 1832 (izr. p.) baron Codelli Anton ml.; — 1833 (k. p.) vitez Andriolli Edmund; — 1853 (k. p.) vojaški erar, dalje kakor hiša št. 30

h. št. 30 (30) — vlož. št. 596 (B — Fol. 150)

Sroven Andrej, mlinar; — 1795 (dr.) Urbančič Franc, Dioniz; — 1826 (k. p.) baron Codelli Anton; — 1832 (izr. p.) baron Codelli Anton ml.; — 1833 (k. p.) Andriolli vitez Edmund; — 1853 vojaški erar; — 1921 (predlog) Državni zaklad kraljevine Jugoslavije; — 1945 (odlok) Deutsches Reich (Reichsfiscus Heer); — 1946 (zak. 21. XI. 1946) FLR Jugoslavija; — 1947 Preduzeće Kamnik; — 1950 (ur.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. stara 30 — (B — Fol. 251) (odplavila voda)

Srouven Andrej; — 1795 (dr.) Urbančič Franc Dioniz; — 1827 (k. p.) baron Codelli Anton; — 1832 (izr. p.) baron Codelli Anton ml.; — 1833 (k. p.) vitez Andriolli Edvard

h. št. 32 — vlož. št. 263 (B — Fol. 147)

Tesn Luka; — Verlinšek Miha in žena Jera; — 1752 njun zet Schoss Bernard, žebjar; — Jeras Jurij in žena Marjeta; — 1783 (ž. p.) njen drugi mož Dralka

Martin, vulgo Krišekar; — 1812 (k. p.) Golob Franc; — 1840 (izr. p.) Golob Franc ml.; — 1865 (d.) Golob Anton; — 1920 (d.) Mejač Marija r. Golob; — 1938 (ž. izr. p.) Mejač Karol in Marija r. Rogelj vsak do polovice.

h. št. 69 (4) — vlož. št. 248 (B — Fol. 134)

Martinc Valentin, žebtljar in žena Doroteja; — 1796 (izr. p.) Grašič Pavel, žebtljar; — 1846 (k. p.) Iskra Janez in Marija; — 1860 (d.) Iskra Anton; — 1896 (d.) Exler Ivana; — 1909 (d.) mož Škofic Alojzij, posestnik v Št. Vidu pri Lukovici; — 1911 (dr.) Ocepek Ivan; — 1929 (d.) Ocepek Frančiška r. Gerkman; — 1946 (d.) Ocepek Marija in Kožuh Ivana r. Ocepek vsaka do polovice.

h. št. 73 (9) — vlož. št. 163 (A — Fol. 247)

Hočever Jožef, mesar; — (d.) Hočever Fortunat, mesar; — (d.) Hočever Mihael, lastnik ladje (Schiffseigentümer); — 1806 (k. p.) Mrak Andrej iz Šmartna pri Litiji; — 1809 (k. p.) Valentin Anton; — 1815 (k. p.) Rode Janez; — 1817 (m. p.) Verona Janez; — 1868 (d.) Pogačar Marija; — 1877 (d.) Pogačar Terezija; — 1878 (k. p.) Ahčin Franc, svečar; — 1906 (izr. p.) Ahčin Franc, svečar; — 1939 (k. p.) Toni Fran, orožniški poročnik v p.

h. št. 76 — vlož. št. 165 (B — Fol. 262)

Zamljen Jože, mesar in izdelovalec mila; — 1787 (d. in izr. p.) Zamljen Anton, izdelovalec mila in žena Marjeta; — 1800 (k. p.) Modrijan Mihael, strojar; — 1804 (k. p.) Urbas Janez, mesar; — Humar Luka; — 1822 (d.) Humar Marjana; — (d.) Humar Anton; — 1839 (k. p.) Hostnig Gašper in Ana; — 1842 (k. p.) Pleveu Barba (?); — 1854 (izr. p.) Pleveu Peter; — 1870 (d.) Plevel Katarina; — 1879 (d.) Plevel Jožef; — 1887 (k. p.) Matičič Janez in Marija; — 1922 (izr. p.) Matičič

Leopold TRG 500000000 8

h. št. 93 (5) — vlož. št. 199 (A — Fol. 14)

Vidic Sidonija; — (d.) Vidic Cecilija; — 1816 (d.) Vidic Avguštin, prejemnik na šempetrski liniji v Ljubljani; — 1822 (k. p.) Schaffer Florijan; — 1830 (dr.) Stragenegg Peter; — 1858 (dr.) Urh Matevž iz Ljubljane; — 1866 (d.) Svetina Marija (Medjatovka) iz Ljubljane; — 1873 (k. p.) Stare Marija iz Mengša; — 1874 (k. p.) Stare Julij; — 1896 (ž. p.) Staré Marija r. Germ; — 1910 (d.) Staré Karol; 1941 (izr. p.) Mestna hranilnica v Kamniku; — 1944 prejšnji vpis za neveljavno izrečen in 1942 (k. p.) Deutsches Reich (Polizeiverwaltung); 1946 (zak.)

Mestna hranilnica v Kamniku; — 1955 (odl.) Splošno ljudsko premoženje

Pred mostom*

h. št. 2 (7) — vlož. št. 603 (B — Fol. 167)

Schaffer Mihael; — Schaffer Jurij; — Skander Anton; — 1793 (k. p.) njegov oče Skander Primož; — 1798 (k. p.) Matičič Janez N.; — 1807 (k. p.) Vurič Aleš; — 1828 (d.) Vurič Jožef; — 1837 (k. p.) Trebušak Lovrenc; — 1868 (d.) Trebušak Vincenc; — 1874 Bokalič Gregor; — 1881 (k. p.) Bokalič Mihael; 1886 (dr.) Meščanska korporacija v Kamniku; — 1887 (k. p.) Volkar Luka iz Podgorja; — 1892 (k. p.) Polak Janez iz Novega trga; — 1892 (k. p.) Pavlič Janez; — 1896 (ž. p.) Pavlič Neža r. Kratnar na polovici; — 1901 (d.) Pavlič Janez; — 1910 (k. p.) Meščanska korporacija v Kamniku; — 1936 (k. p.) Vavpetič Frančiška r. Koritnik; — 1940 (dr.) Zajc Ivan, čevljarski mojster v Stari vasi pri Žireh

h. št. 3 (8) — vlož. št. 383 (B — Fol. 170)

Podvršnik Luka in žena Neža; — 1793 (ž. p.) njen drugi mož Kužnar Simon; — 1838 (d.) Kužnar Marija, zopet omožena Šubelj; — 1839 (ž. p.) Šubelj Anton; — 1856 (dr.) Künel Janez N., trgovec — 1858 (k. p.) Volkar Jožef iz Špitaliča; — 1873 (d.) Volkar Luka; — 1896 (izr. p.) Volkar Helena; — 1927 (k. p.) Schlegel Viktor; — 1936 (k. in m. p.) Grkman Valentin in Lucija r. Burja; — 1937 (k. p.) Dolinšek Blaž; — 1951 (d.) Drnovšek Jože iz Gozda št. 5

h. št. 4 (9) — vlož. št. 386 (B — Fol. 173)

Klenko Matija, steklar; — 1795 (ž. p.) Germar Andrej in žena Frančiška r. Klenko; — 1800 (k. p.) Pirce Jurij; — 1813 (k. p.) Uratanar Matevž; — 1817 (dr.) Osenar Gašper; — 1822 (k. p.) Rape Anton; — 1845 (ž. p.) Snoj Tomaž; — 1885 (d.) Snoj Marija; — 1893 (d.) Snoj Frančiška; — 1906 (d.) Praznik Barbara; — 1914 (izr. p.) Wietlschnigg Matija, grajski oskrbnik na Križu; 1923 (d.) Wietlschnigg Barbara r. Praznik; — 1927 (d.) Polak Terezija; — 1936 (d.) Polak Franc; — 1943 (d.) Marija, Romana, Natalija in Bojana vsaka do četrtine

h. št. 6 (11) — vlož. št. 389 (B — Fol. 179)

Bukovnik Anton; — Kališnik Martin, trgovec z vinom; — (k. p.) Slevce Jurij; (k. p.) Vidmar Matija; — 1810 (k. p.) Toman Matija; — 1826 (k. p.) Petelin Filip; — 1830 (k. p.) Vodiškar Jernej; — 1873 (k. p.) Petek Tomaž iz Znojil; — 1879 (dr.) Dornik Franc in Alojzija vd. Valentin; — dalje kakor hiša št. 5

* Vor der Brücken, kasneje na levem bregu Bistrice Podgora.

h. št. 7 (12) — vlož. št. 395 (B — Fol. 182)

Vošič Mihael in žena Frančiška; — 1800 (k. p.) Urankar Gregor; — 1804 (k. p.) Vovk Jernej; — 1826 (k. p.) Završnik Jožef; — 1837 (dr.) Košenina Jožef; — 1856 (d.) hči Košenina Marija; — 1870 (izr. p.) Grošelj Janez, krojač; — 1905 (izr. p.) Grošelj Marija in Helena; — 1953 (d.) Miklavc Lidija, Grošelj Valči in Grošelj Vanda na polovici Grošelj Helene vsaka do šestine; — 1954 (k. p.) Cindrič Leopold in Alojzij vsak do polovice

h. št. 8 (13) — vlož. št. 396 (B — Fol. 185)

Drolka Anže; — 1779 (k. p.) Puchlin Lovrenc, kovač za sekire; — 1787 (izr. p.) Puchlin Janez; — 1797 (k. p.) Svetic Jernej; — 1798 (k. p.) Zimbaz Jakob in žena Uršula; — 1803 (k. p.) Tüchel Andrej; — 1807 (k. p.) Piano Peter; — 1810 (k. p.) Hudobilnik Mihael; — 1838 (izr. p.) Hudobilnik Jožef; — 1875 (izr. p.) Hudobilnik Jože ml.; — 1877 Hudobilnik Helena; — 1882 (k. p.) Hudobilnik Janez, pismonoša; — 1922 (izr. p.) Hudobilnik Josipina

h. št. 9 (14) — vlož. št. 381 (B — Fol. 188)

Globočnik Tomaž, mlinar; — 1789 (dr.) Beč Anton (Wetsch), mlinar; — 1805 (k. p.) Lipovšek Janez; — 1815 (d.) Beč Anton; — 1821 (izr. p.) Beč Jožef; — 1851 (d.) vdova Beč Ana; — 1864 (izr. p.) Beč Janez; — 1892 (ž. p.) Beč Janez ml. in Jožefa r. Sitar; — 1920 (izr. p.) pri polovici Janeza Beč Franc in Marija rojena Vidmar; — 1920 (izr. p.) Beč Ivan na polovici Beč Jožefe; — 1946 zapl. Francu Beču lastna četrtna FLR Jugoslavija; — 1949 (ur.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 10 (16) — vlož. št. 397 (B — Fol. 271)

Dralka Janez; — 1795 (d.) Dralka Andrej; — 1803 (k. p.) Iglič Matija; — 1822 (k. p.) Pollak Lovrenc in Helena; — 1836 (d.) Pollak Anton; — 1862 (izr. p.) Pollak Janez; — 1866 (k. p.) Deisinger Jožef; — 1872 (d.) Deisinger Doroteja; — 1900 (d. in ž. p.) Deisinger Feliks, dimnikar in Frančiška r. Čebavs; — 1922 (d.) Deisinger Feliks na celi hiši; — 1926 (d.) Deisinger Srečko; — 1927 (k. p.) Strah Marija; — 1927 (m. p.) Jankovič Kristina r. Deisinger, sodn. sluge vdova; — 1950 (d.) Deisinger Srečko

nekdaj h. št. 5, 11 (10) — vlož. št. 389 (B — Fol. 176)*

1771 (ž. p.) Schaffer Mihael; — (d.) Schaffer Jakob; — 1778 (d.) Schaffer Matevž in žena Terezija r. Trpinc; — 1823 (izr. p.) Schaffer Valentin; — 1846 (d.) Schaffer Jera omož. Kopina; — 1847 (izr. p.) Kopina Janez; — 1871 (d.) Kopina Jera;

* Okrog l. 1941 od Nemcev podrti.

— 1871 (izr. p.) vdova Valentin Alojzija; — 1877 (ž. p.) Dornik Franc na polovici; — 1899 (d.) Dornik France tudi na drugi polovici; — 1912 (d.) Dornik Angela; — 1927 (d.) Pirnat Ludvik, asistent katastrske uprave; — 1951 (d.) hči Pirnat Zdenka

Novi trg

h. št. 1 (1) — vlož. št. 272 (B — Fol. 191)

Žurbi Julij in žena Polonija; — 1800 (izr. p.) Adamič Anton; — 1805 (ž. p.) Lukanc Simon, zet Jurija Žurbija; — 1847 (izr. p.) Pevc Franc; — 1864 (izr. p.) Pevc Neža; — 1884 (dr.) Pichler Henrik iz Palovič; — 1885 (k. p.) dr. Schmindinger Karol, notar v Kamniku; — 1887 (k. p.) Pirc Anton; — 1889 (d.) Klemenc Jakob; — 1901 (izr. p.) Klemenc Marija v Šmarci na polovici; — 1925 (d.) Klemenc Marija tudi na drugi polovici; — 1927 (dar.) Klemenc Ivana; — 1953 (ž. p.) Kuhar Janez v Šmarci; — 1951 (k. p.) Poljanšek Milan in Marija r. Matjan vsak do polovice

h. št. 2 (2) — vlož. št. 274 (B — Fol. 194)

Hvale Jožef, učitelj; — (k. p.) Vabnik Jurij; — (k. p.) Petzmann Anton; — 1795 (k. p.) Perne Anton; — (k. p.) Žitnik Marija; — 1800 (k. p.) Uładkovič Jožef; — 1801 (por.) Užitnik Matija; — (d.) vdova Žitnik Helena; — 1811 (k. p.) Grčar Janez; — 1837 (k. p.) Zese Lucija; — 1849 (izr. p.) Zese Lovrenc; — 1883 (k. p.) Snoj Franc; — 1884 (k. p.) Grilc Martin; — 1895 (k. p.) Weiss Janez; — 1912 (ž. p.) Weiss Marija r. Pengov na polovici; — 1922 (d.) ista na celi hiši; — 1930 (d.) Fajdiga Ivanka r. Weiss; — 1955 (izr. p.) Hribar Angela in Rak Terezija vsaka do polovice

h. št. 3 (3) — vlož. št. 275 (B — Fol. 197)

Umschlacker Aleš; — 1781 (k. p.) Kordin Jurij, gostilničar in varilec lima (Leimsieder); — 1825 (d.) Kordin Mihael; — 1825 (dr.) Laurič Gašper; — 1834 (ž. p.) Trebušak Peter; — 1838 (d.) Trebušak Marija; — 1839 (ž. p.) Špruk Anton; — 1841 (k. p.) Laurič Gašper; — 1856 (izr. p.) Laurič Matija; — 1868 (dr.) Kronabetvogel Anton; — 1881 (d.) Kronathbetvogel Hugo; — 1881 (odstop. p.) Kronabethvogel Jožefa; — 1899 (dr.) Starè Marija r. Germ; — 1903 (k. p.) Rojc Janez; — 1906 (k. p.) Ponikvar Alojzij, gostilničar; — 1906 (ž. p.) Ponikvar Alojzija r. Poznik na polovici; — 1921 (izr. p.) Ponikvar Alojzij na celi hiši; — 1947 (d.) Ponikvar Slavko

h. št. 4 (4) — vlož. št. 277 (B — Fol. 200)

Nakuš Janez in žena Marija; — 1766 (izr. p.) Nakuš Franc; — (d.) Nakuš Marija; — 1805 (ž. p.) njen mož Kratnar Valentin; — 1822 (k. p.) Šinkovec Franc in Marija; — 1846 (d.) Šinkovec Mihael; — 1857 (k. p.) Benkovič Jožef in Uršula; — 1872 Benkovič Uršula tudi na drugi polovici; — 1872 (ž. p.) Špruk Jožef; — 1887 (izr. p.) Benkovič Jožefa; — 1891 (ž. p.) Šimenc Primož na polovici; — 1918 (d.) isti na celi hiši; — 1931 (izr. p.) Šimenc Marija r. Iglič; — 1943 (d.) Iglič Margareta; — 1954 (izr. p.) Pibernik Jožef, Suhadole in Jeretina Vida, Kamnik vsak do polovice

h. št. 6 (6) — vlož. št. 283 (B — Fol. 206)

1778 (k. p.) Oblak Andrej; — Štempihar Andrej, potem žena Uršula; — 1793 njen drugi mož Gams Jožef; — 1818 (dr.) Štempihar Katarina, omožena Burkeljca; — 1825 (k. p.) Roppe Andrej; — 1836 (k. p.) Šinkovec Blaž; — 1856 (d.) Šinkovec Marija; — 1874 (izr. p.) Agnola Dominik, v Glincah; — 1876 (k. p.) Šinkovec Ana; — 1877 (k. p.) Zika Jožef; — 1912 (d.) Zika Janez; — 1914 (dar.) Zika Marija r. Vegh, na polovici; — Zika Ivan in Josip vsak do ene četrtine

h. št. 7 (7) — vlož. št. 285 (B — Fol. 209)

Krišekar Lovrenc; — 1796 (izr. p.) Krišekar Anton; — 1854 (ž. p.) Schafer Janez; — 1884 (d.) Schaffer Janez ml., sodni sluga v Brežicah; — 1885 (dr.) Močnik Josip, lekarnar v Kamniku; — 1907 (izr. p.) Močnik Josipina omož. dr. Orožnova; — 1939 (k. p.) Hribar Angela

h. št. 8 (8) — vlož. št. 286 (B — Fol. 225)

Smolnikar Adam in žena Helena; — 1751 (ž. p.) zet Nachtigou Tomaž; — Pavlin Joahim in žena Katarina; — 1795 (dr.) Cesar Pavel; — 1818 (d. in ž. p.) Cesar Pavel ml. in žena Uršula roj. Flere; — 1861 (izr. p.) Cesar Ivana, omož. Plahutnik; — 1909 (izr. p.) Plahutnik Alojzij; — 1919 (ž. p.) Plahutnik Antonija r. Šinkovec do polovice in 1927 (d.) na celi hiši

h. št. 9 (15) — vlož. št. 310 (B — Fol. 33)

Zergoll Helena; — 1800 (izr. p.) Presel Jurij, žebjar; — 1802 (k. p.) Golob Anton iz Podgorja; — 1803 (k. p.) Benkovič Franc (Wenkovitsch); — 1844 (k. p.) Valantič Jakob; — 1859 (k. p.) Plahuta Janez; — 1882 (d.) Plahuta Franc; —

1885 (k. p.) Benkovič Valentin; — 1890 (d.) Benkovič Marija r. Ogrinc; —
1911 (izr. p.) Benkovič Karol; — 1947 (d.) Benkovič Antonija r. Habjan; —
1948 (d.) Benkovič Albin

h. št. 10 (10) — vlož. št. 291 (B — Fol. 246)

Martin Frole; — (d.) Marija Frole; — 1723 (k. p.) Matija Lukanc; — Lukanc
Rozina, vdova po Matiji; — 1772 (k. p.) Hvale Gašper; — njegova vdova
Marjana Hvale; — 1797 (ž. p.) njen drugi mož Škerjanc Jakob; — 1804 (izr. p.)
Hvale Gašper; — 1857 (k. p.) Pirš Jožef; — 1867 (izr. p.) Pirš Anton; — 1901
(ž. p.) Pirš Ivanka r. Kratnar na polovici in 1909 (d.) cela hiša; — 1912 (izr. p.)
Mihael in Angela Pirš r. Prelesnik; — 1942 (d.) Pirš Mihael tudi na drugi
polovici

h. št. 17 (17) — vlož. št. 309 (B — Fol. 228)

Stojc Jurij; — 1795 (ž. p.) njegov zet Benkovič (Wenkowitsch) Jurij; — 1823
(izr. p.) Benkovič Janez; — 1862 (d.) Benkovič Valentin; — 1890 (d.) Benkovič
Marija r. Ogrinc; — 1897 (izr. p.) Benkovič Valentin; — 1932 (izr. p.) Benkovič
Ivan

h. št. 18 (18) — vlož. št. 318 (B — Fol. 221)

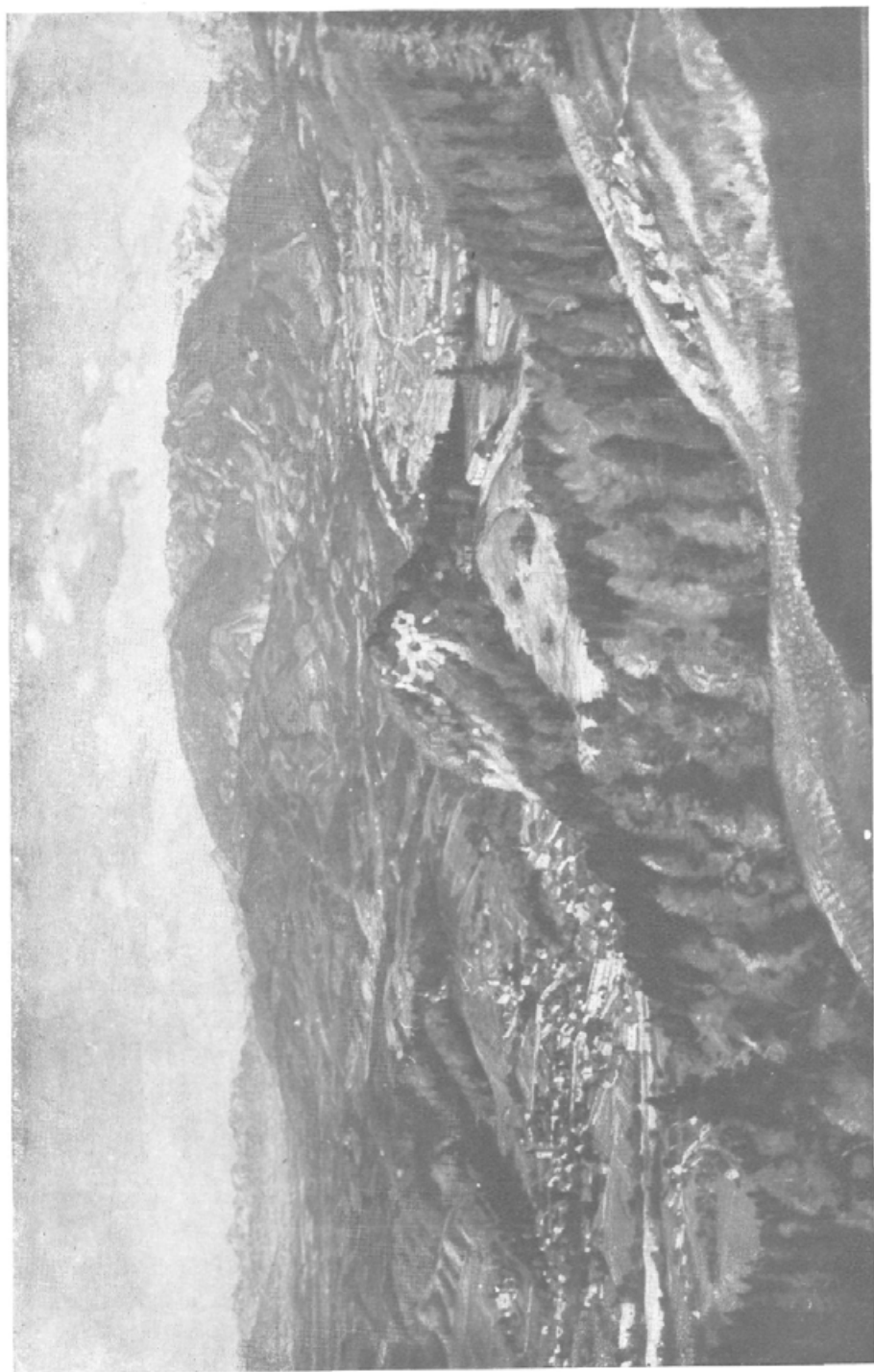
Hvale Gašper; — 1787 Smolnikar Tomaž; — 1792 (ž. p.) Lukanc Jurij, ribič; —
1831 (d.) Cesar Andrej; — 1833 (k. p.) Cesar Pavel; — 1844 (dr.) Pogačnik
Jožef; — 1845 (k. p.) Pirc Simon; — 1846 (k. p.) Zupanc Anton; — 1871 (d.)
Zupanc Franc; — 1875 (k. p.) Zupanc Antonija; — 1900 (k. p.) Mihelič Neža; —
1902 (k. p.) Remic Valentin; — 1904 (k. p.) Možek Frančiška; — 1907 (k. p.)
Remic Valentin; — 1910 (k. p.) Dornik Franc; — 1910 (k. p.) Meščanska
korporacija v Kamniku; — 1935 (k. p.) Pirc Anton

h. št. 20 (20) — vlož. št. 320 (B — Fol. 218)

Žurbi Matevž; — 1749 (k. p.) Deutsch Matija; — 1805 (izr. p.) Deutsch Lovrenc;
— 1849 (izr. p.) Teutsch Jožef; — 1887 (k. p.) Teutsch Janez in Terezija; —
1899 (d.) na polovici Tajč Terezija, Tajč Angela in Marija; — 1914 (d.) na
polovici Tajč Janeza, Tajč Angela omož. Zore v Ljubljani; — 1916 (k. p.)
Tajč Angela na celi hiši; — 1927 (k. p.) dr. Benkovič Ivo, odvetnik v Ljubljani;
— 1942 (nac.) Reichsgau Kärnten; — 1946 (odl.) dr. Benkovič Ivo

h. št. 25. — 5 (5) — vlož. št. 282 (B — Fol. 203)

Žurbi Jurij; — (d.) Žurbi Jernej; — (d.) Žurbi Karol; — 1806 (k. p.) Zor Jožef; —
1873 (por.) Krišekar Marija; — 1876 (ž. p.) Petek Peregrin; — 1898 (dr. in k. p.)

Maks Koželj: Pogled na Kamnik

Čebulj Jurij in Ivanka; — 1902 (k. p.) Orešnik Jakob; — 1909 (k. p.) Jereb Marija; — 1921 (izr. in m. p.) Možek Frančiška; — 1922 (k. p.) Ponikvar Marija; — 1926 (d.) Ponikvar Gabrijela, Slavko, Bogomil, Danica; — 1937 (k. p.) Ponikvar Gabrijela po tri četrtine in Danica eno četrtino

Š u t n a

h. št. 1 (31) — vlož. št. 602 (B — Fol. 62)

Jenčič Matija, vinotočec; — 1793 (k. p.) Černe Jožef in žena Marjana; — 1795 (k. p.) Germounig Anton, ranocelnik in žena Uršula, roj. Zore; — 1838 (d.) Germounig Janez; — 1848 (k. p.) Schuster Jakob in Marija; — 1873 (d.) Schuster Marija; — 1882 (k. p.) Mestna občina Kamnik. — To hišo, ki je stala pod Malim gradom, še nekoliko preko glavne ceste, so leta 1882 ob napravi sedanjega Samčevega predora podrli; — sedaj le parc. št. 150 (vrt)

h. št. 1 — vlož. št. 401 (II A — Fol. 269)

(prej usnjarna in strojarna)

Ramuš Jakob in žena Katarina; — 1798 Motschleher Franc, strojar; — 1815 (ž. p.) zet Schuster Jakob; — 1839 (izr. p.) Schuster Jakob sin; — 1841 (ž. p.) žena Schuster Marija na polovici; — 1873 (d.) Schuster Marija; — 1885 (k. p.) Stele Jernej; — 1906 (d.) Loboda Antonija; — 1913 (d.) Loboda Antonija, Tomaž, Marija, Doroteja, Feliks, Vencelj, Frančiška, Olga in Avguštin; — 1915 (dr.) Preiss Maurus iz Celovca; — 1916 (k. p.) Sadnikar Josip Nikolaj; — 1917 (k. p.) Klemen Franc in Bele; — 1936 (d.) Klemen Frančiška iz Ljubljane

BERGANT. REKBAR

h. št. 2 (34) — vlož. št. 402 (B — Fol. 58)

Pinkeri Janez; — Pogačnik Anton, kovač za sekire (Beilermaister); — 1794 (izr. p.) Lotschiller Matevž, zidar; — 1805 (k. p.) Svetic Franc in žena Jera; — 1838 (d.) Svetic Anton; — 1869 (d.) Svetic Anton ml.; — 1903 (k. p.) Kemperle Jernej, trgovec; — 1916 (izr. p.) Kemperle Terezija r. Ahčin; — 1925 (d.) Kemperle Pavel; — 1934 (dr.) Bergant Hubert iz Podgorja

h. št. 3 (35) — vlož. št. 408 (B — Fol. 55)

Schiber Urša; — 1745 (k. p.) Zergoll Janez, svetovalec zunanjeja mestnega sveta in žena Helena; — 1746 (k. p.) Kališ Franc, steklar (zato še danes hišno ime »pri glažarju«) in žena Elizabeta; — 1779 (izr. p.) Kališ Ignacij; — 1808 (izr. p.) Kališ Janez; — 1845 (izr. p.) Kališ Vincenc; — 1846 (izr. p.) Kališ Jernej; —

1861 (d.) Kališ Marija; — 1873 (izr. p.) Teržan Franc in Terezija; — 1884 (d.) Tržan Franc; — 1891 (ž. p.) Teržan Terezija r. Pavlič do polovice; — 1898 (d.) ista na drugi polovici; — 1898 (ž. p.) Janez Repanšek do polovice; — 1911 (izr. p.) Marijan in France Tržan na polovici Terezije Repanšek vdove Teržan do ene četrtine; — 1912 (d.) Janez Repanšek na tej polovici; — 1912 (izr. p.) Marija Snoj omož. Repanšek do polovice Janeza Repanška; — 1934 (d.) Repanšek Janez na polovici Repanšek Marije r. Snoj; — 1955 (izr. p.) Repanšek Štefan

h. št. 4 (36) — vlož. št. 411 (B — Fol. 49)

Hvale Valentin; — 1794 (k. p.) Stamzer Primož, kramar in žena Marija; — 1803 (k. p.) Adamič Anton, čevljar; — 1850 (izr. p.) Adamič Franc, vrvar; — 1868 (izr. p.) Adamič Jožefa; — 1873 (d.) Adamič Janez, vrvar in žena Barbara (ž. p.); — 1929 (d.) Adamič Betka na polovico Janeza Adamiča; — 1943 (izr. p.) ista tudi na polovici Adamič Barbare

h. št. 5 (37) — vlož. št. 90 (B — Fol. 52)

Aicher Janez Jurij in žena Marija; — 1755 (k. p.) Hudomal Matija, duhovnik; — 1802 (d.) njegova sestra Hudomal Marija; — 1802 (k. p.) Boštjančič Jernej; — 1802 (odstop. p.) Andrioli pl. Janez Peter; — 1817 (k. p.) vitez Gasperini Bernard; — 1825 (dr.) Muk Janez N.; — 1847 (poravnava in d.) Janežič Anton; — 1857 (d.) Janežič Aleksander ml.; — 1861 (izr. p.) Janežič Terezija; — 1863 (dr.) Kecel Janez N.; — 1867 (ž. p.) Kecel Janez in Marija Praschniker; — 1888 (d.) Kecel Marija; — 1897 (k. p.) dr. Binter Anton, zdravnik; — 1924 (d.) Binter Matilda r. Trpin; — 1946 (zapl.) FLR Jugoslavije; — 1949 (ur.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 6 (38) — vlož. št. 412 (B — Fol. 68)

Schaffer Janez N., ključavničar in t. č. sodni upravitelj ter žena Marjeta; — 1786 (k. p.) Grčar Gregor, krznar; — 1805 (k. p.) Wuria Anton, čevljar; — 1832 (d.) vdova Wuria Marija; — 1832 (k. p.) Kühnel Janez N.; — 1833 (k. p.) Muzk Marija; — 1833 (k. p.) Dimnik Franc; — 1835 (k. p.) Alič Andrej; — 1836 (k. p.) Janežič Anton; — 1845 (k. p.) Hostnig Gašper; — 1858 (k. p.) Jahn Adolf, lekarnar; — 1876 — dr. Samec Maks, zdravnik, ki je združil hiši št. 6 in 7; — 1889 (d.) Samec Terezija r. Rode; — 1900 (k. p.) brat Rode Jože; — 1900 (k. p.) Močnik Josip, lekarnar; — 1913 (izr. p.) Karba Ana r. Močnik, žena lekarnarja

h. št. 7 (39) — vlož. št. 412 (B — Fol. 46)

Homan Jernej; — 1792 (k. p.) Škerjanc Jakob, kramar, in žena Marjana rojena Schlaker; — 1797 (k. p.) Ropotar Andrej, čevljar; — 1804 (k. p.) Dolinšek Franc

in žena Marijana; — 1805 (ž. p.) mož Marijane, Kališnik Valentin, kramar; — 1827 (d.) Kališnik Marjana; 1828 (d.) Kališnik Anton; — 1834 (k. p.) Jenčič Jernej; — 1838 (k. p.) Janežič Anton; — 1845 (k. p.) Hostnig Gašper; — 1858 (k. p.) Jahn Adolf, lekarnar; — 1876 (k. p.) dr. Samec Maks, zdravnik; — dalje kakor hiša številka 6

h. št. 8 in 9 (40) — vlož. št. 413 (B — Fol. 36)

Zergoll Helena, vdova po kramarju; — 1777 (k. p.) Stamzer Franc, kramar; — 1821 (d.) njegova vdova Stamzer Helena; — 1822 (k. p.) Jenčič Jernej; — 1841 (d.) Jenčič Jožef; — 1848 (m. p.) Košir Franc; — 1856 (d.) njegova vdova Košir Helena; — 1856 (k. p.) Levičnik Franc; — 1869 (dr.) Škarje Žige zapuščina; — 1876 (k. p.) Meščanska korporacija v Kamniku; — 1876 (k. p.) Koželj Matija, slikar; — 1917 (d.) Koželj Marija r. Hudobilnik; — 1921 (izr. p.) Koželj Maks, akademski slikar

h. št. 10 (42) — vlož. št. 414 (B — Fol. 42)

Grauer Jožef, barvar; — Košir Jožef; — 1788 Lukanc Janez, ribič in žena Julijana; — 1800 (ž. p.) njen zet Pirc Janez Krst.; kramar; — 1812 (k. p.) Menhard Andrej; — 1816 (d.) Menhard Janez; — 1867 (odstop. p.) Menhard Franc; — 1908 (izr. p.) Čeh Jožef, mizar in Marija r. Menhart, vsak do polovice; — 1947 (d.) Čeh Marija na drugi polovici

h. št. 11 (43) — vlož. št. 416 (B — Fol. 30)

Mikuč Andrej; — Volkar Matija; — 1791 (k. p.) Uršič Andrej; — 1795 (k. p.) Urbančič Franc Dioniz, lastnik dvorca Katzenberg in fužinar bistrški; — 1798 (k. p.) Zupanc Gašper, kramar; — 1805 (k. p.) Holzer Florijan, krojač; — 1809 (k. p.) Lukanc Anton; — 1818 (k. p.) Holzer Anton in Uršula; — 1836 (d.) Holzer Uršula; — 1840 (izr. p.) Menhard Andrej; — 1849 (k. p.) Bachmann Jurij in Marija; — 1856 (izr. p.) Bachmann Marija tudi na drugi polovici; — 1857 (k. p.) Schmiedmayer Leopold; — 1865 (dr.) Exler Franc; — 1873 (k. p.) Hajek Franc; — 1899 (d.) Hajek Edvard, trgovec in Frančiška Pečnik r. Hajek; — 1922 (k. p.) Erjavšek Franc iz Županjih njiv; — 1925 (dr. in k. p.) Grkman Magdalena, trgovka; — 1950 (d.) Aparnik Milica; — 1953 (k. p.) Winter Angela

h. št. 12 (44) — vlož. št. 417 (B — Fol. 26)

Kuss Andrej; — 1748 Köstel Valentin in žena Marijana; — 1784 Macher Volbenk; — 1799 (dr.) Mutschlechner Franc, strojar; — 1800 (k. p.) Škrabar Tomaž, barvar; — 1807 (k. p.) Prohinar Janez, barvar na svetlo (Schönfärber); — 1809 (k. p.) Grilc Blaž; — 1811 (k. p.) Čebulj Luka; — 1818 (k. p.) Homan

Janez in Jera; — 1832 (dr.) Iglič Anton in Keber Franc; — 1839 (k. p.) Keber Peregrina; — 1876 (izr. p.) Keber Franc; — 1888 (k. p.) Gerkman Janez in Terezija iz Novega trga; — 1890 (k. p. in ž. p.) Gerkman Joža in Marija rojena Flerè; — 1908 (dr.) Gerkman Marija r. Flerè; — 1912 (izr. p.) Rojc Maks in Marija r. Gerkman; — 1932 (dr.) Aparnik Franc, fotograf; — 1948 (izr. p.) Aparnik Borut in Marinka, vsak do polovice

h. št. 13 (45) — vlož. št. 418 (B — Fol. 23)

Škofic Regina; — 1757 (k. p.) Frantner Gašper, — Frantner Valentin; — 1749 (k. p.) Pfeifer Matevž; — 1800 (k. p.) Traun Simon; — 1805 (k. p.) Čemažar Jakob iz Češnjice; — 1856 (d.) njegova vdova Čemažar Marija; — 1857 (d.) Berce Marija; — 1857 (k. p.) Cunder Lovrenc; — 1865 (k. p.) Primožič Matevž iz Ihana; — 1874 (k. p.) Kremžar Andrej; — 1888 (d.) Kremžar Marija, Avgust, Jožefa; — 1892 (d.) pri eni tretjini Avgusta Kremžarja; Kremžar Jožefa polovica, Kremžar Jožefa ml. in Marija četrtino; — 1899 (k. p.) pet dvanajstin Marija Kremžar, Terpinc Janez; — 1901 (dr.) Novak Jernej in žena Kunigunda rojena Jurman; — 1943 (d.) Novak Ana in Marija na polovici Novak Kunigunde vsakdo eno četrtino; — 1947 isti tudi pri Novak Ivana

h. št. 14 (16) — vlož. št. 419 (B — Fol. 20)

Lukančič Janez, pek, in žena Terezija, roj. Žigar; — 1792 (k. p.) Dolinšek Jožef, izdelovalec meslana ali tkalec platna (Mussolanmacher oder Leinweber); — 1836 (izr. p.) Dolinšek Jožef; — 1848 (izr. p.) Dolinšek Jakob; — 1893 (d.) Dolinšek Ana; — 1911 (d.) Dolinšek Apolonija, učiteljica; — 1947 (d.) Fizkulturna zveza Slovenije v Ljubljani; — 1954 (izjava) Partizan Slovenije, zveza za telesno vzgojo v Ljubljani

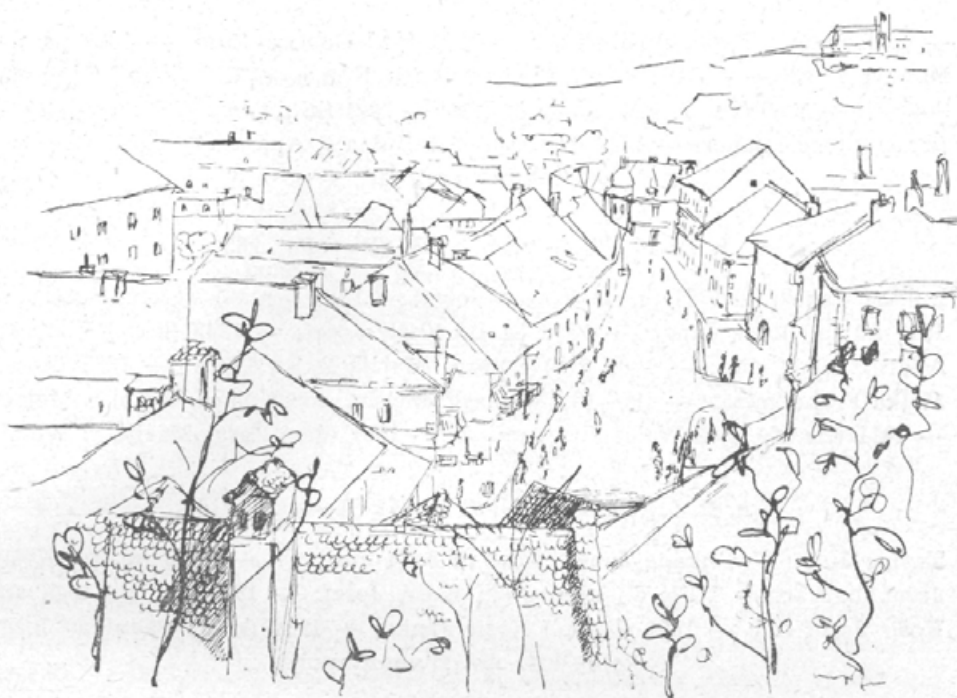
h. št. 15 (47) — vlož. št. 422 (B — Fol. 17)

Puchlin Jakob, kovač za sekire; — njegova vdova Puchlin Marjeta; — 1798 (k. p.) Holzer Anton, žganjekuhar; — 1818 (k. p.) Riedl Blaž, strojar; — 1842 (k. p.) Zunder Lovrenc; — 1860 (k. p.) Ozbič Matija, kipar; — 1887 (izr. p.) Ozbič Matija ml.; — 1890 (k. p.) Sandri Anton, okr. tajnik v p.; — 1893 (k. p.) Svetic Anton, trgovec; — 1905 (k. p.) Močnik Marija, kuharica v Gornjem gradu; — 1921 (k. p.) Peterlin Franc, čevljar in Marija r. Pretnar

h. št. 16 (49) — vlož. št. 428 (B — Fol. 14)

Rojstna hiša pesnika in generala Rudolfa Maistra (1874—1934)

Schaffer Janez, — Plautz Gregor; — 1792 (ž. p.) Šubelj Anton; — 1789 (k. p.) Ažman Matija, zidarski pomočnik; — 1804 (k. p.) Seušek Franc, hlapec (Bürger

u. Knecht); — 1804 (k. p.) Debevc Luka, krznar in žena Neža, vdova Mejač; — Debevc Neža (d.) tudi na drugi polovici; — (ž. p.) njen zet Fischer Jožef iz Vrhpolja, kramar; — 1813 (k. p.) Volkar Matija in Terezija, roj. Rak; — 1837 (d.) Volkar Terezija, roj. Rak; — 1837 (k. p.) Svetic Blaž ml. in žena Marija; — 1859 (d.) Svetic Marija; — 1887 (d.) Svetic Leopold; — 1902 (dr.) Oblak Janez, dekan; — 1906 (d.) nečakinja Jelovšek Ana; — 1920 (d.) župnijska cerkev v Kamniku

h. št. 17 (50) — vlož. št. 429 (B — Fol. 11)

Pogačnik Mihael, pek; — 1774 (d.) Pogačnik Anton, pek; — 1783 (izr. p.) Michelin Anton, pek; — 1794 (ž. p.) njegova vdova Neža in njen mož Drešar Matija, kramar; — 1805 (izr. p.) Michelin Jožef; — 1824 (izr. p.) Drešar Marija Ana; — 1838 (k. p.) Kuhar Matija; — 1842 (k. p.) Svetic Blaž; — 1859 (d.) Svetic Marija; dalje kakor hiša št. 16 na Šutni

h. št. 19 (62) — vlož. št. 431 (B — Fol. 7)

Stamzer Urban; — 1751 (izr. p.) Grčar Peter, pek, in žena Marija Ana, roj. Schaffer, pastorica Urbana Stamzerja; — 1804 (ž. p.) zet Debevc Mihael, pek;

— 1815 (m. p.) Pogačnik Florijan; — 1821 (dr.) Debevc Jožef; — 1823 (k. p.) Dimnik Franc; — 1846 (k. p.) Fischer Janez Krst.; — 1852 (k. p.) Walland Andrej; — 1883 (dr.) Zor Valentin iz Jarš; — 1901 (k. p.) Jenčič Franc; — 1913 (izr. p.) Jenčič Janez; — 1929 (dar) Lubej Filipina r. Aparnik; — 1948 (dar. p.) Aparnik Emilija

h. št. 20 (53) — vlož. št. 432 (B — Fol. 265)

Lukanc Janez; — 1784 (k. p.) Verona Jožef; — 1816 (izr. p.) Verona Janez; — 1817 (m. p.) Rode Janez; — 1836 (k. p.) Košir Jožef; — 1845 (k. p.) Walland Andrej, beneficijat; — 1883 (dr.) Peterca Marija iz Št. Petra; — 1883 (k. p.) Molka Franc, mizar; — 1904 (d.) Molka Frančiška, zopet omož. Weibl r. Mejač; — 1911 (izr. p.) mož Weibl Julij, mizar; — 1951 (dar) Žargi Marija r. Weibl

h. št. 21 (70, 33) — vlož. št. 972 (A — Fol. 316)

Trpinc Jurij; — Lukanc Janez, ribič in žena Julijana; — 1788 (m. p.) Košir Jožef, barvar; — 1807 (d.) njegov sin Košir Jožef; — 1874 (izr. p.) tega sin Košir Jožef ml.; — 1891 (izr. p.) Košir Janko; — 1916 (k. p.) Sadnikar Josip Nikolaj, viš. okr. živinozdravnik

h. št. 23 (1) — vlož. št. 6 (B — Fol. 4)

Svetic Gašper, trgovec z vinom; — 1787 (ž. p.) njegov zet Skraber Jurij, krznar; — 1804 (izr. p.) Skraber Terezija; — 1805 (ž. p.) njen mož Exler Janez Krst., klobučar; — 1852 (izr. p.) Exler Franc; — 1897 (izr. p.) Exler Vinko, klobučar; — 1905 (d.) Exler Maks; — 1920 (k. p.) Exler Frančiška; — 1939 (d.) Slevc Ana r. Jerin iz Kamnika — Žale

h. št. 24 (2) — vlož. št. 440 (B — Fol. 1)

1773 (k. p.) Korošec Primož in žena Katarina; — 1798 (k. p.) Vrešar Jernej, in 1799 (ž. p.) žena Helena r. Kališnik; — 1837 Vrešar Marija omož. Zoerrerr; — 1838 (ž. p.) Zoerrerr Mihael; — 1860 (d.) Zoerrerr Ana; — 1901 (k. p.) Cerar Alojzija; — 1910 (d.) Cerar Ana; — 1918 (d.) Rebolj Matija, župnik v Truškah pri Kopru; — 1930 (k. p.) Lavrenčič Terezija in Trbižan Marija po polovici; — 1947 (d.) Trbižan Marija tudi na drugi polovici

h. št. 25 (3) — vlož. št. 442 (A — Fol. 340)

Pogačnik Jožef, ključavničar in žena Marija rojena Lavrin; — 1774 (d.) Pogačnik Ferdinand, ključavničar in žena Barbara, roj. Reschen; — njegova vdova Pogačnik Barbara tudi na drugi polovici; 1805 (izr. p.) Pogačnik Pavel,

ključavničar; — 1837 (d.) Pogačnik Jera, omož. Moll; — 1841 (k. p.) Klobus Simon; — 1841 (d.) Klobus Fidelis;* — 1842 (ž. p.) Schaffer Franc in Frančiška; — 1846 (d.) Schaffer Frančiška; — 1867 (d.) Traun Janez; — 1892 (k. p.) Lap Anton, vrtnar; — 1938 (d.) Lap Vinko, vrtnar

h. št. 26 (4) — vlož. št. 444 (A — Fol. 337)

Pleven Andrej; — 1799 (k. p.) Pavlin Primož; — 1800 (k. p.) Pirc Janez, kramar; — 1800 Govekar Aleš, mlinar; — 1804 (k. p.) Sluga Jožef, kramar iz Podgorja; — 1811 (k. p.) Stelé Franc; — 1861 (izr. p.) Stelé Jožef, grajski oskrbnik iz Zapric; — 1872 (d.) Stelé Ana; — 1893 (izr. p.) Stelé Jožko, obč. tajnik; — 1937 (d.) nečakinja Hacè Josipina; — 1948 (d.) Logar Zora; — 1952 (d.) MU dr. Premrov Bogdan

h. št. 27 (5) — vlož. št. 445 (A — Fol. 334)

Frantner Gašper; — Mejač Jožef; — 1793 (k. p.) Schaffer Janez N.; — 1793 (k. p.) Oblak Franc Ks., trški sodnik v Motniku; — 1799 (k. p.) Pavlin Franc Primož; — 1800 (k. p.) Plahuta Anton, kramar; — 1800 (k. p.) Ahčin Janez N., krojač; — 1828 (ž. p.) Ahčin Janez N. in žena Jožefa r. Grčar; — 1830 (d.) Ahčin Boštjan; — 1831 Ahčin Jožefa; — 1831 (k. p.) Čebulj Jurij in Marija; — 1853 Čebulj Jurij tudi na drugi polovici; — 1857 (dr.) Kühnel Janez N.; — 1857 (k. p.) Molka Janez iz Viča; — 1896 (izr. p.) Molka Franc, mizar; — 1904 (d.) Molka Frančiška zopet omož. Weibl r. Mejač; — 1923 (izr. p.) Molka Viktor v Ljubljani

h. št. 28 (6) — vlož. št. 446 (A — Fol. 331)

Jerič Simon; — Jerič Marjana; — 1795 (k. p.) Šubelj Simon, kmet (Bürger u. Bauer); — 1800 (k. p.) Lipar Tomaž, pasar; — 1802 (k. p.) Jereb Tomaž, pek in gostilničar; — 1817 (d.) Uranič Matevž; — 1825 (dr.) Ahčin Janez N.; — 1828 (ž. p.) Ahčin Janez in žena Jožefa roj. Grčar; — 1830 (d.) Ahčin Jožefa, roj. Grčar tudi na drugi polovici; — 1837 (d.) Ahčin Janez; — 1843 (k. p.) Watzak Matija; — 1853 (d.) Watzak Anton; 1857 (k. p.) Mihevc Marija, roj. Urbančič iz Ljubljane; — 1868 (k. p.) Cirer Franc iz Schwarzenau; — 1875 (d.) Cirer Franc, Jožef in Vincenc po eno tretjino; — 1887 (dr.) Terpinc Janez; — 1911 (d.) žena Terpinc Julijana in hči Ivanka; — 1912 (d.) Ivanka omož. Schmidt na celi hiši; — 1938 (k. p. od dedičev) Schleicher Jakob in Frančiška r. Gril, do polovice; — 1941 (d.) Schleicher Jakob tudi na drugi polovici; — 1944 (d.) Schleicher Antonija, r. Flerin

* Od tega hišno ime »pri Fidelu« do konca 19. stoletja.

h. št. 29 (7) — vlož. št. 447 (A — Fol. 328)

Pogačnik Jernej, krznar in žena Marija; — 1770 (ž. p.) Pogačnik Boštjan, krznar in žena Marija roj. Grauer; — 1805 (izr. p.) Pogačnik Florijan, krznar; — 1815 (m. p.) Debevc Ana, vdova; — 1818 (ž. p.) njen mož Karolnik Janez; — 1861 (ž. p.) Karolnik Apolonija roj. Iglič; — 1874 (izr. p.) Jamnik Frančiška; — 1881 (d.) Iglič Jožef; — 1882 (k. p.) Terpinec Janez in Julijana roj. Golob; — 1911 (d.) pri polovici Terpinec Janeza in 1912 (d.) pri celi hiši Terpinec Ivanka omož. Schmidt, soproga sodnega predstojnika v Radečah; — 1938 (k. p. od dedičev) Grčar Vinko, mesar; — 1947 (d.) Grčar Frančiška, r. Rabič

h. št. 31 (9) — vlož. št. 452 (A — Fol. 322)

Naglič Jožef in Elizabeta; — 1778 (izr. p.) Umschlacker Jakob, usnjar; — 1805 (ž. p.) mož njegove vdove Marije, Pfeifer Matevž, usnjar; — 1846 (izr. p.) Pfeifer Jožefa; — 1850 (izr. p.) Terpinec Karol; — 1876 (izr. p.) Terpinec Avgust, usnjar; — 1913 (dr.) žena Terpinec Frančiška; — 1922 (d.) Terpinec Avgust, usnjar; — 1925 (d.) Terpinec Minka omož. Vidmar; — 1934 (k. p.) dr. Trampuž Franc; — 1941 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1942 (k. p.) sestra Antonija Perko rojena Trampuž; — 1945 (zak.) dr. Trampuž Franc

h. št. 32 (10) — vlož. št. 464 (A — Fol. 319)

Hackhoffer Franc, duhovnik; — (d.) Hackhoffer Ignacij; — 1789 (k. p.) Sorčan Josip in Jožefa; — 1800 (k. p.) Zwirn Lorenc, krojač; — (izr. p.) in Zwirn Franc Ks.; — 1802 (k. p.) Zupanc Andrej, vinotočec; — 1833 (izr. p.) Zupanc Franc; — 1837 (d.) vdova Zupanc Marija; — 1838 (ž. p.) njen mož Iglič Jožef; — 1890 (d.) Štukelj Meta iz Motnika; — 1890 (k. p.) Kratnar Jožefa r. Tajč, žena čevljarskega mojstra; — 1933 (d.) Kratnar Marija, učiteljica, Franc, davčni upravitelj in Frančiška, davčna uradnica; — 1938 (d.) zadnja dva po polovici; — 1939 (k. p.) Kimeswenger Ivan, restavratorec v Mariboru in Terezija, r. Šimenc; — 1946 (zapl.) FLR Jugoslavija; — 1949 (ur.) Splošno ljudska premoženje

h. št. 35 (13) — vlož. št. 473 (A — Fol. 310)

Zupan Franc; — Zupan Jakob, bivši učitelj, organist, cerkovnik in skladatelj prve slovenske opere »Belin« in njegova žena Jožefa roj. Götzl; — (izr. p.) Zupan Andrej Valentin, njegov sin, oskrbnik (Kastner) pri gosposki v Ormožu; — 1800 (odstop. p.) Germek Jernej, krojač in njegova žena Marija roj. Zupan (sestra prejšnjega); — 1820 (k. p.) Kühnel Janez N.; — 1825 (k. p.) Košir Franc in Elizabeta; — 1835 (k. p.) Prešeren Valentin in Marija; — 1872 (izr. p.) Prešeren Franc; — 1884 (k. p.) Smolnikar Matija, trgovec; — 1909 (d.) Smolnikar Marija; — 1909 (d.) Smolnikar Elizabeta; — 1938 (d.) Smolnikar Marjana; — 1952 (d.) nedol. Bombač Dušan, Kamnik

h. št. 37 (15) — vlož. št. 474 (A — Fol. 307)

Kolb Franc, izdelovalec škapulirjev in žena Marija; — 1781 njegov zet Schaffer Janez, ključavničar; — 1830 (izr. p.) Schaffer Jožef; — 1853 (d.) Schaffer Tomaž; — 1860 (izr. p.) Schaffer Jožefa; — 1864 (ž. p.) Hutaž Jožef; — 1888 (dr. in k. p.) Grašek Jernej; — 1905 (k. p.) Janko Josipina; — Deželak Marija r. Janko; — 1954 (k. p.) Tajč Jože, čevljarski mojster in žena Ivanka, vsak do polovice

h. št. 38 (16) — vlož. št. 475 (A — Fol. 303)

Žagar Valentin, duhovnik; — Mesec Marija Katarina, barvarjeva vdova; — 1781 (k. p.) Trpinc Jurij, barvar in žena Marija; — 1782 (izr. p.) hči Trpinc Katarina; — 1809 (izr. p.) Trpinc Jernej; — 1838 (dr.) Herle Matevž; — 1838 (k. p.) Aljančič Mihael in Elizabeta; — 1852 Aljančič Elizabeta; — 1854 (k. p.) Böhm Ludvik; — 1858 (k. p.) Kuss Janez; — 1859 (k. p.) Valentin Janez; — 1856 (dr.?) Fink Janez; — 1871 (izr. p.) Melz Matija in Neža; — 1901 (izr. p.) Jaklič Elizabeta r. Lobisser iz Kofflern; — 1904 (k. p.) Janko Josip, urar; — 1943 (d.) sin Janko Alfred

h. št. 39 in 85 (17) — vlož. št. 477 (A — Fol. 300)

Grčar Junij; — Grčar Janez in Marija, barvar (Schwarzfärber) — Grčar Elizabeta, roj. Hudobivnik; — 1785 (ž. p.) njen mož Stojc Ignac; — 1805 (k. p.) Grilc Pavel; — 1808 (k. p.) in (ž. p.) Stojc Gregor; — 1816 (k. p.) Kolbe Andrej Bogomir; — 1817 (m. p.) Prohinar Franc in Elizabeta; — 1839 (d.) Prohinar Elizabeta; — 1850 (izr. p.) Prohinar Franc; — 1893 (izr. p.) Prohinar Angela; — 1899 (k. p.) Orel Josip, trgovec; — 1900 (k. p.) Klemenčič Josip, trgovec; — 1940 (d.) Klemenčič Fridenik

h. št. 40 (18) — vlož. št. 479, 867 (A — Fol. 297)

Pfeifer Luka; — 1774 (izr. p.) Ziegler Boštjan; — 1775 (k. p.) Čebulj Luka, trgovec z vinom in gostilničar; — 1806 (izr. p.) Rojc Mihael, gostilničar in zidar, in žena Jožefa, rojena Čebulj; — 1846 (izr. p.) Kratnar Franc in Marija, roj. Rojc; — 1852 (k. p.) Šinkovec Mihael; — 1905 (izr. p.) Šinkovec Jerica; — 1935 (d.) župna cerkev v Kamniku; — 1948 (zak. o agrarni reformi v zvezi z zapl.) Splošno ljudsko premoženje

h. št. 41 (19) — vlož. št. 490 (A — Fol. 294)

Vorenz Janez; — (k. p.) Ramuš Jakob, pek in žena Katarina roj. Kavčič; — 1791 (k. p.) Čebulj Luka, vinotočec in žena Helena; — 1807 (izr. p.) Majhnič

Franc ml., mesar in žena Marija roj. Čebulj; — 1862 (d.) hči Majhnič Marija; — 1865 (k. p.) Grašek Ivana r. Hostnig; — 1894 (d.) Grašek Jernej, gostilničar; — 1902 (k. p.) dr. Kraut Alojzij, odvetnik; — 1927 (d.) Kraut Ana r. Grašek

h. št. 42 (20) — vlož. št. 491 (A — Fol. 291)

Rojstna hiša Peterlina-Petruške Franca (1879—1838) in Peterlina-Batoga
Alojzija (1872—1943)

Marjasec Janez; — Oblak Matija in žena Elizabeta; — Oblak Jožef in žena Marija Regina, roj. Galtner; — Zupan V. — 1788 (dr.) Seebalz Jernej; — 1823 (ž. p.) mož njegove vdove Marije Erjavc Jakob; — 1823 (d.) Erjavc Marija, zopet poročena Peterlin; — 1825 (ž. p.) Peterlin Jurij; — 1843 (izr. p.) Peterlin Marija, roj. Kern; — 1853 (izr. p.) Peterlin Alojzij, pasar; — 1907 (izr. p.) Peterlin Alojzij, pesnik Batog, duhovnik; — 1947 (d.) sestra Klobučar Terezija, rojena Peterlin

h. št. 43 (21) — vlož. št. 496 (A — Fol. 288)

Cvek Peter; — (ž. p.) Kratnar Janez in žena Terezija; — 1804 (k. p.) Žumer (Schumer) Primož, klobučar in žena Terezija; — 1823 (d.) vdova Žumer Terezija; — 1845 (izr. p.) Žumer Frančiška; — 1847 (k. p.) Humar Alojzij, in žena Marija; — 1860 (d.) Žumer Alojzij tudi na drugi polovici; — 1868 (izr. p.) Humar Janez; — 1873 (dr.) Majdič Franc; — 1914 (k. p.) Kladva Martin; — 1930 (izr. p.) Marija Bavdek r. Kladva, Ema in Vera Kladva, vsaka do tretjine; — 1944 Bavdek Marija in Kladva Ema vsaka do polovice

h. št. 44 (22) — vlož. št. 497 (A — Fol. 284)

Pfleger Jožef; — Hočevar Anton, cerkovnik, potem njegova žena Marija; — 1798 (dr.) Jereb Tomaž, pasar, pozneje usnjar in gostilničar; — 1798 (k. p.) Sitar Jurij; — 1811 (dr.) Holzar Anton; — 1835 (d.) Holzar Uršula; — 1840 (izr. p.) Nograjšek Janez; — 1858 (dr.) Škarja Žiga; — 1858 (k. p.) Albrecht Karol, ključavničar; — 1891 (d.) Albrecht Avgust, ključavničar; — 1899 (ž. p.) Albrecht Josipina r. Potokar na polovici; od 1910 (d.) na celi hiši; — 1946 (izr. p.) Potokar Viktor

h. št. 45 (23) — vlož. št. 498 (A — Fol. 281)

Pfleger Jožef Janez; — (d.) njegova vdova Pfleger Marija r. Horvat; — (d.) njen mož Feldner Jožef; — 1808 (dr.) Košir Matevž, mestni blagajnik in prejemnik loterije; 1828 (izr. p.) Gaurig Ignac; — 1834 (k. p.) Pogačnik Jožef; — 1846 (d.) Golob Elizabeta r. Pogačnik; — 1853 (k. p.) Halla Janez in Jera; — 1863 (izr. p.)

Halla Terezija; — 1866 (ž. p.) Murnik Janez; — 1895 (ust.) Usmiljene sestre družbe sv. Vincencija Pavelskega; — 1914 (izjava) Hiša usmiljenih sester družbe sv. Vincencija Pavelskega; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1945 (zak.) Hiša usmiljenih sester družbe sv. Vincencija Pavelskega

h. št. 46 (24) — vlož. št. 504 (B — Fol. 71)

Reich Nikolaž Adam; — Reich Simon Rudolf in žena Marija; — 1788 (k. p.) (31. VII.) Moritič Apolonija; — 1799 (ž. p.) njen mož Košir Matevž; — 1808 (k. p.) Prohinar (Brochinar) Janez; — 1825 (dr.) Rumpel Peter; — 1862 (d.) Rumpel Ana; — 1864 (izr. p.) Rumpel Franc v Gradcu; — 1867 (k. p.) Svetic Anton in Barbara; — 1868 (d.) Svetic Barbara omož. Ferlinc; — 1908 (d.) Svetic Anton; — 1936 (d.) Svetic Franja r. Golob; — 1951 (d.) Šemrov Vilma r. Golob

h. št. 47 (25) — vlož. št. 505 (A — Fol. 278)

Klemše Andrej, sodar; njegova vdova Klemše Jera, prej vdova Verlinšek; — 1800 (k. p.) Košir Matevž, imetnik loterije (Lottoeinnehmer); — 1800 (k. p.) Tanzer Lovrenc, čevljar; — 1800 (k. p.) Saurou Lovro, tkalec; — 1822 (k. p.) Grčar Janez, krznar; — 1841 (d.) njegova vdova Gaurik Marija; — 1842 (k. p.) Košir Franc; — 1848 (m. p.) Jenčič Jožef; — 1868 (d.) (?) Jašovc Franc, čevljar; — 1893 (d.) žena Jašovc Elizabeta; — 1902 (izr. p.) hči Jašovc Elizabeta; — 1933 (k. p.) Svetič Fran, vzgojitelj in grof. tajnik; — 1939 (d.) brat Svetič Josip, župnik v Divači; — 1939 (k. p.) Matjašič Marija r. Omerza, zdravnikova vdova

h. št. 48 (26) — vlož. št. 508 (A — Fol. 275)

Moretič Janez, ranocelnik; — 1792 (ž. p.) njegov zet Gaurik Jožef, nogavičar; — 1832 (izr. p.) — Gaurik Ignac; — 1835 (izr. p.) Gaurik Anton; — 1853 (izr. p.) Karolnik Janez, pek; — 1892 (d.) vdova Karolnik Marija; — 1903 (izr. p.) hči Karolnik Terezija; — 1925 (k. p.) Legat Evgen, upravitelj pokopališča sv. Križa v Ljubljani; — 1947 (izr. p.) Murn Ivan in Ivana r. Petek vsak do polovice

h. št. 49 (27) — vlož. št. 509 (A — Fol. 272)

Furlani Matevž, duhovnik; — Hvale Jožef, učitelj v Gornjem Gradu in žena Marija r. Seidl (?); — 1802 (k. p.) Traun Janez N., krznar; — 1826 (dr.) Toman Matija; — 1834 (d.) Toman Janez; — 1856 (izr. p.) Toman Marija; — 1857 (izr. in ž. p.) Exler Jernej; — 1869 (d.) Adamič Jožef st., vrvar; — 1886 (ž. p.) Adamič Cecilija r. Avsec, na polovici; — 1894 (d.) Adamič Jožef tudi na tej polovici; — 1921 (izr. p.) Adamič Jožef ml., vrvar v Domžalah; — 1928 (k. p.) Filec Janko, sedlar; — 1935 (dr.) Adamič Alojzij, vrvarski industrijalec v Ljubljani

h. št. 50 (28) — vlož. št. 511 (A — Fol. 269)

Schaffar Matija, ključavničar in žena Marija; — 1798 (izr. p.) vnuk Schaffar Janez N., ključavničar; — 1839 (d.) Schaffar Marija; — 1843 (izr. p.) Schaffar Josip; — 1896 (izr. p.) Schaffer Alojzij, brivec na Dunaju; — 1900 (k. p.) Schaffer Josip, predstojnik kurilnice v Trstu; — 1906 (k. p.) Schaffer Ivan; — 1908 (k. p.) Tončič Franc, kipar in Marija r. Smolnikar; — 1919 (d.) Tončič Marija r. Smolnikar

h. št. 51 (29) — vlož. št. 514 (A — Fol. 266)

Matevž Turk, sodar in Elizabeta; — (d. in ž. p.) hči Jera omož. Vabič in Vabič Franc, sodar; — (d.) sin Vabič Jurij; — 1830 (d.) Vabič Ivana; — 1840 (ž. p.) Burgar Janez; — 1860 (d.) Burgar Ivana; — 1860 (k. p.) Osole Jakob in Frančiška; — 1880 (izr. p.) Osole Franc; — 1885 (ž. p.) Osole Jožefa r. Dornik na polovici; — 1903 (izr. p.) Osole Jožefa; — 1905 (k. p.) Pogačnik Marija r. Dornik; — 1907 (k. p.) Osole Jožefa r. Dornik; — 1940 (izr. p.) Osole Vincencij

h. št. 52 (30) — vlož. št. 515 (B — Fol. 65)

Jančič Franc in žena Jera; — 1768 (ž. p.) zet Vabnig Jurij, vrvar in žena Marjeta Jenčič; — 1807 (k. p.) Svetic Anton; — (k. p.) Košič Mihael, kramar; — Mežan Andrej; — 1811 (m. p.) Pogačnik Jožef; — 1835 (k. p.) Gregorc Jožef in Helena; — 1872 (d.) Gregorc Helena tudi na drugi polovici; — 1874 (k. p.) Kecel Janez in Marija; — 1878 (k. p.) Burja Gregor; — 1900 (d.) Burja Terezija; — 1915 (d.) Janežič Jernej; — 1925 (d.) Janežič Anton, trgovec

h. št. 54 (62) — vlož. št. 520 (B — Fol. 241)

Pirc Matevž in žena Helena; — 1785 Pirc Jernej; — 1806 (izr. p.) Pirc Jakob; — 1843 (k. p.) Stele Franc ml.; — 1892 (d.) Stelè Jože; — 1892 (k. p.) Cuzak Jakob, mesar; — 1905 (izr. p.) Cuzak Ivan; — 1932 (izr. p.) Cuzak Janko

h. št. 55 (64) — vlož. št. 529 (B — Fol. 238)

Prelovšek Jakob in žena Uršula; — 1783 (ž. p.) njen drugi mož Cvirn Jožef; — 1857 (sodba) Letnar Anton; — 1887 (izr. p.) Jašovec Jakob; — 1912 (k. p.) Meščanska korporacija v Kamniku; — 1934 (k. p.) Kordič Marija r. Cvern

h. št. 56, (58) — vlož. št. 503 (B — Fol. 234)

Hočever Fortunat in žena Marija; — 1792 (k. p.) Potisek Matija, usnjar; — 1799 (k. p.) Dralka Andrej; — 1805 (k. p.) Ziegler Ignacij, Oblak Janez N. in zopet Dralka Andrej; — 1835 (izr. p.) Dralka Valentin; — 1844 (izr. p.) Dralka Jožef;

— 1874 (d.) Dralka Marija; — 1879 (k. p.) Debevc Janez; — 1886 (d.) Debevc Helena; — 1886 (k. p.) Murnik Janez N.; — 1893 (ust.) Usmiljene sestre družbe sv. Vincencija Pavelskega; — 1914 (izjava) Hiša usmiljenih sester družbe sv. Vincencija Pavelskega; — 1942 (nar.) Reichsgau Kärnten; — 1945 (zak.) Hiša usmiljenih sester družbe sv. Vincencija Pavelskega

h. št. 58 (63) — vlož. št. 522 (II A — Fol. 248)

(prvotno zidana delavnica)

1806 Kühnel Alojz; — 1823 (dar.) Jesenko Marija; — 1849 (d.) Jesenko Terezija; — 1850 (k. p.) Stiegel Andrej in Marija; — 1862 (d.) Stiegel Marija; — 1870 (d.) Stiegel Barbara; — 1870 (ž. p.) Zupanc Miha; — 1900 (izr. p.) Zupanc Alojz; — 1921 (ž. d. p.) Zupanc Frančiška roj. Prelesnik do polovice; — 1944 Zupanc Frančiška roj. Prelesnik

h. št. 62 (prej Prod-Gries) — vlož. št. 540 (II A — Fol. 7)

(mlin s hišo in skladišča)

Detela Martin — Ziegler Boštjan, lectar; — 1792 (ž. p.) Merbi Andrej po ženitvi z vdovo Ziegler Jero; — 1800 (d.) Vivoda Jurij in žena Marija roj. Ziegler, vdova Šlakar; — 1801 (k. p.) Pengov Valentin; — 1829 (dr.) Jesenko Marija; — 1836 (k. p.) Matičič Franc; — 1884 (d.) Matičič Jožefa; — 1887 (d.) Matičič Boštjan, Franc, Janez, Marija, Katarina Peršin roj. Matičič; 1887 (k. p.) Grašek Jernej; — 1887 (k. p.) Radešič Aleksander, trgovec v Trstu; — 1907 (d.) Radešič Aleksander trgovec v Trstu; — 1918 (k. p.) Trpinc Avgust ml.; — 1918 (ž. p.) Trpinc Marija roj. Grčar; — 1924 (d.) Kregar Marija vd. Trpinc roj. Grčar; — 1929 (k. p.) Knaflič Anton

h. št. 63 — vlož. št. 545 (II A — Fol. 275, 278)*

Šlakar Jožef; — 1822 (k. p.) Holzer Anton in Urša; — 1835 (d.) Holzer Urša; — 1840 (ž. izr. p.) Nograšek Janez; — 1863 (k. p.) 1874 (izr. p.) Herold Janez in Marija; — 1911 (izr. p.) Kolman Martin in Jožefa roj. Herold z dosmrtnim užitkom in gospodarstvom Marije Herold; — 1954 (izr. dar. p.) Kolman Alojz in Marija

h. št. 66 (56) — vlož. št. 547 (B — Fol. 39)

Rems Jernej in žena Marija; — 1796 (k. p.) Dolinšek Jožef; — 1830 (d.) Vodlan Matija; — 1853 (k. p.) Exler Janez; — 1888 (izr. p.) Brezec Ivana r. Exler; — 1910 (d.) Brezec Marija, pozneje omožena Potočnik; — 1922 (ž. p.) Potočnik Andrej na polovici; — 1927 (d.) Potočnik Marija r. Brezec

* Po prvem vpisu v staro zemljiško knjigo je to stavbišče sestavljeno iz dveh delov: vrtca na Produ (am Griess), na katerem je tedaj stal del pivovarne in iz prvotne usnjarne, ki je bila tedaj že pivovarna.

h. št. 70 — vlož. št. 959 (II A — Fol. 241)

(hiša in usnjarna)

1791 (k. p.) Verona Jože; — 1816 (izr. p.) Verona Janez; — 1819 (m. p.) Rodè Janez; — 1836 (k. p.) Košir Jože; — 1839 (k. p.) Vivoda Franc; — 1868 (d.) Vivoda Franc ml.; — 1883 (d.) Vivoda Babeta; — 1911 (k. p.) Vivoda Anton; — 1930 (d.) Vivoda Marija

h. št. 71 — vlož. št. 560 (II A — Fol. 244)

(usnjarska valjalnica, potem mlin)

1791 pridobil od mesta Verona Josip, usnjar; — 1816 (izr. p.) Verona Janez; — 1819 (m. p.) Rodè Janez; — 1836 (k. p.) Košir Jože; — 1868 (k. p.) Strasser Leopold; — 1876 (dr.) Baumgartner in sinovi, Ljubljana; — 1876 (k. p.) Rudolf Marija, učiteljica; — 1892 (k. p.) Molka Franc, mizar; — 1903 (d.) Molka Frančiška roj. Mejač, pozneje omož. Weibl; — 1922 (izr. p.) Molka Viktor do polovice; — 1923 (d.) Žargi Marija roj. Weibl do polovice; — 1953 (k. p.) Hribar Franc

h. št. 78 (2 b) — vlož. št. 719 (II A — Fol. 269)

(prej šupa in usnjarna na Produ)

Ahačič Peter; — (k. p.) Ramuš Jošt; — 1801 (k. p.) Iglič Anton; — okoli 1828 odprodal svojemu bratu Iglič Matiji toliko, da je sezidal tu novo usnjarno, sam obdržal toliko, da je napravil pod (Dreschboden); — 1835 (izr. p.) Iglič Jakob; — 1871 (izr. p.) Iglič Jakob sin; — 1889 (d.) Iglič Johana; — 1902 (dr.) Cerar Alojzij iz Lukovice; — 1904 (izr. p.) Cerar Frančiška roj. Iglič; — 1907 (d.) Cerar Alojzij iz Lukovice; — 1935 (izr. p.) Cerar Vilko, urar

h. št. 81 — vlož. št. 31

1880 (k. p.) Jereb Anton, usnjar; — 1937 (d.) Majdič Minka roj. Jereb.

Poznogotsko kamnoseštvo v okolici Kamnika

Emilijan Cevc

Slovenska umetnostna literatura je že večkrat poudarila, da kaže vrsta poznogotskih cerkvenih arhitektur po nekdanjem Kranjskem in Goriškem poseben domačnostni značaj, ki sem ga skušal krstiti kar za »slovensko posebno gotiko«¹ To so stavbe, obokane z zvezdnatim sistemom reber, katerih sklepniki in konzole so bogato figurativno in dekorativno okrašeni. Gre torej za neki formalni in ikonografski princip, ki se je uveljavil tako v podeželskih podružnicah kot na obokih velikih župnih in romarskih cerkva dvoranskega tipa ter je zajemal vse Gorenjsko in preko Goriškega segal do zadnjih meja Beneške Slovenije, preko Krasa pa do Oprtlja v Istri in do Kontovelja pri Trstu. Štirje elementi so odločali pri tem arhitekturnem tipu: 1. Zvezdnato rebrasti sistem, ki se je najlepše izoblikoval na obokih dvoranskih stavb in ga je posredovala našim deželam srednja Evropa. 2. Prizadevanje po čim slikovitejši obogatitvi obokov. 3. Delež kraških kamnosekov, ki so sklepnike figuralno in dekorativno obdelovali. 4. Naraščajoča zavest meščanskih naročnikov, ki so želeli na cerkvenem oboku poudariti svoje gmotno sodelovanje pri stavbi s tem, da so naročali podobe patronov in cehovskih znamenj ter mestnih in deželnih grbov.

Problem nastanka tega sožitja arhitekture in njenega plastičnega okrasja ni še do dna razrešen, kajti še vedno se nam prikrivajo njegove motivne in časovne korenine. Prenagljeno bi bilo sklepati, da so figuralni sklepniki v prvi vrsti plod mediteranske oblikovne volje, saj jih srečujemo, čeprav ne v tolikšnem številu, tudi v srednji Evropi, pri nas pa prej na štajerskih kot na kranjskih tleh. Spomnim naj le na sklepnike in konzole v ptujskem dominikanskem križnem hodniku in v krstni kapeli tamošnje proštije cerkve iz prvih desetletij 15. stoletja² in na tem sorodni kamnoseški okras prezbiterija cerkve

¹ F. Stelè, Gotske dvoranske cerkve v Sloveniji, ZUZ, XV., 1938, str. 6 sq.; isti, Umetnost v kamniškem okraju, Na valovih Bistrice, 1938, str. 145 sq. in 154.; E. Cevc, Umetnostni pomen škofjeloškega okoliša, Loški razgledi I., Škofja Loka 1954, str. 68 sq.; isti, Mengeš v luči umetnostne zgodovine, Mengeški zbornik I., 1954, str. 63 sq.

² Prim. F. Stelè, K stavbni zgodovini dominikanskega samostana v Ptuj, ČZN, XXVIII. 1953, str. 178 sq.

sv. Barbare pri Konjicah.³ Vsekakor zveza med Štajersko in Kranjsko ni bila tako rahla, da bi ne bil možen prenos nekega umetnostnega motiva iz prvega kulturnega prostora v drugega, posebno če pomislimo na pomen ceste, ki je vezala Primorje preko Soške doline, Tolminskega in Cerknega po Poljanski dolini s Škofjo Loko ter preko Kamnika čez Kozjak s Štajersko. Toda ta problem naj na tem mestu samo nakazujem. Vsekakor bi bila motivna inovacija od štajerske strani lahko prav tako verjetna kot iz smeri vzhodne Bavarske ali Innvierthla.⁴ Res pa je, da v času, ko postane na Gorenjskem ta kamnoseški okras kar pravilo, to je v zadnji četrtini 15. stoletja, na Štajerskem ponehuje, kakor tudi, da tod nikdar ni utegnil pognati globljih korenin, saj je v glavnem navezan le na objekte, ki so nastali v krogu ptujske kamnoseške delavnice. Na Kranjskem pa je zadobil kar značaj »umetnosti prostora« ter se ohranil tja v trideseta leta 16. stoletja, dokler ni naposled izhiral v številnih lokalnih in kvaliteto že degeneriranih delavnicah.

Prav tako še ni jasno, kateri spomenik te vrste naj bi bil na Gorenjskem (ali Goriškem) najstarejši, čeprav vse kaže, da je Gorenjsko v tem časovno prednjačilo pred Primorskim. Toda od dveh glavnih kamnoseških delavnic, škofjeloške in kamniške, je, kot vse kaže, prva starejša in vodilna, zato ni izključeno, da moramo kamnoseški okras okoli leta 1460 sezidane ladje župne cerkve v Kranju⁵ prišteti med prve priče te kiparske zvrsti, ki se je nato z isto delavnico uveljavila v sedemdesetih letih 15. stoletja še na sklepnikih v ladji škofjeloške cerkve, v prezbitერიju cerkve v Radovljici, na Malenskem vrhu nad Poljansko dolino, v Št. Vidu pri Vipavi in okoli 1480-90 pri Urhu v Tolminu. Na vsak način utegne prezbitერიj mengeške župne cerkve postati pri reševanju tega problema kar ključen spomenik. Nastal je okoli leta 1460 najbrž pod roko istega arhitekta kot kakšno desetletje kasneje dvoranska, z bogatim zvezdnatim obokom okrašena škofjeloška in malo pred to kranjska župna cerkev — o tem nas prepričuje stavbarjevo mojstrsko znamenje na konzoli — toda mengeški obok je še križnorebrast in brez figuralnih sklepnikov (le heraldični nastopajo), kar bi pričalo, da se je stavbar šele kasneje združil s kiparjem pri delu v Kranju in Škofji Loki.⁶ Po tem bi lahko sklepali, da se kultura figuralnih sklepnikov in konzol pojavi na Gorenjskem šele v sedmem desetletju 15. stoletja, tedaj pa s tako močjo in ekspanzivnostjo, da si je samo s tujim impulzom ne moremo razložiti, temveč jo lahko razumemo le kot produkt intenzivnega sožitja

³ Avg. Stegenšek, Konjiška dekanija, Maribor 1909, str. 123. — Vendar že svetobarbarski sklepniki, posebno pa figuralno z zmajem in levom okrašeni »kapitela« slavoloka dopuščajo tudi misel na primorske impulze.

⁴ F. Stelè, Gotske dvoranske cerkve ... str. 29.

⁵ F. Stelè, Srednjeveška umetnost v Kranju, v knjigi J. Zontar, Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939, str. 129 sq.

⁶ E. Cevc, Mengeš v luči umetnostne zgodovine, str. 63 sq.

Slika 1. Šest Marijinih sklepnikov

- a) v ladji cerkve sv. Primoža
- b) na Vranji peči
- c) v Utiku

- d) v prezbiteriju v podzidu pri Trojanah
- e) v prezbiteriju na Beli pri Špitaliču
- f) na dvorišču hiše šte. 19 v Veliki ulici

stavbarja in kiparja in vrojene kiparske nadarjenosti primorskih kamnosekov, ki so našli na Gorenjskem plodno torišče za svoje dleto.

Vendar se v tej študiji ne nameravam zadrževati ob problemu škofjeloško-kranjske delavnice niti ne želim razvozlavati problema gorenjske poznogotske arhitekture nasploh. Pač pa bi rad nekoliko osvetlil delež in pomen druge gorenjske kamnoseške delavnice, ki nam je zapustila vrsto spomenikov v okolici Kamnika ter jo zato smemo imenovati po tem mestu. Ker je njen osrednji spomenik kamnoseški okras ladje cerkve sv. Primoža nad Kamnikom, si oglejmo najprej tega:

Arhitekturno gre za dvoladijsko, po sredi s štirimi okroglimi stebri deljeno dvoransko stavbo,⁷ s katero je pozna gotika razširila prvotno še romansko cerkev sv. Primoža in ki so ji leta 1507 prizidali nekoliko proti severu zalomljeni prezbiterij, zaključen s tremi stranicami pravilnega osmerokotnika.⁸ Kapiteli stebrov so prekriti z nekoliko skopimi gotskimi listi, vsa križišča zvezdnato urejenih reber pa poudarjajo sklepniki, ki so okrašeni delno z rozetami in s heraldičnimi znamenji na ščitih, vsi centralni pa s figurami svetnikov, patronov oltarjev, ki so stali v cerkvi, in patronov bližnjih cerkva (sl. 2 A). Tako se vrste v severni ladji (začenši pri slavoloku): patron cerkve sv. Primož s palmo v roki, nato ščitek z letnico, svetnica s krono (najbrž sv. Radegunda, ki ji je bila nekaj časa cerkev posvečena in ima še danes oltar na evangelijski strani slavoloka), sv. Peter s knjigo in ključ, dvoglavi avstrijski orel, sv. Miklavž, kranjski orel s krono na glavi, ščitek s škarjami med dvema šesterokrakima zvezdama (znamenje krojaškega ceha), sv. Jernej z nožem (patron usnjarjev), grb z vodoravnim pasom po sredi; v južni ladji: sv. Felicijan kot brezbrad svetnik s palmo (pendant sv. Primožu v severni ladji), sv. Doroteja, Marija s krono in z golim Jezuškom v naročju, sv. Barbara s stolpom, sv. Katarina z mečem in kolesom, ščit s kamnoseškim znamenjem (mojstrsko znamenje stavbarja ali kamnoseka) (sl. 2 D), sv. Jakob kot romar (patron kamniške cerkve v mestu), kamniški grb s stolpom in sv. Marjeto med dvema zmajema ter z luno in zvezdo ob straneh; v osi cerkve pa vidimo: Jezusovo glavo, sv. Joahima s knjigo in vevnico, rozeto ter sv. Janeza ev. Drugi sklepniki so rozetni. Na konzolah pa srečamo, začenši od vhoda, bradatega moža s spodvihanimi nogami, ki se opira na kolena; geometrično konzolo z listi; brezbradega moža, ki čepi na peti in se opira s komolci na kolena; brkatega moža z rastlinskimi listi na glavi, dva pa mu raseta iz ust; ob oltarju je konzola odbita. Na južni steni se vrste: bradat

⁷ To pomeni, da sta ladji enako visoki in da se prostorninsko med seboj brez vsake ovire zlivata.

⁸ V. Steska, *Cerkev sv. Primoža nad Kamnikom*, Carniola, 1916, str. 16 sq. F. Stelè, *Politični okraj Kamnik*, Ljubljana 1928, str. 160 sq. — Poslej bom to delo citiral kar kratko »Kamnik«.

mož, ki mu rasto listi iz ust; z listi prekrita geometrična konzola; doprsen mlad mož z rastlinskimi listi na glavi; kozjebralec, stoječ na vseh štirih in s parklji.

Predén nadaljujemo z opisom, se ustavimo ob ščitu z letnico na sklepniku v severni ladji. Letnica je vklesana z arabskimi številkami, vendar je zadnji dve, posebno pa tretjo številko, težko razbrati, tako da so ju razni avtorji različno brali. A. Jellouschek⁹ 1472, J. Graus¹⁰ 1452, V. Steska¹¹ 1472, F. Stelè¹² 1459. — Najbolj sporna je torej tretja številka, ki jo po paleografskih kriterijih resnično lahko beremo ali kot 5 ali kot 7, kajti obe številki so v drugi polovici 15. stoletja včasih do pike enako pisali. Tu nam more iz zadrege pomagati le stilna analiza.

Če primerjamo svetoprimoške sklepnike s kranjskimi in škofjeloškimi, vidimo, da so figure zadnjih ujete še v tradicionalno govorico »mehkega sloga«, čigar razcvet pomeni pri nas prva četrtina 15. stoletja, ki pa se je tako v kiparstvu kot v slikarstvu konservativno vzdrževal tudi še preko srede stoletja (prim. slikarstvo Janeza Ljubljanskega!) Primoški sklepniki, ki sicer po kvaliteti za kranjskimi in loškimi zaostajajo, stilno pa pomenijo že prehod od tradicije »mehkega stila« v slikoviti stil zadnje četrtine 15. stoletja, ki zadobiva vedno več »baročnih« potez. Toda že med kranjskimi in škofjeloškimi sklepniki lahko opazimo napredek v slikoviti smeri. V Kranju so spomini na »mehki slog« močnejši; žarki okoli Marijine figure so n. pr. še ravni, svetniške figure uokvirja zadaj italški četverolist. V Škofji Loki pa so se žarki okoli Marije plamenasto razgibali, četveroliste pa so zamenjali rastlinski listi. Gube oblačil, ki so v Kranju še gladko potegnjene, se začno v Loki rahljati ter nabrekovati, s tem pa izgubljajo tudi plastično jasnost. Niz stiliziranih oblakov, ki je v Kranju zaključeval dopasne figure, se je v Loki že močno rudimentiral, svetniške figure dobivajo manjše spremljevalce, ki ilustrirajo že kar legendarne prizore (sv. Krišpin ter Krišpinijan in pod.) in kapiteli stebrov, ki so bili v Kranju okrašeni z močno plastičnimi živalskimi in človeškimi spakami, so dobili v Loki že popolnoma rastlinsko dekoracijo. Tako so torej škofjeloški, v sedemdesetih letih nastali sklepniki primoškim bližji kot pa kakšno desetletje starejši kranjski. Tudi pri sv. Primožu namreč nastopa za figurami rastlinsko listovje, tudi tu se gube oblek nemirno rahljajo, čeprav so žarki okoli Marije še togi in ravni. Nedvomno je primoški mojster poznal tako kranjski kot loški kamnoseški okras. O tem nas lahko prepriča n. pr. že ikonografski tip sv. Petra na sklepniku v Škofji Loki in pri sv. Primožu, listnato ozadje figur in tudi tip Marijine podobe, čeprav se nam zdi prav ta v temelju drugačen. V Kranju in Škofji Loki je

⁹ Die Filial und Wallfahrtskirche St. Primi und Feliciani bei Stein, MMK 1856, str. 12.

¹⁰ St. Primus und Felicianus bei Stein, Kirchenschmuck XVI., Graz 1885, str. 23.

¹¹ o. c. str. 16.

¹² F. Stelè, Kamnik, str. 161 in 176: isti, Epigrafične drobtine, I. Letnica na svodu ladije pri sv. Primožu nad Kamnikom in letnica postanka fresk na Kamnem vrhu, ZUZ V., 1925, str. 43 sq.

upodobljena Marija do srede bokov. Na glavi ima krono, tipično za prvo in drugo četrtino 15. stoletja, izpod te pa se ji spušča peplum v mehkem slapu na desno ramo, medtem ko ji je njegov levi konec potegnjen čez prsi. Z levico drži v naročju golo dete, z desnico ga pridržuje za desno nogo, Jezus pa je obrnjen frontalno h gledalcu in drži z obema rokama pred prsmi jabolko. Ta tip se je pri sv. Primožu (sl. 1 A) spremenil le toliko, da ima Jezus roki sklenjeni pred prsmi, v molitvi, v načinu, kako Marija otroka drži in v poteku njenega pepluma izpod krone pa lahko opazimo, da je primoški kipar loški vzor stilno lahko predelal, motivno pa popolnoma posnel. Seveda so primoški sklepniki po izdelavi precej rustikalnejši od loških: skladna razmerja teles in udov so izginila (prim. čokato golo Detel), tipični, toda lepi loški obrazi so se tu shematizirali, pri čemer so posebno značilne nekam zamorske, debele ustnice; v Loki še mehko vzvalovani lasje so se spremenili v sistem velikih, vzporednih brazd, medtem ko pri nekaterih figurah, posebno na konzolah, začenjajo na konceh dobivati polžaste zavoje. Ta odvisnost od Kranja in Škofje Loke potrjuje tudi letnico 1479.

Zelo močan časovni argument nam nudi grb s kranjskim orlom. Žal, njegovih barv na popolnoma preslikanih sklepnikih ne moremo več kontrolirati, pač pa nam krona na orlovi glavi in srpasti trak, ki poteka preko oprsja in razpetih kril, pove, da je grb izklesan že po njegovi »izboljšavi«. Po neslavnem obleganju na Dunaju leta 1461 je cesar Friderik III. kranjski grb spremenil v zahvalo za pomoč, ki so mu jo proti bratu Albertu nudili kranjski plemiči. Do leta 1463 kranjski orel ni imel krone in belo-rdeči srpasti pas se mu je vil samo čez oprsje. 12. januarja 1463 pa je cesar odredil, da sme imeti poslej kranjski grb orla s cesarsko krono, srpasti pas, v katerem je zdaj belo barvo nadomestila zlata, pa mu sme potekati od prvega do drugega roba perutnic.¹³ Primoški grb torej ustreza že novemu tipu!

Delo na cerkvi v sedemdesetih letih pa nam potrdi tudi arhivalni vir. 23. marca 1475 so kardinali Jernej, Filip, Anton in Janez vsem vernikom, ki bi ob določenih praznikih cerkev obiskali in ji pomagali, podelili po sto dni odpustkov. Listina je bila izstavljena »v želji, da bi (ljudje) cerkev sv. Primoža in Felicijana s primernimi častmi obiskovali in da bi njeno zidovje in stavbo spodobno popravili in obogatili s knjigami in kelihi, svečniki in z drugim cerkvenim okrasjem, potrebnim za božjo službo, da bi jo ohranili in vzdrževali in da bi se verniki pri (cerkvi) rajši shajali iz pobožnosti ter tako pri popravilu, ohranitvi in vzdrževanju rade volje pomagali...«¹⁴ Posvečena pa je bila cerkev

¹³ J. Mal, Grb in barve dežele Kranjske, Ljubljana 1916, str. 6 in 9 sq.

¹⁴ V. Steska, o. c. objavlja listino v celoti na str. 29. — Najvažnejši stavek se glasi: »... Cupientes igitur ut ecclesia sanctorum Primi et Feliciani congruis frequentetur honoribus, ac in suis structuris et aedificiis debite reparetur, libris quoque calicibus, luminariis et aliis ornamentis ecclesiasticis divino cultui necessariis augmentetur, conservetur et manuteneatur, fidelesque ipsi eo libentius devotionis causa confluant eandem et ad reparationem, conservationem et manutentionem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices...«

(še pred dozidavo novega prezbiterja) šele 9. septembra 1492 po koprskem škofu Jakobu Valareso, in sicer na ime sv. Radegunde, kajti relikvije sv. Primoža in Felicijana, ki so bile prej v cerkvi, so zaradi turške nevarnosti prenesli v Kamnik v cerkev sv. Jakoba, nakar je cerkev v gori za nekaj časa izpremenila svoj patrocinijski.¹⁵ Ker se cerkev leta 1475 omenja še z imenom sv. Primoža in Felicijana, pa bi to utegnili dokazovati, da so bile tedaj relikvije še na gori in da torej delo za povečavo stavbe ni zastalo. Kljub močnemu turškemu napadu leta 1469 in še hujšemu 1471, ki je prodrl celo do Kamnika in Mekinjskega jezika,¹⁶ najbrž svetinj še niso prenesli na varno ali pa vsaj dela pri cerkvi niso ustavili, meneč, da bo turška nevarnost kmalu ponehala, na drugi strani pa bi gorsko cerkev utegnili ljudje uporabiti tudi za taborno pribežališče. Morda so prenesli svetinje v Kamnik leta 1479, ko je vsa dežela trepetala pred vestjo, da se zbira v Bosni velika turška vojska, ki bo napadla avstrijske dežele.¹⁷ Vojne stiske so morda zidavo zavrle, tako da so cerkev posvetili šele leta 1492 in ji prezbiterja dozidali šele 1507.

Da pa relikvij res niso prenesli v Kamnik že ob prvih turških napadih, bi pričal tudi oltarni baldahin nad grobom z ostanki mučencev, kajti njegov kamnoseški okras je enak okrasu cerkvene ladje. Rebrasti obok v obliki četverokrake zvezde ima v sredi sklepnik z Marijo in detetom. Jezus drži v desnici križ. Dva sklepnika sta okrašena s ščitom, dva pa z doprsnima, brezbradima figurama z dolgimi, stiliziranimi lasmi (patrona cerkve?). Baldahin, ki je na vse štiri strani odprt s šilastimi loki, po katerih se pno grčasti listi, ima na oglih fialne nastavke s križnimi rožami, zaključuje pa ga na vrhu zobat motiv, ki spominja na kraško gotiko.¹⁸

Novo oporo za datacijo pa nam nudijo sklepniki, vzdani v spodnji kapeli na Mallem gradu v Kamniku: mladenič s kodrastimi lasmi, ki drži pred seboj ščit z dvema nožema (grb krojaškega ali strojarskega ceha?), sv. Katarina z mečem in kolesom, sv. Eligij z mitro, mečem in s kleščami (patron kovačev in ključavničarjev) (sl. 2 C), mladenič z vojvodskim klobukom ter s knjigo in palmo v roki (sv. Felicijan?), žena z ruto na glavi in z otrokom v zibelki pred seboj (sv. Ana?) in bradat mož s knežjo krono na glavi in s knjigo v roki (sv. Primož?). Tudi v teh figurah se naznanja že poznogotski barok, obenem pa je očitno, da so izdelek mojstra, ki smo ga srečali pri sv. Primožu, le sv. Ana kaže bolj pokmetene oblike.¹⁹ Zadnja raziskava leta 1952 je pokazala, da izvirajo ti sklepniki z oboka zgornje malograjske kapele, kajti sledovi fresk v spodnji kapeli pričajo, da je ta še v začetku 16. stoletja imela raven, lesen strop. Hkrati pa sklepniki

¹⁵ Ibid. str. 2 in str. 28.

¹⁶ St. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja GMDS XXIV, 1943, str. 10 sq.

¹⁷ Ibid. str. 26.

¹⁸ F. Stelè, Kamnik, str. 177, sl. 85 in 95.

¹⁹ Ibid. str. 79 sq.

vsebinsko dokazujejo, da so nastali šele v času, ko je prešla kapela iz plemiške v meščansko posest. Leta 1474 je namreč Gašper Kamniški izročil Mali grad cesarju Frideriku IV.,²⁰ ta pa je nato kapelo odstopil kamniškim meščanom. Najbrž se je zanj že od vsega začetka zavzel kovaški in ključavničarski ceh, ki jo je posvetil svojemu zavetniku sv. Eligiju (Tilnu) ter jo obenem tudi v zgornjem prostoru obokal. Leta 1516 se je v njej častil že sv. Eligij.²¹ Tako je tudi nastanek malograjskih sklepnikov verjeten po letu 1474, najbrž pa je nastal okoli leta 1480.

V vzhodni steni prezbiterja popolnoma barokizirane župne cerkve na Vranji peči je vzidan gotski sklepnik s podobo Marije z detetom, ki je skoraj dobesedna kopija svetoprimoškega ter je nedvomno delo iste delavnice (sl. 1 B). Listina iz leta 1463 imenuje cerkev še »kapela«, druga iz leta 1488 pa govori že o »cerkvi«, ki jo je tedaj posvetil pičenski škof Paskazij. Zelo verjetno so med obema letoma cerkev povečali ali popolnoma na novo sezidali,²² kar spet sovpada s časom dokončanja primoške cerkvene ladje.

Če bi se odločili za letnico 1459, ki bi naj označevala nastanek svetoprimoške ladje, bi morali njene sklepnike (skupaj z zvezdnatim obokom) šteti med inkunabule poznogotskega kamnoseškega okrasja na Kranjskem. S tem bi se odpiralo vprašanje časovnega razmerja med mengeškim in kranjskim obokom, pa tudi razmerja sv. Primoža do Kranja in Škofje Loke. Vsi historični in stilni momenti bi nekako pričali za letnico 1479 — toda še vedno se nam vzbuja pomislek po paleografski strani. Res je sicer, da utegneta imeti prav proti koncu 15. stoletja številki 5 in 7 enako obliko, kot smo zapisali zgoraj, vendar se nagiblje zmaga bolj proti petici. Dokler ne bomo torej našli tudi močnih paleografskih dokazov proti petici, si skušajmo njen pojav razložiti tako, da so morda leta 1459 z deli pri povečavi primoške cerkve začeli, da pa so ta trajala tudi še v sedemdeseta leta — v prezbiteriju pa prav do leta 1507 — nam pričajo že omenjeni historični in stilni momenti. Seveda pa bi si s tem še ne upal trditi, da je koncept svetoprimoškega oboka, kakršen se nam nudi danes, resnično dozorel že takoj po sredi 15. stoletja in prav tako bi bil tudi nastanek sklepnikov l. 1459 dokaj težko razumljiv.

V sedemdesetih ali osemdesetih letih je za streljaj nad cerkvijo sv. Primoža nastala tudi cerkvica sv. Petra, ki ji ladjo še danes pokriva lesen, ornamentalno patroniran gotski strop iz konca 15. stoletja, nekoliko reduciran zvezdnati sistem reber v prezbiteriju pa krasi spet sklepniki naše delavnice, od katerih sta

²⁰ Ibid. str. 72.

²¹ Kapela je bila v lasti ključavničarskega in krojaškega ceha še leta 1794, ko so jo prav obrtniki rešili pred porušenjem (V. Steska, Usoda cerkva na Kranjskem v jožefinski dobi, Carniola 1911, str. 149 sq.).

²² F. Stelè, Kamnik, str. 317 in 318.

osrednja dva figuralna (sv. Peter s knjigo in ključem ter sv. Barbara s stolpom), dva ščitasta, drugi pa rozetni. Konzole so oblikovane kot brezbrad možak, ki si objema pritegnjeni nogi ali kot doprsni angeli, ki molijo ali drže napisni trak pred seboj.²³ Značilno je posebno kodranje na koncih polžasto stiliziranih las čepeče moške figure (sl. 2 E), v čemer je ta popolni dvojnik figur na podokenskih policah hiše št. 23 na Glavnem trgu v Kamniku.²⁴

Ta stavba sodi med najlepše kamniške hiše in uspešna restavracija bi utegnila izluščiti iz nje še nove estetske in zgodovinske vrednote. Nas pa posebno mikajo podokenske police, ki so vse reliefno okrašene. Če začnemo ogled pri pomolu na levem koncu hiše, vidimo, da relief pod njegovim prvim oknom (v Šlakarjevo ulico) manjka, vemo pa, da je predstavljal jelenovo glavo z na stran štrlečimi rogovi. Drugi relief nam kaže dve fantastični živali, porasli po hrbtu z gotskimi listi; leva spominja na medveda, desna na leva. Obrnjeni sta druga k drugi in držita v prednjih tacah ščit, razdeljen na tri vodoravna polja (avstrijski grb). Tretjo polico prekrivajo tri skupine plastično vzvalovanih listov. Četrta polica je okrašena z dvema na levo obrnjenima živalskima pošastima s spačenima človeškima obrazoma, ki molita jezika iz ust, repa pa se jima razraščata v gotske liste. Na četrtem reliefu vidimo v sredi doprsno mladeniško figuro z bujnimi lasmi, ki drži na vsaki strani po en ščit s hišnimi znamenji, od katerih se vijajo na strani bohotni osatni listi. Najbogatejši pa je zadnji relief (sl. 2 B), na katerem vidimo na levi leva s spodvihanim repom, ki grize v gobec zmaja na desni. Ta ima peruti in dolg, na koncu zavit rep, za katerim je doprsna človeška figura z nizkim klobukom na glavi in s polžasto zavihanimi lasmi; z desnico drži zmaja za rep, z mečem v levici pa ga zabada v zadek. Dva gotska lista desno od figure dopolnjujeta kompozicijo. Vsebinsko gre najbrž za borbo dobrega (lev) in zlega (zmaj) principa, možak z mečem pa utegne biti sv. Jurij. Tako upodobitev borbe med levom in zmajem srečamo pogosto na kapitelih cerkvenih slavlolkov, posebno na Primorskem (n. pr. sv. Danijel pri Volčah, sv. Marija nad Vitovljem, v ladji Marije Snežne nad Avčami itd.), najlepši primer pa nam nudi slavolok cerkve sv. Barbare pri Konjicah.²⁵ Posebno stilizacija zmajeve figure kaže močne kraške poteze, na splošno pa ponavlja tip zmaja, kakršen nastopa tudi pri sv. Primožu na sklepniku s kamniškim grbom ali na heraldičnem reliefu, vzdanem v poslopje stare šole v Kamniku.²⁶ (Sl. 3.)

²³ Ibid. Kamnik, str. 200.

²⁴ V. Steska, Znamenita hiša v Kamniku, IMZK IV., str. 254; F. Stelè, Kamnik, str. 100 sq.

²⁵ Avg. Stegenšek, Konjiška dekanija, str. 123.

²⁶ L. Stiasny (Kamnik, Zemljepisno-zgodovinski oris, Ljubljana 1894, str. 24, 25, 28, 29) zagovarja še mnenje, da so prenesli te reliefe z nekdanjega rotovža, kar pa ni verjetno, ker so popolnoma pomerjeni po sedanjih oknih.

Na tej plošči, ki meri 117 × 90 cm ter je surovo črno pobarvana, je upodobljen v plitvem reliefu debelušen, v dolgo suknjo oblečen angel z bogatimi, polžastimi kodri, ki jih venča diadem s križem, in s perutni dvignjenimi do glave. Pred seboj drži dva ščita, katerih levi s cesarsko krono na vrhu predstavlja dvoglavega orla z avstrijskim grbom, levi pa enoglavega orla z avstrijskim grbom na prsih. Ob nogah mu stojita še dva ščita: levi je kamniški grb z zobato zaključenim stolpom na skali med dvema zmajema; v stolpu stoji sveta Marjeta, na straneh pa sta mesec in zvezda. Desni grb pa kaže kranjskega orla s trakom čez oprsje in peroti in s krono na glavi. Pod angelom je čez vso širino reliefa razpet trak (danes brez napisa), ob straneh pa zaključujeta relief dve listnati vitici.²⁷ Če primerjamo grbe s tistimi na primoških sklepnikih, vidimo, da so vsi popolnoma enaki. Vendar pa sodi relief že med pozna dela našega mojstra, o čemer nas posebno prepričuje krhla, že nekoliko renesančno občutena rastlinska vitica ob straneh, ki je zamenjala starejši polnilni motiv iz krepkih, plastičnih listov. Angelovo oblačilo poživljajo cevaste, ostro zalomljene gube, v katerih lahko spet dojamemo primorski naglas. Zdi se nam, kakor bi kiparjeva oblikovalna moč ob tem reliefu usahnila; spremenila se je v nekak manierizem. Res, da prevelika domišljija našega mojstra ni nikoli odlikovala, toda zgoraj opisane podokenske police kažejo vsaj nekaj fantastičnega, če ne že fantazijskega oblikovnega bogastva, na tem reliefu pa se je še fantastika umaknila

Heraldični relief v Stari šoli

²⁷ F. Stele, Kamnik, str. 106 sq. — Drugi relief, vzdian v istem hodniku, kaže v poznogotsem vejnatem okviru dokolensko figuro sv. Florijana, ki vlija iz golide vodo na grb s hišnim znamenjem, za katerim se dviga stolp s strelnimi linami in letnico 1508. Na levi strani je heraldični ščit z medvedjo taco. (Ibid. str. 108, sl. 30b.) Ta relief pa ni izdelek naše delavnice, pač pa kaže stilno sorodnost z nagrobniki v krstni kapeli župne cerkve v Smartnem pri Litiji, pa tudi letnica 1508 je verjetno le spominska, relief sam pa mlajši, najbrž šele iz dvajsetih let 16. stoletja.

nekakemu umirjenemu, šablonskemu prijemu — Ne vemo, za kam je bil relief prvotno namenjen — morda je krasil nekoč rotovško fasado ali mestna vrata. njegov nastanek pa bi si lahko zamislili n. pr. leta 1489, ko je kamniško mesto dobilo pravico, da si samo in svobodno voli svojega sodnika, s čimer se je izvilo izpod sodne oblasti cesarskega plemiškega upravitelja.²⁸

S tem pa opusa naše delavnice še nismo izčrpali. V portalnem zidu pred cerkvijo sv. Štefana v Utiku pri Vodicaх sta vzdana dva sklepnika iz stare cerkve: Marija z detetom (sl. 1 C), ki ikonografsko posnema primoški ali vranjepeški relief, po obdelavi pa spominja na sv. Ano na Malem gradu, ter sv. Štefana s kamni in palmo v rokah, čigar izraz je soroden kamniškemu angelu z grbi.²⁹ Nekoliko starejši, po stalni stopnji bližji sv. Primožu, pa je okras sklepnikov in konzol v cerkvi sv. Ahaca na Kališču nad Črno, med katerimi je reliefen (kolikor je danes vidno) le osrednji s sv. Katarino, ostali pa so ščitasti ali rozetni. Konzole so oblikovane v podobi bradatega moža s pritegnjenimi nogami, tri kažejo angele z napisnimi trakovi, za oltarjem pa sta še dve glavi z dolgimi lasmi.³⁰

Popolnoma enak je okras oboka prezbiterijske podružne cerkve v Beli pri Špitaliču. Konzole predstavljajo angele z napisnimi trakovi in s štolo čez prsi, od sklepnikov pa sta osrednja dva figuralna, drugi pa ščitasti. Na glavnem sklepniku je relief Marije z detetom (sl. 1 E), ki posnema običajni tip, le Jezus je za izpremembo oblečen, kar gre morda na rovaš posebne naročnikove želje. Na drugem sklepniku je upodobljena sv. Barbara s kelihom in hostijo, ki v gesti posnema primoški sklepnik sv. Magdalene. Po obdelavi tudi ti kamnoseški kosi zaostajajo za primoškimi ter naznanjajo že kvaliteten upad.

Isto bi lahko rekli tudi o kamnoseških fragmentih, ki izvirajo najbrž iz Št. Gotarda pri Trojanah ter so danes shranjeni delno v zbirkah Narodne galerije v Ljubljani (Marija z detetom in sv. Katarina), delno pa v muzeju cerkvene umetnosti na Blejskem otoku (konzola z mladeniško figuro, ki drži pred seboj ščit in fragment neke svetnice).³¹ Vsekakor gre pri teh kosih za izdelke neke pomočniške roke iz konca 15. stoletja. Kazno je, da je ob času nastanka šentgotardskih kosov vodilni mojster naše delavnice z delom že prenehal (morda je že umrl) ter prepustil svoje mesto šibkejšemu nasledniku, najbrž prav tistemu, ki je leta 1507 izdelal degenerirani kamnoseški okras prezbiterijske cerkve sv. Primoža.³² Vsekakor ni dvoma, da je kamnosek primoškega prezbiterijskega izšel iz delavnice starejšega mojstra, čeprav je po

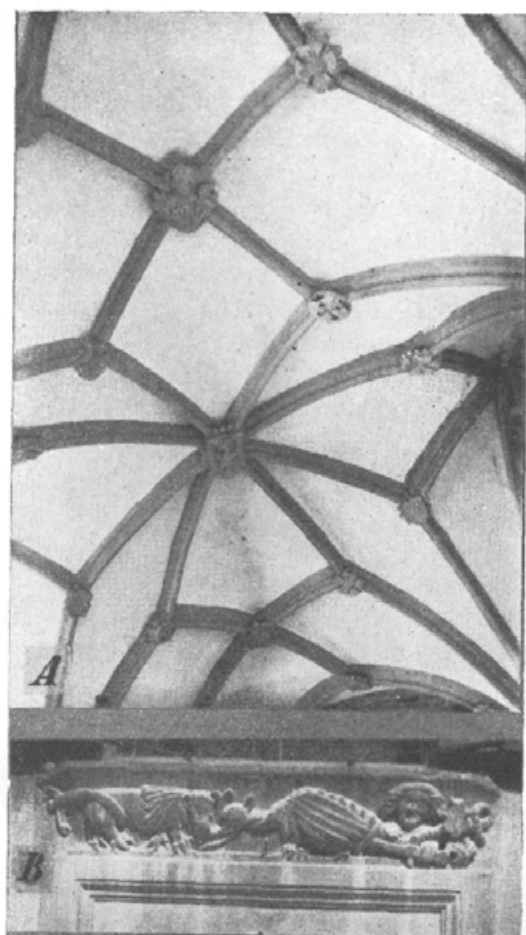
²⁸ A. Luschin v. Ebengreuth, Ein Protokoll der Stadt Stein in Krain aus den Jahren 1502/03, MMK XVIII, 1905, str. 44.

²⁹ F. Stelè, Kamnik, str. 469, sl. 220.

³⁰ Ibid. str. 156.

³¹ Prim. Izvestja Društva za krščansko umetnost III., str. 14 in 23.

³² F. Stelè, Kamnik, str. 162 in 174.

Slika 2.

- a) Del oboka severne ladje cerkve sv. Primoža
- b) Podokenska polica na hiši šte. 23, na Glavnem trgu v Kamniku
- c) Mali grad v Kamniku, sklepnik sv. Eligija
- d) Kamnoseško znamenje pri sv. Primožu
- e) Konzola v prezbitariju cerkve sv. Petra nad sv. Primožem

ikonografski strani dovolj originalen, medtem ko stilno in oblikovno stopnjuje relief do popolnoma ploskovitega in suhoparnega izraza, saj sega včasih po popolnoma linearnih pripomočkih (gube, kodranje las in podobno). Originalnih rešitev pa je n. pr. iskal na Marijinem sklepniku, kjer sega dete po jabolku v materini roki ali na sklepniku z reliefom sv. Primoža z mečem in levom itd. Lev na kapitulu srednjega služnika na južni steni pa se nam zdi kot degeneriran potomec živali s kamniških podokenskih polic — prim. stilizirano dlako na hrbtu, čop na koncu repa in osatni list pred njim. Prav šentgotardski kosi pa pomenijo v razvoju naše delavnice mikavno vmesno stopnjo, ki se ikonografsko naslanja še na stare predloge, stilno pa zori že v ploskoviti izraz, ki kaže na dekadenco delavniške tradicije.

Ni nam še jasno, koliko je od te delavnice odvisen klesar sklepnikov in konzol cerkve v Mostah pri Komendi in cerkve v Praprečah pri Lukovici, katerih prva je nastala leta 1512,³³ druga pa pred letom 1522, čeprav je verjetna vsaj posredna zveza med prezbiterijem sv. Primoža in zadnjima dvema. Vsekakor pa nam ta skupina kaže tisto dekadentno stopnjo, ki jo je kamnoseška obrt na Gorenjskem dosegla v prvih desetletjih 16. stoletja, čeprav ji v celoti dekorativne efektivnosti ne moremo odrekati.

Ostaneta nam še dva spomenika, ki nam na poseben način osvetljujeja problem našega osrednjega mojstra.

Prvi relief Marije z detetom v naročju, ki po fiziognomiji obraza in pojmovanju draperije govori za delo starejšega svetoprimoškega mojstra, v drži otroka pa se približuje tistemu Marijinemu tipu, ki smo ga spoznali na sklepnikih v Kranju in Škofji Loki: dete je golo in drži v levici jabolko, z desnico pa blagoslavlja³⁴ (sl. 1 F). Relief je vzdignjen na dvorišču hiše št. 19 v Veliki ulici v Kamniku ter je močno prebeljen, tako da mu je težko razložiti vse podrobnosti. Mislim pa, da ga smemo pomakniti še v zrelo dobo naše delavnice, obenem pa nam opravičuje zgoraj izraženo misel o odvisnosti kamniške skupine od škofjeloško-kranjske.

Bolj zapleten je problem zelo plastično občutenih sklepnikov in konzol v prezbiteriju cerkve v Podzidu pri Trojanah. Marijin sklepnik (sl. 1 D) kaže ikonografsko spet popolno enakost s primoško Marijo, le močan venec stiliziranih oblakov pod Marijinim pasom nas spominja na Kranj ali Loko. Isto bi lahko rekli o sklepniku sv. Mohorja, obogatenem z gotskim listovjem. Toda po »modni« obliki se podzidska Marija vendarle loči od vseh opisanih, pa tudi v kvaliteti kaže razloček od primoške. Izmed konzol staja le dve figuralni in predstavljata s prekrizanimi nogama čepeči in zelo plastično zajeti moški figuri. Zaradi slikovite oblikovne volje, ki se uveljavlja posebno v poteku Marijinega pepluma, mislim, da podzidskega kamnoseka ne smemo enačiti z

³³ Ibid. str. 414.

³⁴ Ibid. str. 98, sl. 36.

našim glavnim mojstrom, čeprav moramo oba uvrstiti v sorodno delavniško skupino. V primeru pa, da bi se odločili in pripisali podzidski kamnoseški okras primoškemu mojstru samemu, kar bi bilo v neki meri le upravičeno, bi pa morali Podzid prišteti med njegova najstarejša znana dela. — Freske, ki so delno še ohranjene na stenah prezbitarija, posebno lepa skupina Križanja, so sicer še idealistično občutene ter s tem navezujejo na širšo skupino Mače — Krtina,³⁵ toda ostankov »mehkega sloga« ne opazimo na njih nič več. Zato bi bil njih nastanek verjeten tudi še po letu 1470, kajti plastičnega okrasja prezbitarija si pred sedemdesetimi leti 15. stoletja ne moremo zamisliti.

*

Stilna pogojenost naše delavnice nam torej ne dela večjih preglavic. Njene komponente so tele:

I. Motivno izhaja iz vzorov kranjsko-škofjeloške kamnoseške skupine. — O tem nas je poučila že primerjava na začetku, lahko pa dodamo še to, da se je pri delu na kamniških podokenskih policah naš kipar prav lahko oplodil ob kapitelnem okrasu stebrov v ladji kranjske župne cerkve.

II. Tradicijo mehkega stila je že premagala slikovita oblikovna volja, ki pa se ne more otresti neke primitivne tektonizacije, ki pogosto vodi v rustikalni izraz.

III. Očitni so tudi kraški oblikovni elementi, ki se uveljavljajo tako v arhitekturnih detajlih svetoprimeškega ciborija (zobati zaključek) kot v grafičnem in sumaričnem oblikovanju podrobnosti. Zato se mi zdi verjetno, da je bogata kamnoseška dejavnost Gorenjskega privabila v kamniški prostor nekega primorskega kamnoseka, ki se je nato tu aklimatiziral, še poprej pa je verjetno nekaj časa pomagal tudi pri delih v Škofji Loki.

Razumljivo pa je, da je delavnica razen vodilnega mojstra zaposlovala tudi več pomočnikov, kajti le tako si lahko razlagamo razločke v kvaliteti med posameznimi kosi, kar je posebno lepo videti pri sklepnikih na Malem gradu. Nek šibkejši sodelavec je nato delavniško tradicijo, toda že v zelo degenerirani obliki, popeljal v prva desetletja 16. stoletja (Št. Gotard, prezbitarij sv. Primoža).

Ali pa je bil sedež naše delavnice res v samem Kamniku?

Edini kraj, ki bi ga kot resnega tekmeca smeli v bližini upoštevati, so Moravče, kjer so bili veliki kamnolomi peščenca, klasičnega gradiva gotških kamnosekov, tako da je v pogodbi z mojstrom Jurkom za zidavo crngrobskega prezbitarija leta 1520 naročeno, da mora kamen lomiti v Moravčah. Torej je moralo delati v Moravčah več kamnosekov, ki so lahko posamezne kose izdelali tudi na mestu.³⁶ Če je podzidski kamnoseški okras res starejše delo našega

³⁶ F. Stelè, Umetnost v Kamniškem okraju, str. 154.

³⁵ F. Stelè, v ZUZ XIV, 1937, str. 63.

mojstra, bi nam potrjeval misel, da je ta vsaj nekaj časa delal in živel v Moravčah, kjer bi bil tudi njegov stik z loškimi kamnoseki kot stalnimi odjemalci kamna, razumljiv.

Manj verjetno pa se mi zdi, da bi v Moravčah izvrševal tudi številna kamnoseška dela za Kamnik in njegovo okolico, saj ga nekatere (Sv. Primož, Mali grad, podokenske police in heraldični relief v Kamniku) označujejo kar za nekakega »uradnega« kamniškega kiparja. Morda je mojstra pripeljalo v Kamnik delo na špitalski cerkvi sv. Jakoba, ki so jo začeli zidati najbrž leta 1474,³⁷ le žal, da nimamo o nekdanji podobi te cerkve nobenih ohranjenih prič — razen če bi morda smeli domnevati, da izvira iz nje relief (sklepnik?) v Veliki ulici. Čudno pa je, da nam seznam kamniških hišnih posestnikov iz leta 1516³⁸ ne omenja nobenega kamnoseka, čeprav bi morala delavnica v svoji drugi generaciji tedaj v mestu še delovati. To bi si lahko razlagali tako, da se skriva njen lastnik pod priimkom, ki ne zaznamuje več njegovega poklica (na Šutni se n. pr. omenja neki Jakob Moravčar — »Jacob Morayczar«) ali pa, kar se mi zdi verjetneje, da delavnica ni spadala pod ožji mestni pomerij in njegovo davčno obveznost. Značilno je, da pozna seznam tudi samo enega zidarja (»Blase Maurer«).

Kamnik je bil v poznem srednjem veku med gospodarsko najbolj cvetočimi mesti nekdanje Kranjske, tako da je le malo zaostajal za Ljubljano. Cesar mu je podeljeval vedno nove gospodarske in upravne privilegije, tako da je imel zastopnike celo v deželnem zboru. Leta 1451 so ga že utrdili. Ne smemo pa pozabiti, da je skozenj vodila tudi glavna prometna žila med morjem in Štajersko in Srednjo Evropo. S tem razumemo tudi veliko umetnostno dejavnost na njegovih tleh ob koncu 15. stoletja, saj je bila velika cerkev sv. Primoža sredi gore izraz ne samo kamniškega blagostanja, ampak tudi samozvesti njegovih meščanov, s katero so svoje grbe in cehovska znamenja družili ob podobe svetnikov in vladarske grbe. Višek njihove umetnostne ambicije pa pomenijo renesančno občutene freske v ladji cerkve sv. Primoža iz časa okoli 1520 in tem stilno sorodno občutene freske v spodnji kapeli na Malem gradu.³⁹

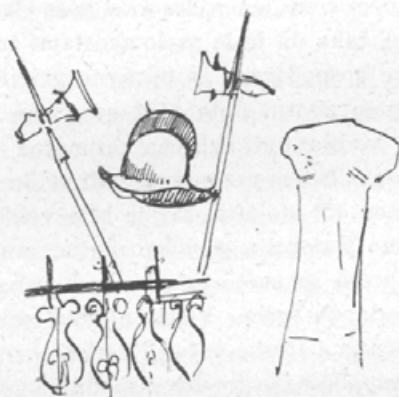
³⁷ F. Stelè, Kamnik, str. 50.

³⁸ A. Luschin v. Ebengreuth, o. c. str. 59 sq.

³⁹ Ker smo že omenili svetoprismoške freske, naj mi bo dovoljen na koncu še kratek ekskurz o njihovem avtorju. Dr. F. Stelè je v svoji klasični razpravi »Freske u crkvi sv. Primoža kod Kamnika« (Starinar, Tretja serija, II. knjiga — za l. 1923 — Beograd 1925, str. 121 sq.; glej tudi F. Stelè, Kamnik, str. 175 sq.) freske natanko analiziral in časovno opredelil okoli leta 1520. S tem je ovrgel mnenje starejših avtorjev, da je bil njih slikar neki Elias Wolf, ki se je na njihov okvir podpisal leta 1592. Ime pravega slikarja pa se nam še vedno prikriva. — Ali ni bil morda njih avtor slikar Vid, ki ga viri v prvih dveh desetletjih 16. stoletja kar trikrat omenjajo kot kamniškega meščana?

Prvič ga srečamo v oglejskem arhivalnem podatku (Archiv. Arciv Udine, oddelek: Arcid. Kamnik, Stain, fasc. 1. n. 11.) z dne 25. oktobra 1507 kot avtorja novega oltarja ali oltarne table za cerkev v Zgornjem Tuhinju. Tedaj je kamniški meščan Bartolomej Stetuer

(pravilno brano: Stettner, ki ga omenja tudi protokol iz leta 1502/03 — Luschin, o. c. str. 60 in 63) vložil pri patriarhovem vikarju Marcu de Maffeis pritožbo proti kamniškemu župniku Juriju Hertenfelsenju, ker ga je ta razžalil, ko je bil povabljen v delavnico slikarja Vida, da bi pogledal in presodil Marijino sliko, ki jo je Vid naslikal za cerkev v Zgornjem Tuhinju »... a magistro vito pictore pro extimari videndo unam pallam siue iconam per dictum magistrum Vitum factam ad requisitionem quorundam massariorum seu gubernatorum culusdam ecclesie gloriosissime Virginis Marie in Turchina...« — G. Vale, *Itinerario di Paolo Santonino*, Vaticano 1943, str. 267 v opombi). — Drugič omenja slikarja seznam kamniških davkoplačevalcev l. 1516 kot »Veyt Maller« (Luschin, o. c. str. 60). — Tretjič pa srečamo slikarja Vida kot dolžnika v računski knjigi zapuščine ljubljanskega trgovca Mospacherja (Fol. 106') pod imenom »Veit maller zu Stain« okoli leta 1517. (Za ta podatek se toplo zahvaljujem kolegu Božu Otorepcu iz ljubljanskega Mestnega arhiva.) Drugega slikarja v tedanjem Kamniku ne poznamo, Vid pa je bil celo kamniški meščan. Ali ni torej verjetno, da je freske pri Sv. Tomažu naslikal on — in morda nekoliko prej tudi freske na Malém gradu? Izredna kvaliteta in osamljenost primoških fresk dopušča misel, da jih je ustvaril kak tuj slikar, če pa pomislimo, da je delal Vid tudi oltarne slike, je morala biti njegova zmogljivost le precejšnja. Seveda ostane vprašanje odprto vse dotlej, da nam srečni slučaj razkrije kakšne podrobnejše podatke o primoških freskah.

ANTON MEDVED IN F. S. FINŽGAR V CIRILSKEM DRUŠTVU

Emil Cesar

Vzroki, ki so vplivali na izbiro Medvedovega bodočega poklica, so bili, razen verskega, še spomini na pokojno mater, ki si je že ob otrokovem rojstvu želela videti svojega ljubljenca kot duhovnika ter morda nekoliko tudi socialni moment. — Že v Ljubljani je bil Antonov študij na gimnaziji zvezan z večjimi stroški in odpovedmi za družino, bilo bi pa še mnogo težje, če bi po končani maturi želel nadaljevati študij v Gradcu ali na Dunaju. Povsem mogoče pa je, da je bil tudi Medved sam pristaš takrat močno razširjenega mnenja, da je najlažje literarno delovati kot duhovnik. Kajti njegova lastna izjava, ki jo je pismeno sporočil sestrični Tereziji Karolnikovi:¹ »V meni se spajati res dve nasprotji. Včasih sem ves (prav iz srca nikoli) šaljiv, brez vsake resnosti, a včasih se me z vsemi močmi oklene resnost. Kadar pri svojem oknu gledam v svet, navda me taka mržnja in sovraštvo nanj, da kar trepečem. Tako se mi zdi ničev, tako podel, da sem v nekem oziru vesel, da ga namreč ni treba bližje gledati,« — učinkuje kot izjava človeka, ki pozna življenje bolj iz knjig, kakor iz lastnih izkušenj. Po drugi strani pa je težko verjeti, da bi ta pesimiistična izjava drugoletnika veljala že ob vstopu v bogoslovje, zlasti če pomislimo, da je do posameznih dognanj v gornjem odlomku prišel šele za semeniškiimi zidovi. Podobnih, kakor tudi v bistvu si nasprotujočih izjav pa zasledimo v pismih še več.

Spričo tega, da je bilo Alojzijevišče že zasedeno, je Medved stanoval še z enim tovarišem (Toporišem) v samostanu lazaristov. Kako je vplivalo to strogo samostansko vzdušje na mladega Medveda, ni znano. Dejstvo pa je, da je v Zapisniku pri Toporiševem imenu² že na drugem shodu Cirilskega

¹ Ljubljana, 14. okt. 1890.

² Janez Toporiš se je rodil, po podatkih v vpisnici 8. razreda klasične gimnazije v Ljubljani za šolsko leto 1887/88, 5. decembra 1868, učitelju v Trzinu. Bil je Medvedov prijatelj in sošolec. Dr. Levičnik mi je povedal, da je umrl v Novem mestu kot višji sodni svetnik.

društva (CD) opomba, da je le-ta pobegnil. Medved sam pa v pismih, ki jih je pisal sestrični Tereziji Karolnikovi,³ sicer v skopih besedah, vendar precej trdo opisuje življenje v prvem letu bogoslovja.

Novo okolje in nov način učenja sta vplivala na I. Medvedov semestralni izkaz, ki je nekoliko zaostajal za ocenami v drugem polletju in za ocenami naslednjih let.

Prvo leto Medved ni veliko literarno deloval, čeprav je takoj ob prihodu v semenišče postal član CD. Ker so se društvenih shodov mogli udeleževati, zaradi časa in hišnega reda, le bogoslovci, ki so stanovali v Alojzijevišču, Medved to leto ni bil niti pri eni društveni seji, v Zapisniku pa ga vodijo kot upravičeno odsotnega.

CD, skraja predvsem literarno usmerjeno, se je z oblikovanjem Mahničevega pravovernega katolika, skušalo oddaljiti tudi svojemu prvotnemu namenu. Tendence, ki so se kazale v času Medvedovega sodelovanja v društvu,⁴ so bile nekako tele: kakor naj bi bil duhovnik poglobljena ideološka opora nastopajoči stranki na vasi, tako naj bi bil duhovnik pisatelj tisti, ki bi posredoval preprostemu slovenskemu ljudstvu v »blagi obliki« v umetniški besedi takšno podobo življenja, ki bi ustrezala katoliškemu svetovnemu nazoru, hkrati pa bi bila kmetu dostopnejša. Tak literarni program je bil mogoč, saj je velik del bogoslovcev bil kmetijskih staršev in ti so imeli med pisočimi tudi v CD večino.

Večkrat, tudi v času Medvedovega članstva, so se pojavile v društvu težnje, ki jih je podpiralo vodstvo semenišča — da bi postalo društvo središče, kjer bi nadaljevali pod vplivom Mahničevih katoliških misli, predvsem ideološko-versko poglobljanje in se tako pripravljali na zaostrujočo se strankarsko borbo.

Člani društva so prirejali vsakih osem dni »shode«, na katerih so čitali in ocenjevali svoja dela. Shod po navadi ni bil daljši od ene ure, razdeljen pa je bil v bralne vaje in kritiko, ki je sledila branju.

»Shode« so imenovali tudi »sestanke«, že prvo uro Medvedovega pred-sedovanja pa se je udomačil izraz »zborovanje«. Udje so se med seboj ogovarjali z »gospodi«, šele pozneje s »tovariši«.

Pravila CD so bila v primeri s pozneje nastalo ljubljansko Zadrugo, preprostejša. V času Medvedovega prihoda so veljala pravila ustanoviteljev, kar se je spremenilo šele pozneje. Takrat ni bilo shoda, da ne bi omenjali pravil ali se sklicevali nanje, pa tudi pisali so večkrat o njih.

Ob koncu vsakega šolskega leta so izvolili predsednika za naslednje šolsko leto. Kandidat je bil največkrat četrtoletnik, le v sili (kar se je zgodilo po

³ Ljubljana, 13. okt. 1889.

⁴ V knjižnici ljubljanskega semenišča je, žal, ohranjen samo drugi zvezek Zapisnika od 13. X. 1887 do 13. VI. 1893, prvi in tretji zvezek pa sta izgubljeni, zato tudi nadaljnjemu Finžgarjevemu delu tukaj ne moremo slediti.

predaji Jemčevega predsedstva) so izvolili tretjeletnika. Ker je odšel z jesenjo stari predsednik na svoje prvo službeno mesto, je predal svojo funkcijo v društvu na zadnjem shodu, ob koncu zborovanja, pravkar izvoljenemu predsedniku, navadno s krajšim vzpodbudnim govorom. Vsakoletne volitve so bile vrsto let enake, kar je znak, da so potekale po društvenih predpisih in v znamenju soglasja, največkrat po predlogu enega izmed članov. Po navadi je predlagal takratni predsednik najaktivnejšega, za uspeh društva najzaslužnejšega člana in le v primeru, če je predlogu nasprotovalo najmanj pet članov, so volili predsednika tako, da je vsak član na glasovnico, opremljeno z društvenim žigom, napisal ime kandidata. Dolžnosti predsednika so bile prva leta dokaj preproste. Razen vodenja shodov, je moral še določati kritike posameznim bralnim delom in razsojati v sporih, konec leta pa je bila njegova dolžnost, da je napisal društveni Zapisnik, ki je moral biti pozneje na vpogled vsakemu, ki je to želel. Z materialnim utrjevanjem društva, predvsem z izdajanjem Pomladnih glasov (PG), so na Medvedov predlog izvolili tudi blagajnika, ki je opravljal hkrati dolžnosti tajnika.

Poročilo se je pisalo o vsakem shodu sproti, bodisi na posebne pole (tako je delal Medved), ali v zato pripravljen zvezek. Po pisavi sodeč pa moremo sklepati, da je konec vsakega leta čakala takratnega predsednika še zadnja dolžnost, da je pred zaključkom zborovanj in odhodom udov na počitnice, prepisal poročila iz teh listov v Zapisnik.

Prva leta so prebrana dela presojali le po hipnih vtisih, ki so jih zapustila pri poslušalcih. Pozneje so način kritiziranja spremenili. Vsako prebrano delo je imelo svojega poglobitnega kritika, ki je moral delo poznati in opozoriti poslušalce na vse njegove pomanjkljivosti. Razen njega pa se je lahko z dvigom roke prijavil h kritiki vsakdo, ki je čutil, da kritik ni povedal bistvenega, ali pa s kritiko ni soglašal.

Kot častni predsednik se je udeleževal shodov prvi predsednik in ustanovitelj društva prof. dr. Frančišek Lampe, ki je ob kritikah posameznih spisov usmerjal prizadevanja posameznikov. Predstojništvo društva skraja ni nadzorovalo.

Vsa leta do Medvedovega odhoda na prvo službeno mesto je ostalo društvo zvesto željam ustanoviteljev, če pa se je prikazala kaka močnejša težnja po razmahu društva v širino, so bila to le bolj stremljenja zrelejših posameznikov, ki so bili v opreki z večino društva.

Medved se je pridružil CD v začetku šolskega leta 1888/89, ko je stopalo društvo pod predsedstvom Antona Jemca v sedmo leto svojega obstoja. Med vidnejšimi novinci, ki so istega leta pristopili, so bili še Josip Benkovič, Josip Gruđen in Alfonz Levičnik.

Že takoj prvo uro (16. oktobra 1888), so brali v avtorjevi odsotnosti Medvedov prozni sestavek *Surrexit Dominus vere!* — ki je nastal v osmi šoli ali med počitnicami, pred vstopom v semenišče.

Vsebina tega prvega znanega proznega spisa, o katerem so se ohranili v Zapisniku le skromni podatki kaže, da je bil to za društvo nenavaden, ne le vsebinsko, temveč tudi formalno pisan sestavek iz življenja nekega slikarja, kjer razkriva pisatelj, z dokaj prijetnimi, posrečenimi prijemi, svoj mladostni estetski pogled, vendar v »prebombastičnem, preobloženem, prenapetem« *slogu.* Delo je pohvalil tudi prof. Lampe, ki je to priložnost ponovno uporabil za to, da je navduševal cirilce za spise dogmatične in znanstvene vsebine.

To je bilo edino Medvedovo delo, ki je bilo, čeprav v njegovi odsotnosti, prebrano v tem šolskem letu.

Sprememba je nastala šele naslednje leto (1889/90), ko se je Medved, kot drugoletnik, preselil v semenišče.

Izmed vrste pesmi, ki jih je Medved prebral v drugem letu teološkega študija, so vredni omembe njegovi prevodi iz ruščine in pa pesem Rostamila, ki začenja poznejši cikel Sveta brata. To je prva objavljena pesem z motivom, vzetim iz življenja slovanskih apostolov Cirila in Metoda.

Res je, da Medved to leto ni pokazal takih literarnih sposobnosti, kakršne bi pričakovali od njega po tako bogatih pesniških poskusih v gimnaziji, mirno pa lahko trdimo, da je to leto društvo prenehalo z diletantskim naivnim verzificiranjem, v katerem velja za višek pesem prigodnica, pisana v stilu ljudske popevke Antona Hribarja. Čeprav je Medved ostal še neopažen in njegova pesem ni dobila izvirnejših posnemalcev, moremo njegov nastop v društvu primerjati samo še s Finžgarjevim nastopom v prozi in pa s poznejšim nastopom Izidorja Cankarja, ki je vnašal v društvo duha, močno naklonjenega modernejšim vplivom.

V novem šolskem letu ne smemo prezreti dogodka, ki se je pripetil jeseni 1889. Tedaj je poslala ljubljanska škofija svojega drugega bogoslovca na študij literatur in jezikov v rimski kolegij *Germanico Ungarico*. Za to mesto se je potezal tudi Medved, vendar je propadel proti drugemu kandidatu A. Ušeničniku. O vzrokih in prednostih, ki jih je dajalo vodstvo Ušeničniku, moremo samo ugibati. Da bi bil vzrok za Medvedovo zavrnitev samo v študiju, menda ne bo držalo, saj je bil Medved vsa leta v bogoslovju med najboljšimi slušatelji. Brez dvoma je bil prvi kandidat že določen, verjetno zaradi že takrat opaznih osebnostnih črt v značaju, in je bil Medved postavljen že pred dokončno odločitev. Če pa primerjamo ocene posameznih izkazov obeh kandidatov moremo ugotoviti, da Medvedovi samo v prvem polletju prvega letnika zaostajajo za ocenami poznejših let: V prvem polletju je imel najboljši red (*Erste mit Vorzug*) v fundamentalni teologiji in biblijski arheologiji, v splošni biblijski hermeneutiki in zgodovini evangelija pa prvi red (*Erste*

Sonja Zelenko - Rautar: Rokec

Classe). Medtem ko so v drugem polletju odpadli splošna biblijska hermeneutika, zgodovina evangelija in biblijska arheologija, je poleg fundamentalne teologije, ki je edina ostala od predmetov iz prvega polletja, Medved študiral še uvod v sv. pismo nove zaveze, uvod v sv. pismo stare zaveze in hebrejščino. Razen v hebrejščini, ki mu je bila popolnoma tuja, in v kateri je dobil samo »erste«, je dosegel v vseh drugih predmetih najboljšo oceno.

V prvem polletju drugega letnika je imel v dogmatiki najboljši red, v eksegezi evangelija pa prvega. V drugem polletju je ohranil obe oceni, v obeh novih predmetih — eksegezi pisem sv. Pavla in cerkveni umetnosti pa je dobil najboljšo oceno.

V šolskem letu 1890/91 je dobil v moralni teologiji prvi red, v cerkveni zgodovini, ki so jo tisto leto poslušali, najboljši red. Enako je bil ocenjen tudi v drugem polletju, ko se je obema predmetoma pridružila še cerkvena umetnost.

Četrty letnik je končal Medved z enakim uspehom kot drugega in tretjega: v pastoralnem pravu je dobil v prvem in drugem polletju najboljši red, enako oceno še v cerkvenem pravu, le v pedagogiki, ki je bila na programu za prvo polletje, prvi red. Vendar je v drugem polletju, ko je namesto splošno informativnih predavanj o metodi pouka poslušal katehetiko, bil ocenjen z najboljšo oceno.⁵

Da bi bil imel Medved zaradi študija težave, ki bi bile preprečevale odhod v Rim, torej ne drži. Ni pa izključeno, da je vodstvo semenišča zavrnilo prošnjo z morebitno obljubo, naj se za to mesto poteguje po mašniškem posvečenju, ali s kako drugo tolažilno motivacijo. Iz tona in vsebine ohranjenega pisma sestrični Tereziji Karolnikovi,⁶ ki je bilo pisano neposredno po tem dogodku, vidimo, da si odklonitve prošnje Medved ni preveč gnal k srcu. Saj si je še prav tako vroče želel, da bi postal duhovnik, kot ob času, ko se je odločil za ta poklic, čeprav mu je bila oblika, v kateri naj bi opravljal svoje duhovniško poslanstvo, še dokaj nejasna. — V omenjenem pismu govori o dogodkih v semenišču in o tem, kako je semenišče zavestno zapustilo pet bogoslovcev,

⁵ V Mlakarjevem zapisu se je ohranil naslednji dogodek, dovolj značilen za Medveda: Končnim skušnjam je navadno predsedoval stolni prošt dr. Klofutar, ravnatelj bogoslovnih nauk, ki se navadno ni vtikal v spraševanje. Oglašal se je le pri testamentu nove zaveze, v katerem je bil dobro podkovan. Pri taki priliki so bogoslovci, ki so v klopih čakali, kdaj pridejo na vrsto, vedno glasno hvalili njegovo učenost. — »Ko pesnik Medved pri skušnji ni vedel, kaj je ‚volumen‘, je prošt zvil list papirja, ki je ležal pred njim in mu ga pomolil.

»Also schauen Sie, to je ‚volumen‘.«

Medved se je pa hitro odrezal: »Seveda, če bi nam gospod profesor tako zastopno povedal, kaj je ‚volumen‘, kakor oni, bi pa takoj vedel.«

Janko Mlakar, Spomini, str. 237.

⁶ Ljubljana, 13. okt. 1889.

vendar pa iz vsega tega veje odločnost njega samega, vztrajati brez omahovanja na začrtani poti. Vsa Medvedova dejavnost se je poslej usmerjala v študij in v CD, v katerem si zanesljivo ni pridobil častnega naslova »duša društva« samo za delo v tretjem letu svojega članstva, temveč za celotno delo, ki ga je pokazal v obeh letih, v tretjem in četrtem letniku.

Povsem verjetno se mi zdi, da je bil tudi Medved med udi, ki so že v šolskem letu 1889/90 sprožili misel, da bi v samostojni knjižici izdali izbor leposlovnih del udov društva, zlasti še, ko je v predzgodovini nastanka PG takšno misel potrdil predsednik Steska. Medveda je namreč v tem času odlikovala izredna zrelost, po kateri se je tudi na zunaj ločil od drugih bogoslovcev, še bolj pa od udov CD.

Od prvotno preprostega, toda za osmošolca dobro podanega načrta, ki ga je vsebovalo umetniško delo, brano prvo bralno uro po vstopu v CD, se je Medvedu pogled na umetnost in umetnino jasneje izklesal. Prebiranje ruskih leposlovnih, predvsem pesniških zakladov v originalu, je delovalo na Medvedovo tvornost. Njegova pripovedna pesem teh let je pod močnim Aškerčevim vplivom, njegova zgodnja lirika pa je razmišljujoča in že kaže nekatere značilnosti kasnejšega ustvarjanja. Po izrazu je jedrnata, ima jasno in utemeljeno misel, s krepko sklepno poanto. Po obliki je gladka, neizvirna, sorodna Stritarjevi in Gregorčičevi pesmi. S svojim delom je Medved omajal vero v Antona Hribarja, čigar balade v narodnem slogu so bile cirilcem pravo odkritje. Minilo pa je leto, da se je v udih vzbudil dvom in šele v tretjem (devetem poslovnem) letu, je dobil Medved nesporna priznanja vseh članov društva. Poslej postavljajo Hribarja ob Medveda le, kadar primerjajo njuno plodovitost, nikakor ju pa ne vzporejajo glede na kakovost pesniškega izraza.

Literarna prizadevanja so utrjevala v Medvedu zavest zrelosti, kar se je na prvi pogled očitovalo v dokaj ohlapnih vezeh s kolegi. Zato ni čudno, da je v spominih sodobnikov ostal vase zaprt, tih in odmaknjen od drugih. Da pa je bil tak le za površnega opazovalca kaže tale dopisnica, polna mladostnega smisla za izvirnost in humor:⁷

»Ljuba sestrična!

»Ko prišel sem dvakrat k »Bernardu«
Prijazno sem res bil sprejet,
Ti mizo si brž pogrnila,
Gospa je pripravila jed.

⁷ Medvedovo pismo T. Karolnikovi. Poštni pečat na ovoju: Ljubljana, 13. okt. 1889.

Odrezala slastnega hleba,
Tri jajca na masti ocvrla.
Kar bilo je zlasti mi treba:
Sklenico je piva odprla.

Hvaležnost se v srci mi vnema,
Bog Vama povrni obema!

A predno to pismo odpravim,
Pozdrav izročim Ti iskrén.
In prošnjo ponižno pristavim:
Dej, speci mi — hlebček eržen!«

Tvoj udani bratranec

Anton Medved.«

Bolj kot nastopi v CD, kjer je Medved v kritiki in pesmi izražal svoja izkustva, mu je koristilo poznanstvo s pesnikom Cimpermanom, urednikom pesniškega dela LZ. Cimperman mu je dal trdnejše nauke o pesništvu, predvsem o obliki, kar mu je bilo, vsaj skrajša, v korist, kasneje pa mu je postala ta klasicistična forma v breme. — Še istega leta (1890) ga je Cimperman uvel v LZ, kjer je sodeloval do njegove smrti (1893).

Leto 1890 je bilo za Medveda sploh leto uspehov, saj je nekako v istem času, ko je izšla njegova prva pesem v LZ, začel sodelovati tudi v DS. Novi literarni dogodki so ga navdajali z občutki sreče in ponosa.

Tudi v šolskem letu 1890/91 sta bila njegovo delo in pozornost posvečena društvu, zlasti ker mu študij tudi to leto ni delal težav. V tem času je največ občeval z Debevcem, Stesko, Opeko in Benkovičem. To prijateljstvo pa je bilo že takrat najbolj iskreno z Opeko, saj ju je poleg drugega vezalo še skupno sodelovanje pri LZ. Plod njihovih razgovorov je bila prva knjižica Pomladnih glasov in pa neko gibanje udov društva po smernicah Rimskega katolika, ki pa bi ne bilo mogoče, če ne bi že imeli svojega literarnega glasila (DS) in pa če jim ne bi drobna knjižica PG I vlila samozavesti. Rečeno gibanje, ki je bilo že ob svojem začetku obsojeno na neuspeh — obsodil ga je tudi Steska ob predaji predsedstva novemu predsedniku, četrtoletniku Medvedu — kaže, da so bili celo med Medvedovimi najožjimi sodelavci taki, ki so to gibanje gledali z nezaupanjem, zlasti še, ker je bil v nevarnosti obstoj društva samega, čigar presamostojnemu delu predstojništvo ni bilo naklonjeno. Steska je nasproti vodstvu semenišča zagovarjal društvo takole: »Pravijo, čas tratite, saj znate dovolj slovenskega itd. Da so ti in podobni ugovori prazni, razvidi vsakdo. Nasprotno pa je res, da naše društvo udom zelo koristi. Učimo se

pravičnega jezika. Užalostiti nas mora, če čujemo sinove drugih narodov, govoreče v svojih jezikih. Kako jim beseda gladko teče; kako lahko izražajo svoje misli, čustva! In mi? Nam niso razmere tako ugodne v šolah, zato se moramo sami nase opirati. Kako se je treba vaditi materinščine, uče nas n. pr. slavni nemški bogoslovci, kakor Al. Stolz, Hettinger, Dölinger, ki so mnogo časa porabili, da so se priučili lepemu jeziku... Posnemajmo jih! Drugi dobiček je kritika, in sicer za onega, ki ocenjuje, katerega ocenjuje in za vse poslušalce. Treba namreč snovi dobro premisliti, obdelati; zamisliti se v načrt, izpeljavo, presoditi hitro obliko, sploh ločiti zrno od plev. In še en dobiček je, na katerega po navadi ne mislimo, ki se mi pa zdi najimenitnejši: človek spozna sam sebe, nasprotujoče mu nazore, potrpi lahko, zagovarja se lahko, kakor bi se ne sukala kritika krog njega. In to je važna korist za vse življenje, da zna človek zatajevati sam sebe, tudi če ga krivično sodijo. S svojim mirnim vedenjem premaga nasprotnika in si dobi spoštovanja. Jasno torej, da je društvo koristno.« — Drugo gibanje, razmah društva v širino, pa je Steska na kratko zavrnil, češ da je potrebno najprej jasnosti in potem resnega preudarka. Kakor je razvidno iz Zapisnika, ta misel tudi naslednje leto ni zamrla in je našla ravno v Medvedu vnetega zagovornika in posredovalca. Toda o tem več pozneje.

V šolskem letu 1890/91, in to že takoj prvo uro (3. oktobra 1890), je Medved bral pesmi iz že omenjenega ciklusa Sveta brata, na tretji seji (21. oktobra) pa pesmi Materina molitev, Potoku, Troje zrn, Primera, Ivo in Anica, Mir in Sen o smrti. Na peti seji je bral prve pesmi, ki so izhajale v DS pod skupnim naslovom Spomini s planin (v CD še z naslovom Popotni spomini), Na Sedlu in Slepec. S Spomini, ki so jih navdihnili spomini na rodno okolico, je nadaljeval še na štirinajsti seji (20. januarja 1891), ko je bral pesmi Srni, Mir in Slovo od planin. Domala vse pesmi, ki jih je bral na tretjem shodu, so danes neznane. Značilno za te pesmi je, da je Medved ohranil le tiste, ki so jih društveni kritiki povoljno ocenili, vse druge je pri poznejših presojanjih zavrgel.

Medvedovo zanimanje za dramatiko, ki je izpričano že z dramatskim prvencem gimnazijca Medveda, se je z leti še stopnjevalo.

Na osemnajstem društvenem shodu (10. marca 1891), je bral informativno študijo Drama v svetem pismu, v kateri zavrača že obstoječa dognanja, nasproti njim pa postavlja glede Jobove knjige svojo trditev, da je delo oblikovno najboljši pesniški proizvod starega zakona. Pri podrobnejši analizi del je presojal svetopisemsko dramo (oblikovno jo je prišteval k dramatski poeziji) ter jo tudi delil, pod vplivom klasikov. Resneje se je zamislil ob branju Schillerjevega Wallensteina, ki je presegal formalni šolski okvir, ter razdelil delo v proslav, tri dejanja in poslov.

Neposredno iz teh prizadevanj je zrasel prvi brani dramatizirani prizor Savel, ki ga je bral na 23. bralnem shodu (12. maja 1891). Po svojem nastanku pa ta znani poskus ni najstarejši, kajti s tem častnim naslovom se ponaša dramatizirani otroški prizor ubran v duhu celotne knjižice prvega zvezka PG, ki je nastal najbrž v jeseni 1890. leta.

Kot kritik je Medved nastopil med drugim ob Opekovi črtici Poletni večer, Japljevih Spominih na prejo ter Hribarjevih pesmih. Iz poročila o enajstem bralnem shodu (16. decembra 1890) pa izhaja, da je to leto bral tudi slovnično razpravo, v kateri je dokazoval, da so le »uže«, »pravi« in »edini« pravilne oblike.

Pomladni glasi, ki so jih že v šolskem letu 1890/91 izdali cirilci, so pravzaprav Debevčeva zamisel, ki pa prav gotovo ne bi bila izvedljiva, da ni bilo »nekaterih« zanjo vnetih udov. Prvič se je ta zamisel pojavila že v prejšnjem šolskem letu, s pripravami pa so odlašali in šele na desetem bralnem shodu 9. decembra 1890, so mogli sporočiti sklep nekaterih udov, da izdajo »knjižico, namenjeno mladini«, s čimer so hoteli počastiti tristoletnico smrti sv. Alojzija. Po tem sporočilu bi knjižica vsebovala pesmi, povesti in dramske prizore. Društvo naj bi sklep o izdaji le odobrilo, vso skrb zanjo pa bi prevzeli sotrudniki sami. O tem predlogu naj bi udje razmislili do nedelje, ko bi se zbrali vsi, ki bi pri knjižici sodelovali, da bi izvolili odbor, ki bi vodil delo, zastopal društvo pred semeniškim vodstvom in uredil vse potrebno v zvezi z izdajo. V ta odbor so izvolili tiste, ki so knjižico zasnovali — Debevca, ki je prevzel uredništvo ter Medveda in Stesko, ki sta bila odgovorna za tehnično delo pri izdaji. Odbor se je priprav takoj lotil in še istega meseca poročal o pogajanjih s tiskarno, ki naj bi knjižico tiskala, vendar s pogojem, ki so ga stavili takoj v začetku, da mora knjižica iziti še pred velikonočnimi prazniki.

Predstojništvo semenišča, ki ga je dr. F. Lampe obvestil o nameri semeniščnikov, je z nezaupanjem gledalo njihovo početje. Naposled je po večkratnih intervencijah izdajo knjižice le dovolilo, vendar pa si je pridržalo pravico, da izbere rokopise.

30. januarja 1891 so dali knjižico predstojništvu v pregled. Daljši presledek, po katerem je vodstvo rokopise vrnilo, z nasveti, kaj naj izpade in kaj naj se popravi, pa kaže, da je vodstvo rokopise namerno zadrževalo, da bi udje svojo zamisel umaknili. Šele 9. marca je bilo društvu gradivo vrnjeno. Zaradi dogovora s tiskarno so morali s predelavo pohiteti, saj so bili brez pripomb glede predelave od celotnega gradiva menda le Debevčevi prispevki.

11. marca so rokopis izročili tiskarni. Prvo korekturo sta vestno opravila Medved in Steska, ker pa za drugo korekturo ni bilo več časa, so jo opustili.

Knjižica je bila postavljena že 29. marca, dotiskana pa v razmeroma kratkem času — osemnajstih dni. Da ni bila v prodaji v predvidenem času, je bila kriva knjigoveznica, ki je do velike noči zvezala komaj deset izvodov.

PG so izšli v 2000 izvodih, od katere je prevzela v prodajo Katoliška bukvarna 1400 izvodov, 600 izvodov pa si je obdržalo društvo, v upanju, da jih razpečajo udje sami. Kljub temu, da je bila cena knjižicam nizka, broširan izvod je stal le 30 krajčarjev, in da so bile vezane samo za deset krajčarjev dražje, ter kljub ugodnemu odmevu, ki ga je bila izdaja deležna v obeh leposlovnih revijah in priporočilu učiteljstvu ter staršem, naj jo mladini kupujejo, so morali v začetku naslednjega šolskega leta (1891/92) ugotoviti, da se knjižica slabo prodaja, preuranjena želja knjižico ponatisniti (DS) pa je padla v vodo.

Kaj več o tem, kako je knjižico sprejelo predstojništvo, Zapisnik, morda z določenim namenom, ne pove. Šele naslednje leto, ko so se prepričali o iskrenih namenih CD, so se duhovi nekoliko pomirili. S to knjižico je bil led resda prebit, z nič manjšim nezaupanjem pa je bila sprejeta druga knjižica, ki so jo izdali naslednje leto.

Volitve novega predsednika so potekale to leto nekoliko drugače in morda tudi v drugačnem vzdušju kot druga leta. Medtem, ko so prejšnja leta volili novega predsednika po predlogu (kandidata je navadno imenoval predsednik), so bili to leto uporabljani, menda prvič v zgodovini CD, volilni listki. — Predsednik Steska je priporočil četrtoletnika Medveda z laskavo pohvalo in željo, da bi bil tudi prihodnje leto »steber in podpora društvu«. Na verjetni ugovor petih udov pa so se odločili za volitve; Medved je bil kljub temu z večino glasov izvoljen in je mesto predsednika tudi sprejel.

V času Medvedovega predsedovanja je društvo predvsem želelo vzbuditi zanimanje za CD pri čim večjem številu bogoslovcev. Pri tem ni bilo odločilno samostojno ustvarjanje, temveč že samo zanimanje za literaturo in društveno delovanje. Res je, da se Medvedu ni posrečilo povečati števila članstva in da to število ni preseglo števila prejšnjih let (42), posrečilo pa se mu je vzbuditi večje zanimanje, kar je dosegel z izbiro kvalitetnih del tistih avtorjev, ki so po njegovem prepričanju pokazali v ustvarjanju nadpovprečnost, s PG pa jih je hotel tesneje povezati in zlit v celoto. O tem moremo sklepati po številu izostalih članov, ki jih je, v primerjavi s skupnim številom izostankov prejšnjih let, izredno malo.

Težišče dejavnosti je to leto predvsem v prozi, kajti z odhodom Hribarja na prvo službeno mesto v Vinico in M. Opeke na študij v Rim, je izgubilo društvo, razen Medveda, najvidnejša pesniška predstavnika. Po drugi strani pa je dobilo prav nenavadno nadarjenega prozaista v mladem Finžgarju, ki ob pristopu ni bil več literarni novinec, saj je imel za seboj že leto aktivnega literarnega delovanja z dvema pomembnima deloma: Gozdarjev sin in Zaroka o polnoči.

Medvedovo delo v društvu se je to leto omejilo na organizacijo in kritiko, ki se je razvila skoraj po vsakem prebranem delu. Sam je bral bolj malo. Na

drugem bralnem shodu je bral prozni sestavek Solza današnjega dne, na petem shodu pesmi Nuna deklīci, Sonet in Na sveti večer ter na devetem shodu Beračev samogovor in Začasno.

Finžgar, ki se je takrat, razen s prozo, resno ukvarjal tudi z vezano besedo in si je že prvo bralno uro na drugem shodu pridobil splošno priznanje, da je »i za prozo i za poezijo v resnici nadarjen« (Medved), je bral v tem letu (1891/92) na drugem shodu pesem Spomini na modreca in prozo Planinska slika, na tretjem shodu pesmi Lésice in Slovo, na petem, šestem in osmem shodu povest Gozdarjev sin, na štirinajstem shodu Črtice iz življenja starega Knaflija, na dvajsetem shodu prozo Hoja na Stol in na šestindvajsetem shodu »sliko iz naroda« Pri Bencetu za pečko.

Kakšno zanimanje je bilo med udi za povest Gozdarjev sin, ki je imela za seboj čudno pot,⁸ vidimo po tem, da so jo brali na rednem shodu (manj pomembna dela so brali na izrednih shodih, na katerih udeležba vseh udov ni bila obvezna), s polnoštevilno udeležbo. Od kritik, ki so ohranjene, je najpomembnejša kritika prof. F. Lampeta, ki je, po besedah Zapisnika, priporočal, »da naj pisatelj jezik, ki je sicer res naroden, omili, ker slovstvo mora življenje oplemenititi. Rači pretirane in obrabljene stavke. Krivično je ravnanje z biričem, ki izvršuje le svojo dolžnost. Slabosti naroda ne kaže v slovstvu objavljati. Konec je narejen nekoliko po šabloni. Toda v obče je povest hvale vredna in ugodna za tisek.«

Pozneje je Finžgar delo izročil uredništvu Slovenca, kjer je bila povest tudi natisnjena (1893).

Na desetem zborovanju (1. decembra 1891) je Finžgar dopolnil še Oblakovo oceno Volčevega Kresnikovega Cirila, na enajstem zborovanju (15. decembra) pa Strojovo oceno Staretove Občne zgodovine. Kot kritik je ocenjeval na trinajstem zborovanju (26. januarja 1892) Štrukljev prozni sestavek Tratarjev dolg ter na štirinajstem (5. aprila) sliko istega Čas vse dozori.

Medtem ko nastopa Finžgar v šolskem letu 1891/92 predvsem s samostojnimi deli in v Zapisniku le malokdaj zasledimo njegovo ime v zvezi z drugimi branimi proizvodi, ne mine v naslednjem šolskem letu (1892/93) ura, da ga ne bi omenjali. Od izvirnih del bere v tem šolskem letu le dva sestavka. Tako na osmem zborovanju (6. decembra 1892) Rana smrt pa dolgo življenje in na desetem zborovanju (3. januarja 1893) Oče pojdejo v »šteto«. Predsednik Stroj

⁸ Finžgar je povest poslal MD, ki pa dela ni sprejela. — Izidorju Cankarju je pripovedoval o tem takole: »...Prvi pa je bil napisan 'Gozdarjev sin', ki sem ga sestavil v osmi šoli in ga odposlal Mohorjevi družbi. Toda tajnik mi je odgovoril dobesedno: 'Povest ni sprejeta, ne vem zakaj.' Nato sem jo nesel Zitniku, ki mi je dal 10 goldinarjev iz lastnega žepa in jo takoj drugi dan tiskal v Slovencu. Takoj nato mi je pisala Mohorjeva družba: 'Zelo nam je žal, da povesti nismo sprejeli, ker je pisana kakor nalašč za preprosto ljudstvo.'« — Izidor Cankar, Obiski, str. 24.

je v naslednjih stavkih zapisal kritiko drugoletnika Bernarda o prvem delu: »Kot posebno prednost omenja, da ozadje povesti tvorijo lepe ideje, ki bodo gotovo jako blažilno vpljivale na mladino, kateri je namenjena. Sploh hvali spis kot vsestransko dovršen, le želel bi, da bi se pisatelj ogibal v spisih za mladino manj znanih besedij in lokalizmov.« Drugi sestavek pa je ocenjeval Štrukelj.

Od vseh naštetih del je bila najbolj kritično sprejeta Črtice iz življenja starega Knaflja, ki jo je ocenjevalec Oblak popolnoma raztrgal. Kritiki se ustavljajo ob dejstvih, kar je značilno za večino ocenjevanj, ki pri delu niso bistveno važna. Ugovori ostalih članov pa so večkrat izredno kratki, ponajveč sestoječi iz ugotovitve in dopolnila, ki ga kritik ni upošteval, da je delo dobro ali pomanjkljivo. Oblakovo ocenjevanje je moralo naleteti na močan odpor, kar se vidi iz popolnoma nasprotne Strojjeve trditve. V sporu, ki je nastal, je moral posredovati predsednik Medved in končno tudi prof. Lampe, ki je podkrepil Medvedovo sodbo. Dogodek se nam je ohranil v Zapisniku takole:

»... F I N Ž G A R : Črtice iz življenja starega Knaflja. Ocenjuje O b l a k . Snov ni vredna obdelovanja, ker spada med novice kakega dnevnika. Dejanja brez zanimivosti, opisovanje mrtvo. Drugi del ni tako dober, kakor prvi. Lovrenc je moral biti zelo star ob pripovedovanju. Sem in tja so nekateri prizori dobri. Stroju se zdi kritik mnogo prestrog. Spis je povsem dober in živ. Takisto sodi M e d v e d . Snov pripravna, prizori živo slikani, jezik lep in spis je goden za družbo sv. Mohorja. Samo Lovrenc naj govori vedno v prvi osebi. G. p r o f . L a m p e tudi meni, da bi bil spis za večernice zelo pripraven, ko se opili in popravi, na kar so kritiki opozorili.«

Med napakami, ki jih je pri branju Finžgarjevih del omenjal prof. Lampe, je najznačilnejša opazka o »precvetličnem« jeziku. Ker sodi tako ostro le o Planinski sliki (III. zborovanje, 20. oktobra 1891) in o Gozdarjevem sinu (V. zborovanje), torej o skoraj zapovrstjo branih delih, menim, da sta si deli po nastanku najbližji. Z ostalimi branih deli pa je bil bolj ali manj zadovoljen.

Analiza celotnega delovanja CD kaže velike Medvedove zasluge. Medved je s splošno razgledanostjo in širokim pojmovanjem umetnosti premaknil društvo iz uležanih tečajev, saj je tičalo do tedaj še vedno v izročilu ustanoviteljev — omejeno na ozko romantično idealizirano vlogo.⁹

Medvedovo delo je bilo včasih sprejeto z nerazumevanjem, ali pa je dobivalo podporo samo v članstvu. Da pa so spoznali pozitivnost Medvedovih stremeljenj, vidimo v priznanju, ki ga je v naslednjem šolskem letu, takoj prvo

⁹ Smernice po katerih naj bi se društvo razvijalo, so črtali resnično nadarjeni literati; da je tako, primerjaj tudi naslednjo izjavo prof. Janka Mlakarja: »... Kritika je bila tako ostra, da se ji je izpostavil samo tisti, ki je predrzno vase zaupal. Jaz sem se s tem grehom pregrešil šele v tretjem letu, ko se mi ni bilo bati Finžgarja in njegovih tovarišev ...«

Spomini, stran 234.

uro izrekel o njegovem delu prof. Lampe, ki je priporočal novemu predsedniku »naj kakor prednjik njegov v prijateljskih pogovorih navdušuje posamezne ude.« (1. zborovanje 11. oktobra 1892). Ta pohvala se ni nanašala le na neko določeno Medvedovo delo, temveč je bila priznanje za vse njegovo prizadevanje v društvu. Prof. Lampe vidi rešitev društva v načinu in razmahu, kakor si je to zamišljal Medved. Primerja oba predsednika — Medveda, resničnega umetnika, v čigar zmožnosti ni dvomil — in Stroja, ki sta ga vezala z društvom ljubezen — in spoštovanje do jezika in vsega slovenskega.

Senca nezaupanja, s katerim je bila sprejeta prva knjižica PG, je tudi to leto društvu verno sledila. Prof. F. Lampe je sicer na zadnjem shodu v šolskem letu 1890/91 predlagal, naj bi izdali naslednje leto knjižico, ki bi pokazala v vezani in nevezani besedi, kaj je slovenska duhovščina v svojem dolgoletnem delovanju že storila za ljudsko prosveto — PG torej niti ne omenja. Verjetno pa je tudi sam podvomil v uspeh takega dela, zato je že prvo uro v novem šolskem letu, v pozdravnem govoru predlagal društvu drugo knjižico, katere uspeh bi bil zagotovljen. Po Lampetovem nasvetu so se odločili za prevod Scopolijeve knjige *Il combattimento spirituale*. Prevod so s priloženim Lampetovim pismom ponudili MD, če pa bi knjižica ne bila sprejeta, bi jo odkupila Katoliška bukvarna. Strah, da ne bi našli založnika je bil odveč. Že 9. februarja 1892 je Medved na shodu prebral pismo, ki ga je v imenu odbora Družbe pisal prof. Hutter, in v katerem pravi, da je odbor pripravljen prevod odkupiti, povabil pa je člane, kar je bilo nedvomno zasluga prvega zvezka PG, tudi k sodelovanju z izvirnimi prispevki za Družbo.

To vabilo ni ostalo po prvih uspehih osamljeno priznanje društvu, z njim je to leto navezalo stike tudi uredništvo dijaškega lista Vesna, ki je pravkar začel izhajati v Celju. S pismom, prispelim med 17. in 18. zborovanjem, med 26. januarjem in 9. februarjem, jih vesnani vljudno vabijo k sodelovanju ter jim na kratko nakazujejo vsebino svojega programa. Člani društva so sicer pozdravili stremljenja po zblizanju slovenskih visokošolcev, izrazili pa so pomisleke, češ ali bi tako sodelovanje mogli doseči ravno z listom. Tak list se jim je zdel v tedanjih razmerah (tu so imeli v mislih LZ, predvsem pa DS, ki je bil ustanovljen z namenom približati se dijaštvu in domu) nepotreben. Dvomili pa so tudi v to, da bi bili »mladi dijaki... zmožni takega dela«, kajti zanj bi bilo potrebno »autoritatis-poroštvo«. Čeprav društvo z Vesno ni sodelovalo, je ostalo njen naročnik; neugoden sprejem, ki ga je bila Vesna deležna v DS in LZ in nato še namig predstojništva, so bili vzroki, da so cirilci po drugi številki, na 27. zborovanju, 17. maja, list odpovedali.

Odmeve na odpoved zasledimo v Vesni šele v osmi številki, 15. avgusta, kjer pod naslovom Našim nasprotnikom na kratko poročajo, da so se »odpovedali Vesni gg. bogoslovci ljubljanskega semenišča«, kar so imeli za »posledico višje volje«.

Medtem ko je bila v začetku leta društvena glavnica, ki so jo večali s prostovoljnimi prispevki udov, vse od ustanovitve dalje še nekrita, je bilo do 11. novembra prodanih že toliko izvodov PG, da so lahko mislili na drugi zvezek. — Na tem sestanku je predlagal Medved v svojem imenu in v imenu nekaterih »drugih udov« izdajo drugega zvezka PG. Pri tem je imel v mislih Benkoviča, Volca, Finžgarja, Stroja, Štruklja, Grudna in Kromarja. Ker pa so imeli neprijetne izkušnje že s PG I, je morebitne ugovore že vnaprej izpodbil z opozorilom na željo vseh listov, da z delom nadaljujejo, krita glavnica pa naj bi bila porok, da bodo prodali vsaj toliko izvodov druge knjižice, kolikor je bilo prodanega prvega zvezka, in naposled, ta zvezek naj bi bil vzpodbuda naslednikom za nadaljnja prizadevanja.

Mesec dni kasneje (17. decembra), je Medved na dvajsetem izrednem zborovanju poročal, da so udje soglasno sklenili izdati PG II. Naslednje beležke o drugem zvezku zasledimo spet 8. marca, ko je Medved, v primerjavi s prvim zvezkom, po enomesečni zamudi, poročal, da je knjižica našla »milost v očeh g. vodje Kulovca«, vendar je bil takrat, ko je Medved o knjižici poročal, rokopis že v tiskarni, 17. maja pa tik pred izidom.

Zaradi knjižice in načrtov, ki so jih udje še imeli, so morali razširiti odbor društva od dotedanjega predsednika, ki je sam opravljal vse posle, še na tajnika, za katerega je predlagal Medved prvoletnika Oswalda, in ki je opravljal hkrati funkcijo blagajnika.

Neposredno iz teh prizadevanj društvenih udov, bržkone pa iz teženj, ki so nam že znane iz Steskove izjave na zadnjem shodu v šolskem letu 1890/91, so ustanovili, verjetno jeseni 1891, novo društvo, ki so ga tvorili aktivni udje — *Academio operosorum*. F. S. Finžgar pripoveduje o društvu takole:¹⁰ »To je bilo tajno društvo, ki se je osnovalo ob stoletnici nekdanje *Academiae operosorum*. V njem so sodelovali bogoslovci in duhovniki, duša mu je bil rajni Benkovič. — Imelo je geslo: A. O. To je pomenilo α in ω — *apage otium!* — *Apis operosa* — *avete omnes!* — ter *Academia operosorum!* Posamezni funkcionarji so imeli svoja imena, predsednik je bil Stražimir, blagajnik Branimir, tajnik Pazimir. Udje so imeli dolžnost tekom enega leta spisati daljše delo katerekoli vsebine. Če ga kdo ni napisal, je moral dokazati, da ga je pripravljal. Shajali smo se v Ljubljani, v gostilnah in zasebnih hišah. Zanimivo je, da ni nihče vedel, da je sprejet. Kak ud ga je obdelaval in pripeljal na občni zbor ter naznanil njegov pristop. V društvu so bili Benkovič, Medved, Hribar, Štrukelj, Stroj, Joža Volc in iz Rima vun Opeka in Aleš Ušeničnik.«

V svojih spominih se F. S. Finžgar, po več kot trinštiridesetih letih, spominja gornjih dogodkov in jih takole opisuje:

¹⁰ Izidor Cankar, *Obiski*, str. 23.

»Družba s tem naslovom je bila osnovana v Ljubljani 1693 in vnovič dne 5. IV. 1701 je bil prvi njen shod, ki je zbudil veliko pozornost. Leta 1718 je zaspala. Leta 1781 je vnovič oživila na slovenski podlagi. Omagala pa je že 1787.

Josip Benkovič, ki je dovršil bogoslovje 1892, je dal pobudo za ustanovitev tretje Akademije operosorum. Povabil je vse, ki smo se trudili kakorkoli s peresom, da se združimo v zvezo književnih delavcev. Jožef Benkovič je bil sam neutrudna pridnost, velik zgodovinski talent. Bil je širokega razgleda v svet. Z njegovo smrtjo 1901 smo izgubili zgodovinarja, ki bi bil mnogim kos.

Torej Akademijo je obudil on. Povedal nam je, kaj pomenijo njene začetne črke: A O: Avete omnes, Apage otium, Apis operosa. Funkcionarji so bili: Stražimir — blagajnik, Kažimir — tajnik, Pazimir — predsednik. Vse je bilo nekam skrivnostno. Vsak se je moral zavezati, da bo v enem letu izvršil kako književno delo: povest, pesem, razpravo, zgodovinski spis. Nekaj krat smo se sešli v Ljubljani, 1901 pa je mnogo vplivala Benkovičeva smrt, da smo se nekam razleteli. Vseh članov se ne spominjam več. Bili so pa: Benkovič, Stroj, Medved, Volc, Hribar, Finžgar, Opeka (tedaj že v Rimu) itd.»

Akademija je bila ustanovljena 1891, ali pomladi 1892, torej še v času Medvedovega predsedovanja. Večina takratnih cirilcev je že mrtvih, zato ni mogoče ugotoviti pobudnika zamisli o razširitvi društva v politično obarvano pisateljsko društvo. Iz navedenega odlomka iz še neobjavljenih Finžgarjevih Spominov in njegove izjave Izidorju Cankarju v Obiskih, moremo samo sklepati, da so bili pobudniki, ali vsaj somišljeniki tile starejši člani: Hribar, Opeka, Volc, Stroj, Benkovič, Medved. Med njimi pa sta imela prav posebno mesto Benkovič, poznejši predsednik Akademije — in »steber društva« Medved, ki je na proslavi desete obletnice ustanovitve CD misel ponovno sprožil. Da je Akademija stremela za uresničitvijo zamišljenega pisateljskega društva, potrjuje tudi Finžgarjeva izjava o Benkoviču, ki je »povabil vse, ki smo se trudili, kakorkoli s peresom, da se združimo v zvezo književnih delavcev,« (podčrtal E. C.) in dejstvo, da so se sestajali v Ljubljani tudi potem, ko so že službovali. Na sestankih so se razgovarjali o tem, kaj je kdo napisal in kaj pripravljala.

Zavedali pa so se, da bi društvo s tako majhnim številom članov bilo brezpomembno, zato so ga hoteli razširiti in pritegniti vanj ljudi enakega političnega prepričanja, ki so se na kakršen koli način ukvarjali s pisateljevanjem.

Razumljivo, da je Medved ob odhodu z žalostjo zapustil to društvo, saj so ga vezali nanj ne samo topli osebni spomini — tu se je odločila njegova pesniška pot in tu je dobil tudi prva vzpodbudnejša osebna priznanja. Vezalo pa ga je še nekaj — pristržno tovarištvo in prijateljski stiki z večino udov, sorodna mišljenja in pristna predanost društvu. Vmes sta bili dve leti napornega dela, ko je zmagovala le trdna volja in goreča želja povzdigniti društvo, dve leti dokazovanj in borb, ko ni šlo samo za izdajanje PG, temveč

tudi za obstoj društva samega. Vse pa je kazalo, da bo to poslej brez večjih težav izdajalo tudi resne knjige. Darovi posameznih duhovnikov, ki so ga podpirali (med njimi nekdo kar z vsoto 50 kron, ki pa je želel ostati neimenovan), so prepričevali vodstvo, da so prizadevanja udov spremljana s toplimi simpatijami in da so tudi izdaje PG potrebne. Podobno je čutil tudi prof. F. Lampe, ko je društvu ob koncu leta zaželel, da bi bili PG še boljši in jim naznanil odločitev, da bo z novim šolskim letom pregledoval knjižico sam, semeniško vodstvo pa bo cenzuro opustilo. To svoje ravnanje je skušal opravičiti s tem, da ni bil knjižici nikdar nasproten, bal pa se je le »nekaterih razmer«.

Na zadnjem shodu, ki je bil namenjen volitvam novega predsednika (A. Stroja) in Medvedovemu slovesu, so prijavljali udje svojo udeležbo za proslavo 10. obletnice ustanovitve CD.¹¹ V ta namen so izvolili še pred počitnicami odbor, ki naj bi vodil priprave in določil dnevni red zborovanja.

Od tega odbora je znan le Medved, ki je kot predsednik, pozdravil navzoče in predlagal, naj se podeli prof. Lampetu naslov častnega predsednika CD, kar je bilo z odobravanjem sprejeto.

Edini govornik na društvenem zborovanju 31. avgusta 1892, ob I. slovenskem katoliškem shodu, je bil Medved sam, ki je v daljšem govoru orisal zgodovino društva; ko pa je govoril o delu za prihodnost je stavil društvu predloge, o katerih naj bi odločilo zborovanje: kako praznovati desetletnico društvenega obstoja, kako pridobiti društvu večji ugled in kot tretji predlog — ali ne bi kazalo razširiti CD v pisateljsko društvo sploh. Razumljivo je, da sta zadnja predloga zanimala predvsem ude CD, saj sta imela ravno med njimi največ pristašev. To gibanje v društvu ni bilo novo. Prvič je že v šolskem letu 1890/91 takratni predsednik Steska odločno odklonil kakršnokoli novo obliko CD, ker se mu je zdel predlog neizdelan in premalo zrel. O tem gibanju v Zapisniku naslednjega leta ni sledi, vendar pa je vse delo društva bilo takšno, da je bilo mogoče uresničiti tudi tako zamisel. Prvi, ki je na slavnostnem zborovanju, katerega so se udeležili poleg večine takratnih članov CD tudi nekateri starejši udje (tako P. Bohinjec, V. Bernik in Mikš) in delegati mariborskih (Šlamberger in drugi), goriških in celovških bogoslovcev, predlog odklonil, je bil prof. Lampe sam. Menil je, naj se v interesu društva ne spreminja niti smeri, ker bo društvo »dobivalo vedno večjega ugleda, če se vsak ud vedno zaveda svojih dolžnostij in se vsi skupaj trudijo za vedno večjo popolnost« niti oblike pravil, kar bi bilo nujno ob rastočem pomenu društva

¹¹ Urednik Krekovih Izbranih spisov I. Dolenc navaja za datum ustanovitve 22. december 1881, ko je »semeniški duhovnik« Fr. Lampe v »posebno knjigo... napisal program društva in povabil bogoslovce vseh letnikov, naj pristopijo kot udje«. (Dr. Janez Ev. Krek, Izbrani spisi I. zvezek. Mlada leta (1865—1892), uredil Ivan Dolenc. V Ljubljani, 1923, str. 48). — Ostali podatki o CD pa so netočni in bi se lahko nekaterim trditvam oporekalo.

in samoniklejših težnjah ob bistvenem spreminjanju domačih političnih razmer, ki so posredno iskale opore tudi med udi. Za njim je spregovoril Peter Bohinjec, vzpodbujajoč cirilce naj ne prenehajo pisati tudi v pastirstvu. K tretji točki pa je predlagal, naj bi po zgledu češke Lige osnovali društvo, ki bi podpiralo predvsem politično časopisje. V debato, ki se je po tem predlogu vnela, sta posegla tudi Mikš in V. Bernik, nakar so sklenili, da prepuste odločitev Tiskovnemu društvu. Prof. Kržičič, ki je »nekaj trenutkov prišel k zborovanju z dr. Mahničem« pa so naprosili, da ta predlog priporoči pri Tiskovnem društvu.

Po pozdravnem govoru prof. Mahničiča, ki je poudarjal predvsem potrebe katoliške Cerkve in šele po tem materino besedo, so prešli k drugemu delu zborovanja, ko so posebno naglašali čim tesnejše sodelovanje s sorodnimi društvi. Praznoto, ki so jo najbolj občutili na skrajni zahodni meji Slovenije — misel je sprožil goriški delegat, podpredsednik Večernic sv. Alojzija, bogoslovec Knavs — naj bi izpolnili z osrednjim glasilom, za katerega izdajo bi moral skrbeti poseben, v ta namen izvoljen odbor v Ljubljani. Vanj bi dopisovali bogoslovci vseh štirih slovenskih učilišč (ljublanskega, mariborskega, celovškega in goriškega), česar pa niso sprejeli. Usvojili so le Strojev predlog v smislu I. slovenskega katoliškega shoda »združiti Slovence iz vseh pokrajin, kjer se čuje naša materinščina«, da bi CD ob svoji desetletnici pozvalo »v prijateljsko zvezo vsa slična društva po slovenskih semeniščih, odnosno delala na to, da se taka društva ustanove«.

Medved je jeseni 1892 odšel na svoje prvo službeno mesto v Semič ter je odslej spremljal društveno rast le s korespondenco. Najiskrenejše je bilo to dopisovanje z njegovim poznejšim najboljšim prijateljem Finžgarjem. Literarni nasveti talentu, kakršen je bil Finžgar, niso bili potrebni, toda z bogatimi življenjskimi izkušnjami, ki si jih je pridobil v službi, je hotel Medved še nadalje bogatiti prizadevanja udov ter usmerjati njihova mladostna iskanja. Mladi Finžgar se je že takoj po Medvedovem odhodu iz semenišča uveljavil v društvu kot pisatelj in kot organizator. Za to priča tudi ohranjeno vabilo na jubilejno slavnost Leona XIII., ki je bila v ljubljanskem semenišču 31. januarja 1893. Na vabilu je najavljen za uvodni govor — Proslov (2. točka) F. S. Finžgar, za predzadnjo, to je 7. točko pa so najavili njegov dramatski prizor Kdo bo rešil delavsko vprašanje? Vse to nam kaže, da si je Finžgar že takrat pridobil v društvu vodilno vlogo. Vnema in zanimanje s katerim se je lotil 7. točke programa, umetniška neposrednost in aktualnost snovi, so presegli prvotno zamišljen okvir proslave in so dali prireditvi socialno noto. V prizoru nastopajo kot nasprotujoči si osebi agent in župnik ter več delavcev. Dogajanje pa je postavil Finžgar v neki trg na Gorenjskem, bržkone Jesenice. Kot sin kmečkega obrtnika, ki je moral tudi večkrat prijeti za kako drugo delo, je nekako čutil z delavci ter pazljivo spremljal boj za njihove pravice.

ČEKAJ PODROBNOSTI K MEDVEDOVI IZDAJI GREGORČIČEVIH POEZIJ*

Emil Cesar

Bivanje v zdravilišču Pranthof pomenja mejnik v Medvedovem življenju. Saj je tedaj v njem spet zaživela tista mladostna vera v človeka, ki jo poznamo iz njegovih prvih službenih let v Semiču in Črnomlju. Medved je bil postavljen iz manjvrednostnih kompleksov v literaturi, (to je imelo posledice tudi v življenju), v enakovreden položaj z drugimi literati, kar mu je dalo nekoliko zadoščenja in priznanja. Prvo tako priznanje je gotovo izdaja prvega zbornika njegovih Poezij. Mislim da trditev, da se je govorilo o njegovih pesmih že ob povratku iz Pranthofa, ko je bil na celotedenskem obisku pri proštu Kalanu, ni pretirana, saj je misel, da bi mu moralno pomagali živela že mnogo prej, za kar imamo potrdilo tudi v odlomku Jegličevega pisma Medvedu v Pranthof: »Včeraj sem govoril z g. Kalanom in mu izrazil nujno željo, naj se Vam pri lepem in potrebnem listu 'D. i. S.' kaj primernega določi. Upam, da bode vse dobro in boste mogli delati po svojih sposobnostih, kakor tudi želite.«¹ Do takega sodelovanja sicer ni prišlo, ker bi ga to mesto bolj ali manj vezalo na Ljubljano. Ali ga je Medved sam odklonil, ali je škofijstvo spoznalo, da mesto za pravkar ozdravelega Medveda ni primerno, se ne da ugotoviti, vsekakor pa mu je bila s tem storjena veliko večja usluga. Menda je v Medvedu poleg veselja do prosvetnega dela živela edino želja po samostojni fari, za katero je imel vse pogoje — zato v pismu Finžgarju tudi tako ravnodušno beleži Jegličevo ponudbo o kaplanski službi na Breznici. Njegovo novo službeno mesto je bila Breznica, kamor je prispel 28. septembra 1905, v spremstvu prijatelja F. S. Finžgarja, potem, ko je bil dva dni pri njem v Želimlju. Da je pokrajina pod mogočnim Stolum, Vrbo, Žirovnico in bližnjim Bledom že prvi hip napravila nanj dokaj ugoden vtis, čeprav bistvenih razlik v običajih in svoj-skosti od Bohinja prebivalci niso kazali, si lahko mislimo. Skraja se je omejeval

* Simon Gregorčič, Poezije. Izdala in založila Družba sv. Mohorja v Celovcu, 1908.

¹ Odlomek se je ohranil samo v Medvedovem zapisu Finžgarju. Jegličevega pisma v zapuščini ni.

bolj na svojo kaplanijo;² na stežaj mu je bil vedno odprt gostoljubni dom župnika Potočnika, kjer je bil tudi na hrani, v poznih popoldanskih urah pa je zahajal k Finžgarjevim.

Prizadeval pa si je tudi, da bi poglobil kulturnoprosvetno delo na vasi. To lahko razberemo iz predavanja o pustu (1906) z naslovom O, predpust, ti čas presneti!, ki je prekvašeno z izvirnostjo in duhovitostjo, ta želja diha iz celotne njegove dejavnosti, od ustanovitve protialkoholnega krožka pa vse do uprizoritve veseloigre Na ogledih (8. junija 1906). V ta čas daljšega, strnjenega razmišljanja moremo uvrstiti nastajanje knjižice o alkoholizmu, o kateri je govora že v pismih Finžgarju iz Pranthofa. Podoba je, da so ga od nadaljnega protialkoholističnega boja odtrgali resnejši literarni načrti.

V intenzivnejšem delu so Medveda ovirale bolezni, zlasti težave s prebavili, ki so se z vnetjem slepiča še stopnjevale. Zato se je konec septembra ali v začetku oktobra odločil za operacijo, po osmih dneh pa je že toliko okreval, da se je mogel odzvati sestrinemu vabilu in odpotovati v Gorico.

Delo v adventu, predvsem pa slabo, kujavo vreme sta po prihodu iz Gorice vplivala na Medvedovo odločitev, da pred 24. januarjem, dnem, ko je leto za letom maševal na Žalah za pokojnima staršema, ne bo odpotoval nikamor. V zimskih mesecih je nameraval, verjetno spričo vzpodbude Tiskovnega društva, predelati drami Za pravdo in srce in Kacijanarja, ki naj bi izšli po »velikonočnih praznikih« naslednjega leta. Odtrgal se je le toliko, da je odšel na pogreb goriškega slavčka Simona Gregorčiča, 24. novembra 1906 v Gorico, kjer se je največ družil s Ks. Meškom.³

Po nevšečnostih s prebavili, se je še tesneje oprijel misli na samostojno faro. Pogostne podobne misli dajo slutiti, da je moral za to zaprositi škofijo, od koder je dobil ustno zagotovilo za prvo primernejšo izpraznjeno faro. Od tod rahel migljaj za Črnuče, kjer je bila fara po upokojitvi župnika Mekinca prosta. Podoba pa je, da ni bilo s Črnučami nič zanesljivega. Vse fare, ki jih Medved omenja v svojih pismih (Črnuče, Šenkov Turn, Želimplje), so le želje, v katere pa niti Medved sam ni mogel trdno verjeti, čeprav bi mu po toliko letih samostojna fara pripadala in čeprav ni izključeno, da se je za katero izmed navedenih potegoval. V škofijskem arhivu se je ohranila samo ena prošnja, in sicer za župnijo Kamna Gorica, od 9. julija 1907.

Ker je vse kazalo, da Medved v bližnji bodočnosti v svoji želji ne bo uspel, so sestre v skrbi zanj sprožile misel, naj bi si uredil svojo kuhinjo, kar pa je odločno odklonil. Raje kot pa da bi zapustil gostoljubno Potočnikovo hišo, se

² Pokojni prof. Janko Mlakar je pripovedoval, da je Medved imel na vratih kaplanije namesto napisa Anton Medved, podobo sv. Antona, pod njo pa podobo medveda.

³ Takoj po pogrebu je Meško pisal Govekarju o Medvedu med drugim tudi tole: »... V Gorici sva bila skupaj. Gčne preparantke so nama napravile malo ovacij. Škoda, da niste bili!...«

je pomudil celo pri načrtu na začasni pokoj, čeprav mu je bila drugače že sama misel na upokojitev zoprna. Tolažil se je s tem, da mu s popolnim ozdravljenjem ne bo treba storiti ne prvega, ne drugega. Najtesneje se je oklepal misli na premestitev v Želimlje, čeprav tudi drugih ni popolnoma zametaval. Ob nameravani Finžgarjevi premestitvi je sklenil prositi za Želimlje. Po vseh zagotovilih patronata in škofije je bil trdno prepričan, da bo župnijo dobil: »Farovž je ves prenovljen in lepo stanovanje. Zgoraj 4 sobe, spodaj hišterna s sosednjo kamrico. Telefon speljan po celi hiši. Cerkev nova in z vsem preskrbljena. Šola — enorazrednica nova... Dohodkov bi imel 2000 K. nekaj bi zaslužil s peresom, ker je dela zelo malo... Finžgar mi toplo priporoča... Tu ni zdaj nobene ovire — samo če bom zdrav.«⁴

In to vzdušje, polno optimizma, ugibanj in pričakovanj je značilno za Medvedovo živahno slovstveno delovanje. Vsebuje nekaj prav dragocenih literarno osebnostnih drobcev, ki jih lahko podrobneje spoznamo ob preučevanju njegove korespondence.

Brez posebnih poglobljanj moremo ugotoviti, da je bil Medvedov osebni pogled, kljub svetovnemu nazoru, ki mu ga je narekoval poklic, v skladu z demokratičnim naziranjem in vrednotenjem ne le umetnine, temveč tudi splošnega presojanja življenja. Zato se berejo njegove izjave, kot da bi bile pisane za današnji čas, so pa še dokaz razdalje, ki ga je ločila od takratnega stanovskega mišljenja.

Poleg pesmi, ki jih je pisatelj pošiljal DS in tragedije Za pravdo in srce, katere izdaja se je zavlekla zaradi priprav za volitve in popravila tiskarne, je pripravljala za MD izdajo Gregorčičevih pesmi z uvodom in življenjepisom, ki je bila po Medvedovi lastni izjavi, v začetku junija dotiskana.

Kljub izredno močni volji in skrbni dieti se mu je zdravje slabšalo, vsa resna prizadevanja v službi pa so ostala brez sadov. Takšnega je dobil škof Jeglič ob kanonični vizitaciji.⁵ Vse kaže, da mu je Jeglič ob tej priložnosti zaradi zdravja izrazil pomisleke o samostojni fari, sploh pa mu je nasvetoval, naj bi vsaj toliko časa, dokler ne bi popolnoma ozdravel, živel v začasnem pokoji. Da je Medved ta nasvet sprejel z odporom, je razumljivo, zlasti še ko je v precenjevanju svojih moči trdno upal, da bo z voljo in skrbno nego ozdravel. Na ponovni Jegličev predlog, naj zaprosi za pokoj, je Medved tri dni nato (6. avgusta) vložil pri ordinariatu prošnjo za upokojitev, za bivališče med začasnim pokojem pa si je izbral Vrhpolje, kraj v bližini rojstnega Kamnika. Ker pa je šel v pokoj preden je prišla rešitev prošnje z Dunaja, je bil nekoliko v skrbeh zaradi pokojnine. V pismu sestri Mariji⁶ je sicer pisal, da bo njegova polletna pokojnina 1000 K, kar je razbral iz pogovora s škofom na ljubljanski

⁴ Medvedovo pismo sestri Mariji, 2. jun. 1907.

⁵ Dnevnik škofa Jegliča, 28. jul. 1907.

⁶ Vrhpolje, 14. sept. 1907.

J. Romih: Peter Bohinjec, Anton Medved, F. S. Finžgar, Ks. Meško (karikatura)

postaji ob povratku iz Voloska, ko mu je škof »dvakrat ognjeno povdarjal«, da naj stoji v pokoj »samo v primeru, če dobi 2000 K.«. Iz kasnejšega pisma Finžgarju⁷ pa vidimo, da se je rešitev zavlekla še v zadnjo polovico oktobra. Iz tega hudega položaja ga je rešil odbor MD, ki mu je poslal na račun Gregorčičevih poezij 300 kron.

Da si je z izdajo naložil težko delo — po eni strani obveznosti do odbor-
nikov Družbe, ki so imeli pomisleke že ob sami omembi Mahničevega imena,
po drugi strani pa ravno zaradi tega upravičeno bojazen častilcev Gregorčičevih
pesmi, si lahko mislimo. Vse preblizu je bil še čas Mahničevih vehementnih
napadov, ki so vnesli precejšnjo zmedo in omahovanje v vrste duhovnikov.

Medved je bil menda glede načina izdaje z odborom istih misli, stavil je
edini pogoj, ki je temeljil v globokem spoštovanju do Gregorčiča človeka, da
namreč urejanja sploh ne prevzame, ako ne dobi kot urednik pri izbiri snovi
prostih rok, s čimer sta se tajnik in blagajnik Družbe, ki sta ga s tem namenom
obiskala na Breznici, strinjala.

Skrb za resnično Gregorčičevo pesniško podobo in pa govornice, ki so se
že širile v zvezi z izdajo, so bile menda vzrok, da se je Gruntar, vendar ne
brez Vrhovnikove vednosti, oprijel misli, Družbo prehiteti. Zbirko je ponudil
Kleinmayrju, ki je založbo tudi sprejel, in se pogodil z njim za 800 kron,
pozneje, poučen iz dnevnega časopisja pa jo je odklonil z motivacijo, da
pripravlja podobno izdajo MD.

Šele po tem neuspehu se je odločil Gruntar v imenu Gregorčičevih častilcev
za pismo, da opozori Medveda na odgovornost, ki jo je prevzel z urejanjem
pred slovensko javnostjo:

»Velečastiti gospod!

Kot urednik Gregorčičevih izbranih pesmic za Mohorjevo
družbo ste prevzeli važno nalogo. Zbirka pesmi mora pokazati
Gregorčiča kot pesnika v markantni luči. Nikdar ne gre posameznih
pesmi, ki jih je tedanja kritika zavrgla ali pa jim hotela vsiliti
docela drug značaj in tendenco kakor jo je pesnik pred očmi imel,
izločiti iz zbirke. Prvi zvezek ima največ biserov in nič ni narav-
nejega kakor da sežete v prvi vrsti po pesniških umotvorih iz tega
zvezka oziraje se samo na pesniško idejo in oblikovno vrednost in
na prav nobeno osebo. — To se mi zdi vredno in potrebno povdarjati
ravno sedaj, ko skušajo različni časnikarski glasovi vplivati na
urednika.

Prepričan sem, da boste Vi, ki ste sami pesnik, zadeli pravo in
nam nudili z zbirko Gregorčičevih pesmi vseskozi zanimivo knjigo,

⁷ Kamnik, 21. okt. 1907.

da bo vsak, kdor jo bo čital spoznal pesniku 'glavo in srce' in da si v tem oziru ne boste pustili vplivati od nobene strani niti ne od odbora sv. Mohorja.

Odličnim spoštovanjem

Ig. Gruntar

V Ribnici, dne 3. prosinca 1908.⁸

Da so bili ti pomisleki zastran Medveda samega odveč in krivični, kaže naslednje pismo Vrhovniku, do katerega se je obrnil s prošnjo za neki rokopis Gregorčičeve pesmi, od katere si je zapomnil le zadnja verza. Dolgoletnemu Gregorčičevemu prijatelju je razložil svoje načelno stališče do izbora, menda pod vplivom citiranega Gruntarjevega pisma, ki ga je istega dne dobil.⁹

»Dragi prijatelj!

Bodi tako dober in pošlji mi ono pesem, ki Ti jo je posvetil Gregorčič in se konča z verzi:

Ostani vedno vrl duhovnik,
ostani vedno zvest Slovan!

Iskal sem jo in nikjer našel. Rad bi jo uvrstil v zbirko med posvetitve dragim pesnikovim možem. Družba Mohorjeva mi je ravnokar poslala v korekturo prvo polo poezij. Knjiga bo krasna in tudi ilustracije vredne velikega poeta. V zbirko sem sprejel iz prvega zvezka pr a v vse, iz drugega s k o r o vse pesnitve, iz tretjega kakih 8 pesmi in nazadnje odlomek iz Joba. Pri izbiranju me je vodilo strogo estetsko načelo in noben drugi ozir. Odbor se ni nič upiral, ko sem se odločno izjavil, da prireditve sploh ne prevzamem, ako mi ne dade povsem proste roke. Upam torej, da ne pridem z nobenim Gregorčičevim ljubljencem v konflikt.

V kratkem dovršim Kacijanarja za oder, a se bojim cenzure. Zdravje se mi vidno vrača. Tukaj zunaj mesta samotarim in še precej delam. Bog Ti daj srečno Novoletu in krepkega zdravja!

Tvoj udani

A. Medved.«

Medvedov odgovor Gruntarju, napisan istega dne, po prejemu njegovega pisma pa kaže, kakšen pomen je pismu pripisoval. Njegov odgovor vsebuje iste misli kot pismo Vrhovniku, sicer z omiljenim osebnim tonom, vendar popolnoma pomirjajoče:

⁸ Gruntarjevo pismo Medvedu, NUK, ms 633, št. 26.

⁹ Medvedovo pismo Vrhovniku, Kamnik, 5. jan. 1908.

»Velecenjeni gospod!

Glede zbirke Gregorčičevih poezij, katero izda Družba sv. Mohorja, se ne bojte!

Iz I. zv. sem sprejel prav vse, iz II. zv. skoro vse pesnitve in iz III. kakih osem, nazadnje odlomek iz Joba. Vodilo me je pri zbiranju in izbiranju samo estetsko načelo in nič drugih ozirov. Odbor se ni upiral, nerodno se jim samo zdi, da omenjam Mahniča; a jaz se v življenjepisu ne spuščam v polemiko, temveč navajam le dejstva, ki jih ni bilo moči izpustiti brez škode za celotno podobo pesnikovega življenja.

Knjiga bo krasna v vsakem oziru. Tudi ilustracije so povsem dostojne velikega genija.

Z odličnim spoštovanjem

Udani

A. Medved.¹⁰

Odgovor pa, kljub svoji jasnosti in objektivnemu presojanju pesniških vrednot, ki s svojo prepričljivostjo ni dopuščal dvomov, temveč neizpodbitna dejstva, Gruntarja ni prepričal, kar kažejo tudi nadaljnji dogodki.

Vrhovnik mu je menda z obratno pošto poslal želeno pesem, toda zakaj je pozneje Medved svojo namero opustil in ravnal drugače kot je prvotno nameraval, ni znano. Obstajali bi pač samo še domnevi: ali Vrhovnik pesmi ni mogel poslati ali pa mu ni niti odpisal, kar se mi ne zdi verjetno. Oba navedena Medvedova odgovora sta temeljila na brezniškem dogovoru s tajnikom Podgorcem in blagajnikom Družbe konec maja 1907. leta. Vse pa kaže, da je Medved tudi sam začel dvomiti v zagotovila dana pred meseci, zlasti ker ni imel ves ta čas z odborom nikakih stikov in je tudi sam slutil, da se je stališče odbora medtem oddaljilo od danih obljub. Povsem umirjujoči ton omenjenih pisem Vrhovniku in Gruntarju dokazuje, da Družbinega vznemirljivega pisma, s prvim odmevom o izdaji iz vrst udov, še ni poznal. Po mirnosti Medvedovega odgovora bi sklepali, da je dospelo to pismo šele 6. januarja, naslednjega dne pa je v povsem stvarnem odgovoru Družbi, pomisleke izpodbil. Namigovanja in pomisleke odbora, da bodo s tako posvetnim izborom odbili nekatere (beseda je v pismu podčrtana, kar kaže neprikrito ost) duhovnike, ki utegnejo »nekoliko pogodrnjati«, vendar nasprotniki Družbe s tem ne bodo postali, je odločno in tehtno zavrnil. Ugotovil je, da bi nasprotno, taka izdaja pritegnila krog posvetne inteligence, kar bi bilo Družbi le v korist, zlasti ko so se vezi med njo in Družbo jele »nekoliko krhati«. Kopčal je z opazko, da je prejel

¹⁰ NUK, ms 630, št. 11.

»nekaj pisem«,¹¹ naj se ne dá vplivati od Družbinega odbora, na kar je pomirljivo odgovoril, da se le-ta ni upiral njegovim »predlogom Gregorčičevih poezij«, kar bi lahko razumeli kot dano besedo ožjemu krogu javnosti, ki se nikakor ne sme prelomiti.

Kljub temu, da je pri Bambergu ponatis prvega zvezka Poezij propadel, Gruntar ni odstopil od svoje prvotne namere. Kot že prej Gregorčič, je hotel zdaj tudi on pomagati Šolskemu domu, samo da je to pot poskušal srečo pri odboru MD. Po njegovi zamisli naj bi se Šolski dom pogodil z Družbo, da bi le-ta izdala Gregorčičev življenjepis in vse pesmi prvega zbornika v posebni knjigi »na lepem papirju«, s čimer bi bilo ustrezno ljubiteljem Gregorčičeve pesmi, ki bi dobili tako vse štiri zvezke. Poezije bi izšle v 1.500 izvodih, Medvedu pa naj bi bil izplačan honorar za urejanje. Šolski dom bi plačal le papir.

Temu informativnemu Gruntarjevemu pismu Vrhovniku, iz katerega posnemam omenjene podatke, je priložil še pismo z željo, da ga Vrhovnik izroči uredništvu SN. Pismo je bilo napisano z namenom, da bi uredništvo zvedelo, »kako stvari stoje«, s prošnjo, da bi ostalo ime pisca pred javnostjo skrito. Da je Vrhovnik pismo izročil, priča dva dni kasnejša objava Gruntarjevega poročila v SN (SN, 9. januarja 1908, št. 6, stran 2). Po informativnih besedah je bilo pismo napisano z namenom, da pomiri »z raznih strani« izrečeno »bojazen, da bodo pri redigiranju pesmi, ki se imajo sprejeti v to zbirko, merodajni kakšni ozkosrčni oziri«. — »Po dobljenih informacijah,« ki pa so zgolj, vsaj v prvem delu notice, navedbe, če ne celo prepisi Medvedovega pisma Gruntarju, ta bojazen ni utemeljena. Odbor MD »je namreč dal uredniku zbirke, pesniku A. Medvedu, popolno svobodo pri izbiranju pesmi za knjigo, za urednika pa je bilo, kakor smo poučeni iz zanesljivega vira, merodajno pri zbiranju zgolj estetsko načelo.« — V resnici pa je hotel Gruntar s priobčitvijo notice prisiliti založbo, da delo izda brez sprememb, zlasti še, ko je bila tako informirana in pomirjena nezaupljiva javnost. — Hkrati s tem je Gruntar objavil v notici še nekatere podrobnosti v zvezi z izdajo.

Vse kaže, da je prišlo med odborom Šolskega doma in Gruntarjem do večkratne izmenjave mnenj, pri čemer je odbor Šolskega doma nastopal z upravičenimi pomisleki. Misel, da je Šolski dom stopil pismeno s takim predlogom v stik z MD, skoraj ni verjetna. Zaman bi iskali sledi v drugi korespondenci v zvezi s Poezijami v obeh smereh, tako MD — Medvedu, še manj pa v pismih Medveda — Družbi, čeprav ni verjetno, da bi o tako važnih predlogih molčal. — Gruntarjev načrt je že ob sami zamisli propadel.

Zgoraj objavljeni Medvedovi povsem odkritosrčni izjavi — do laika Gruntarja je sicer udržana, do stanovskega tovariša Vrhovnika pa tempera-

¹¹ V mislih je imel Gruntarjevo in morda tudi Vrhovnikovo pismo; kaj več bi v doslej znani korespondenci zaman iskali.

mentnejša — potrjujeta domnevo, da Medved takrat Družbinih pomislekov ni poznal. Bržkone tičijo vzroki za odborovo omahovanje med prvotnim sklepom in spremembo v miselnosti, kaj poreče klerikalno vodstvo v Ljubljani. Le tako bi se razumelo tudi Podgorčevo ravnanje, da je iskal nasveta pri škofu Jegliču, zlasti potem, ko je zaman iskal opore za kompromisno rešitev pri Medvedu, ki je tako izdajo odločno odsvetoval. Tu je umestno vprašanje, kako je sploh moglo priti do izbora Gregorčičevih pesmi, saj so bili še živo v spominu ostro pisani Mahničevi Dvanajsti večeri, ki so jih z molkom in simpatijami sprejeli kot klasično merilo idealističnega presojanja umetnosti. S pismom, v katerem je Podgorc obrazložil Družbin namen, je poslal Jegliču polo natisnjenih Gregorčičevih pesmi z vprašanjem, kakšna je njegova sodba o pesmi *Izgubljeni cvet*, ki je »močno pohujšljiva«. — Jegličev odgovor o pesmi je bil pomirljiv, češ da je poučna; branje ostalih pesmi pa ga je prepričalo, da je Družbin sklep, izdati izbor Gregorčičevih pesmi, ponesrečen. Pomisleke je izrazil o pesmih *V celici*, *Tri lipe*, *Moč ljubezni*, Njega ni in *Svarilo* ter končal z opazko: »Šuma in razdraženosti bo veliko.« Iz ohranjenega zapisa v Jegličevem dnevniku, sredi skrbno pisanih domačih političnih dogodkov in snovanj za utrditev položaja konservativne stranke, vidimo, da se za zamisel ni ogreval in da jo je že v osnovi zavračal. Kaže pa še nekaj — da si izdaje niso zamislili v Ljubljani. — Brezuspešna prizadevanja, da bi sami našli tako rešitev, ki bi na eni strani ne prelomila vsiljene obljube javnosti, na drugi strani pa bi upoštevala Jegličevo pismo, zaradi katerega bi morali črtati vsako količjak pomisleke vzbujajočo pesem, so vzroki, da so s pomisleki seznanili tudi Medveda. To Jegličevo pismo moremo razumeti kot opomin. Rešitve, ki bi pomirljivo vplivala na obe strani, pa Jeglič niti sam ni poznal.

Tajnik Družbe je Medvedu poslal pismo z Jegličevimi pomisleki ter osnutek rešitve — dvojno izdajo, kakor si jo je zamišljal Družbin odbor, ki bi šla seveda na škodo izbora. Ton, v katerem je Medved na pismo odgovoril dá slutiti, da je bil odgovor napisan še istega dne po prejemu tajnikovega pisma, v njem pa je odločno odklanjal vsako kompromisno rešitev. Pismo se v celoti glasi:¹²

»Velecenjeni gospod tajnik!

Slutil sem nekaj takega, ko sem se okanil kočljivega dela. Ljubljanski škof (zakaj ne krški?) nas je správil s svojim listom v nemalo zagato. Za enkrat ne kaže drugega nego resignirati in obtičimo ob njegovih besedah: pa kaj sedaj javkati, ko je prepozno! V resnici je prepozno. Dvojno izdajo jaz odločno odsvetujem; zakaj vsi udje bi gotovo želeli popolne izdaje in tisti, katerim bi se

¹² Kamnik, 23. jan. 1908. NUK, ms 800, št. 5.

dostavila nepopolna, bili bi ravno s tem opozorjeni na prepovedane pesmi in tudi upravičeno užaljeni. Kaj bi si s tem pomagali?

Šumu in razdraženosti ne uideмо niti s popolno niti s krnjavo izdajo; — vprašanje je samo na kateri strani bi ta šum Družbi več škodoval. Kaj pa s tistimi, ki so z udnino vred tudi že plačali oplatnino in čakajo popolne izdaje, take namreč, kakršna je bila naznanjena (ne vem od koga) v Slov. Narodu pred 14 dnevi? Morda tudi v Soči ali kje drugje. In moj predgovor? Oprostite mi naslednjo izjavo! Če Družba glede Gregorčičeve zbirke ukrene kako novo pot, lahko popolnoma opusti moj predgovor in življenjepis, toda preminjati ali okrajševati ga ne dovolim. Če so stoteri ugledni udje — lajiki toliko let potrpeли z Molitveniki, dasi so glasno ugovarjali zoper nje, zakaj ne bi častiti gospodje duhovniki e n k r a t potrpeли z nekoliko posvetno knjigo. In šuma in razdraženosti zaradi popolne izdaje se je bati edino le od duhovnikov, da ga zaneso tudi med naročnike. Dotaknem naj se še, neumestnih pesmi. Škof piše: Izgubljeni cvet ima lep nauk in vzbuja strah pred padcem. Tudi 'V celici' ima živo potreben nauk: D'rum prüfe, wer sich ewig bindet in vzbuja strah pred lahkomiselnim vstopom v samostane. Tri lipe smo petošolci v kn. škof. Alojzijeвиšči deklamovali in nihče ni mislil na pohujšanje. N j e g a n i se vsaj za zvanjsko lahko izpusti, ker jo znajo dekleta in fantje od 14 leta naprej skoro vsi na pamet. Moč ljubezni — kaj pravi Salomon: fortis sicut infernum dilutas, aquae multae non obrucut... Svarilo je dovtipna ironija na svetohlinstvo. Vendar pustim apologijo! Gotovo sem nasproten vsakemu delu, ki bi res ljudstvo pohujševalo, ali glede tega, kaj pohujšuje in potov, po katerih pohujšanje preprečuj, grem narazen z marsikom in marsikdaj. Ali sem prelaksen? Kdo to določi? Storitе torej kakor hočete! Ako najdete modus, s katerim ustrezete na levo in desno, slava vam! Jaz si ga pri izdaji Gregorčičevih poezij ne upam. Povedal sem in mislim, da nisem nikogar žalil ...»

Gornji dogodki so Medveda prepričali, da je potreben izdaji predgovor. Za bralca, ki ni pazljivo spremljal časnikov, je le-ta pisan v nekoliko nerazumljivem tonu, saj nadaljuje Medved tam, kjer je v korespondenci končal. Da je tako, sklepam tudi po prvih dveh stavkih predgovora, saj tisti, ki »ta predgovor prezre, ali uzre in ne prebere, naj ne misli, da je Bog ve kaj zamudil,

ali si prikrajšal užitek te knjige». ¹³ — Medvedovo stališče do izdaje je ostalo v glavnem nespremenjeno, še najbližje zamisli založbe, medtem ko se je pred morebitnimi pomisleki častilcev Gregorčičevih pesmi zavaroval z »jedrnatim uvodom«:

»Raztrgane sem ude zbral
ne vseh, a kdor pregleda te,
spozna mi glavo in srce...«

Drugim, »malim dušicam«, kakor jih je sam imenoval, ki so ga spravljali v veliko večjo zadrego, ko je odločal, »katere pesmi naj sprejme, katere ne«, ki so jim bile Gregorčičeve pesmi preposvetne, je odgovoril z Goethejevim citatom: »Kdor mnogo prinese, marsikomu kaj prinese.« Širokim krogom bralcev, ki jim je bila knjiga namenjena, morda tudi tistim, ki jim je bila Gregorčičeva pesem preposvetna pa svetuje, naj se na težjih mestih drže zlatega Gregorčičevega »gesla glede razlage:

Čim naravneje
tem verjetneje,
tem prijetneje,
tem veljavneje!«

In končuje svoj ožji predgovor: »V svesti sem si, da ko bi še tako pridno in previdno razbiral, prebiral, odbiral in izbiral, vendar še pride kdo in mi oponese, zakaj nisem te pesmi, ki je lepa, priobčil in one medlejše izpustil. Takim očitkom seveda ne morem drugega odgovoriti, kakor staro resnico. Okusi so in bodo različni, dokler bo svet stal, in vsem kmalu ni mogoče tako hitro ustreči.« ¹⁴

V tej neenaki borbi, kjer je bil na eni strani visoki kler in pod pritiskom tega tudi odbor MD, na drugi pa Medved ter vsi, ki so si želeli neizkrivljene pesniške podobe, je naposled zmagal Medved. Delo je pozneje izšlo v glavnem v izboru, kakršnega si je zamišljal. Vdal se je le toliko, da so iz prvotno zamišljene zbirke črtali dve pesmi, ker se mu je zdelo, da celotni izbor s tem bistveno ne izgubi na vrednosti, pač pa bi njegovo vztrajanje pri prvotni zamisli pokopalo njegovo, več kot enoletno, naporno delo. Iz izgubljenega tajnikovega odgovora, menda na gornje pismo, je Medved spoznal, da je založba ovrgla pomisleke, stavila pa predlog, da se iz zbirke črtajo pesmi V celici in Moč ljubezni, na kar je Medved z obratno pošto privolil, sporočil pa, naj se v uvodu črtata besedi »brez izjeme«, na mesto njiju pa vstavi »razen dveh«, s pripombo, »če bo kaj zahrumelo, pa odgovorimo potlej«. — Knjiga je bila po 20. juniju 1908, dotiskana.

¹³ Medvedova izdaja Gregorčičevih Poezij (MGP) str. 5.

¹⁴ MGP str. 7.

JERICA PODBOJEVA IN PREŠEREN

Emil Cesar

V besednem delu Prešernovega albuma so pod poglavjem »Kraji (listine) sodobniki«, na strani 274 v prvi koloni med drugim tudi podatki o Jerici Podbojevi: »Podboj Jerica p. Moline, 5. zak. otrok Jakoba in Metke P., 1824 15. III. — ok. 1864 (ali nekje pri Mariboru ali v Gradcu)...« Da bi te podatke dokončno dopolnili, objavljam po rodbinskem izročilu naslednjo izjavo tovarišice Milice Glušičeve, velike ljubiteljice Prešernovih pesmi, ki zasluži pozornost vsaj v tistem delu, kjer govori o Jeričini smrti, kjer se izpoved popolnoma ujema z ohranjenimi dokumenti. Ne smemo pa zametavati tudi drugih izjav in jih lahko imamo za dokaz več k vsemu tistemu, kar se omenja v zvezi s Prešernom in Jerico:

»Naša hiša na Šutni je bila last W. Molineja, tovarnarja iz Ljubljane. Oče moje mame Franc Prohinar je bil pri Molineju v službi ter jih je vse osebno poznal. Iz ljubljanske predilnice se je platno pripeljalo sem ter se tukaj pralo, belilo ter 'mungalo'. Od takrat so še ostali kotli ter sušilnica, ki je še tudi dobro ohranjena. Na hiši je še velik monogram W. M. — Williama Molineja... Podbojeva Jerica je iskreno in vroče ljubila Prešerna ter že takrat tiho trpela, ko je Prešeren oboževal Julijo ter imel razmerje z Ano Jelovškovo. Ta tiha odpoved ji je bila največje trpljenje. Ker ji je mati branila Prešerna, neprestano pa vsiljevala bogatega Davida Molineja, je naposled klonila ter se z njim poročila 25. 7. 1843 pri frančiškanih v Ljubljani. Zakon z Davidom Molinejem ni bil srečen, ker je Jerica še vedno tiho ljubila Prešerna. Življenje ji je bilo ena sama velika žrtev. Z možem je imela dve hčerki, Izabelo in Gertrudo. Mamin oče mi je pripovedoval, da je imela vedno solze v očeh ter da se je umaknila z otroki na travnik, kadar je mož prišel iz Ljubljane. Kmalu je zbolela — bila je bolna na pljučih. Hodila je tri leta na zdravljenje v našo hišo. Njene sobe so ohranjene še sedaj in vrata, ki jih je dala sama zazidati, tako da je imela samo en vhod, so še vidna. Z možem je živela v Gorici Pittonigasse 611. Za tri poletja je prišla v Kamnik na zdravljenje ter je s svojo sestro, Beti Kögel, obiskala že bolnega Prešerna v Kranju. To je bilo menda l. 1848. Takrat je bila že sama bolna ter se je večkrat izrazila, da ako umrje hoče biti pokopana v Kamniku — blizu Prešerna in ne v Gorici.

Po maminem pripovedovanju je Jerica umrla v Gorici Pittonigasse 611 ter je bila prepeljana v Kamnik, kjer je ležala 2 dni v stanovanju v naši hiši. Pokopana je na Žalah. — Pokopal jo je takratni kaplan Blasius Mervitz. Imam še njeno luč, leščerbo in knjigo.¹ Po njeni smrti je hodil mož, ki jo je blazno ljubil vse življenje, vsako soboto s kočijo iz Ljubljane na grob ter se vračal z njega v poznih jutranjih urah. Večkrat sta se pogovarjala z očetom moje mame o pokojnici. Zadnje leto je Moline večkrat pravil, da se čuti bolnega in da se bo preselil iz Ljubljane. Ko je bil zadnjikrat v Kamniku, je bil vso noč na Jeričinem grobu ter je izročil očetu moje mame krasen prstan v znak hvaležnosti. Rekel je: „G. Prohinar, to vam dajem v spomin na svojo dobro in drago ženo ter name. Wissen Sie, Herr Prohinar, meine Frau hat mich nie geliebt.“

Postavil ji je nagrobno ploščo, pritrjeno na zid, ki je bil pri razširitvi pokopališča podrt: Hier ruhet Gertrude Molline, geb. Podboj. * 15. 3. 1824, † 9. 1. 1851. Sie war von Gott und guten Menschen geliebt. Ihr Andenken bleibt für uns ein Segen. — Te prekrasne besede so bile tudi napisane. To sem napisala po pripovedovanju mame, ki je bila zbirateljica prešernian za pokojnega Toma Zupana, prelata na Okroglem...«

Podatki v kamniški mrliški knjigi: 12. I. 1851 auf dem Eisenbahn war die bis Stein geführt. 15. I. 1851 begraben in Sallenberg, wohnhaft in Görz Pittonigasse 611, Frau Gertrud Mollini (pravilno e), Ehegattin des Herren David Mollini, Fabrichsbesitzer, 26. Jahre alt Lungensucht, versehen cooperatör Blas. Mervitz.

¹ Po izjavi lastnice in po natančnejšem pregledu knjižnice — molitvenika bi sodil, da je knjižica drugega izvora in je po drugi poti prišla v rodbinsko last. Ker je bila shranjena z drugimi Jeričinimi predmeti, jo je družinsko izročilo pripisovalo istemu izvoru.

KOMUNI KAMNIK

Alfred Janko

Nenehno razvijanje našega družbenega življenja v smeri demokratizacije in razširjanja samoupravljanja po delovnih ljudeh, nam je naložilo potrebo, da formiramo komune — občine, ki bodo kot družbeno-ekonomske samoupravne enote sposobne, da prevzamejo znatno večje naloge v reševanju vseh družbenih vprašanj, ki so v prid skupnosti. Te družbeno-ekonomske samoupravne enote se bodo nujno razvile v osnovne celice našega socialističnega družbenega reda.

Osnovna celica je lahko samo občina, ne današnja, temveč občina z večjim teritorialnim področjem, z večjimi pristojnostmi in z večjo gospodarsko močjo. Tov. Kardelj pravi, da mora postati taka občina ekonomsko-socialni organizem, to je organ, skozi katerega se prepletajo interesi socialistične skupnosti z interesi posameznih državljanov oziroma neposrednih proizvajalcev. Taka občina mora biti nosilec vseh pravic in obvez nasproti posamezniku kakor tudi nasproti gospodarskim organizacijam in drugim oblikam neposrednega združevanja proizvajalcev.

Značilno za to občino bo tudi to, da bodo njeni prebivalci v še večji meri neposredno sodelovali na vseh področjih družbenega življenja, v gospodarstvu, prosveti, zdravstvu, prav posebno pa še v ljudski oblasti, ki se bo z novo upravno razdelitvijo ljudem še bolj približala.

Temelje taki občini polagamo tudi v Kamniku. Področje dosedanje mestne občine Kamnik predstavlja skupno z okoliškimi občinami Komendo, Kamniško Bistrico, Tuh. Srednjo vasjo, Tuhinjem in Motnikom gospodarsko, komunalno, socialno in prosvetno enoto. To področje ne dopušča več današnje razcepljenosti na več manjših administrativno-teritorialnih enot, ki so danes pravzaprav umetno ločene od svojega gospodarskega središča, h kateremu že skozi stoletja še prav posebno pa po osvoboditvi iz dneva v dan bolj težijo.

Po osvoboditvi se je gospodarsko središče tega ozemlja — mesto Kamnik — gospodarsko zelo okrepilo, tako da je postalo močan center z lepo razvito gospodarsko dejavnostjo. V Kamniku se je v zadnjih desetih letih lepo razvila industrija, iz majhnih obrtnih delavnic je zraslo nekaj velikih obrtnih podjetij, trgovina je dobro organizirana, močna je tudi gostinska mreža. Vse to ima za posledico zaposlitev vseh delavoljnih ljudi iz mesta ter iz bližnje in daljne

okolice. Preko 1500 ljudi se dnevno vozi v Kamnik na delo. Po delu se pa vračajo na domove in prinašajo napredno miselnost krajem, ki so bili v razvoju zaostali. Na svojo okolico vplivajo tudi zdravstvene, socialne in kulturne ustanove, ki so po osvoboditvi bile ustanovljene v Kamniku in ki morajo biti v korist ne samo mestu, ampak tudi bližnji in daljni okolici.

Prevladujoči položaj, socialističnega gospodarstva z zavednim delavskim razredom bo brez dvoma v vedno večji meri prinašal napredno miselnost tudi v tiste predele bodoče občine, ki so nekoliko bolj zaostali in kamor še ni docela prodrla miselnost, prevevajoča milijone Jugoslovanov, ki zavestno grade socializem. Tedaj bo mogoče te kraje postopoma gospodarsko dvigati in nuditi prebivalstvu zaslužek v neposredni bližini njihovih bivališč. Ta proces se je že pričel. Dokaz so sestanki in zbori volivcev, na katerih so volivci zelo trezno obravnavali bodočo upravno-teritorialno razdelitev. Na teh zborih in sestankih so volivci pametno in preudarno navajali zanimive ugotovitve o številnih nahajališčih raznih rud v Tuhinjski dolini, ki naj bi jih bodoča občina temeljito, strokovno raziskala, govorili so o ustanavljanju socialističnih obrtnih obratov, kateri naj bi izkoriščali surovine, ki bi jih lahko dobili v neposredni bližini, o potrebi izboljšanja kmetijstva in drugih ukrepov, ki bi pospešili napredek gospodarstva teh predelov.

Iz vsega doslej navedenega je razvidno, da so v Kamniku podani prav vsi pogoji za ustanovitev take velike občine, ki bo zmožna življenja in ki bo hkrati tudi sposobna reševati vse zadeve na dokaj obširnem ozemlju. Prebivalstvo tega področja je na številnih zborih volivcev že izreklo željo po ukinitvi dosedanjih občin ter priključitvi h Kamniku. Prebivalci občine Motnik, oddaljene od Kamnika 24 km, in ločene od Tuhinjske doline z razvodjem na Kozjaku, so prav tako soglasno izrazili željo, da se priključijo k občini Kamnik. Razumljivo je, da so istega mnenja tudi prebivalci naselij Šmarca, Volčji potok in Rudnik, ki so povsem navezani na Kamnik, so pa sedaj vključeni v upravno občino Radomlje. Menim, da je pripravljalni odbor za občino Kamnik storil prav, ko je svetoval prebivalcem naselij Nožice in Homec, da se vključijo v občino Domžale, ker bi bilo sicer treba deliti katastralno občino Preserje, kar bi terjalo dosti časa in sredstev, razen tega so pa ljudje teh dveh naselij zaposleni v občini Domžale, kjer ustvarjajo narodni dohodek.

GOSPODARSTVO V BODOČI OBČINI

Skupna površina bodoče občine Kamnik je 28.707 ha. Od tega je njiv 4.167 ha, travnikov 2.602 ha, vrtov 366 ha, planin, primernih za planšarstvo 1.088 ha, pašnikov 3.118 ha, gozdov 14.820 ha in nerodovitne zemlje 2.551 ha. Sedanja občina Kamnik pa obsega 4.171 ha. Iz teh podatkov je razvidno, da

pokrivajo gozdovi dobro polovico občine. Ti gozdovi bodo ob pametnem izkoriščanju lahko dajali prebivalstvu važen vir dohodkov. Planine in pašniki bi lahko močno izboljšali živinorejo. Številne kmečke zadruge in velika sadna drevesnica, ki nastaja v Kamniku, bodo gotovo storile vse, da se še druge kmetijske panoge dvignejo iz sedanje zaostalosti. Posebno pozornost bo treba posvetiti sadjarstvu, ker so klimatski in pedološki pogoji za to panogo kmetijstva v kamniškem kotu ugodni.

Pretežni del narodnega dohodka bodoče velike občine bo vsekakor ustvarjala industrija, ki ima 12 obratov. Od tega za proizvodnjo nekovin 5 obratov, 2 obrata kovinske industrije, 2 obrata lesne industrije in po 1 obrat tekstilne, usnjarske in živilske industrije. Pogoji za nadaljnji razvoj industrije v Kamniku so zelo ugodni.

Za promet skrbi 1 prevozniško podjetje z dokaj izrabljenim voznim parkom. Naloga bodoče občine bo, da usposobi to podjetje, da bo zmožno oskrbovati promet v občini, da bo z avtobusnimi zvezami navezalo na središče tudi tiste predele občine, ki danes teh zvez še nimajo ali pa so slabe. Urediti bo moralo tudi promet s Kamniško Bistrico.

Številne novogradnje izvršujejo 3 gradbena podjetja, od katerih ima eno sedež v Kamniku, drugi 2 pa imata v Kamniku le svoji podružnici.

Obrtnih obratov je na ozemlju bodoče občine 276, od tega 37 socialističnih in 239 zasebnih. Močno je razširjena tudi domača obrt, in sicer lončarstvo v Komendi, ščetkarstvo v Mostah in Šmarci in pletenje slamnatih kit po vaseh v Tuhinjski dolini.

Gostinska mreža občine je dobro razvita. Vseh obratov je 45, od tega v socialističnem sektorju 27 in 18 zasebnih. Veliko pozornost bo morala gostinska mreža posvetiti tujskemu prometu, ki se bo z novo asfaltirano cesto Kamnik—Trzin in preurejeno cesto Stahovica—Kamniška Bistrica prav gotovo močno povečal.

Vseh prebivalcev v občini je 17.964, po panogah zaposlitve pa se dele takole: v proizvodnji je zaposlenih 8.953 prebivalcev, v kmetijstvu 5.681 in ostalih 3.330.

Oglejmo si še kulturnoprosvetne in socialnozdravstvene ustanove. Na področju bodoče občine je 15 osnovnih šol, 1 popolna gimnazija v Kamniku, 1 nižja gimnazija v Komendi, 1 glasbena šola v Kamniku, 2 vajenski šoli v Kamniku, 2 otroška vrtca v Kamniku, 1 dijaški dom, 3 kmetijsko-gospodarske šole v Stranjah, Šmartnem v Tuhinju in Špitaliču. Za kulturni dvig prebivalstva imamo 9 kulturnoprosvetnih društev.

Za zdravstveno stanje prebivalstva na tem področju skrbijo 1 splošna ambulanta, 4 obratne ambulante, 1 zobna ambulanta, 1 higienska postaja, 1 protituberkulozni dispanzer in otroški dispanzer. Vse te zdravstvene ustanove so v Kamniku. Na Lazih v Tuhinju so pa letos pričeli graditi zdravstveno

postajo, ki je bila v tem predelu nujno potrebna. Verjetno se bo prej ali slej pokazala potreba po ustanovitvi zdravstvene postaje za zapadni del občine, in to v Mostah ali Komendi.

Iz zbirnika glavnih pokazateljev za komuno Kamnik je razvidno gospodarstvo v posameznih občinah tega predela. Podatki so vzeti po stanju v letu 1954.

Dosedanja občina	Površina v ha	Število prebivalstva	Narodni dohodek v 000 dinarjev			Narodni dohodek na 1 prebivalca v dinarjih
			iz gospodarstva	iz kmetijstva	skupaj	
Kamnik	4.171	7.630	2.116.837	63.775	2.180.612	268.000
Komenda	2.405	2.547	27.175	47.571	74.746	29.300
Tuhinj	5.061	1.886	4.012	64.100	68.112	36.100
Tuh. Srednja vas	2.062	1.147	1.702	16.540	18.242	15.900
Motnik	3.136	861	2.905	24.819	27.724	32.180
Kamniška Bistrica	11.062	2.826	146.249	41.366	187.615	66.360
Radomlje (del)	810	1.067	7.005	8.519	15.524	14.500
Skupaj:	28.707	17.964	2.305.885	266.690	2.572.575	143.200

Te številke nam povedo, da bo občina Kamnik v Ljubljanski skupnosti komun ena izmed gospodarsko najmočnejših.

Z novo upravno razdelitvijo bodo dosedanje občine, razen kamniške ukinjene. Občina Kamnik bo prevzela vse posle ukinjenih občin. Da bi se pa uradovanje občinske uprave približalo prebivalstvu v oddaljenejših krajih, bodo na sedežih ukinjenih občin vzpostavljene občinske izpostave ali krajevne pisarne. Take krajevne pisarne bodo v Komendi, na Kregarjevem, v Tuh. Srednji vasi, na Lazih in v Motniku. Te krajevne pisarne bodo del občinske uprave. V njih bodo prebivalci lahko opravili vse tiste posle, ki so jih doslej opravljali na občinah. Tudi matični uradi bodo ostali na dosedanjih mestih.

Kot organi občinske samouprave bodo ustanovljeni krajevni sveti. Kakšne posle bodo opravljali? Krajevni sveti bodo obravnavali problematiko svojega kraja in proučevali na tem območju družbene razmere. Biti bodo morali v stalnem stiku z volivci svojega kraja, sprejemali bodo njihove zahteve in jih dajali v rešitev občinskemu ljudskemu odboru. V manjših zadevah, ki so

krajevnega značaja, bodo samostojno odločali. Krajevni sveti bodo urejali tudi zadeve, ki jim jih bo prepustil v ureditev ljudski odbor občine, za ureditev teh zadev bodo krajevni sveti prejemali potrebna finančna sredstva. Vzodbujali bodo volivce svojega kraja k sodelovanju pri samoupravi, razlagali jim bodo splošno politiko ljudskega odbora občine, ter jih seznanjali s splošnimi predpisi ljudskega odbora in skrbeli za izvajanje le-teh.

Krajevni sveti bodo opravljali v korist prebivalcev kraja zlasti te naloge: skrbeli bodo za vzdrževanje komunalnih objektov, ki imajo pomen za kraj, dalje za ureditev kraja samega, določali bodo red in način uporabe krajevnih pašnikov, napajališč itd. Gospodarili bodo s splošnim ljudskim premoženjem, ki bo dano kraju v uporabo. Varovali bodo zgodovinske in kulturne spomenike, organizirali ukrepe za preprečevanje nalezljivih bolezni, za zatiranje rastlinskih in živalskih bolezni in škodljivcev in nadzorovali delo poljskih čuvajev. Podpirali bodo delo kulturnih domov, knjižnic, upravljali po predpisih pokopališča, predlagali skrbnike za mladoletne in na splošno skrbeli za vse potrebe svojega kraja. V njihovi pristojnosti bo tudi nadzor dela krajevne pisarne.

Pripravljalni odbor za formiranje komune Kamnik je predvidel, da ustanove krajevne svete v Komendi, Mostah, Šmarci, Volčjem potoku, Podgorju, Tunjicah, Palovičah, Nevljah, Godiču, Kamniški Bistrici, Črni, Tuh. Srednji vasi, na Selih, Šmartnem v Tuhinju, Tuhinju, Špitaliču in Motniku. Jasno pa je, da bodo te svete lahko formirali še po drugih krajih, povsod tam, kjer bodo ljudje pripravljeni sodelovati v korist napredka svojega kraja. Ta težnja pa se danes izraža že prav povsod.

Bistveno za komuno, kot višjo obliko organizacije družbenega življenja, je, da v njej vse družbene funkcije opravlja neposredno družba sama, sami prebivalci in da s preходом na komuno postopno odpravljamo monopol, ki so ga pri opravljanju teh poslov doslej imeli posebni družbeni organi.

B DESETLETNICI KAMNIŠKE GIMNAZIJE

Zvone Verstovšek:

Ustanovitev kamniške gimnazije so narekovalle potrebe svobodnega delovnega ljudstva v svobodni domovini.

Pred vojno Kamnik ni imel gimnazije. Imel je le osemrazredno osnovno šolo in od leta 1939 dalje »meščansko« šolo. Ustanovitev »meščanske« šole so — kakor kaže že ime — zahtevale razmere podeželskega mesteca, čigar meščani — zlasti trgovci in obrtniki — so hoteli svojim otrokom nuditi za bodoče meščanske poklice vsaj osnovno izobrazbo. Klerikalno usmerjeni meščani so šolali svoja dekleta v »meščanski« šoli uršulinskega samostana v Mekinjah. V ta leta tik pred okupacijo sodijo tudi začetna dela gradnje novega šolskega poslopja, ki so ga po svoje preurejali tudi Nemci, dokončno pa je bilo pripravljeno za pouk šele po osvoboditvi. Da je bila nekdanja »meščanska« šola namenjena res predvsem meščanskim otrokom, nam dokazujejo tudi dijaške statistike tistih let, ki izkazujejo v prvem letu 1939-40 49, v naslednjem 1940-41 pa 89 dijakov. Med okupacijo v Kamniku ni bilo slovenske šole. Bila je samo nemška potujočevalna osnovna šola, ki pa deloma zaradi nizke ravni, še bolj pa zaradi zavednosti domačinov ni imela nobenega uspeha pri raznarodovalnem delu. Da bi razen osnovne organizirali še kakšno drugo višjo šolo, Nemcem na vročih kamniških tleh seveda ni kazalo. Pogoji za više organizirani tip splošnoizobraževalne šole so v Kamniku, z gosto naseljeno in industrijsko bogato okolico, seveda bili, a so lahko dozoreli do stvarnih potreb šele v svetlih časih nove domovine, ki se je rodila maja 1945.

Ob osvoboditvi je imel Kamnik okoli 3.000 prebivalcev in je bil središče gospodarskega, trgovskega ter kulturnega življenja in tudi politični ter oblastni center svoje okolice. V številnih večjih in manjših industrijskih podjetjih, ki so se po osvoboditvi naglo obnovila in lepo razrasla ali pa so bila v novih pogojih šele ustanovljena, se je zaposlilo veliko delavcev in nameščencev, ki so prihajali tudi od drugod in se tu stalno naselili ter pomnožili prebivalstvo na 8.250 ljudi.* S svojim širokim zaledjem, na severu do

* Statistični urad pri LOMO Kamnik, 1. III. 1955.

grebenov Kamniških planin, na vzhodu do črte Motnik—Trojane—severno od Litiše na levem bregu Save, na jugu po grebenih gričevja ob levem bregu Save in južno od Domžal proti Krvavcu, si je novi sedež okraja znal kmalu urediti ugodne prometne zveze. Nekdanji kamniški okraj je štel okoli 42.000 prebivalcev, v pretežni večini delavskega in kmečkega stanu, ter je meril 54.311 ha.**

Ob novi prosvetni politiki, ki so jo takoj po osvoboditvi pričele uvajati naše oblasti, je Kamnik z okolico upravičeno zahteval in dobil med številnimi novo ustanovljenimi gimnazijami v Sloveniji že 1945. leta gimnazijo, ki je v šolskem letu 1945/46 pričela z rednim poukom v petih oddelkih štirih nižjih razredov s 183 dijaki in devetero učnimi močmi. Z gimnazijo je dobil Kamnik važno prosvetno ustanovo za bodoče kulturno življenje.

Nova šola — nekdanjega tipa »meščanskih šol« ni bilo več — je bila ustanovljena po želji ljudstva, da bi služila potrebam mlade, v socializmu usmerjene domovine, da bi v naprednem duhu vzgajala mlade ljudi in jim dajala za življenje najpotrebnejšo izobrazbo. Pomena nove prosvetne ustanove in potreb, ki jih je rodila, so se določno zavedali i krajevni oblastni forumi i množične organizacije, lokalna industrijska podjetja in vse ljudstvo šolskega okoliša nove gimnazije. Prosvetnim republiškim oblastem je bilo tako v marsičem olajšano delo v prvih časih in je gimnazija začetne težave v prvem šolskem letu srečno prestala.

Po predhodnih nostrifikacijskih in drugih izpitih, ki jih je v juliju za prvi, drugi, tretji in četrti razred uspešno opravilo od 92 priglašanih dijakov in dijakinj 76, in za katere so bili organizirani posebni tečaji, se je 15. oktobra začelo redno šolsko leto 1945/46. Pouk se je pričel v petih oddelkih nižjih štirih razredov. Bili sta dve paralelki prvega razreda, en drugi, en tretji in en četrti razred. Razredov višje gimnazije še ni bilo. Pouk je bil samo dopoldne in je od 183 dijakov konec šolskega leta razred uspešno zaključilo 76,28% ali 139 dijakov. Poučevalo je v prvem šolskem letu na gimnaziji osem učnih moči, ravnatelj pa so bili: ob pričetku pouka Stres Vera, v prvem semestru prof. Sluga Jože in v drugem semestru Jamšek Svoimir. Od osmorice, ki je že prvo leto službovala na gimnaziji, praznujejo letos desetletnico uspešnega, neprekinjenega dela med kamniško mladino prof. Hrovat Hermína, prof. Sluga Jože, prof. Homar Lev, predm. učitelj Žargaj Tomo in strok. učitelj Mihelčič Viktor.

Prostore je dobila gimnazija v novem poslopju. Od vojnih časov dokaj poškodovano stavbo je bilo treba obnoviti, urediti jo šoli primerno in ustrezno, nabaviti potrebni šolski inventar, poskrbeti za učila, učne zbirke, šolsko knjižnico itd. Naloga prvega učnega zbora torej ni bila lahka, ampak v dokaj težkih prvih povojnih letih obnove zelo zahtevna in velika. Popravila so bila

** Ljudska uprava 8—9, 1951: Lah-Pretnar — Ekonomska analiza kamniškega okraja.

Miha Maleš: Makedonka

Višja gimnazija v Kamniku

potrebna zlasti okna in vrata, stranišča in parket, stene so klicale po temeljitem čiščenju in pleskanju. Gotovo bi težškemu delu in skrbi za vse to učni kader ne mogel biti kos, da niso z veliko prizadevnostjo in vnemo priskočili na pomoč organi ljudske oblasti, množične organizacije in lokalna industrijska in obrtna podjetja. Zlasti z veliko materialno pomočjo vseh teh so bile največje ovire za redno vzgojno delo v šoli premagane.

Razen gimnazijskih so bili v poslopju še prostori dijaškega internata in osnovne šole. Internat je za svoje namene mogel ob nezadostni kurjavi pozimi, ob najrevnejšem pohištvu in drugem inventarju v teh letih do novembra 1948, ko se je iz šolske stavbe odselil, nuditi v pritličju le zavetišče za najnujnejšo silo otrokom iz oddaljenejših krajev. Osnovna šola je zavzemala prostore prvega nadstropja ter omejevala gimnazijo le na drugo nadstropje prav do junija 1952, ko je dobila svoje posebne prostore v stavbi, kjer je še danes. Kljub temu, da delo tudi v takšnih pogojih ni bilo lahko za nikogar, se je pomanjkanje prostorov kot težaven in skoraj nerešljiv problem pojavil zlasti v naslednjih letih, ko se je število dijaštva podvojilo in potrojilo in je naraslo tudi število oddelkov, število za pouk uporabnih prostorov pa je ostalo isto, oziroma se je množilo le silno počasi in nezadostno.

Posebne težave je povzročala tudi oskrba potrebnega inventarja. Šola je dobila nekaj novih klopi, miz in stolov šele v kasnejših letih. Sprva pa si je morala pomagati s starimi klopami, ki niso več ustrezale šolskim predpisom in ki jih je zapustil deloma okupator, deloma pa so bile še starejšega izvora. Zbirke učil, kolikor so sploh bile, so bile zastarele, nepopolne in v marsičem — zlasti zgodovinska in zemljepisna — neuporabne. Razen teh dveh je bilo treba

skrbeti še za izpopolnitev kemijske, fizikalne, prirodopisne in drugih zbirk. Popolnoma na novo je bilo treba zbirati knjige za šolsko knjižnico, ki jih je okupator vse, kar jih je dosegel, uničil. Le majhen del po Nemcih preostalih knjig je mogla uporabiti profesorska študijska knjižnica, ki je dobila tudi manjše število knjig nekdanje učiteljske knjižnice.

Razen učilnic sta nujno zahtevala ureditve tudi šolsko dvorišče in telovadishče, kar pa je bilo mogoče storiti šele naslednja leta.

Notranji pogoji neoviranega šolskega dela pa so se v prvem letu obstoja gimnazije sicer počasi, toda vendarle z gotovostjo urejevali in kazali za naslednja leta mnogo lepše perspektive. Ob njih pa so se urejali tudi zunanji pogoji in zagotavljali novi šoli vedno bolj neoviran razvoj.

V svoj šolski okoliš je pritegnila mlada gimnazijska ustanova v prvih letih nekoliko manjše število okoliških krajev, kasneje pa se je število otrok izven Kamnika stalno večalo in kmalu preraslo število kamniških otrok. Povečanje šolskega okoliša so omogočile vsako leto ugodnejše prometne zveze Kamnika z okolico in seveda postopna družbena in gospodarska preobrazba naše domovine.

Razen z učno-vzgojnim delom je mlada šola že v prvem letu obstoja tudi na drug način potrdila neobhodnost sklepa in odloka o svoji ustanovitvi. Člani učnega osebja so s pedagoško problematiko seznanjali tudi starše na roditeljskih sestankih, predavali na oficirskih tečajih in se udeleževali drugega kulturno-prosvetnega in političnega življenja v Kamniku.

Da se bo gimnazija v Kamniku uspešno uveljavila, je dokazoval tudi številnejši vpis dijakov v novem, drugem šolskem letu 1946/47. Kljub temu, da je moralo šolo zapustiti 32 četrtošolcev, ker še ni bilo petega razreda, je število vpisanih dijakov ob pričetku novega delovnega leta naraslo na 268 in se torej v primeri s prvim šolskim letom povečalo za 125. Zlasti močan je bil dotok novih dijakov v prvi in drugi razred. V prvi razred se je vpisalo 120 dijakov, v drugega 68, kar je za 25 več, kot jih je prejšnje leto v prvem razredu izdelalo, v oba naslednja razreda — tretji in četrti — pa skupno 80 dijakov. Ustanoviti je bilo treba dva nova oddelka in je imel prvi razred sedaj tri oddelke, drugi dva, tretji in četrti po enega. Število učencev v razredih se je gibalo od 38 do 42, kar je bilo seveda tako glede prostora kot glede dela za en razred preveč. Redni pouk se je pričel 16. septembra 1946, končal pa se je 30. junija 1947. Pozitivno ocenjenih je bilo 243 dijakov ali 90,60%. Pouk je bil redno v dveh turnusih dopoldne in popoldne, kar je zahtevalo premajhno število razpoložljivih učilnic. Število učnega osebja se je povečalo na devet, ravnateljske posle pa je to leto prevzela predmetna učiteljica Mišič Dana.

S tem, da se je že v drugem letu število dijaštva tako občutno povečalo, je vprašanje šolskih prostorov postajalo zelo pereče in je zahtevalo, da se učilnice v doglednem času razširijo ali pomnože. Posebno skrb je upravi šole

povzročal tudi dijaški internat, ki je bil priključen v spodnjem delu zgradbe. Okrajni in republiški oblastni in prosvetni organi so se zavedali, da je treba mladi prosvetni ustanovi finančno in materialno pomagati in zbirke učil, knjižnica ter šolski inventar so še počasi dopolnjevali in renovirali. Šola je polagoma dobivala najpotrebnejše rekvizite za uspešen pouk.

Po rednem pouku so profesorji in učitelji poučevali še v večerni delavski gimnaziji, ki jo je obiskovalo 30 delavcev, in v oficirskih tečajih s 100 tečajniki. Delo gimnazije je vedno bolj posegalo v vse kulturno dogajanje Kamnika in njegove okolice, saj so dijaki in profesorji sodelovali pri mnogih proslavah, jih sami prirejali, vodili razne krožke in kulturno-prosvetna prizadevanja množičnih organizacij. Na šoli je bil ustanovljen številen mladinski pevski zbor, ki je pod vodstvom strokovnega učitelja Viktorja Mihelčiča že v prvem letu obstoja samostojno nastopal in prirejal koncerte doma in drugje.

Ob zaključku drugega delovnega leta je moral mladi gimnaziji pač vsakdo priznati lepe uspehe, ki so se — razen v izredno visokem odstotku pozitivno ocenjenih dijakov — izkazali tudi v izvenšolskem udejstvovanju dijakov in profesorjev, ter biti uverjen v njeno uspešnost in razvojne sposobnosti v bodoče.

V tretjem šolskem letu 1947/48 je šola pričela z rednim poukom že povsem regularno 16. septembra. Vpisalo se je 75 novih dijakov in je bilo število vseh 343. Za enega se je povečalo tudi število oddelkov, tako da so imeli: prvi razred tri oddelke, drugi razred dva, tretji dva in četrti enega. Glede na zadostno število dijakov, ki bi v Kamniku želeli obiskovati tudi višjo gimnazijo, je bilo vodstvo šole z Okrajnim odborom istega mnenja, da bi bilo treba odpreti nov, peti razred ali prvi razred višje gimnazije. S tem, da bi ob vsakem naslednjem šolskem letu odprli nov višji razred, bi Kamnik dobil popolno višjo gimnazijo. Vendar so republiške prosvetne oblasti menile, da bi peti razred ustanovili šele naslednje šolsko leto, ko bi za to dozoreli tudi še drugi pogoji.

Medtem ko so v prvih dveh letih bili dijaki v razredih še ločeni po spolu in je imela šola samo dekliške in samo deške razrede, so se že takoj v pričetku tega leta uveljavili mešani razredi, kar se je obdržalo skozi vsa leta do danes. Povprečje razreda je bilo nekoliko višje kakor prejšnje leto in je znašalo skoraj 43 dijakov. Učni uspeh je bil sicer nekoliko slabši, a pri 84,98% pozitivno ocenjenih dijakih še vedno nadvse zadovoljiv. Učni kader se je med letom zopet pomnožil za pet novih moči, kar je omogočilo profesorjem normalno ureditev delovnega časa. Povprečno je prišlo na eno učno moč 24 do 25 dijakov. Ravnateljske posle je še nadalje vodila predmetna učiteljica Mišič Dana.

V glavnem se je šola pri svojem delu tudi to leto borila z istimi težavami kot prejšnji dve leti in največjih problemov — najti primeren prostor za internat in osnovno šolo, nabaviti učila in inventar — še vedno ni mogla docela rešiti. Organizacijsko se je okrepila in se ustalila v oblikah svojega internega dela, a je tudi v drugo kulturno-prosvetno življenje krepko zaorala. Oficirski

tečaji so se uspešno nadaljevali, delavska gimnazija je našla vedno več obiskovalcev.

Na treh roditeljskih sestankih so starši dijakov obravnavali šolsko problematiko skupno s profesorji in se posebej zavzemali za ustanovitev višje gimnazije. V ta namen je šola s starši večkrat interpelirala na Ministrstvu za prosveto LRS, dokler ni to dne 26. junija 1948 vendarle dovolilo, da se ustanovi višja gimnazija v Kamniku. Šolsko leto se je zaključilo 26. junija.

V svoje novo, četrto šolsko leto je stopila kamniška gimnazija že z docela utrjenimi oblikami dela.

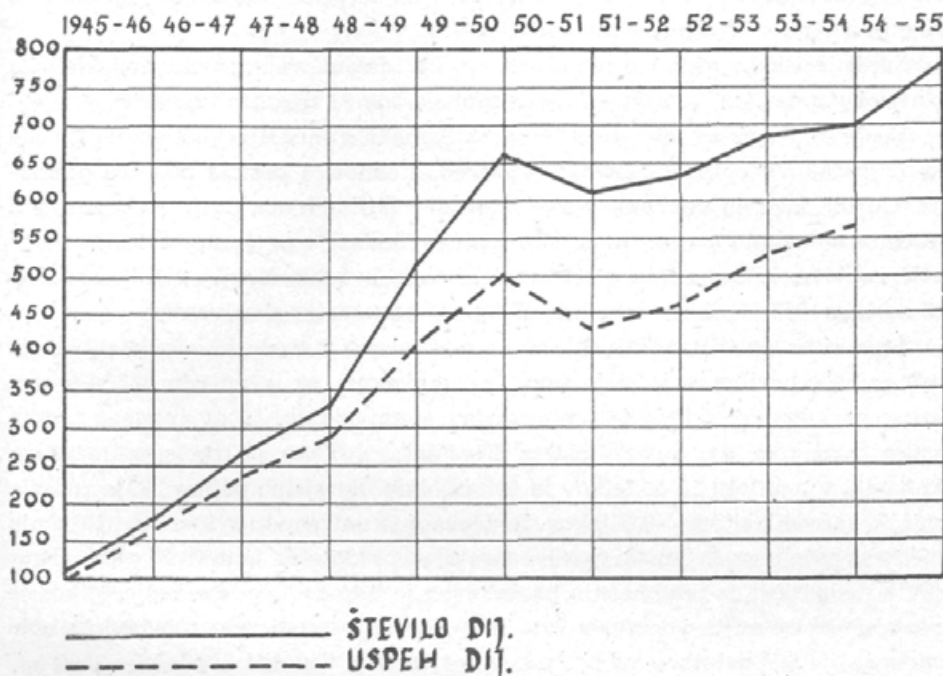
Pouk je potekal redno v dveh turnusih dopoldne in popoldne, razredi so bili številčno popolnoma zasedeni, učno osebje je bilo za svoje delo kvalificirano in strokovno pripravljeno, bilo je v veliki večini stalno nameščeno, število honorarnih predavateljev se je počasi manjšalo. Na šoli so delovale mladinska in pionirska organizacija, sindikalna organizacija profesorjev in organizacija ZK. Polagoma se je boljšalo stanje inventarja in učil, k čemer so v tem letu mnogo pripomogla kamniška podjetja z izdatnimi denarnimi podporami. S prostovoljnim delom 4600 ur so dijaki pod vodstvom profesorjev uredili med letom telovadišče, z denarno podporo uvidevnega kamniškega podjetja je dobilo šolsko poslopje ozvočenje in šolska knjižnica se je pomnožila za znatno število knjig. S svojimi profesorji so dijaki pripravljali tudi to leto vse šolske in mnoge druge proslave ter prirejali izlete in poučne ekskurzije.

S 1. novembrom 1948 je dobila šola še nekaj prostorov, ki jih je vsa leta dotlej uporabljal internat. Ta se je namreč izselil in pustil prazne tri učilnice, trije prostori pa so biti odmerjeni za zbirke učil, knjižnico, zbornico in šolsko pisarno. Tako je imela sedaj šola devet učilnic. Ker se je število oddelkov v tem letu pomnožilo na dvanajst, je bil od 1. novembra dalje v devetih oddelkih pouk dopoldne, v treh pa popoldne.

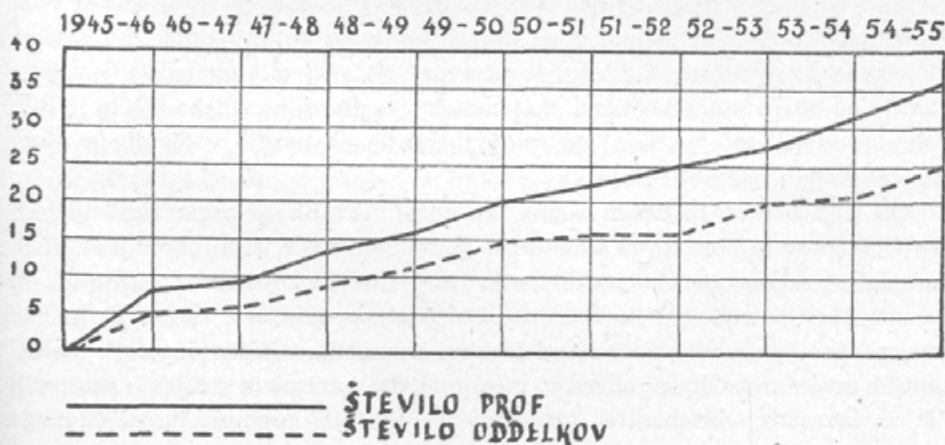
Četrto šolsko leto se je pričelo sredi septembra z naknadnim vpisovanjem v vse razrede. Vpisalo se je: v prvi razred 280 dijakov, v drugi 119, v tretji 95, in v četrti 31 dijakov. Petega razreda tudi to leto še ni bilo. Skupno se je torej vpisalo 525 dijakov. Prvih razredov je bilo šest s povprečno 46 dijakov v vsakem razredu, drugi razred je imel tri paralelke s povprečno 40 dijakov, tretji dve paralelki s po 47 dijakov v razredu in četrti 31 dijakov. Najbolj zasedeni so bili torej oddelki prvega in tretjega razreda z mnogo prevelikim številom dijakov. K velikemu vpisu prvošolcev je pripomoglo poleg drugega tudi to, da je dobila gimnazija dovoljenje za ustanovitev višjih razredov v naslednjih letih. To je pritegnilo zlasti dijake iz oddaljenejših krajev, ki so si doslej iskali popolne srednješolske izobrazbe v Ljubljani ali kje drugje.

Spričo tega, da sta bili, kljub povečanemu številu dijakov in oddelkov, šoli dodeljeni le dve novi učni moči in je bilo sedaj vseh šestnajst, so morali nekateri

ŠTEVILO IN USPEH DIJAKOV V LETIH 1945 - 1955

ŠTEVILO PROF. IN ODDELKOV V LETIH 1945 - 1955

profesorji poučevali daleč nad svojo učno obveznost. Na enega profesorja je prišlo skoraj 33 dijakov, kar je razmeroma visoko povprečje.

Učni uspeh je bil tudi tokrat zelo dober, saj je svoj razred uspešno dovršilo 80 odstotkov vseh dijakov in je tudi to leto dosegla gimnazija v primeri z drugimi šolami v Sloveniji zelo visoko mesto.

Sredi šolskega leta je nehala s svojim delom večerna in popoldanska delavska gimnazija, ker ni imela na razpolago dovolj finančnih sredstev.

Naslednje šolsko leto 1949-50 je kamniški gimnaziji vendarle prineslo željno pričakovani nadaljevalni peti razred, s čimer je postala popolna gimnazija. Odslej dalje je dobivala vsako leto nov višji odderek, da je mogla pričeti z osemletno vzgojo svojih dijakov. Popolna gimnazija pa je imela tudi mnogo večje zahteve, ki so iz leta v leto rasle, kakor je raslo število višjih razredov vse do leta 1952-53, ko je zapustila šolo prva generacija absolventov.

Število na novo vpisanih dijakov v posamezne razrede je bilo leta 1949-50 naslednje: v prvi razred, ki je imel šest oddelkov, se je vpisalo 283 dijakov, v drugega s štirimi oddelki 183, v tretjega s tremi oddelki 110, v četrtega z enim samim oddelkom 52, v peti razred 27 dijakov. Tako je imela petrazredna gimnazija v tem letu 15 oddelkov in 655 dijakov. Razredno povprečje je znašalo v nižjih razredih skoraj 48 dijakov. Poučevalo je na zavodu v tem letu 20 učnih moči, ravnateljeve dolžnosti pa je opravljal predmetni učitelj Matičič Cene. Število tedenskih ur posameznih profesorjev je bilo tudi to leto večje, kakor je bila učna obveznost. Ob koncu leta so pokazali razredi zelo razveseljiv učni uspeh, saj je 80 odstotkov vseh dijakov svoj razred uspešno končalo.

Ob znatnem povečanju števila dijakov in oddelkov je takoj v začetku tega šolskega obdobja, poleg drugih vprašanj, spet stopilo v ospredje posebno vprašanje prostorov. Razen gimnazije in osnovne šole je imela v poslopju pouk tudi Šola za učence v gospodarstvu. Za tri šole s popolnoma ločenimi upraviteljski pa je bilo prostorov seveda mnogo premalo. Zlasti je trpel zaradi tega gimnazijski pouk, kjer ni bilo moči urediti ne fizikalne in kemične ne kakšne druge specialne učilnice. Naposled je osnovna šola odstopila gimnaziji eno sobo, v kateri so bile urejene kemična, matematična in fizikalna zbirka. Kako je bilo poslopje v tem času zasedeno od ranih jutranjih do poznih večernih ur, nam najbolje kažejo naslednji podatki:

Ob 5.30 zjutraj so začeli s poukom tečaji, ki jih je organiziral tedanji OK KPS. Ti so se končali ob 7.30 in so se čez pol ure v istih razredih že učili. gimnazijci; od osmih zjutraj do petih zvečer so si prostore porazdelile ob gimnaziji še Osnovna šola in Šola za učence v gospodarstvu, zvečer pa so iste prostore spet napolnili večerna delavska gimnazija, oficirski tečaji, tečaji Ljudske milice in še drugi. Mogli bi torej reči, da je bil pouk v šolskih prostorih v štirih izmenah. Obremenitev prostorov je bila torej prehuda in nič čudnega

seveda ni bilo, če je poslopje vedno bolj in bolj klicalo po temeljitem čiščenju in popravilu.

V tekočem šolskem letu je vodstvo šole organiziralo tri popoldanske predstave v ljubljanski Operi in Drami. Razen rednega šolskega dela in dela na kulturno-prosvetnem področju na šoli in izven nje so dijaki skupno s profesorji opravili to leto nad 5.000 ur prostovoljnega dela pri regulaciji Pšate, pri gradnji ceste rudnika kaolina v Črni in na domačih šolskih objektih.

Roditeljski sestanki so bili dobro pripravljeni in dobro obiskani. Med letom je imel profesorski zbor posebno konzultacijo, ki so se je udeležili tudi zastopniki OLO Kamnik in OK KPS. Šolsko leto se je končalo 26. junija s svečano razdelitvijo spričeval in nagrad najboljšim dijakom, naslednji dan pa se je pričelo vpisovanje za novo, bodoče šolsko leto 1950-51.

Začetek novega šolskega obdobja se je nekoliko zakasnil, ker vodstvo šole ni imelo dovolj časa za čiščenje šolskih prostorov, ki so bili tudi v času počitnic zasedeni. V prvi polovici meseca julija je bilo poslopje namreč na razpolago OLO, ki je v njem organiziral razstavo lokalne industrije in obrti. Po razstavi pa je učilnice zasedla počitniška kolonija hrvaške šolske mladine iz Zagreba, ki si je v njih uredila zasilna prebivališča.

Šolo je vodil to šolsko leto kot ravnatelj prof. Mehle Milan, profesorski zbor pa je štel 23 članov, ki so bili skoraj vsi redno nastavljeni na zavodu. Število oddelkov je znašalo po razredih: prvi razred pet oddelkov, drugi razred štirje oddelki, tretji razred trije oddelki, četrti dva oddelka, peti razred dva oddelka in šesti razred en oddelek. Skupaj je torej obiskovalo šolo v šestih razredih in 17 oddelkih 627 dijakov. Končni letni uspeh je bil 69,21 odstotni. Najboljši je bil peti razred, ki je dosegel 92 odstotni uspeh.

Število nadur, ki so jih posamezne učne moči morale opravljati, je bilo tudi to leto približno enako kakor prejšnja leta.

S postopno vpeljavo višjih razredov je šolski okoliš kamniške gimnazije v zadnjih dveh letih dokaj porasel. Zlasti se je razširil proti Ljubljani in proti Kranju, ker so se zaradi ugodnejših prometnih zvez dijaki višjih razredov raje vozili z vlakom ali avtobusom v Kamnik kot pa v Ljubljano ali Kranj. Število dijakov, ki so bili doma izven Kamnika in ki so se sem v šolo vozili, ali tu stanovali v internatu, je v tem letu daleč preraslo število domačinov ali dijakov iz najbližje kamniške okolice. Prevozno sredstvo za bližnjo okolico je postalo kolo, za Tuhinjsko dolino avtobus, za področje proti Domžalam pa vlak. Razumljivo je, da se je vodstvo šole v vseh letih ob pomanjkanju prostorov moralo posebno truditi z ureditvijo urnika šolskega pouka za tiste, ki so se vozili. Ob dopoldanskem in popoldanskem turnusu so imeli dijaki višjih razredov in tisti, ki so se vozili, pouk dopoldne, nižji razredi in dijaki iz Kamnika ter bližnje okolice pa popoldne.

ŠOLSKI OKOLIŠ
GIMNAZIJE KAMNIK

376 dijakov potrebuje do šole nad 30 min
181 dijakov se vozi z vlakom
74 dijakov se vozi s kolesom
20 dijakov se vozi z avtobusom

Posebna skrb vodstva šole je tudi to leto veljala čimboljši ureditvi šolskih prostorov, izpopolnjevanju učnih rekvizitov in šolskega inventarja. Kakor prejšnja leta je tudi sedaj prosvetna okrajna in republiška oblast razumela težave razvijajoče se gimnazije in je pomagala pri reševanju njenih finančnih in materialnih težav.

Organizacija posebnih dijaških dramskih in opernih predstav v Ljubljani je postala s tem letom že nekaka nova oblika dela pri razširjanju dijakovega duševnega obzorja.

Plodni roditeljski sestanki so vodili k tesnejšemu stiku med domom in šolo ter bili trdna vez pri krepitevi skupnih interesov staršev in vzgojiteljev.

Pouk in delo na šoli sta se končala s pričetkom velikih počitnic konec junija.

V naslednje šolsko leto 1951/52 je stopila šola že s sedmimi razredi. Ti so imeli vsi skupaj 17 oddelkov. Prvih je bilo pet, drugi so bili štirje, tretji trije, četrta dva, peti, šesti in sedmi pa po eden. V prvi razred se je vpisalo 192 dijakov, v drugega 138, v tretjega 120, v četrtega 82, v petega 38, v šestega 31 in v sedmega 27 dijakov. Vseh vpisanih dijakov je bilo 628, od teh 532 nižje- in 96 višješolcev. Od 63 leta 1945/46 v prvi razred vpisanih dijakov jih do sedmega razreda ni prišla niti polovica.

Dolžnosti ravnatelja je to leto znova prevzela predmetna učiteljica Mišič Dana, profesorski zbor pa je štel 25 rednih in honorarnih učnih moči.

Ob zaključku šolskega leta konec junija 1952 je izkazala gimnazija naslednji učni uspeh: izdelalo je 323 nižješolcev in 142 višješolcev, kar dá skupaj 465 di-

jakov ali skoraj 75 % uspeh. Na zaključni slovesnosti so bile najboljšim dijakom izročene nagrade in izrečene pohvale ob prisotnosti predstavnikov Sveta za prosveto in kulturo Okrajnega ljudskega odbora ter podjetij Svilarit in Induplati. Konec junija se je iz stavbe vendarle dokončno izselila Osnovna šola in gimnazija je dobila v uporabo še te prostore. Bil je že skrajni čas, da je šola, ki je imela v naslednjem letu praznovati svojo prvo maturo, dobila vsaj najnujnejše učilnice za pouk fizike in kemije. Pa tudi število dijakov je naraslo tako močno, da so bili vsi dosedanja prostori že davno pretesni in jih ni bilo dovolj. Za delo v naslednjih letih so se torej ob pridobitvi novih prostorov nakazovali mnogo lepši in ugodnejši pogoji. Stavba je vendarle dobila enega samega gospodarja in treba se je bilo resno zamisliti v to, kako v najkrajšem času prebeliti in primerneje urediti. Ker je osnovna šola vzela ob svoji preselitvi s seboj tudi klopi, je bilo treba prazne učilnice znova opremiti z njimi.

Kljub hrvaški mladinski počitniški koloniji, ki je tudi med počitnicami l. 1952 uporabljala šolske prostore, je bilo mogoče poslopje pravočasno urediti in pripraviti za začetek pouka v bližnji jeseni.

Nastopno šolsko leto 1952/53 je pričela kamniška gimnazija v znamenju priprav za maturo prve svoje generacije absolventov.

V osmem letu njenega obstoja je bilo na šoli osem razredov z dvajset oddelki. Prvih oddelkov je bilo pet, drugi so bili štirje, tretji in četrti po trije, peta oddelka sta bila dva, šesti, sedmi in osmi razred pa so imeli po en oddelek. Vpisalo se je v vse razrede 681 dijakov. Posamezni razredi so imeli naslednje število učencev: prvi razred 202, drugi 152, tretji 96, četrti 102, peti 53, šesti 27, sedmi 24 in osmi 25. Povprečno število dijakov v enem oddelku nižjih razredov je bilo 36 do 37 in so bili oddelki torej dovolj močni, v višjih pa je povprečje oddelka znašalo 25 do 26 dijakov.

Pod vodstvom ravnateljice Mišič Dane je v tem šolskem letu poučevalo na zavodu 28 učnih moči, ki so imele povprečno po 24 tedenskih ur pouka. Na eno učno moč je prišlo približno 25 do 26 dijakov.

Pouk je bil vse leto, kljub temu da se je osnovna šola izselila, še naprej dopoldne in popoldne. Šola je imela namreč še vedno premalo učnih prostorov. Pri 20 oddelkih je bilo na razpolago le 13 učilnic, ker je tri učilnice še vedno uporabljala za pouk Vajenska šola. Problem je predstavljal pouk tistih predmetov, ki so zahtevali poseben prostor. Tako so morali imeti nekateri dopoldanski razredi pouk nisanja, petja, telovadbe, predvojaške vzgoje in deloma tudi fizike in kemije v popoldanskem času.

S pripravami za konec šolskega leta in za završne izpite so najprej pričeli oddelki četrtega razreda in osmi razred. Ti so končali redni pouk 31. maja. K prvi maturi na kamniški gimnaziji se je prijavilo od 63 prvošolcev iz l. 1945/46 le 19 dijakov ali komaj 30 %. Šest dijakov je v osmem razredu imelo popravni

Dijaki na izletu

izpit, ki so ga vsi opravili. Končni uspeh prve mature je bil 100 %, saj so do jeseni opravili završni tečajni izpit vsi dijaki.

Zaključek rednega pouka za vse razrede je bil 21. junija, ko so dijaki prejeli spričevala. Razred je uspešno dovršilo 539 dijakov ali 79,1 % vseh vpisanih. Uspeh se je torej dvignil za dobre 4 %, kar je bila zlasti zasluga višješolcev.

Tudi to šolsko leto je poteklo v vsesplošnem prizadevanju šole, da bi z marljivim delom upravičila svoj obstoj in pomagala na vseh področjih življenja bližnje okolice.

Razen mnogih poučnih ekskurzij, izletov, obiskov raznih industrijskih podjetij, ljubljanskega opernega in dramskega gledališča, je zavod po zaslugi posebno prizadevnih učnih moči to leto organiziral še celo vrsto novih oblik dela z mladino. Ustanovljeni so bili krožki, ki so pod vodstvom profesorjev v okviru mladinske organizacije delovali na šoli, prirejali proslave za zavod in za vse mesto, uprizarjali igre in akademije, pevski zbor je nastopal na samostojnih koncertih in pel tudi v radiu, foto krožek je ob koncu leta pripravil svojo razstavo. Ljudska univerza, katere pobudniki, ustanovitelji in najaktivnejši delavci so bili člani profesorskega zbora gimnazije, je pričela to leto z delom, prirejala je poučna in znanstvena predavanja iz vseh področij našega življenja, organizirala in vodila je večerne tečaje tujih jezikov in tako prispevala k ideološki izobrazbi socialističnega človeka. Bogato in pestro kulturno-prosvetno življenje je vedno bolj zajemalo večino dijaštva in profesorskega zbora in iz zavoda prehajalo tudi na bližnjo okolico.

Delovni pogoji na šoli so se v tem letu sicer dokaj izboljšali, a zaradi utesnjenosti šola še vedno ni dosegla popolnega razmaha. Nabava novih kotlov

S turneje gimnazijskega pevskega zbora

za centralno kurjavo in nove opreme za učilnice in šolsko pisarno je pomenila važen prispevek za normalizacijo dela. V semestralnih zimskih počitnicah in deloma v času pouka so bili prebeljeni vsi šolski prostori.

Tudi te počitnice je sprejela gimnazija v svoje prostore na letni oddih kolonijo hrvaških otrok, ki je bila tu dober mesec dni.

Deveto leto svojega obstoja je začela gimnazija sredi septembra, ko so spet oživele njene učilnice in so se znova napolnile šolske klopi.

Število vpisanih dijakov se je v tem letu le neznatno povečalo, saj se jih je v vse oddelke vpisalo le 689, kar je samo za osem več kakor prejšnje leto. Kljub temu pa je bilo treba število višjih oddelkov za enega povečati. Tako je bilo torej to leto šest oddelkov prvega, štirje oddelki so bili drugega, trije oddelki tretjega in dva oddelka četrtega razreda. Peti in šesti razred sta imela po dve paralelki, sedmi in osmi razred pa sta bila brez paralelek. V vseh prvih oddelkih je bilo 219 dijakov, v drugih 148, v tretjih 106, v četrtyh 79, v petih 49, v šestih 44, v sedmem razredu 24 in v osmem 20 dijakov. Po učnem uspehu je bil vse leto daleč najboljši osmi razred, ki je tudi ob koncu šolskega leta pri završnem izpitu pokazal solidno znanje, saj so vsi dijaki maturo uspešno opravili. Mnogo slabši kakor v višjih, je bil učni uspeh ob koncu šolskega leta v nižjih razredih. Medtem ko je od 522 nižješolcev razrede uspešno zaključilo le 446 dijakov ali 83,5 %, je od 137 višješolcev izdelalo razred 127 dijakov ali skoraj 93 %. Končni skupni uspeh je bil to leto 80,3 %. V primerjavi s preteklim letom se je torej izboljšal za 4 %.

Profesorski zbor na šoli je v tekočem letu štel 33 učnih moči, ki so vsak teden opravile okoli 660 učnih ur. Povprečna zaposlenost učnega osebja je bila

Prizor iz Dame-Skrat

torej 20 tedenskih učnih ur. Kakor dijaki so bili tudi mnogi od profesorskega zbora zaradi pomanjkanja stanovanj v Kamniku prisiljeni, da so se v službo vozili. Prihod nekaterih novih učnih moči je prinesel blagodejno in težko pričakovano razbremenitev preko mere zaposlenih starejših članov profesorskega zbora. Dolžnost in posle ravnatelja je od pričetka šolskega leta dalje opravljal Lah Avguštin.

Pouk v šoli in obvezno šolsko delo sta tudi to leto predstavljala le del udeleževanja in prizadevanj dijakov in njihovih vzgojiteljev. Dejstva, da mora zavod pomeniti za ves svoj okoliš eno najvažnejših kulturno-prosvetnih ustanov,

Prizor iz Palčkov

so se v največji meri zavedali tako dijaki kot profesorji, zato so z bogatim izvenšolskim delom v največji meri izkazali razumevanje za kulturni dvig nivoja šolskega okolisa. Z uspelimi akademijami, proslavami, celovečernimi dramskimi predstavami, koncerti, telovadnimi in športnimi nastopi je gimnazijski kolektiv dijakov in profesorjev tudi to leto uspešno opravil svojo nalogo.

Materialna problematika zavoda zaradi velikega razumevanja in pomoči Ljudskega odbora Mestne občine Kamnik, katerega proračunska ustanova je gimnazija z ukinitvijo Okrajnega ljudskega odbora Kamnik postala, ni bila posebno pereča. Zavod je dobil potrebna denarna sredstva, ki so mu omogočala vse leto redno in neprekinjeno delo. Seveda se tudi to leto še ni dalo nabaviti nekaterih najpotrebnejših učil in učnih rekvizitov, a stanje zbirk učil se je postopoma izboljševalo in šola je urejala in opremljala prostore vztrajno in uspešno. Kjer je bilo mogoče, si je pomagala tudi z lastnimi sredstvi in močmi, pri čemer je bilo za ureditev igrišč in dvorišča opravljenih več kot 3.000 delovnih ur.

Kakor prejšnja se je tudi to leto končalo sredi junija s svečano razdelitvijo spričeval, pohval in nagrad najboljšim dijakom.

V jubilejno deseto leto svojega obstoja in dela je stopila kamniška gimnazija s šolskim letom 1954/55.

Število vpisanih dijakov je to leto preraslo vsa števila prejšnjih let in doseglo rekordno število 781. Potrebno je bilo organizirati nove oddelke, zato jih je bilo letos kar 25. Nižji štirje razredi so imeli 18, višji pa sedem oddelkov. Posamezni razredi so imeli naslednje število učencev in paralelek: prvi razred 242 dijakov in sedem oddelkov, drugi razred 190 dijakov in pet oddelkov, tretji razred

100 dijakov in tri oddelke, četrti razred 98 dijakov in tri oddelke, peti razred 47 dijakov z dvema paralelkama, šesti razred 42 dijakov z dvema paralelkama, sedmi razred 40 dijakov z dvema oddelkoma in osmi razred 21 dijakov v enem oddelku. Povprečje dijakov v enem nižjem razredu je bilo 35, v višjem pa 21.

Profesorski zbor so pomnožile tri nove učne moči, tako da jih je bilo letos 36. Delovna mesta so bila torej skoraj vsa zasedena in so profesorji opravljali tedensko povprečno po 20 do 24 učnih ur, kar je bilo za večino od njih tudi predpisana učna obveznost. Delovni pogoji so se torej s te strani letos znatno ublažili.

Ni naključje, da je v desetem letu obstoja doživela šola največji razmah in dosegla največje uspehe v internem šolskem in izvenšolskem delu dijakov in profesorjev.

Ko se je sredi septembra začel pouk, ni bilo treba zavodu šele iskati uspešnih oblik dela, ker je vse to že imel iz prejšnjega časa in se je iz izkušenj devetih preteklih let lahko naučil najsodobnejših, najnaprednejših in najuspešnejših metod pri vzgoji mladega človeka. Delovni polet, ki je zajel vso ustanovo takoj v septembru, je trajal vse leto in polletne počitnice niso bistveno vplivale nanj. Učni uspehi so bili v večini razredov zadovoljivi, pri čemer so se letos poleg višjih uveljavili tudi še nekateri nižji razredi. K dobrim učnim uspehom so precej pripomogli tudi razni študijski krožki in seminarji, ki so jih ob številnem obisku vodili profesorji posameznih strok. Tudi ekskurzije in mnogi izleti so imeli predvsem namen bogatiti in širiti dijakovo duševno obzorje. Vodstvu zavoda je uspelo organizirati v ljubljanski Operi, Drami in Mestnem gledališču posebne predstave za gimnazijsko mladino. Take predstave je za šolo prirejalo tudi domače Kulturno-umetniško društvo »Solidarnost«. Zlasti pa je k nazornejšemu in uspešnejšemu sistemu pouka pripomogla kinofikacija posameznih učnih ur raznih strok.

Učnovzgojna problematika šole je tudi letos ustvarjala ves čas tesen stik s starši oziroma skrbniki dijakov. Ti so se mogli preko govorilnih ur, roditeljskih sestankov in drugače redno informirati o slehernem dijaku in o vsakem vzgojnem vprašanju. V šolskem odboru so bili razen ravnatelja še trije člani profesorskega zbora. Povabilo, ki ga je moglo vodstvo gimnazije med letom poslati drugim gimnazijam v okraju, da bi si ogledale takšen način dela, je bilo seveda ustanovi lahko v ponos. Za svoje uspešno šolsko delo je prejela šola od nadrejenih prosvetnih organov popolno priznanje s tem, da je v težavah vedno dobila in vedno lahko računala na njihovo pomoč.

Zlasti pa se je v tem letu živahno razmahnilo izvenšolsko udejstvovanje gimnazijskega kolektiva. Na šoli organizirani mladinski klub je zbral in pritegnil v svoje vrste veliko večino vseh dijakov. Vodstvo šole je dalo na razpolago primerne prostore, kjer so se razni aktivni, krožki in sekcije mogli sestajati k rednemu delu. Literarni krožek, ki ima na šoli že večletno tradicijo, je letos

nadaljeval z izdajanjem glasila Mladi Kamničan, v katerem so se oglašali dijaki vseh razredov s prozo in verzi. List je kot mesečnik izhajal to leto v nakladi 200 izvodov. Na šoli obstajata že vrsto let dva pevski zbora: mladinski in pionirski, ki sta si z mnogimi svojimi nastopi in koncerti doma in drugje pridobila lep ugled med drugimi gimnazijskimi zbori v Sloveniji. Poleg njih je bila morda skozi vsa leta — zlasti pa v poslednjih časih — posebno agilna dramska sekcija z recitacijskim krožkom, ki je v okviru Mladega odra Solidarnosti leto za letom z lepimi uspehi prirejala na šoli in drugje, v Kamniku in po drugih krajih Slovenije številne proslave, akademije, nastope in samostojne dramske uprizoritve. Med najbolj uspele uprizoritve te sekcije moramo brez dvoma šteti Razvallino življenje, Poslednjega moža, Palčke in Damo-škrata. Za izvenšolsko izobrazbo mladine je v zadnjih dveh letih skrbela še mladinska univerza, ki je posredovala gimnazijcem mnogo zanimivih in poučnih predavanj ter redne kino predstave zabavnih in poučnih filmov. Tudi športna in druge sekcije so vse leto pridno delale, zlasti fotoamaterska in šahovska.

Člani profesorskega zbora pa niso pomagali le dijaštvu pri njegovem pestrem in zdravem delu, ampak so aktivno posegali tudi v razna področja širšega življenja kamniške mestne občine. Bili so člani delavskega Kulturno-prosvetnega društva Solidarnost, pripravljali so predavanja za Ljudsko univerzo, sodelovali pri TVD Partizan, pomagali z jezikovnimi in drugimi tečaji mnogim kolektivom industrijskih podjetij ter bili v marsičem opora lokalnim prosvetnim in političnim oblastem. Tako si je kolektiv kamniške gimnazije tudi v tem letu prizadeval, da bi za svoj okoli 15.000 ljudi obsegajoči šolski okoliš storil čimveč pozitivnega da bi bil trdna opora naši oblasti v socializaciji kamniškega predela.

Pri svojem delu, ki je bilo morda prav zaradi navedenega tako uspešno, pa si je zavod znal pridobiti simpatije in razumevanje mnogih delovnih kolektivov industrijskih in drugih podjetij v svoji okolici. To mu je omogočilo, da je s časom ob dokajšnji finančni in materialni podpori teh podjetij uredil šolo, jo deloma opremil s sodobnim inventarjem in obnovil poslopje. Brez izdatne pomoči delovnih kolektivov kamniške industrije bi seveda ne bilo mogoče misliti na tako moderno urejen pouk, kakor ga je gimnazija s kinoprojektorjem, epidiaskopom in drugimi pripomočki lahko uvedla. V medsebojnem razumevanju in sodelovanju so se med gimnazijo in gospodarskimi ustanovami ustvarili čvrsti in zdravi odnosi.

Šolsko poslopje je v desetem letu obstoja gimnazije popolnoma urejeno in bi — če bi imelo dovolj prostorov — lahko odlično služilo svoji nalogi. Prostori so čisti, zračni in suhi ter le za nižje razrede nekoliko premajhni. Primanjkuje pa posebnih učnih prostorov: laboratorijev, risalnic, pevskih sob in še nekaterih drugih, ki bi bili za uspešen pouk posameznih predmetov nujno potrebni. Tudi telovadnica je daleč preobremenjena, saj je to edini zaprt telovadni prostor za ves Kamnik in je zato zasedena od 6. ure zjutraj do 22. ure zvečer. Okoli šol-

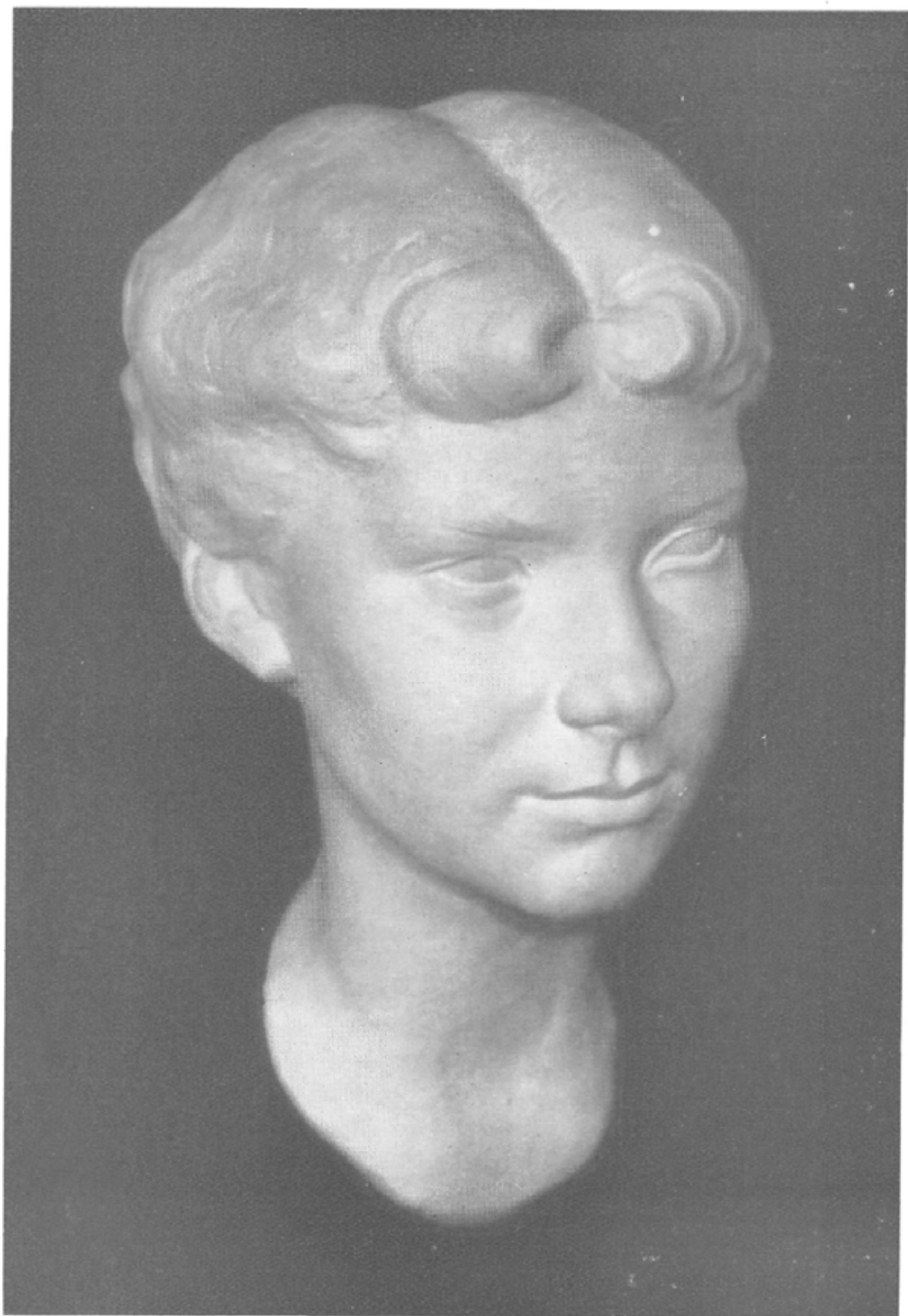
skega poslopja je ljudski odbor mestne občine Kamnik uredil lep park, ki je zunanjo podobo šole močno ozaljšal.

Solski inventar bo v naslednjih letih gotovo tisti, ki mu bo vodstvo šole moralo posvetiti mnogo skrbi. Klopi so stare in že davno ne ustrezajo več sodobnim zdravstvenim predpisom. Zbirke učil smo vsa leta postopoma dopolnjevali in obnavljali ter so v tem letu že v precejšnji meri ustrezale in rabile svojemu namenu. Vendar so tudi tu še mnoge pomanjkljivosti, ki jim bo treba v naslednjih letih prav tako posvetiti dosti skrbi. Na šoli sta delovali v tekočem šolskem letu tudi dve knjižnici — dijaška in profesorska — ki sta si zlasti v zadnjem času precej opomogli. V poslednjih dveh letih je poskrbelo vodstvo šole tudi za mnoge telovadne in športne rekvizite ter poslalo med počitnicami zlasti partizanske sirote v letovišča.

Ko praznuje letos Državna višja gimnazija v Kamniku hkrati z velikim domovinskim praznikom tudi deseto obletnico ustanovitve, lahko brez dvoma z velikim zadoščenjem in zadovoljstvom zre na svojo pot, ki jo je v teh letih prehodila, in na svoje delo, ki ga je v razmeroma kratkem času opravila. Popolnoma se zaveda vloge, ki jo je imela v hudih časih povojne obnove in naše socialistične izgradnje, ko je v skladu z občo preobrazbo naše domovine pomagala soustvarjati lik novega, ljudstvu in napredku predanega človeka. Prizadevanja vsega njenega kolektiva so žela bogate uspehe: deset generacij četrtošolcev in tri generacije osmošolcev je dostojno pripravila za nadaljnje življenje. Svojemu ljudstvu, ki jo je ustvarilo in jo ob vsakem koraku skozi vsa leta podpiralo, je dala že stotine poštenih mladih ljudi novega kova. Z vsem svojim delom je v javno kulturno-prosvetno življenje Kamnika in njegove okolice zaorala globoke brazde, iz katerih že klije nov rod, vzgojen v njenih učilnicah. Z vestnim delom in nesebično požrtvovalnostjo si je v desetih letih obstoja osvojila v bodoči kamniški komuni častno mesto med drugimi sorodnimi ustanovami in s tem popolnoma izpolnila upanje, ki ga je ljudstvo stavilo vanjo ob njeni ustanovitvi.

Viri: Arhiv Drž. gimnazije v Kamniku od leta 1945 do 1955; Kronika Drž. gimnazije v Kamniku; Lah-Pretnar: Ekonomska analiza kamniškega okraja — Ljudska uprava 8—9, 1951.

Leo Homar: Portret S. V.

GODOVINSKI ORIS OSNOVNE ŠOLE V KAMNIKU

Natalija Sirca

Mesto Kamnik je imelo primitivno šolsko poslopje že leta 1391, in sicer v predmestju Šutna. Zaradi preteče turške nevarnosti so šolo do prihoda frančiškanov preselili v mesto, v samostan. V 18. stoletju je bila šola na kraju prejšnjega špitala. Poučevali so duhovniki in posvetni možje. Ob prizadevanju deželne oblasti in mestnega starešinstva je bila leta 1770 na pobudo Gregorja Jenčiča ustanovljena trivialna šola. Oglasilo se je toliko učencev, da je bilo staro šolsko poslopje premajhno, zato so šolo preselili v vojašnico. Leta 1784 so jo naposled preosnovali v glavno šolo. Poučevali so frančiškani; za nadzornika pa je bil tedaj pisatelj Blaž Kumerdej. Leta 1788 so, razen osnovne šole, osnovali tudi obrtno šolo, kjer so gojili predvsem čipkarstvo in sviloprejo. Po velikem požaru leta 1804 so šolo nastanili v frančiškanski suknjarni. Sedanje šolsko poslopje na Glavnem trgu, sedaj Titovem trgu, je bilo dozidano leta 1882 pod agilnim županom dr. Maksom Samcem. Leta 1839 sta bila dva oddelka, leta 1856 so šolo razširili v 4-razrednico. S to šolo je bila združena tudi nedeljska šola z dvema oddelkoma. Leta 1885 so ustanovili obrtno-nadaljevalno šolo, ki obstaja še danes. Od leta 1801 do 1882 so poučevali na deški šoli frančiškani, leta 1882 pa je bil pouk poverjen tudi posvetnim učiteljem, med katerimi je bil tudi Ludovik Stiasny, ki je sestavil zemljepisno-zgodovinski oris Kamnika. Leta 1919 so šolo razširili v 5-razrednico, leta 1921 v 6-razrednico. Po ustanovitvi meščanske šole pa so jo zopet skrčili v 5-razrednico. Dekliška šola je bila leta 1888 razširjena v 3-razrednico, leta 1909 v 4-razrednico, leta 1924 pa v 5-razrednico. V ponavljalno šolo so prihajale učenke enkrat na teden. Pomembnejši učitelji na tej šoli so bili: Jakob Zupan (1770 do 1787), skladatelj napeva prvi slovenski operi »Belin«, Ljudevit Stiasny (1882—1895), znani potopisec in skladatelj Emil Adamič (1903—1909).

Šolo pa so obiskovali:

a) Jurij Japelj, slovenski književnik ter mecen (Šlakarjeva ustanova za dijake do vojne).

b) Nadaljnji pisatelji: Josip Ogrinc, Jakob Alešovec, Janez Trdina, Josip Benkovič in pesnik Anton Medved.

c) Slikarji: brata Anton in Maks Koželj, Mežan Janez, Cuderman Stane in Miha Maleš.

Razvoj šole je znatno ovirala le svetovna vojna (1914—1918), ko se je morala umakniti vojaštvu. Do leta 1882 so na šoli poučevali v nemškem jeziku. Učne knjige in jezik je bil nemški. Sedanje šolsko poslopje je bilo prvotno last meščanske korporacije, kasneje mestne hranilnice, danes pa je last narodne banke.

Šola in pouk med okupacijo

Takoj po prihodu v Kamnik, so Nemci začeli izganjati slovensko učiteljstvo iz šol. Brez povoda so aretirali vse učiteljstvo kamniške šole in v maju leta 1941 je prišlo v Kamnik nemško učiteljstvo. Za svobodo je žrtvoval življenje nadzornik Ciril Drekonja. Za šolskega nadzornika so Nemci postavili Helmuta Prascha, ki je bil hkrati tudi starešina Gestapa. Povzročil je obilo gorja in ima na vesti mnogo nedolžnih žrtev. Osnovna šola je bila preseljena leta 1942 v novo izdelano šolo, v kateri je danes nameščena gimnazija. V tej šoli se je pričel redni nemški pouk. Otroci so se naučili le malo, ker so večinoma peli in telovadili. Starši so zaskrbljeno gledali, kaj bo iz njihovih otrok. Posebno žalostno poglavje za časa okupacije tvori društvo otrok t. zv. »Hitlerjugend«. Imeli so posebne uniforme umazano-rumene barve, nekateri tudi črne. Med njimi so bili tudi SS oddelki. Nadarjene in pogumne fante so pošiljali za pol leta na Koroško, kjer so se vežbali v telovadbi in komandi ter so potem doma dalje vežbali druge fante in dekleta.

Učiteljsko in šolsko knjižnico so Nemci odpeljali v Kranj. Učila so uničili vojaki, ki so stanovali v šoli. Obe šoli so Nemci spremenili v trdnjavo, vendar jim vse to ni nič pomagalo. Maja 1945 so korakale skozi Kamnik nepregledne vrste nemških vojakov, ki so bili razoroženi. Prav tako klavrno je izginilo tudi nemško učiteljstvo — vzela ga je noč. Šele po odhodu vojaštva je bilo opaziti, kako zelo je bilo uničeno novo šolsko poslopje. Vse stene v razredih in na hodnikih so bile poslikane z nemškimi grbi in kljukastimi križi. Vsi električni deli in vodovodne pipe so bile odvit in odnesene, v oknih je manjkalo steklo itd. Ogromno je bilo stroškov in dela, preden je bilo poslopje spet uporabno za šolske namene.

Osvoboditev in pričetek dela v šoli

9. maj je prinesel svobodo narodom Jugoslavije. Osvobodil pa je tudi našo drago mladino nemških učiteljev, ki so ji 4 leta vtepali v glavo fašistično miselnost. Toda ves njihov trud je bil zaman. Naša mladina je zdrava in je

pokazala največ volje pri delu za obnovo Titove Jugoslavije. Pouk se je pričel 10. junija z otvoritvijo 5-razredne deške in dekliške osnovne šole. Šoli so bili z dekretom Ministrstva prosvete dodeljeni tile tovariši: Ivan Golob, Emil Rus, Stane Pogačnik, Oton Fink, Aleksander Neřima, Jože in Nada Mrak, Armela Vremřak, Stana Divjak, Vida Fajdiga, Elizabeta Janko, Natalija Širca in Hilda Rotovnik. Začasne upraviteljske posle je prevzela tovariřica Rotovnikova, kateri je sledil tovariř Oton Fink, izvoljen od učiteljskega zbora. V šolskem letu 1945/46 je priřlo na našo šolo 230 šolskih otrok iz Bosne. Prebivali so v bazi za bosenske otroke v Kamniku. To število se je znatno povečalo, saj je šlo skozi bazo nad 4000 otrok, ki so bili brez starřev ali delne sirote in ki so doživeli nemške in ustaške napade. Mnogi izmed njih so sodelovali v NOV. Tovariři učitelji so se z vso vnemo lotili dela, ker so se prepričali, da so ti 14-letni bosanski otroci popolni analfabeti ter so jih poučevali v 4 oddelkih. Na osnovni šoli je potekal pouk brez posebnih motenj. Otroci so mnogo zamujenega nadomestili. Konec aprila so bili bosanski otroci repatriirani. V Bosno so jih spremljali tovariři učitelji. V letu 1946/47 je prevzel upraviteljske posle Jože Mrak. Jeseni leta 1946 so začeli repatriirati naše izseljence iz Francije. Ker se je s tem nabralo v zbirni bazi precej otrok, je hodilo učiteljstvo osnovne šole poučevati šoloobvezno mladino v bazo. V tem letu so imeli naši pionirji svoj največji praznik — krst odreda, razvitje pionirskega prapora in zaobljubo. Odred smo krstili na »Pionirski odred Toma Brejca«, ki je med okupacijo »partizanal« v našem kraju. Proslavi je prisostvoval tovariř Tomo Brejc, ki je zaobljubil pionirje in udarnikom osebno zavezal rute. V vseh letih po osvoboditvi so pionirji osnovne šole sodelovali pri vseh proslavah in manifestacijah z igrami, rajalnimi nastopi, tekmovanjem, recitacijami, petjem. Uspešno so se udeleževali tudi raznih socialnih akcij in udarniškega dela. Ob koncu šolskega leta 1951/52 smo se morali preseliti iz novega šolskega poslopja, ki je bilo zidano za osnovno šolo nazaj v staro poslopje, kjer je nastanjena tudi podružnica narodne banke. Razmere so se z leti tako izpremenile, da je bilo poslopje za gimnazijo in osnovno šolo pretesno, ker je gimnazija zaradi stalnega dotoka gojencev odprla 8 razredov z mnogimi paralelkami. S tem so se pa začeli za osnovno šolo problemi, ki jih bo treba rešiti v bližnji bodočnosti. Zaradi pomanjkanja prostorov smo poučevali nekaj časa v treh izmenah. O težavnem položaju osnovne šole so mnogo razpravljali na zborih volivcev. Začasno smo uredili eno učilnico na škodo otroškega vrtca. Na seji Sveta za prosveto in kulturo je bilo sklenjeno, da bi namesto nameravanih prizidkov h gimnaziji raje gradili novo gimnazijo. Staro gimnazijo bi uporabili za osnovno šolo, staro osnovno šolo pa bi preuredili za potrebe obrtne šole.

V letu 1953/54 je bil imenovan za šolskega upravitelja tovariř Štefan Keržin, ki je bil naslednje leto premeřčen v Hotić pri Litiji. Do prihoda

novega šolskega upravitelja je bila imenovana za vršilca dolžnosti tovarišica Natalija Širca. V letu 1954/55 so poučevali na kamniški osnovni šoli tile učitelji: Stana Divjak, Oton Fink, Marija Gregorš, Ivan Golob, Duša Lah, Jože in Nada Mrak, Martina Nikolič, Jožefa Perko, Gabrijela Podbevšek, Erna Tomažič. Pionirska organizacija je imela v začetku leta 282 članov, ko pa so bili sprejeti v organizacijo še učenci iz 1. razreda, je število naraslo na 392 članov. Člani so razdeljeni v interesne krožke: pevski, dramatski, telovadni, risarski, šahovski, šivalni in radioamaterski. V podmladek RK je vključenih 311 članov, ki imajo v razredih svoje odbore.

Člani učiteljskega zbora se na rednih sestankih strokovno in politično izpopolnjujejo. Prirejajo vzorne nastope in v diskusijah izmenjavajo svoje misli. Vsak drugi mesec so roditeljski sestanki, na katerih razlagajo tovariši učitelji staršem splošne razredne probleme in skupno rešujejo vzgojna vprašanja.

Šolski uspeh ob zaključku I. polletja je bil tale: odličnih 65 ali 16%, prav dobrih 80 ali 21 %, dobrih 121 ali 31 %, zadostnih 40 ali 10 %, nezadostnih 87 ali 22%. Pouk ovirajo razne epidemične bolezni: gripa, norice, oslovski kašelj, ošpice itd.

Za 10-letnico osvoboditve smo si zadali naslednje naloge: nastop pionirjev v pevskem zboru in v dveh prizorčkih za Titov rojstni dan, tekmovanje v učenju med posameznimi paralelkami in interesnimi krožki, igra »Pogumni Tonček« in nastop pionirskega pevskega zbora ob zaključku šolskega leta. 17. aprila pa je že bilo tekmovanje pionirjev s tricikl in avtomobilčki pod okriljem Društva prijateljev mladine. Ob zaključku leta bo tudi razstava risarskih in ročnih izdelkov naše mladine. Učenci so se udeležili tudi nagradnega natečaja za pismene in risarske izdelke in prejeli lepe nagrade.

GLASBENA ŠOLA V KAMNIKU

Peter Bitenc

Glasbena šola je pričela z rednim poukom dne 2. novembra 1952. Da so otroci v Kamniku dobili svojo glasbeno šolo, ima največ zaslug takratni predsednik Sveta za prosveto in kulturo okraja tov. Marica Brejc. Bilo je treba veliko energije, še več pa dobre volje, da je rešila vse probleme, ki so se kar vrstili — predvsem problem šolskih prostorov. Rešiti ta problem in realizirati predvidene načrte se ji je pa posrečilo šele po ukinitvi kamniškega okraja, ko je prešel pod okraj Ljubljana-okolica. S tem, da se je okraj preselil v Ljubljano, je mestna ljudska občina Kamnik dobila prostore bivšega okraja, glasbena šola pa prostore mestne občine, in to v centru mesta.

S tem, da je dobila šola svoje prostore, pa težav še ni bilo konce. Šoli je bil potreben inventar, potrebni so bili instrumenti in sto drugih malenkosti. Vse to je bilo treba šele dobiti. Najbolj težavno je bilo dobiti instrumente in klavirje. Čeprav so vsi klavirji, ki stoje v šoli, ljudska last, so bile hude borbe, preden so prišli v šolske prostore.

Pouk na šoli bi se moral pričeti že s 1. septembrom, pričel pa se je dva meseca kasneje. Prva učiteljska konferenca je bila 25. oktobra 1952. Navzoči so bili razen ravnatelja Petra Bitenca še tovariši: Jože Gorjan, Roman Grčar, Viktor Mihelčič, Ciril Vremšak in Samo Vremšak, vsi iz Kamnika. Iz Ljubljane so prišli tov.: Pavla Juvanc, Jasna Sfiligoj in Silva Vetrih, iz Mengša pa tovariša Ernest Kvartič in J. Modec. Od navedenih pa niso vsi sprejeli dela na šoli.

Prvi učiteljski zbor je bil naslednji: Peter Bitenc, ki je razen vodstva šole in pouka Nauka o glasbi prevzel tudi pouk skupinskega petja in orkestralne igre; Gorjan, učitelj za trombo; Pavla Juvanc, učiteljica za klavir in Nauk o glasbi; Kvartič, učitelj za kontrabas; Mihelčič, učitelj za flavto, klarinet in klavir; Silva Vetrih, učiteljica za solopetje in klavir kot stranski predmet.

Hkrati z otvoritvijo glasbene šole je bil ustanovljen tudi glasbeni tečaj. Pravilnik o glasbenih šolah predpisuje starost gojencev, ki se jih lahko sprejme v šolo. Vsi tisti učenci, ki zaradi prekoračene starosti ali pa zaradi

pouka instrumentov, ki ne spadajo v glasbeno šolo (harmonika, kitara itd.), niso mogli biti sprejeti v šolo, so bili sprejeti v tečaj, ki je bil v okviru in pod nadzorstvom šole. Prvi učitelji v tečaju so bili: Juvanc in Vetrih, učiteljici za pouk klavirja; Grčar in Modec, učitelja za harmoniko, in Kvartič za kitaro.

Nekaj učencev je bilo vpisanih tudi za violino, na žalost pa učitelja za pouk violine nismo imeli. Neprijetne situacije nas je rešil tov. Farnik Oton.

V II. polletju šolskega leta, t. j. marca 1953, je nastopila tudi učiteljica klavirja tov. Novak Marija, ki zaradi bolezni ni mogla začeti s poukom ob začetku šolskega leta.

Začetno število vpisanih učencev je bilo približno 50. To število pa je do konca šolskega leta naraslo na 153 učencev.

Prvo šolsko leto 1952/53 smo zaključili dne 28. junija 1953 in led je bil prebit z javno produkcijo, ki smo jo imeli v dvorani Partizana v Mekinjah. Nastop učencev je bil odličen, čeprav pri marsikomu ni manjkalo treme.

1. julija 1953 smo imeli vpis učencev za novo šolsko leto. Izkazalo se je, da je bila produkcija velikega propagandnega pomena in da so vsi tisti, ki so do zadnjega v dvomu in z nezaupanjem spremljali razvoj naše šole, vpisali vanjo svoje otroke. Že pri prvem vpisu, čeprav je približno 20% starih učencev zaradi šibkega zdravja, slabega napredka in izselitve v drug kraj odpadlo, je bilo vpisanih preko 200 učencev. To število pa je do konca šolskega leta naraslo na 258 učencev.

V šolskem letu 1953/54 smo z rednim poukom pričeli v prvi polovici meseca septembra. Ker je bilo število vpisanih učencev precej večje od minulega šolskega leta, smo morali povečati tudi število učnega osebja. Dobili smo dve novi učni moči: tov. Geržina Majdo, diplomirano učiteljico za pouk klavirja, in tov. Kalaša Miroslava, za pouk violine. V splošnem pedagogov za violino primanjkuje, zato smo bili prisiljeni honorarno sprejeti študenta Kalaša. Nastale pa so še druge spremembe. Tov. Gorjan, učitelj za trombo, se je preselil v Ljubljano, njegovo mesto pa je prevzel znani kapelnik tovariš Ulman Jan. Tovariša Kvartič in Modec sta že v drugem polletju prvega šolskega leta prenehala s poukom, ker sta nastopila kot učitelja na novo ustanovljeni glasbeni šoli v Mengšu. Tovariš Grčar je odstopil, njegovo mesto je prevzel tov. Pilih Rudolf.

Delo na šoli se je nemotoma razvijalo, velika večina učencev se je resno oprijela študija, zato smo prvo polletje šolskega leta 17. januarja 1954 zaključili z dvema javnima produkcijama, eno popoldansko in eno večerno, in to v dvorani nad kavarno, ki je bila pri obeh produkcijah popolnoma zasedena.

Šolsko leto 1953/54 smo zaključili 27. junija 1954 kar s tremi produkcijami, in sicer eno dopoldansko, eno popoldansko in eno večerno. Vse tri produkcije so bile v nabito polni dvorani nad kavarno.

V tretjem letu 1954/55 smo pričeli z rednim poukom 15. septembra 1954. Ob začetku šolskega leta je bilo vpisanih 156 učencev, naknadno pa se je vpisalo še 27 učencev in je danes vpisanih 185 učencev. Tudi v tem šolskem letu je bilo več sprememb med učnim osebjem. Tov. Kalaš in Farnik sta prenehala poučevati, njih mesta pa sta prevzela tov. Ciril Vremšak in Miha Rožanc. Ker je tov. Pilih odšel na turnejo v inozemstvo, je namesto njega prevzela pouk tov. Borštnar Meta. Med letom je prevzel pouk violončela tov. Vremšak Samo, študent Akademije za glasbo. Prvo polletje 1954/55 smo zaključili januarja 1955. Pred tem smo imeli dne 9. januarja 1955 v dvorani nad kavarno tri javne produkcije, in to dopoldne, popoldne in zvečer.

V šolskem letu 1952/53 je bilo vpisanih 71 dečkov in 82 deklic, skupno 153 učencev.

V šolskem letu 1953/54 je bilo vpisanih 118 dečkov in 140 deklic, skupno 258 učencev.

V šolskem letu 1954/55 je bilo vpisanih 87 dečkov in 98 deklic, skupno 185 učencev.

Povprečni učni uspeh je bil v vseh treh letih prav dober.

Meseca maja t. l. sta dve učenki klavirskega oddelka napravili izpit čez VI. razred, t. j. absolvirali sta nižjo glasbeno šolo. Ker za sedaj ni možnosti, da bi hodili na srednjo glasbeno šolo v Ljubljano, bosta obe nadaljevali študij pri tov. Geržinovi in se pripravljali za izpite čez I. oziroma II. razred srednje šole. V letošnjem šolskem letu imamo vpisanih:

Cicibanov 44, učencev pripravljavcev 26, učencev oddelka za klavir 76. učencev oddelka za solopetje 2, učencev oddelka za violino 24, učencev oddelka za violo 2, učenca oddelka za trombo 1, učencev oddelka za harmoniko 10.

Najbolj pereče vprašanje naše šole so instrumenti — pihala in trobila. Že ob prvem vpisu leta 1953 je bilo dovolj zanimanja za te instrumente. Ker jih pa nismo imeli in jih na žalost še danes nimamo, tudi učencev nimamo, razen enega, ki ima svojo lastno trombo.

V letošnjem šolskem letu poučujejo tile učitelji: Bitenc Peter, ravnatelj, poučuje Nauk o glasbi in solfeggio, skupinsko petje in orkestralno igro; Geržina Majda, učiteljica, poučuje klavir; Gruden Ivan, hon. učitelj, poučuje trombo (poučuje v Ljubljani); Juvanc Pavla, hon. učiteljica, poučuje klavir; Novak Marija, hon. učiteljica, poučuje klavir; Rožanc Mihael, hon. učitelj, poučuje violino in violo; Vetrih Silva, učiteljica, poučuje solopetje, Nauk o glasbi in solfeggio ter klavir kot stranski predmet; Vremšak Ciril, hon. učitelj, poučuje violino; Vremšak Samo, hon. učitelj, poučuje klavir in orkestralno igro (prihodnje leto tudi violončelo); Borštnar Meta, hon. učiteljica, poučuje harmoniko.

Internat

Mi in naš stari dom

DIIAŠKI DOM V KAMNIKU

Marica Brejc

Mnogo je ustanov, ki jih predvojna Jugoslavija ni poznala. Tako je tudi Dijaški dom v Kamniku otrok revolucije. V prvih dneh nove Jugoslavije je bila ta ustanova v prostorih sedanje kamniške gimnazije. V njej so našle zatočišče številne partizanske sirote in oddaljena mladina. Število dijakov na gimnaziji je nenehno raslo, razen tega pa se je kamniška gimnazija postopoma uvrščala med popolne gimnazije. Tako je bilo nujno, da smo se umikali vsi ostali, saj so bile v tem času v istem poslopju kar štiri prosvetne dejavnosti: gimnazija, osnovna šola, dijaški dom in gospodinjska šola, ki je v tem času kuhala za gojence internata. Gospodinjska šola se je morala umakniti, dijaški dom pa se je v šolskem letu 1949-1950 preselil v grad Zaprice. Graščino je sezidal v letu 1550 grof Jurij Lamberger. V dobi okupacije je bilo prijetno gostišče nemških nasilnikov, po vojni nekaj časa šola naših političnih kadrov, nato je grad zasedla vojska in naposled dijaški dom. Mrka in razdejana notranjščina ni dobro vplivala na mladino. Toda druge pomoči ni bilo. Edino razveseljivo je bilo za gojence pobočje za graščino, ki so ga nemoteno uživali. V letu 1952, to je po fuziji kamniškega okraja z Ljubljano okolico, nam je vzkliklo novo upanje za boljše prostore v Staretovi hiši. Naposled smo se 22. novembra 1953 preselili v nove prostore, ki do neke mere ustrezajo tej vrsti ustanove, saj jo je novi odbor mestne občine z izdatnimi investicijami predhodno dal prepleskati in urediti sanitarije.

Urejene razmere so omogočile kontrolo dijakov in uspešnejše učenje, če že ne vsem, vsaj tistim, ki se zavedajo, da je ta ustanova njihov drugi dom. Uprava doma pa je usmerjevalec teženj in želja staršev ter družbe, ki nam je to omogočila.

Gojenci se v glavnem zavedajo pomena svojega drugega doma. Čeprav s težavo, se le vsak dan oprimejo resnega dela, saj vedo, da bo sledilo temu razvedrilo. Po umskem delu imajo dovolj prilike, da se fizično razgibajo in naužijejo čistega zraka. Kdor izmed gojencev ima veselje do glasbe, mu je omogočeno udejstvovanje na tem področju. Navdušeni igralci na pihala obiskujejo v godbeni sobi vsak teden dvakrat vaje, ki jih je organizirala godbena sekcija delavskega kulturno prosvetnega društva »Solidarnost« v Kamniku. Mladina ima na razpolago vsakovrstna razvedrila, nekaj dobre volje more uresničiti marsikatero njeno težnjo.

DELAVSKO PROSVETNO DRUŠTVO »SOLIDARNOST« V KAMNIKU

Drago Mehora

V Kamniku, starem industrijskem središču, ima delavska prosvetna dejavnost že lepo tradicijo. Prvo delavsko prosvetno društvo, imenovano Solidarnost, je bilo ustanovljeno leta 1919 in sodi verjetno med najstarejša delavska prosvetna društva, če ne upoštevamo društev Ljudski oder v Trstu in na Primorskem. Za ustanovitev društva si je najbolj prizadeval železniški uslužbenec France Kosič, pri ustanovitvi pa so sodelovali še Zabrezovnik Franc, Zabrezovnik Jakob, Kromar Franc, Mali Janez in drugi.

Ustanovitelji so se jasno zavedali, da je delavcem za njihovo politično borbo potrebna predvsem izobrazba, zato so najprej ustanovili knjižnico, ki je aktivno delala vse do uničenja v letu 1941. Knjižnica je štela okoli 1300 knjig in je imela nad 1000 bralcev iz delavskega sloja. Nabavljala je zlasti napredno literaturo, kolikor je je bilo mogoče dobiti.

Kmalu po ustanovitvi se je vrnil iz ruskega ujetništva Franc Vidmar, ki je prevzel vodstvo glasbene dejavnosti v društvu. Pevski zbor, v katerem je bilo okoli 50 pevcev, je pod njegovim vodstvom uspešno nastopal doma in v raznih krajih, predvsem v delavskih središčih po Sloveniji. Pozneje so na pobudo društva ustanovili še pevski zbor na Duplici, ki se je imenoval Planika. Solidarnost je imela tudi tamburaški zbor in igralsko družino, s katerima je gostovala v Trbovljah, Mariboru in drugih industrijskih krajih. Kaj so igrali, je danes še težko ugotoviti, ker ni več arhiva Solidarnosti, redki še živeči člani pa vedo povedati, da so igrali med drugim igri Matiček se ženi in Mojskričeve Rdeče rože. Znano je tudi, da je ljubljanski škof prepovedal »rdečim«, kot so imenovali Solidarce, gostovanje v Gornjem gradu.

V obdobju med obema vojnama se je društvo žilavo in prizadevno borilo za svoj obstoj in se je kljub vsem oviram trudilo za vzgojo in izobraževanje

delavstva v Kamniku. Svoj namen je dosegalo s predavanji, z napredno literaturo, z gledališčem ter z ljudsko, umetno in borbeno pesmijo.

Solidarnost v Kamniku v tem obdobju ni nikdar imela niti za silo primernih prostorov. Zadovoljiti se je morala z majhno dvoranico v preprosti hiši na Grabnu. V tem edinem prostoru so imeli igre, pevske nastope, sestanke, predavanja, bralne in diskusijske večere. Prav tam je tudi vsako nedeljo dopoldne poslovala društvena knjižnica. Tu so se sestajali delavski prvoborci: Roman Potočnik-Pezdir, Tomo Brejc, Tone Šturm in drugi. Tu je tudi večkrat predavala Vida Tomšičeva.

Pod pritiskom protiljudskih režimov v stari Jugoslaviji je bila Solidarnost večkrat razpuščena, prvič ob uveljavljanju zloglasne Obznane. Najbolj svobodno je delovalo društvo v času Nezavisne delavske stranke. Po razpustu te stranke je bila tudi Solidarnost kmalu razpuščena, njena knjižnica pa zapечатena.

Kljub težkim pogojem, kljub zakonu o zaščiti države, po katerem so bili obsojeni tudi nekateri člani društva, ni bilo mogoče društva povsem in trajno uničiti. Zbor Solidarnosti je kljub zatiranju vsako leto na prvomajski praznik prepeval v Kamniški Bistrici revolucionarne pesmi. Prganjanje je še krepilo odpor zavednih članov. O ugledu, ki si ga je pridobila Solidarnost, bi lahko pričal društveni prapor, ki ga je društvo razvilo ob svoji desetletnici, in ki je imel v drogu nad 200 spominskih žebeljev. Žal je dragoceni prapor uničil okupator. Še posebno svečana je bila proslava dvajsetletnice leta 1939, ki se je razvila v pravo, veliko delavsko manifestacijo. Na proslavi so razen kamniške Lire sodelovala še delavska kulturna društva iz Ljubljane, Šentvida, Maribora, Trbovelj, Hrastnika, Zabukovice, Dobrunj, Smlednika in druga. Na predvečer praznika je bila svečana akademija, na kateri so nastopili delavci in mladina. Naslednje jutro je budnica predramila Kamničane, ki so spontano izobesili zastave. Mesto je zasijalo v rdečih in narodnih zastavah, nad 100 rediteljev z rdečimi trakovi je imelo dovolj dela, da so uredili in razvrstili množice, ki so od vseh strani prihiteli v Kamnik. Slavnostni govornik je bil znani napredni pisatelj in dramatik dr. Bratko Kreft. Razpoloženje ljudstva je nekako spontano prisililo tedanjega podžupana Strgarja, da je v popoldanskih urah prišel pozdravit zborovalce.

To je bila prva taka velika delavska manifestacija, bila pa je tudi poslednja in hkrati opozorilo nastopajočemu fašizmu, da se naše ljudstvo nikoli ne bo sprijaznilo s protičlovečansko fašistično ideologijo. Tako je Solidarnost pod vplivom Partije razvijala proletarsko kulturo in krepila delavsko razredno zavest.

Sadovi dolgoletnega politično-vzgojnega dela so se pokazali ob uri preizkušnje v letu 1941. Vsi člani Solidarnosti so se odzvali pozivu Osvobodilne fronte in so bili vsak na svojem mestu in po svojih močeh aktivni v osvobodil-

nem gibanju. Prvi žrtvi iz vrst društva sta padli že v noči vstaje 27. julija 1941. To sta bila tovariša Mlakar Dominik in Miklavčič Tone. V naslednjih mesecih so padli kot talci ali kot borci in aktivisti Poznik Franc, Sušnik Janez, Pregelj Ivan, Kališnik Slavko, Eksler Mirko, Drojc Franc, Černe Mirko, Bergant Franc, narodni heroj Molek Jakob, Sitar Generoz in še drugi. Mnogi člani so prišli v nemške ječe in taborišča. Solidarnost so Nemci kruto likvidirali, vse premoženje uničili, knjižnico in drugi inventar raznesli na vse vetrove.

Po osvoboditvi ni imel Kamnik nikake prosvetne dvorane niti kakih drugih prostorov za društvo, zato prosvetno delo v večjem obsegu ni bilo mogoče. Prosvetno udejstvovanje delavcev je bilo večidel omejeno na tovarne oziroma delavske sindikalne organizacije. Vendar je bilo kmalu v duhu tradicij Solidarnosti ustanovljeno prosvetno društvo Jakob Molek, ki je prirejalo dramske prireditve v skromni dvorani v Mekinjah, in ki ga imamo lahko za zarodek današnjega društva Solidarnost. Novo delavsko prosvetno društvo s tem imenom je bilo ustanovljeno po daljših pripravah šele v novembru leta 1952. Razen društva Jakob Molek, ki je v celoti prešlo v Solidarnost, so takoj pristopili prosvetni aktivni tovarne Titan in Podjetja Kamnik, pozneje pa je sklenilo pristopiti tudi Mladinsko pevsko društvo Planika. Z zgraditvijo novega velikega prosvetnega doma Podjetja Kamnik je bila omogočena večja in intenzivnejša dejavnost na vseh področjih prosvete.

Nova Solidarnost je zaživela. Njen namen je nadaljevanje kulturne borbene tradicije stare Solidarnosti po načelih delavskih prosvetnih društev Svobod, zato je društvo tudi vključeno v Zvezo Svobod. Ime Solidarnost je obdržalo iz spoštovanja do starega v dolgoletnih političnih borbah preizkušenega društva.

V prvem letu obstoja se je nova Solidarnost uveljavljala, zbirala člane, urejala odnose z drugimi društvi, hkrati pa tudi že pričnjala z delom.

S podporo ljudske oblasti in sindikalnih organizacij je dobilo društvo materialno podlago, z delom v večjem obsegu pa je lahko pričelo šele, ko je dobilo na razpolago primerne prostore, zlasti ko je bila dogotovljena velika dvorana v novem domu kulture.

Najprej sta zaživel dramatska sekcija, ki je uprizorila Kreftove Celjske grofe, in pa sekcija Mladi oder, ki je zaigrala Hamleta in Razvalino življenja. V naslednjih letih so prišli na oder Solidarnosti Kralj na Betajnovi, Sveti plamen, Gospa ministrica, Zmešnjava nad zmešnjava, Hasanaginica in v letu 1955 Harrisova drama Molčeča usta. Mladi oder je igral še komedijo Poslednji mož in mladinsko igro Palčki ter komedijo Dama škrat.

Z nekaterimi od teh iger je sekcija uspešno gostovala razen v domačem okraju še v Dobrni, Konjicah, Gornjem gradu in Rogaški Slatini.

Delo dramske sekcije ni bilo brez težav. Saj ni vedno lahko zbrati igralce in jih obdržati od prve bralne vaje pa do premiere. Jedro sekcije je nekaj požrtvovalnih igralcev in režiserjev, ki so znali premagati težave in so tako vsaj

Tako je Solidarnost praznovala 1. maj

delno, če ne v celoti, realizirali postavljeni program. Nekatere igre so režirali poklicni režiserji iz Ljubljane (Maks Furijan, Stane Potokar), kar je nedvomno koristilo vzgoji in napredku domačega igralskega in režiserskega kadra. Prav je, da je sekcija našla in pritegnila nekaj nadarjenih igralcev iz vrst mladine. Ti mladi igralci vzbujajo najlepše upe za nadaljnji razvoj. Nesporno je dejstvo, da se kvaliteta dramatskih prireditev izboljšuje od predstave do predstave. Zadnje prireditve, prav posebno pa še Molčeca usta, so bile že na ravni, kakršna se spodobi mestu z bogato kulturno tradicijo in kakršno mora imeti oder, ki naj bo zgled veliki okolici.

Važno vprašanje je pravilna izbira iger. Dosedanji program je bil v tem pogledu zadovoljiv, edinole če izvezamemo »Zmešnjavo«. Naziranje, naj se gledališče ravna po okusu občinstva ali da naj se podredi interesom blagajne, je pri nas že precej premagano. Brezvsebinske, nekoristne in umetniško brez-pomembne burke v Kamniku že ne najdejo več odziva, saj jih celo igralci nočejo igrati.

Pevska sekcija obsega za sedaj samo še moški zbor. Zbor se je rodil v večjih krčih, a se je sčasoma notranje utrdil in zdaj prav zadovoljivo napreduje. Razen samostojnih koncertov je nastopal ob proslavah in ob raznih priložnostih, opravil pa je tudi nekaj uspešnih gostovanj. Upravni odbor je nabavil zboru lepe enotne srajce, kar bo pri nastopih tudi v estetskem pogledu izboljšalo učinek. Sekcija se pripravlja na povečanje zbora v mešani zbor.

V godbeni sekciji se pridno vežba zbor mladih godbenikov, ki doslej še niso mogli nastopiti, ki pa obetajo postati prepotrebno nadomestilo ostarele kamniške godbe.

Ena izmed najvažnejših in temeljnih nalog delavskega prosvetnega društva mora biti skrb za izobraževanje svojih članov in ljudstva. Tudi v tem pogledu je bilo društvo zadnja leta aktivno, dasi odziv članov in občinstva ni bil vedno zadovoljiv. Ljudska univerza v okviru društva je priredila že lepo število kvalitetnih predavanj, na katerih so predavali priznani strokovnjaki in vodilni politični in kulturni delavci. Imeli smo tud literarne večere, ko so priznani književniki brali svoja dela. V okviru Ljudske univerze imamo v zadnjih dveh letih tudi redni ideološki tečaj z aktualno tematiko. Predvsem nudi tečaj obiskovalcem osnovno izobrazbo s področja družbenih ved, osnov filozofije in jim pomaga graditi napreden svetovni nazor. Vsako leto so še praktični tečaji iz gospodinjstva in jezikovni tečaji iz nemščine in angleščine.

Za izobraževalno delo skrbi danes Ljudsko izobraževalna sekcija, ki si je zadala nalogo, da bo še naprej razširjala znanje svojih članov in organizirala razen drugega tudi večje število literarnih večerov. Svojo dejavnost pa bo v bodoče prenesla tudi na periferijo Kamnika in v tovarne. Tudi druge sekcije nameravajo ponesti umetnost v večji meri kot doslej na podeželje. To velja zlasti za pevski zbor in dramatsko sekcijo. Naj se čuti, da je Kamnik kulturno središče in tista sila, ki daje pogum in pobudo tudi okoliškim krajem in tudi oddaljenim krajem v zapostavljeni Tuhinjski dolini.

Doslej še nismo mogli rešiti vprašanja knjižnice, ki po vojni še daleč ni dosegla predvojne višine. Odbor Solidarnosti želi urediti knjižnico s čitalnico, pa bodisi kot svojo sekcijo ali pa kot samostojno ustanovo. Rešitev tega vprašanja ovira pomanjkanje prostorov, opreme in poklicnega knjižničarja, zlasti pa tudi nezadostna materialna podlaga knjižnice. Želeli bi bilo, da bi Kamnik dobil centralno knjižnico, ki bi bila vodnik še ostalim knjižnicam v okviru komune.

Danes ima Solidarnost tudi šahovsko sekcijo, ki je nastala s prostovoljno priključitvijo Šahovskega društva društvu Solidarnost. Sekcija je prav aktivna.

Ne smemo prezreti, da Solidarnost vsa leta svojega obstoja pripravlja in organizira vse proslave ob naših praznikih in druge spominske svečanosti. Te proslave, ki že slovijo po svojih bogatih in kvalitetnih programih, so iz leta v leto bolj priljubljene in obiskane. Društvo ima v vsem svojem delu, še posebno pa pri organizaciji proslav močno oporo v popolni kamniški gimnaziji.

Društvu Solidarnost predseduje v zadnjih dveh letih agilna javna delavka in članica stare Solidarnosti tovarišica Marica Brejčeva.

ZGODOVINA »LIRE«

Inž. Albert Čebulj

Samo Vremšak

Pred več kakor 90 leti je bil na Slovenskem in v vseh slovanskih deželah monarhije hud narodnostni boj. Nemci so povsod ustanavljali svoje Schulvereine, Lesevereine itd., Slovenci pa kot protiutež slovenska šolska društva, telovadna društva in Narodne čitalnice. V tem boju je v Kamniku 4. nov. 1882 ustanovila peščica zavednih mož samostojno pevsko društvo z imenom »Lira«. Dne 9. novembra 1882 so bila potrjena pravila za Prvo slovensko pevsko društvo »Lira« v Kamniku, ki je prvič nastopilo že na Veliki besedi kamniške Narodne čitalnice. »Besede« so bile velike kulturno-politične manifestacije tedanjih Čitalnic. Do tedaj samostojnih pevskih društev še ni bilo, pač pa so se pevci priložnostno sestajali in zapeli v okviru Čitalnice in njenih kulturnih prireditev.

Prvo samostojno pevsko društvo je bila torej »Lira«. Za njeno ustanovitev so si najbolj prizadevali Alojzij Vremšak, oče sedanjega pevovodje in prvi predsednik »Lire«, Karel Vršec in Julij Polec. »Lira« je takoj pričela z intenzivnim delom. Zaradi agilnega delovanja »Lire« in odločnega vodstva tedanjega župana dr. Maksa Samca je bil Leseverein po nekaj letih likvidiran.

Pesnik Simon Gregorčič, ki je prihajal v tem času v Kamnik na vsakoletni oddih in čul petje Lirašev, je poslal »Liri« zanimivo pismo z dne 17. marca 1885, v katerem pravi med drugim:

»Vzbujajte, dramite, vnemajte narod! Vi imate v svojih čistih grlih veliko orožje: pevaje lahko ljudi tujcu izvijete in slovenstvu pridobite.

Bodite v Kamniki
narodni dramniki!»

Ob prvi obletnici je »Lira« dobila svoj prapor. Delovala ni samo v Kamniku, temveč je prepotovala dobršen del Kranjske, Primorske, Štajerske in Koroške. Leta 1884 so bili »Liraši« v Mozirju pri razvitju sokolske zastave, dalje na Vranskem pri proslavi 10-letnice »Vranske Vile«. Na proslavi ljubljanskega delavskega pevskega društva »Slavec« (ust. 1884) je »Lira« med številnimi zbori s komaj 16 člani odnesla prvenstvo. »Lira« je sodelovala tudi ob 10-letnici zbora »Hajdrih« v Proseku pri Trstu.

Odličen nastop »Lira« je bil 26. oktobra 1894 v Celovcu v dvorani »Massegarten« pri proslavi spomina Korošcev Andreja Einspielerja in Antona Martina Slomška. Prav tako so nastopili Liraši v Skočidolu na Koroškem na velikem narodnem taboru, pri odkritju Vilharjevega spomenika v Postojni leta 1906, pri ustanovitvi Sokola v Domžalah, pri tragičnem pogrebu septembrskih žrtev Adamiča in Lundra v Ljubljani itd. Tako je bilo delovanje »Lira« do prve svetovne vojne, ki je zadušila skoraj vsak kulturni polet. Medvojna doba pa kaže strm vzpon.

Leta 1920 je zaradi bolezni odstopil dolgoletni pevovodja France Stele. Zamenjal ga je mladi in agilni dirigent Ciril Vremšak, ki je preusmeril delovanje pevskega zbora iz dotedanjega rodoljubarskega in vžigajočega prepevanja v resno koncertno delo. Sporedi vseh njegovih koncertov kažejo težnjo po reprodukciji resne zborovske glasbe iz domače in tuje literature. Je eden redkih slovenskih zborovodij, ki je toliko let vztrajal pri enem in istem zboru, saj bo letos praznoval 35-letnico umetniškega delovanja.

V letu 1922 se je društvo pripravljalo na dostojno proslavo svojega 40-letnega jubileja. Proslava je bila 7. decembra 1922 v Kamniku.

Leta 1924 je bil v Ljubljani v Unionu velik pevski koncert vseh zborov, včlanjenih v Zvezi slovenskih pevskih zborov. Na tem koncertu je izmed moških pevskih zborov »Lira« odnesla prvenstvo. Ravno tako je sodelovalo društvo tudi leto pozneje na isti prireditvi.

V naslednjih letih se je zbor kvalitetno dvigal in dosegel svoj vrhunec leta 1932 ob 50-letnici obstoja društva v dneh 15. in 16. oktobra. Menda se še ni nikdar dotlej zbralo v Kamniku toliko odličnih predstavnikov slovenske kulturne javnosti in še nikdar nastopilo toliko zborov iz vse Slovenije kakor takrat. Razen domačih predstavnikov oblasti in kulturnih ustanov so prisostvovali slavnosti še ravnatelj konservatorija v Ljubljani Matej Hubad, predsednik Hubadove župe in zastopnik JPS dr. Anton Švigelj, skladatelja Zorko Prelovec in Emil Adamič, zastopnik Glasbene Matice Silvan Pečenko, številni zbori in zastopniki.

Med obilico daril, ki jih je prejela »Lira« za svoj zlati jubilej, moramo omeniti darilo Hubadove pevske župe, in sicer krasen venec s trakovi vseh pevskih društev, včlanjenih v HPZ. V vencu je bila skrita kitara, s katero so se učili peti prvi Liraši ob ustanovitvi društva. Koncert je imel velik uspeh. Izvajali so dela Nedveda, Foersterja, Schwaba, Adamiča, Lajovica, Premrla, Hubada in Prelovca ter Stolcer-Slavenskega. Ta koncert je prikazal razvoj 50-letnice jugoslovanske zborovske glasbe, prenašali pa so ga po radiu v Zagreb in Beograd. Kritiki so mu v časopisju vsi po vrsti prisodili najboljše ocene. Naslednjega dne je bil velik ljudski koncert vseh priglašenih pevskih zborov. Vsak z dvema točkama so nastopili:

Ferdo Majer: Domino

Prvo slovensko pevsko društvo »Lira« iz Kamnika, »Zarja« iz Pobrežja pri Mariboru, »Sava« z Jesenic, Bežigrasjsko pevsko društvo iz Ljubljane, Pevski odsek Narodne čitalnice iz Šiške, Zbor nekdanjih Lirašev — veteranov, Pevsko društvo Moste pri Ljubljani, Pevsko društvo Domžale, »Solidarnost« iz Kamnika, Kvintet Glasbene Matice iz Ljubljane in Oktet pevskega društva »Ljubljanski Zvon« iz Ljubljane. Popoldne ob 15. uri so vsi združeni zbori zapeli na Glavnem trgu Hajdrihovo Morje adrijansko.

Nadvse originalna pa je bila zamisel, sestaviti zbor nekdanjih še živečih Lirašev. Nastopili so še vsi tedaj živeči veterani, kot: Ante Pintar, Pavel Gorjup, Josip Janko, Franc Ahčin in mnogi drugi. Razkropljene širom po Sloveniji je zbral in za ta nastop pripravil Emil Adamič. Po njegovi izjavi se še nobenemu pevskega društvu razen »Lira« do tedaj ni posrečilo v posebnem nastopu postaviti na oder svojih nekdanjih pevcev.

»Lira« je priredila vsako leto svoj redni pomladanski koncert — navadno tudi več — in je nastopala na raznih proslavah, narodnih prireditvah in zveznih koncertih v Ljubljani, kjer si je pridobila sloves enega izmed najboljših moških zborov v Sloveniji ter je gostovala po najrazličnejših krajih Slovenije. Med svojim obstojem je priredila »Lira« nad 970 samostojnih koncertov, vseh drugih nastopov pa okrog 2000. Njen edini cilj je gojiti slovensko in slovansko pesem ter ljudstvo pevsko vzgajati.

Tako je delovala »Lira« kot umetniško društvo vse do l. 1941, ko je domovino zasedel okupator. Društvo je prispevalo svoj obolus k narodni osvoboditvi. V času NOB je padel član zbora, narodni heroj Jakob Molk, ki je bil zadnja leta pred vojno Lirin pevec. Kot talec pa je bil ustreljen član društva Božo Repič.

Po osvoboditvi je »Lira« takoj zbrala svoje člane in je, pomnožena z novimi pevci, nastopala pri vseh svečanostih, narodnih in državnih praznikih in drugih proslavah.

Dne 5. julija 1952 je »Lira« proslavila svojo 70-letnico. Pokroviteljstvo proslave je prevzel minister Boris Zihl. Koncert je bil v zelo akustični telovadnici kamniške gimnazije in je imel velik uspeh. Izbran program je prikazal prerez slovenske vokalne glasbe od Kamila Maška do najnovejših dni.

Pomen »Lira« v polpretekli dobi je bil še toliko večji, ker v tem času še nismo poznali radia in podobnih modernih tehničnih naprav ter so bili pevski zbori edini posredovalci in reproduktivni činitelji slovenske pesmi.

Lepe in pomembne besede k sklepu poročila o koncertu »Lira« l. 1939 je zapisal pok. skladatelj France Venturini: »Kamničani, bodite ponosni na svojo »Liro«, podpirajte in čuvajte jo kot drag biser in spomin na težke čase, ko je še valptov bič udrihal po naših hrbtih!«

»Lira« je vseskozi vzdrževala stike s slovenskim skladateljskim krogom in številnimi glasbeniki sploh. Kot rezultat teh vezi je nastalo precej skladb po-

svečenih »Liri«. Tako je skladatelj Emil Adamič posvetil »Liri« ob društveni petindvajsetletnici leta 1907 v tedanji reviji »Novi akordi« (izhajala od leta 1900—1914) obsežno zasnovano skladbo »Dan slovanski« za moški zbor. Skladba je izšla v VIII. letniku zvezek št. 3. Od istega skladatelja hrani društvo v rokopisu še naslednja »Liri« posvečena dela: »Dekle moja, kje si sinoč bila?« za 8-glasni mešani zbor, dalje »Šopek vinskih« za moški zbor in »Tri prešerne pesmi za veselo družbo« (Nič o politiki, Lepa Neža in Kaj morem jaz za to?). Od skladateljev najstarejše generacije hrani društvo skladbe Vekoslava Vavpotiča, ki je slovenski kulturni javnosti manj znan, ker je večji del svojega življenja preživel v tujini (Dunaj). »Liri« je posvetil priredbo znane koroške ljudske pesmi »Čej so tiste stazice« koroški rojak, kulturno-prosvetni delavec in organizator številnih pevskih zborov po Koroškem, pokojni Lovro Horvat, ki je poslednja leta svojega življenja preživel v Kamniku. Skladbo je daroval pod imenom »Nekdanje stezice«. Skladatelj Mihael Rožanc je posvetil »Liri« pesem »Kaj bi te vprašal?«. Objavil jo je v Novih akordih, letnik XI št. 4. Za 50-letnico društva pa je poklonil skladatelj Zorko Prelovec pesem »Le enkrat še«, ki je izšla v glasbeni založbi pevskega društva »Ljubljanski Zvon« 1932. Ne bi bilo pretirano reči, da so bili stiki skladatelja Zorka Prelovca z »Liro« morda najprišrčnejši od vseh, saj je bil pokojni skladatelj velik ljubitelj »Lire« in osebni prijatelj dirigenta Cirila Vremšaka. Tako je v letu 1937 poslal »Liri« spet dve skladbi za moški zbor, in sicer »Prvi greh« ter »Kje so tvoje rožice«. Skladbi so prvič izvajali na koncertu naslednjega leta. V teh letih je nastalo še več skladb, posvečenih »Liri«. Tako je poklonil svojo pesem »Hej, to je lovski rog« skladatelj P. F. Ačko, ki je v letih 1937—1941 skladateljsko deloval v Kamniku. Pesem je bila prvič izvajana na koncertu 1941 v mesecu marcu, ki je bil hkrati zadnji koncert »Lire« pred pričetkom okupacije. Tudi skladatelj in tržaški rojak Fr. Venturini je poslal »Liri« pesem z naslovom »Misijon«, ki so jo prvič izvajali ob odkritju spominske plošče slovenskemu pesniku in književniku Radivoju Peterlinu-Petruški leta 1939 v Kamniku. Skladba je bila komponirana prav za to priložnost. Dirigent Ciril Vremšak, ki se je ravno v tem času skladateljsko najbolj izživiljal, je zboru posvetil skladbo »Slovo pod okencem«.

Za 70-letnico, l. 1952, pa je poslal »Liri« s posvetilom skladbo »Pa da bi znal« na besedilo Srečka Kosovela slovenski skladatelj Pavel Šivic. Skladba je doživela svojo krstno izvedbo na koncertu naslednjega leta 1953. Še z eno skladbo se je obogatil »Lirin« arhiv njej posvečenih skladb. Vasilij Mirk je poslal »Liri« večje delo z naslovom »Naša zemlja« na besedilo Elizabete Kremžarjeve. Skladba je zelo obsežno zasnovana v prekomponirani obliki ter predstavlja nekakšno vokalno kantato. Društvo jo je dobilo ob svoji 70-letnici. Za sedaj je še niso izvajali.

Na tem mestu omenimo še častne člane Prvega slov. pevskega društva »Lire« iz Kamnika. To so:

France Stele, občinski uradnik in prvi pevovodja »Lire«, njegov brat Joško Stele, tajnik pri občinskem uradu v Kamniku in eden prvih članov »Lire«,

Janko Pohlin, posestnik v Kamniku, častni predsednik »Lire« in eden prvih članov zbora,

Ante Pintar, eden prvih članov »Lire«. Častni član od 26. avgusta 1932, Anton Gabron, župnik in koroški rodoljub v Skočidolu na Koroškem, Viktor Parma, slovenski skladatelj,

Vekoslav Vavpotič, skladatelj,

Matej Hubad, ravnatelj konservatorija v Ljubljani in dirigent Glasbene Matice,

Emil Adamič, profesor glasbe na učiteljskišči v Ljubljani in skladatelj, Zorko Prelovec, uradnik pri Mestni hranilnici ljubljanski, skladatelj, pevovodja pevskega društva »Ljubljanski Zvon« in pevovodja Zveze slovenskih pevskih zborov (ZSPZ), ter

Glasbena Matica v Ljubljani.

Poglejmo na kratko še ustanovitelje društva, prvi odbor ter vse predsednike in pevovodje od ustanovitve do danes. Ustanovitelj in prvi predsednik »Lire« je bil Alojzij Vremšak, podpredsednik Tone Trobej, blagajnik Josip Fajdiga, pevovodja France Stele, tajnik Gustav Kronabethvogel in arhivar Adolf Volovšek.

Predsedniki »Lire« so bili od ustanovitve do danes:

Alojzij Vremšak od pričetka in kasneje od 1890—1903, Martin Novak od 23. I. 1887, Marko Pohlin od 18. I. 1903, Rudolf Binter od 21. I. 1913, Anton Vedlin od 31. I. 1919, Mirko Gorišek od 19. IX. 1920, Josip Ančik, dr. Fran Trampuž, odvetnik, od 26. I. 1922, Josip Grum, sodnik, od 31. I. 1924, Ludvik Cimperman, profesor, od 13. II. 1925, Fran Fajdiga od 22. XI. 1926, Julij Cenčič, učitelj, od 8. I. 1933—1941.

Po drugi svetovni vojni je bil starostni predsednik pok. Ludvik Pirnat, od leta 1951 pa je predsednik »Lire« inž. Albert Čebulj.

Pevovodje:

Prvi pevovodja »Lire« je bil France Stele, ki je vodil »Liro« z majhnimi presledki do svoje smrti. V tem času je služboval tudi v Trstu in imel velike zasluge pri ustanavljanju pevskih zborov v narodno ogroženih krajih. Vmes so delovali še učitelj Pavel Gorjup, brata Josip in Julij Cenčič, skladatelj Emil Adamič, Franjo Kratnar in drugi. Od 19. septembra 1920 do sedaj pa je pevovodja Ciril Vremšak.

»Lira« je imela vseskozi pester socialni sestav društva, tako v pogledu strukture odbora kot članstva samega. Zastopani so bili delavci, obrtniki, intelektualci in svobodni poklici. V odboru je bilo vedno v nemajhni meri udeležen delavski razred.

Vsa leta svojega obstoja je bila »Lira« v zelo prijateljskih odnošajih s sorodnim društvom — delavskim pevskim društvom »Solidarnost« iz Kamnika. Vsakoletne koncerte obeh zborov so člani vedno medsebojno obiskovali. Po potrebi so večkrat pevci enega zbora priskočili drugemu na pomoč. Za to si je močno prizadeval takratni pevovodja »Solidarnosti« pok. France Vidmar.

Napreden zdrav duh je vodil »Liro« od ustanovitve do danes. V sedmih desetletjih je opravila pomembno vlogo, saj je ponesla narodno, umetno in borbena pesem širom po domovini.

GOSPODARSKI RAZVOJ IN STANJE MESTA KAMNIKA

Bogdan Kobol

Kamnik se po gospodarskem pomenu uvršča na eno prvih mest v naši republiki. Pri tej oceni ne jemljemo za podlago absolutne vrednosti bruto proizvodnje ali narodnega dohodka, temveč upoštevamo določeno stalnost gospodarske dejavnosti v njenem zgodovinskem razvoju, tradicijo proizvodnje v tem mestu, njeno raznovrstnost in pa seveda relativne vrednosti, predvsem vrednost narodnega dohodka na enega prebivalca, število zaposlenih v razmerju do celotnega prebivalstva in podobne pokazatelje, ki v primerjavi z drugimi našimi mesti in proizvodjalnimi centri nesporno dokazujejo zgornjo trditev.

Že v rimski dobi je vodila preko Kamnika in Tuhinjske doline vzporedna cesta znamenite vojaške in trgovske žile Aqileia (Oglej) — Emona (Ljubljana) — Ad quantum decimum (v bližini Mengša) — Ad publicanos (Krašnja) — Atrans (Trojane) — Celeia (Celje) — Panonija. Da je bila cesta tlakovana s kamnitimi kvadri, se dá sklepati iz sledov, ki so bili odkriti ob priliki kopanja temeljev novega železobetonskega »Suševega« mostu na cesti Kamnik—Mekinje preko Nevljice v letu 1953. Ta pot pa je v srednjem veku postala glavna trgovska žila med Podonavjem in Italijo in je potekala od Celja po Tuhinjski dolini na Kamnik, od tod na Kranj in Škofjo Loko in po Poljanski dolini v Italijo. V živi trgovini po tej poti se začelja razvoj Kamnika.

V prvi polovici 12. stoletja, ko so bili posestniki kamniškega okolja znameniti grofje Andechs-Meranci, so ti v zavarovanje važne meddeželne trgovske transverzale zgradili ob vhodu v Tuhinjsko dolino mogočna gradova Stari in Mali grad, ob vzhodu obeh pa se je hitro razvilo tipično srednjeveško naselje z ulicami in znamenitim trgom, ki so svojo arhitektonsko zasnovo obdržali vse do današnjega dne. Prvotna majhna kamniška naselbina je bila na prostoru med današnjo cerkvijo na Šutni do tovarne »ETA« in ni bila

vključena v srednjeveško obzidje Kamnika ter se zaradi tega tudi ni ohranila. Že od leta 1188 se Kamnik omenja kot trg, leta 1229 beremo o kamniških meščanih in leta 1267 se Kamnik navaja že kot mesto. Kamnik je tedaj postal glavno upravno središče andechsmeranske posesti in najvažnejše mesto Kranjske. Ulrik Spanheim, ki je dobil leta 1248 Kamnik po ženitvi z Nežo Meransko, se imenuje celo, »gospod Kamnika«. Rod Spanheimov je leta 1269 izumrl in Kamnika se je leta 1270 polastil češki kralj Otokar Přemisl, ki se je leta 1271 osebno mudil v Kamniku in tu izdal listino, v kateri se mesto prvič v zgodovini omenja s slovenskim imenom »Kamnik«. V tej dobi zasledimo tudi zadnje kamniške novce. Leta 1278 je prešlo mesto v habsurško posest, na Starem gradu pa so gospodarili v 13. stoletju Ortenburžani in pozneje Gallenbergi ali Ostrovharji. Leta 1450 je postal grad deželno-knežja zastavna last in kot takega so ga imeli v lasti Lambergi do leta 1500 in nato Thurni, ki so ga leta 1572 kupili v pravo last. Že leta 1511 ga je poškodoval potres, ko pa je leta 1576 udarila vanj strela, se je grof preselil v mesto in nato v novo kriško graščino. Opuščeni grad je začel razpadati in grajsko posestvo so združili s kriško gospoščino. Na Malem gradu so bivali stranski nasledniki Andeških grofov, vendar pa je grad že leta 1511 popolnoma uničil potres in se ni več dvignil iz razvalin. Na področju današnjega Kamnika je bilo še več gradov. Iz dobe turških napadov izvira grad Zaprice, ki ga je sezidal na konglomeratni terasi zahodno od mesta med letom 1514—1550 grof Jurij Lamberg, grad pa je bil v drugi polovici 18. stoletja predelan in obstaja kot tak še danes. Ker so se kamniški meščani bali, da ne bi Turki, če bi se polastili tega gradu, oblegali mesta, so se odločno uprli zidanju. Po brezuspešnem odporu so kot protiutež zapriškemu gradu postavili utrjen šestoglati stolp v oglu mestnega obzidja na Zalah, ki je še ohranjen in se je imenoval Smoletov grad na Turnu. Grad, ki je stal na žalskem hribu in bil last žalskih gospodov, je izginil brez sledu. Ta grad je bil s podzemskim rovom zvezan z Malim gradom. Rov je bil odkrit ob gradnji železniškega predora od Kamnika proti smodnišnici v izhodnem severnem delu predora. Na mestu upravnega poslopja kamniške smodnišnice (zgrajeno v letu 1852-53) je stal nekdanj grad, imenovan Katzenberg. V Mekinjah so si postavili grofje Gallenbergi grad, v katerem so gospodarili njihovi ministeriali, Mekinjski gospodje (Viljem Mekinjski 1143—1169). Grad so leta 1471 razdejali Turki, a so ga grofje kmalu obnovili. Leta 1682 so ga podrli in postavili novega. V času francoskih vojn so ga uporabljali za vojašnico in pozneje za bolnišnico. Leta 1830 ga je kupil baron Abfalttrern s Križa in ga dal na razpolago državi, ta pa je imela v njem državne urade: okrajno glavarstvo in okrajno sodišče, ki so se l. 1851 preselili v Kamnik. Razen teh gradov, sta se nam ohranili še graščina Perovo iz 13. stoletja in graščina Zgornje Perovo ali Smolčeva graščina, ki je nekaj mlajša.

Vsi ti številni gradovi na razmeroma majhnem območju Kamnika pričajo o njegovi nekdani gospodarski, politični in kulturni pomembnosti. Kamnik je imel dosledno izdelano mestno upravo in avtonomijo s številnimi svoboščinami. Mestne pravice mu je potrdil cesar Karel IV. in mu podaril obširne gozdove v Kamniški Bistrici. Mesto je imelo lastno sodstvo in je bilo tudi sedež deželnega sodišča, katerega pristojnost se je raztezala približno v mejah sedanjega okrajnega sodišča. Imelo je tudi pravico krvnega sodstva. Smrtne obsodbe so izvrševali do 17. stoletja pri krvavem znamenju blizu križišča ceste Kamnik—Kranj za železniško progo. Številne privilegijske listine od 14. do 19. stoletja hrani kamniški mestni arhiv. K razvoju mesta so veliko pripomogli tudi gospodarski privilegiji: po ukazu nadvojvode Ernesta so smeli v mestu in okolici trgovati samo kamniški meščani; od cesarja Friderika III. je smel biti eno miljo okrog mesta samo po en krojač, čevljar in kovač; leta 1489 so dobili meščani v najem vse dohodke, mestne davke, mitnino, prevoznino in drugo. Leta 1500 so dobili pravico do letnega sejma in pozneje še pet letnih sejmov. Na te sejme so prihajali trgovci tovarniki iz najoddaljenejših krajev, kar je donášalo mestu lepe dohodke.

Andeški grofje so ustanovili na Malem gradu lastno kovnico denarja z likom in napisom Kamnik. Mesto je imelo tedaj okrog 1700 prebivalcev, precej trgovin, skladišč in gostišč, leta 1228 pa je bil zgrajen celo hotel (hospital) za sprejemanje popotnikov in trgovcev. Razen teh dveh panog je bila v mestu precej razvita obrt, zlasti žebljarska in kovaška, usnjarska in lončarska. V mestu in okolici so bile mnoge fužine (do leta 1852) plavži, brusilnice ter orožarne. Obrt se je obdržala do najnovejšega časa, ko jo je izpodrinila tovarniška industrija (od 1852 dalje). V tem gospodarsko cvetočem in z mestnim obzidjem utrjenem mestu je imelo v dobi turških napadov varno zavetje veliko kranjskega plemstva, ki si je tu postavilo dvore: grofje Auerspergi, Ortenburžani, Hohenwarti, Paradeiserji, Lambergi in Thurni, skladno s takratno družbeno hierarhijo pa si je v Kamniku zgradila palače in veleposestva tudi cerkvena gospoda, patriarhi iz Ogleja ter brižinski in briksenški škofje. V začetku srednjega veka je bil Kamnik najbogatejše in najvplivnejše mesto na Kranjskem, kasneje pa razen Ljubljane, ki se je šele pričela razvijati, edino mesto, zastopano v deželnem zboru. Že v 15. stoletju je imelo mesto svoje kopališče in zdravilišče ob Bistrici in Nevljici, nasproti Podgore, kjer so bila vzhodna mestna vrata.

Konec 17. stoletja se je glavni promet med Podonavjem in Primorjem zopet usmeril po stari rimski cesti skozi Črni graben, zlasti ko so v letu 1720—1728 zgradili novo cesto Dunaj—Ljubljana—Trst. Kamnik je ostal tako ob strani in je začel propadati. Njegovo nazadovanje so pospešile še naravne nesreče: kuga, potres in požari. V drugi polovici 17. stoletja je mesto že popolnoma propadlo in Valvasor nam omenja Kamnik za zgled, kako propadajo cvetoča kranjska

mesta: četrtna hiš je bila takrat podrtih, trgovina je zamrla, plemstvo se je izselilo, Kamnik je izgubil svoje lepo in bogato lice. Od tega propada se je le težko in počasi opomogel. Po stoletju ohromelosti in životarjenja je mesto malo bolj zaživelo v dobi francoske Ilirije, ki je zaradi političnih in gospodarskih reform (uvredba slovenskih šol, odvzem cerkvenih posestev, sprememba državnih uradov in ukinitve cehov) privedlo do svobodnega razmaha obrti, ta pa je začela posnemati nastajajočo industrijo v Avstriji, uvedla širše obrtniške delavnice in prešla v manufakture, a se kmalu prelevila v majhno industrijo. Okrog leta 1840 je bil Kamnik že znano letoviško in zdraviliško mesto, kamor je rada zahajala predvsem dunajska gospoda. Pri tem si je prvo opomoglo gostinstvo in z njim seveda tudi trgovina in obrt. Ta čas je bilo na območju današnje mestne občine okrog 30 gostiln in 2 hotela (Fišer in »Kurhaus«). V Srednji vasi so kopali premog in ga vozili v žveljsko železarno pri Trstu. Leta 1852 je bila prodana Andreolijeva fužina, država pa je tam zgradila smodnišnico. Brž ko je začela teči železnica Dunaj—Ljubljana (leta 1853), ki so jo kasneje (1857) podaljšali do Trsta, je Kamnik v kratkem času vsestransko rapidno napredoval. Pričeli so izkoriščati gozdove, postavili so več novih žag in mlinov na pogon z vodno silo, ki je je v Kamniku dovolj. V Mekinjah je bila zgrajena tovarna cementa, na Grabnu tovarna sukanca in keramična delavnica, na Šutni mlin za zemeljske barve in tkalnica platna ter belilnica. Stare obrtne delavnice, kovaške, usnjarske in druge panoge obrti so zaposlovale vedno več delavcev, ker je bilo dovolj dela, posebno še zaradi osvoboditve kmetov. Kamnik je v tej dobi zopet pridobil lepo lice z novimi in obnovljenimi stavbami. Leta 1888 so zgradili vodovod z zajetjem v Stranjah in tudi mestno kanalizacijo. Leta 1891 je bila že zgrajena železniška proga Ljubljana—Kamnik, leta 1896 ustanovljena današnja tovarna »Titan«, imenovana Špalek. Kolektiv te tovarne si šteje v posebno čast in ponos, da je v njej delal v letu 1911 predsednik FLRJ tov. J. Broz-Tito. Leta 1904 pa je bila ustanovljena tovarna upognjenega pohištva na Duplici. Približno ob istem času je pričela obratovati tudi Slatnarjeva tiskarna. Leta 1912 je dobil Kamnik elektrifikacijo, še pred tem pa svoje prve denarne zavode, in sicer Mestno hranilnico leta 1886 ter zadružno hranilnico in posojilnico, ki je bila ustanovljena leta 1906. V mestu je od leta 1876 uspešno delovala pivovarna in kvasarna Stare.

Ta razmeroma lep gospodarski razvoj je prekinila prva svetovna vojna. Delo je zastajalo in cela vrsta manjših podjetij in mlinov se je ustavila. Po končani vojni je začela najprej obratovati lesna industrija in trgovina z lesom. Leta 1922 je bila ustanovljena kartonažna tovarna »Vesna« v Mekinjah, ki pa je kmalu doživela polom. Ves čas do druge svetovne vojne so s številnimi štrajki in borbo za obstoj v času krize in ekonomske nestabilnosti v menjajočem obsegu obratovala le naslednje tovarne: smodnišnica, tovarna usnja, ki je bila usta-

novljena leta 1924, Titan in pa tovarna upognjenega pohištva. Obrt in trgovino pa so zajemali prav tako viharji kriz in raznih špekulacij. V tej dobi — med obema vojnama — je bilo mnogo poskusov za pričetek obratovanja novih panog industrije. Ugodna lega Kamnika zaradi bližine Ljubljane, zadostne količine vode, velike rezerve delovne sile v okolici in številni primerni prostori so vodili tuji kapital v mesto z namenom, da zgradi tekstilno in celo avtomobilsko industrijo. Toda takratni kamniški mestni očetje so v strahu pred porastom delavstva kratkovidno odklanjali številne, zelo ugodne ponudbe. Sicer so nastajale manjše, skoro obrtniške delavnice, ki pa so zaposlovale največ do 20 ljudi: »Eta«, tovarna gorčice leta 1923; »Svilanit«, tkalnica leta 1937; »Biser«, tovarna gumbov leta 1938; Tovarna vezalk leta 1933; »Jugopamuk«, tovarna frotirja leta 1937; »Avtopromet« leta 1932 in tovarna »Vata« v Vesni leta 1937. Gostilniških obratov je bilo 35 (2 kavarni), trgovinskih obratov 38, obrtniških okrog 90. Od javnih poslopij so v tem času zgradili novo postajo Kamnik-mesto, novo klavnico in v surovem stanju novo osnovno šolo, ter leta 1931 javno letno in športno kopališče. Kmetijska proizvodnja je bila precej izdatna, ker je bilo za obdelovanje delovne sile na pretek. V obdelovanju zemlje niso kmetje uvedli nobene nove oblike z izjemo uporabe umetnih gnojil. Živinoreja je bila močno razširjena, vendar ni bilo dovolj pazljivosti pri selekciji in izboljšanju živine. Številni kmetje so bili zadolženi in posebno mali kmetje so živeli v popolni odvisnosti od velikih. Tovorni promet se je v največji meri razvijal z železnico in konji. Osebni promet je bil zelo živahen na železnici, v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno pa je zlasti napredoval avtobusni promet. Na področju gradenj bi bilo treba omeniti porast gradenj enodružinskih hišic, ki so nastajale v precejšnjem številu v južnem delu mesta. Obrtniška dejavnost se je živahno razvijala, predvsem v letih 1936—1940.

Med okupacijo v letih 1941—1945 se je gospodarska dejavnost v mestu zelo zmanjšala, predvsem zaradi odpora delavstva nasproti okupatorju, pomanjkanja surovin in delovne sile. Trgovine so bile izpraznjene, gostilne na razpolago samo za tujo gospodo, obrt pa je opravljala v glavnem samo popravila.

Po socialni in nacionalni osvoboditvi se je v letih 1945—1947 mestno gospodarstvo v glavnem obnavljalo, s sprejetjem petletnega plana in po izvršenih nacionalizacijah v letih 1946 in 1948 pa pričelo skokoma naraščati, zlasti še po letu 1951, ko so delovni kolektivi sprejeli v upravljanje tovarne in podjetja, in doseglo v letu 1954 svoj največji vzpon na vseh področjih. Zlasti pomemben je porast industrijske proizvodnje, ki prispeva izredno velik delež pri celotno ustvarjenem narodnem dohodku.

V tem letu je bil dosežen naslednji bruto produkt in njegova delitev vseh sektorjev lastništva v 000 din:

Panoga	Bruto proizvod	Materialni stroški	Amorti- zacija	Narodni dohodek	Plače	Presežek dela
Industrija	5,314.786	2,480.222	192.198	2,642.366	264.470	2,377.896
Kmet. in gozd.	72.495	9.111	6.483	56.901	47.079	9.822
Gradbeništvo	262.268	150.729	5.130	106.409	38.267	68.142
Promet	16.276	8.874	3.166	4.236	1.679	2.557
Trgovina	588.729	539.519	1.810	47.400	13.878	33.522
Gostinstvo	77.263	53.344	1.925	21.994	7.765	14.229
Obrt	160.967	112.254	4.298	44.421	23.381	21.040
S k u p a j	6,492.784	3,354.053	215.004	2,923.727	396.519	2,527.208

Za državni sektor lastništva proizvodnje je bila delitev bruto produkta, doseženega v letu 1954, naslednja:

Panoga	Bruto proizvod	Materialni stroški	Amorti- zacija	Narodni dohodek	Plače	Presežek dela
Industrija	5,314.786	2,480.222	192.198	2,642.366	264.470	2,377.896
Kmetijstvo	4.071	1.444	290	2.337	1.609	728
Gradbeništvo	262.268	150.729	5.130	106.409	38.267	68.142
Promet	16.276	8.874	3.166	4.236	1.679	2.557
Trgovina	510.896	475.018	1.302	34.576	11.224	23.352
Gostinstvo	77.263	53.344	1.925	21.994	7.765	14.229
Obrt	121.935	85.798	3.032	33.105	15.482	17.623
S k u p a j :	6,307.495	3,255.429	207.043	2,845.023	340.496	2,504.527

Iz obeh pregledov je razvidna prvič ogromna premoč v ustvarjanju narodnega dohodka v državnem sektorju lastništva proizvodnje in drugič, da se narodni dohodek ustvarja v glavnem v industriji, kar pokaže naslednja struktura narodnega dohodka:

Panoga	Skupni proizvod	Amorti- zacija	Narodni dohodek	Struktura narodnega doh. v %
Industrija	2,834.564	192.198	2,642.366	90.37
Kmet. in gozd.	63.384	6.483	56.901	1.94
Gradbeništvo	111.539	5.130	106.409	3.65
Promet	7.402	3.166	4.236	0.15
Trgovina	49.210	1.810	47.400	1.62
Gostinstvo	23.919	1.925	21.994	0.75
Obrt	48.713	4.292	44.421	1.52
S k u p a j :	3,138.731	215.004	2,923.727	100.00

V teh podatkih niso zajeti železniški in poštni promet ter promet v trafikah. Ker se je število prebivalstva povzpelo od 7.876 1. januarja 1954 na 8.225 konec leta, vzamemo pri ugotavljanju bruto dohodka in narodnega dohodka na 1 prebivalca srednje povprečje 8.050 prebivalcev.

Ustvarjeni skupni družbeni proizvod na 1 prebivalca je 389.904 din — OLO 108.141 din.

Ustvarjeni narodni dohodek na 1 prebivalca je 363.196 din — OLO 99.221 din.

S tako lepim rezultatom se razen Kamnika lahko ponaša le še pet mest v LR Sloveniji.

Pri popisih prebivalstva v letih 1948 in 1953 so bili glede števila prebivalstva ugotovljeni naslednji rezultati:

Stalno prebivalstvo

	skupaj	moški	ženske	gospodinjstva
leta 1948	7.038	3.403	3.635	2.176
leta 1953	7.630	3.553	4.077	2.363
stanje 1. I. 1954	7.876	3.596	4.280	
stanje 31. XII. 1954	8.225	3.726	4.499	

Ob popisu v letu 1953 se je od skupnih 7.630 prebivalcev po zaposlitvi družinskih poglavarjev preživljalo od:

industrije	3.048 prebivalcev
kmetijstva	1.163 »
gozdarstva	75 »
gradbeništva	398 »
prometa	267 »
trgovine, gostinstva,	
bank	351 »
obrtni	519 »
drž. uprave in drugih	
javnih služb	616 »
upokojenci, invalidi	1.193 »
S k u p n o	7.630 prebivalcev

INDUSTRIJA

Kot je razvidno iz strukture narodnega dohodka, zavzema med vsemi panogami gospodarstva prvo mesto industrija, ki je v letu 1954 dala nad 90 % narodnega dohodka. Da bi mogli nazorno pokazati uspešen razvoj industrije,

podajamo v naslednjem primerni pregled obsega industrijske proizvodnje reprezentativnih proizvodov v letih 1952—1953—1954:

Proizvodnja nekovin:

Proizvod	Enota mere	1952	1953	1954	% 1953/54
livarski pesek	tona	16.121	21.246	20.151	94.8
keramika	tona	454	507	479	94.4
gumbi	gros		110.320	129.759	117.6

Kovinska industrija:

Proizvod	Enota mere	1952	1953	1954	% 1953/54
siva in temper litina	tona	793	1.010	1.073	106.2
fitingi	tona	167	193	290	150.2
okovje	tona	224	275	362	131.6

Lesna industrija:

Proizvod	Enota mere	1952	1953	1954	% 1953/54
pisarniško pohištvo	kosi		5.343	7.574	141.7
komodno pohištvo	kosi	229.912	309.036	347.744	112

Tekstilna industrija:

Proizvod	Enota mere	1952	1953	1954	% 1953/54
bombažne tkanine	000 m ²	3.279	3.956	5.641	142
svilene tkanine	000 m ²		153	289	188

Industrija usnja:

Proizvod	Enota mere	1952	1953	1954	% 1953/54
svinjsko galant. usnje	m ²		107.575	81.135	75.4
svinjska podloga	m ²		3.685	29.975	813
svinjski cepljenec	m ²		19.528	5.740	29.4
ščetine	kg		12.585	12.660	100.6

Živilska industrija:

Proizvod	Enota mere	1952	1953	1954	% 1953/54
testenine	tona	246	332	724	218
konservirane povrtnine	tona	66	87	115	132
kvas	tona	276	280	306	109.3

Kot vidimo, je v porastu prav vsa industrija, čeprav je proizvodnja keramike v tonaži sicer zmanjšana zaradi preusmeritve proizvodnje od namizne keramike na drobno okrasno in tehnično keramiko, ki pa ima večjo vrednost. Tovarno usnja pa so ovirala gradbena dela in je morala zmanjšati proizvodnjo.

Primerjava s predvojnimi leti ni mogoča, ker ni podatkov. Približno sliko si lahko ustvarimo s primerjavo delovne sile v letu 1933 in 1954 v nekaterih kamniških podjetjih:

1933	1954	
935 zaposlenih	2.205 zaposlenih	% = 235,8.

V primerjavi so upoštevana podjetja: Titan, Smodnišnica, Stol, »Utok« in Tovarna kovanega orodja, medtem ko podjetja »Svilanit«, »Tovarna gumbov«, »Keramična industrija« takrat še niso obstajala.

Da bo mogoče zasledovati gibanje storilnosti v industriji, podajamo v naslednjem pregled ustvarjenega bruto dohodka in narodnega dohodka na 1 zaposlenega v kamniški industriji:

Bruto dohodek

Panoga	Podjetje	Delovna sila				Na 1 zaposlenega	
		1953	1954	1953	1954	1953	1954
116	Keramična industrija	140.886	193.710	155	175	908	1.106
	Tovarna gumbov	38.682	46.847	92	97	420	483
	S k u p a j	179.568	240.567	247	272	727	884
117	»Titan«	670.680	806.402	516	540	1.299	1.493
	Tovarna kov. orodja	25.805	35.580	31	42	832	847
	S k u p a j	696.485	841.982	547	582	1.273	1.447
122	»Stol«	736.357	929.680	738	812	917	1.145
124	»Svilanit«	190.519	334.145	123	164	1.549	2.037
125	Tovarna usnja	589.056	754.344	217	208	2.782	3.627
127	Živilska industrija	82.159	116.387	44	53	1.867	2.196
212	Okr. kmet. gosp.	3.688	4.071	21	24	174	170
412	»Graditelj«	32.010	54.870	98	103	326	533
515	»Avtopromet«	12.655	16.264	9	10	1.406	1.626

Narodni dohodek

Panoga	Podjetje	Delovna sila		Na 1 zaposlenega	
		1953	1954	1953	1954
116	Keramična industrija	63.269	95.006	155	175
	Tovarna gumbov	21.444	22.107	92	97
	Skupaj	84.713	117.113	247	272
117	»Titan«	470.188	489.765	516	540
	Tovarna kov. orodja	10.948	15.577	31	42
	Skupaj	481.136	505.342	547	582
122	»Stol«	460.396	572.962	738	812
124	»Svilanit«	81.244	217.021	123	164
125	Tovarna usnja	268.526	332.304	212	208
127	Živilska industrija	26.146	32.926	44	53
212	Okr. kmet. gosp.	2.249	2.446	21	24
412	»Graditelj«	18.596	22.804	98	103
515	»Avtopromet«	3.692	3.817	9	10

Vrednost bruto dohodka in narodnega dohodka na 1 zaposlenega v industriji bi bila takale:

Panoga industrije	Bruto dohodek na 1 zaposl.			Narodni dohodek na 1 zaposl.		
	1953	1954	Indeks 1954:53	1953	1954	Indeks 1954:53
116 Nekovinska	727	884	122	342	430	126
117 Kovinska	1.273	1.447	114	879	868	99
122 Lesna	997	1.145	115	623	706	113
124 Tekstilna	1.549	2.037	131	660	1.323	201
125 Usnjarska	2.782	3.627	130	1.266	1.598	126
127 Živilska	1.867	2.196	118	594	621	105
Celotna industr.	1.306	1.538	118	723	850	117

Bruto produkt na enega zaposlenega je bil letno 1,538.000 dinarjev in je za 30% manjši od okrajne vrednosti, ustvarjeni narodni dohodek na enega zaposlenega 850.000 dinarjev ter je za 7% višji od okrajne vrednosti. Storilnost dela je po teh podatkih porasla nasproti l. 1953 za 17%, najbolj v tekstilni industriji. Porast v usnjarski in lesni industriji je v glavnem rezultat ugodne stimulacije pri izvozu. Storilnost je upadla le v kovinski industriji.

Porast zaposlenosti v letu 1954. — Primerjava z letom 1953

Panoga	Število povprečno zaposl. v l. 1953 v l. 1954		Razlika	Indeks 1953-1954
116 Industrija nekovin	247	272	+ 25	110
117 Kovinska industrija	547	582	+ 35	107
122 Lesna industrija	738	812	+ 74	110
Tekstilna industr. — 124	123	164	+ 41	133
125 Usnjarska industrija	217	208	— 9	96
127 Živilska industrija	44	53	+ 9	120
	1.916	2.091	+ 175	109
211 Kmetijstvo	21	24	+ 3	113
412 Gradbeništvo	431	428	— 3	99
515 Promet	10	10	—	100
612 Trgovina	117	134	+ 17	115
618 Gostinstvo	61	70	+ 9	115
700 Obrt (s 40 učenci)	165	181	+ 16	109
Skupaj:	2.721	2.938	+ 217	108

Iz vseh doslej navedenih podatkov je razvidno, da je bila industrijska proizvodnja 1954 v primerjavi z l. 1953 izredno uspešna, saj je bil fizični obseg proizvodnje zvišan za 17% (proizvodnja nekovin 9%, kovinska industrija 36%, kemična industrija 15%, lesna industrija 28%, tekstilna industrija 26%, industrija usnja 9%, živilska industrija 5%), delovna sila pa se je pomnožila za 9%. Povečanje proizvodnje in storilnosti dela gre v veliki meri na račun boljše organizacije dela ter izvršenih rekonstrukcij in novih kapacitet. V letu 1954 so pričele obratovati tele nove kapacitete: peč za temperovanje litine (1500 t letno) in električna peč za pokositranje (300 t letno) v tovarni »Titan«, mlin za mletje kalcita in zidnih barv (1200 ton letno) v keramično-kemični industriji, v Tovarni usnja pa nova lužilnica in parna lokomobila, razen teh pa še številni manjši stroji v vseh drugih podjetjih.

Investicije v gospodarstvu

V letu 1954 so podjetja vložila v gradnje in opremo skupno 303.210.000 dinarjev investicij po naslednjem pregledu:

Koristnik	Investicijska sredstva v 000 din.					
	Zvezna	Republiška	Okrajna	Lokalna	Lastna	Skupaj
Keram. kem. ind.	—	—	18.000	—	1.891	19.891
Tovarna gumbov	—	—	—	—	909	909
»Titan«	2.384	2.698	34.845	—	7.593	47.520

Tov. kov. orodja	—	—	6.997	—	581	7.578
»Stol«	—	—	—	—	65.160	65.160
»Svilanit«	—	—	4.813	20.000	12.199	37.012
Tovarna usnja	—	—	9.987	—	83.972	93.959
Živilska industr.	—	—	—	—	3.629	3.629
Okr. kmet. gosp.	—	—	588	—	—	588
»Graditelj«	—	—	—	—	1.026	1.026
»Avtopromet«	—	—	—	5.159	1.571	6.730
Trg. podj. »Kočna«	—	—	—	—	4.509	4.509
Trg. podj. Potrošnik	—	—	—	1.000	627	1.627
Vino»Vis«	—	—	—	—	430	430
KZ Kamnik	—	—	—	—	1.670	1.670
»Elektro«	—	—	—	—	226	226
»Ključavničarstvo«	—	—	4.970	—	486	5.456
»Mizarstvo«	—	—	—	600	40	640
»Meso«	—	—	—	—	1.523	1.523
»Pekarna«	—	—	—	—	76	76
Avtomehanična del.	—	—	—	—	51	51
Vesna	—	—	2.000	—	—	2.000
	2.384	2.698	82.200	26.759	188.169	303.210

S temi sredstvi še ni dokončana začeta gradnja v naslednjih podjetjih: Titan, Tovarne kovanega orodja, Svilanit, Tovarna usnja, Ključavničarstvo in Mizarstvo. Ta podjetja bodo v naslednjih letih morala uporabiti za dokončanje začelih gradenj še okrog 526.000.000 dinarjev. Opazno je, da so vložena sredstva že v letu 1954 ogromno prispevala k uspešnemu razvoju proizvodnje, medtem ko bo njihova prava zmogljivost prišla do izraza šele v letu 1957.

Kmetijska proizvodnja:

Celotne površine Kamnika so po katastrskih podatkih razdeljene na posamezne kulture takole:

930 ha 08 à 72 m ² njive
526 ha 85 à 45 m ² travniki
164 ha 01 à 47 m ² vrtovi
344 ha 39 à 98 m ² pašniki
2031 ha 88 à 24 m ² gozdovi
34 à 38 m ² močvirja
45 ha 83 à 16 m ² stavbišča
9 ha 52 à 48 m ² nerodovitna zemlja
117 ha 93 à 99 m ² druga davka prosta zemljišča

Skupaj 4170 ha 87 à 87 m²

Lojze Perko: Materina sreča

Vse obdelovalne površine v mestu je 1620 ha ali 39%, gozdov 2031 ha ali 49% in pašnikov 344 ha ali 8%. Od obdelovalne zemlje je 57% njiv, 32% travnikov in 11% vrtov.

Izkoriščanje njivskih površin po skupinah kulture, je bilo v letih 1953/54 naslednje:

	1953	%	1954	%
Njive skupaj:	751 ha	100	751 ha	100
Žita	346 ha	46,2	331 ha	44,1
Industrijske rastline	3 ha	0,3	1 ha	0,1
Vrtnine	162 ha	21,6	162 ha	21,6
Krmske rastline	238 ha	31,7	256 ha	34,1
Ostalo	2 ha	0,2	1 ha	0,1

Dasi majhna, vendar očitna razlika kaže, da se z žitom posejane površine polagoma zmanjšujejo v korist površin s krmskimi rastlinami, od katerih je mogoče na tržišču doseči neposredno ali posredno (s potrošnjo krmskih rastlin za živinorejo), boljše cene kot pri žitaricah. To dejstvo je razumljivo in razveseljivo, ker kaže, da je tudi kmet sam spoznal prvenstvo živinoreje pred poljedelstvom v našem območju.

Zelo važen pokazatelj, ki priča o stanju kmetijstva, je hektarski donos, ki je rezultat klimatsko-geoloških pogojev, človeškega dela in prav tako agrotehničnih ukrepov.

Naslednja tabela nam prikazuje povprečni hektarski donos za najvažnejše kulture v letih 1953 in 1954 v q na 1 ha.

Pšenica	Koruzna	Detelja	Krompir	Krmna pesa
1953 10	17	35	111	239
1954 11	14	38	100	250

Hektarski donosi so na splošno slabši, kot so bili leta 1953, to pa zaradi slabega, hladnega in deževnega vremena, ki je bilo do konca julija 1954, kajti vsi agrotehnični ukrepi, poraba gnojil, obdelava itd. niso imeli pravega učinka spriči stalnega izpiranja zemlje.

Stanje živine v letu 1953:

Sektor lastništva	gospodarstva	Konji	Govedo	Ovce	Prasiči	Perutnina
Splošno družbeni	9	31	9	—	22	99
Zadružni	2	—	—	—	—	—
Privatni	910	221	1.125	103	782	3.314
Skupaj	921	252	1.134	103	804	3.413
V letu 1954	886	254	1.290	75	953	3.794

Kot vidimo sta v porastu število goved za 156 glav in prašičev za 149 glav. Kamniška mlekarica je v letu 1953 zbrala skupno 485.775 l, v letu 1954 pa 616.508 litrov mleka, vendar je treba pripomniti, da ima podjetje zbiralnica tudi izven območja mestne občine Kamnik.

Sadnemu drevju posvečamo iz leta v leto večjo pozornost. V letu 1954 je bilo očiščenih 81% sadnih dreves, od tega 45% dobro, ostalo pa le delno. V istem razmerju smo izvršili škropljenje zoper sadne škodljivce. V letu 1954 so bili v sadjarstvu ugotovljeni naslednji podatki:

Vrsta sad. drevja	Skupno število dreves	Rodnih	Pridelek
Jabolka	14.252 kom.	10.993 kom.	21.986 kg
Hruške	4.182 kom.	3.349 kom.	6.872 kg
Kutine	13 kom.	12 kom.	72 kg
Češplje	2.965 kom.	jih v letu 1954 ni bilo	
Breskve	98 kom.	68 kom.	68 kg
Orehi	1.523 kom.	1.297 kom.	6.485 kg
Češnje	386 kom.	366 kom.	1.910 kg
Višnje	37 kom.	37 kom.	296 kg
Marelice	84 kom.	80 kom.	480 kg

Za obnovo sadjarstva v zahodni polovici Slovenije imamo v Kamniku že od leta 1953 18 ha obsegajočo sadno drevesnico, ki pa jo šele urejajo in bo pričela izdajati sadike šele v letu 1957. Za to ustanovo je dodelil OLO Ljubljana-okolica v letu 1954 2.089.000 dinarjev investicij, Državni sekretariat za gospodarstvo LRS pa 1.200.000 dinarjev.

Kmetijstvo je prejelo znatna neevidentirana sredstva od države z regresi za umetna gnojila in zaščitna sredstva za zatiranje rastlinskih škodljivcev (koloradskega hrošča, kaparja itd.) Druga sredstva za povzdigo kmetijstva (2.044.000 dinarjev) pa so bila dodeljena iz okrajnega in mestnega proračuna in iz namenskih skladov kmetijskih zadrug v Kamniku in Nevljah.

Gozdarstvo

Celotno poslovanje gozdarstva je vodila za področje mestne občine Kamnik Gozdna uprava okraja Ljubljana-okolica, ki je razen določil družbenega plana okraja izvajala tudi druge ukrepe na področju gozdarstva, predvsem izstavljanja sečnih dovoljenj, dovoljenj za žaganje lesa na veneciankah na Perovem in v Mekinjah in pa taksacijo ter inventarizacijo gozdov. Po okrajnem povprečju znaša procent sedanje zaloge lesa nasproti normalni v državnih gozdovih 45%, v privatnih gozdovih pa 58%. Sedanji prirastek na ha znaša po istih podatkih v državnih gozdovih 2,99 m³, v privatnih pa 3,42 m³. Normalni prirastek bi znašal v državnih gozdovih 4,05 m³, v privatnih pa 3,99 m³ na ha.

Da bi se to slabo stanje v gozdarstvu čimprej izboljšalo, so bili uvedeni strogi predpisi za izvajanje sečnje. Če označimo izvršeni posek v letu 1952 s 100⁰%, je bil posek v letu 1953 77,6⁰% in v letu 1954 73⁰%. Tendencia zmanjšanja sečnje se vedno bolj zaostroje. V letu 1954 so bila vložena znatna sredstva na področju gojitve gozdov. Za posaditev gozdnih sadik, čiščenje in nego gozdov ter gradnjo gozdnih komunikacij, je bilo izplačanih iz gozdnega fonda 2,853.000 dinarjev.

Gradbeništvo

Gradbena podjetja in režijske skupine so v letu 1954 izvršile gradbena dela v vrednosti 258,000.000 dinarjev. Primerjava z letom 1953 je zelo težko izvedljiva, ker so cene uslug in gradenj v letu 1954 znatno narasle (od 12 do 15⁰%). Kvaliteta del se je precej izboljšala, ker je pri oddaji del vsak investitor stremel za tem, da odda naročila res najboljšim gradbenim podjetjem. V letu 1954 je bilo izdanih 19 uporabnih dovoljenj za 47 stanovanj, v skupni vrednosti 101 milijon dinarjev. Povprečna vrednost enostanovanjske hiše je bila ocenjena z 2,880.000 dinarji, povprečna vrednost dvostanovanjske hiše pa s 3,170.000 dinarji. Gradbenih dovoljenj za začetek gradnje je bilo izdanih skupno 27, in sicer za družbeni sektor lastništva 1 gradbeno dovoljenje za dva bloka po osem stanovanj, v skupni vrednosti 40,000.000 dinarjev, v privatnem sektorju pa 8 gradbenih dovoljenj za enostanovanjske hiše v vrednosti 23,000.000 dinarjev in 18 gradbenih dovoljenj za dvostanovanjske hiše v skupni vrednosti 57,000.000 dinarjev. Navedene gradnje v letu 1954 niso bile dokončane, bodo pa predvidoma vse te stavbe sposobne za vselitev jeseni leta 1955.

Promet

V tej panogi je zastopano samo podjetje »Avtopromet« Kamnik, medtem ko je drug cestni promet ter poštni in železniški promet zajet v okrajnem in republiškem merilu.

Podjetje »Avtopromet« je izkazalo v letu 1953 12,655.000 dinarjev bruto dohodka, v letu 1954 pa 16,600.000 dinarjev, je torej zvišalo bruto dohodek za 32⁰%. Precejšen del poviška gre na račun osebnega avtobusa »TAM«, ki ga je za podjetje nabavil LOMO Kamnik. Prevoženih je bilo 255.000 t/km s 6 kamioni, kar pomeni, da je vsak kamion prevozil 42.000 t/km. Ta rezultat pa je za podjetje, ki ima tako izrabljen prevozni park in majhno možnost za remontna sredstva, precej zadovoljiv. Fizični obseg voženj se je nasproti letu 1953 povešal za 4⁰%. Podjetje vseh naročil ni moglo opraviti.

Trgovina

V letu 1954 je bila izvedena reorganizacija trgovine, ki je pozitivno vplivala na povečanje prometa. Ta je v primerjavi z letom 1953 narasel za 22⁰%, delno

zaradi povečanja cen, največ pa zaradi izboljšanja preskrbe in pestrejšje izbire. V še večji meri pa je porast posledica števila prebivalstva (600) in splošno povečanje kupne moči.

Po izvršeni reorganizaciji v drugi polovici leta 1954 so trgovine v Kamniku razdeljene takole:

1. Podjetje »Kočna« ima 10 trgovin in grosistični oddelek
2. Podjetje »Zvezda« ima 8 trgovin
3. Podjetje »Potrošnik« ima 8 trgovin
4. KZ Kamnik ima 3 trgovine
5. KZ Nevlje ima 1 trgovino
6. »Peko« Tržič ima 1 trgovino
7. »Borovo« ima 1 trgovino

Tako imamo sedaj v Kamniku 5 podjetij s 30 trgovinami in tri samostojne trgovine, ki spadajo pod podjetja izven območja LOMO Kamnik. V letu 1954 sta bili izdani 2 dovoljenji za delo trgovin, in sicer: Trgovskemu podjetju »Vis« za prodajalno z vinom »Vis« v Kamniku in Trgovskemu podjetju »Kočna« za »Delikateso«. Z reorganizacijo so zagotovljeni pogoji rentabilnosti, konkurence in iniciative delavskega samoupravljanja, s tem pa je odstranjen monopolni položaj nekaterih podjetij. Za ureditev novih trgovin in za prenovljenje starih lokalov je bilo investiranih 6,300.000 dinarjev, s čimer so trgovine precej pridobile.

Glede cen moramo omeniti, da so med letom močno varirale in so bile nasproti letu 1953 v povprečju za 11,6% višje. Razen nekaterih izjemnih primerov, porasta cen ne gre pripisovati trgovskim podjetjem, ker so ta svoje marže znižala povprečno za 0,80%.

Gostinstvo

Dasi zamišljena reorganizacija gostinstva v letu 1954 ni bila v celoti izvedena, je promet v tej panogi vseeno narasel za 18%, število zaposlenih pa za 3%. Ukinjeno je bilo zakupno gostišče, posamezna državna gostišča so prešla v okviru podjetij na samostojnejše upravljanje. Ko je dobilo dovoljenje za prodajo vina združeno podjetje »Vis«, so njegove cene za vino povzročile konkurenčno zniževanje cen v gostinski mreži, razen tega pa se je naenkrat izboljšala tudi kvaliteta postrežbe, povečal se je asortiment jedil in pijač v gostinstvu ter sedaj naše gostinstvo prav nič ne zaostaja za drugimi večjimi mesti. Zanimanje tujcev za Kamnik kot letovišče narašča iz leta v leto, vendar jim ni mogoče ustreči, ker se kapacitete za sprejemanje tujcev niso prav nič povečale.

Obrt

Po številu zaposlenih je obrt v državnem sektorju mnogo močnejša od obrti v privatnem sektorju. V državnem sektorju so obrati v letu 1954 dosegli realizacijo po naslednjih podatkih:

Podjetje	Realizacija	Mater. str.	Amortizac.	Plače	Presežek dela	Zaposleni
Krojačnica	1.204	482	18	498	206	7
Šiviljstvo	1.338	336	27	866	109	15
Mehanika	1.600	996	36	361	207	6
Elektro	5.566	4.000	121	616	929	9
Ključavničarstvo	23.794	14.809	1.066	3.336	4.583	35
Prevoznništvo	2.459	860	134	729	736	8
Tapetništvo	3.177	2.398	23	348	408	3
Čevljarna	4.779	3.203	38	1.009	529	11
Mizarstvo	5.616	3.236	73	1.366	941	14
Plesk	7.142	3.044	74	2.545	1.739	30
»Vesna«	2.012	1.326	58	304	324	5
»Meso«	43.101	37.202	606	1.246	4.047	12
Pekarna	12.945	9.786	36	1.039	2.084	9
Avtomehanika	6.942	4.120	422	1.219	1.181	17
Skupno	121.935	85.798	3.032	15.482	17.623	181

Skupna vrednost osnovnih sredstev v obrtništvu državnega sektorja je 27.532.000 dinarjev, kar pomeni, da razpolaga obrtnišstvo z zelo skromnim strojnim parkom in drugim premoženjem. Med 181 zaposlenimi je 40 vajencev in 19 uslužbencev, obrtnih delavcev pa samo 122.

V privatnem sektorju je stanje drugačno. Skupno imamo v obrtništvu 30 različnih panog, kar nam pokaže naslednja tabela:

Vrsta obrti	Št. obratov	Št. delavcev	Št. vajencev	Skupno zaposlenih
Frizerji	3	7	5	12
Pleskarji	4	6	3	9
Kovači	4	6	1	7
Mizarji	12	17	5	22
Krojači	13	22	12	34
Čevljarji	12	13	—	13
Tesarji	1	3	1	4
Ključavničarji	4	5	1	6
Kleparji	1	1	1	2
Fotografi	2	2	2	4

Vrsta obrti	St. obratov	St. delavcev	St. vajencev	Skupno zaposlenih
Elektroinstalaterji	1	3	3	6
Barvarji	1	2	—	2
Brivci	5	6	—	6
Avtomehaniki	3	6	4	10
Avtotaksi	2	3	—	3
Metlarji	1	2	—	2
Žagarji drv	1	2	—	2
Vrtnarji	4	4	1	5
Zidarji	2	6	1	7
Dimnikarji	2	3	1	4
Sedlarji	1	1	—	1
Dežnikarji	2	2	—	2
Svečarji	1	1	—	1
Kolarji	1	1	—	1
Urarji	2	2	—	2
Mlinarji	3	3	—	3
Izdelovalci gumbov	1	1	—	1
Žagarji	1	1	—	1
Ščetarji	1	1	—	1
Izdelava glasbil	1	1	—	1
Skupaj	92	133	41	174

Vsi privatni obrtniki so ustvarili skupno 27,464.000 dinarjev narodnega dohodka in 7,807.000 dinarjev presežka dela. Primerjava med državnim in privatnim sektorjem obrti daje naslednji rezultat:

Sektor lastništva	Narodni dohodek din	Število zaposlenih	Na 1 zaposlenega letno din
Državni sektor	33,105.000	141	234.787
Privatni sektor	27,464.000	133	206.496

Podatki za državni sektor obrtništva so vzeti iz potrjenih bilanc, podatki za privatni sektor pa so vzeti iz osnov, na podlagi katerih se določa obdavčitev.

	Presežek dela din	Število zaposlenih	Na 1 zaposlenega letno din
Državni sektor	17,623.000	141	124.984
Privatni sektor	7,807.000	133	58.699

V presežku dela so v državnem sektorju obrti všteti naslednji elementi družbenih obveznosti, ki so jih vplačala podjetja: socialno zavarovanje, obresti na osnovna sredstva, zemljarina, davek na dobiček in vplačila v sklad za samostojno razpolaganje, v privatnem sektorju pa: socialno zavarovanje za tujo delovno silo, davek na dohodnino in plačani prometni davek. Privatni sektor obrti je v letu 1954 plačal 1,503.000 dinarjev prispevka za socialno zavarovanje tuje delovne sile, 2,888.000 din davka na promet proizvodov in 3,416.000 din davka na dohodnino. Plačevanje družbenih obveznosti bremeni neprimerno močnejše državni sektor obrtništva kot pa privatni sektor, saj je razlika nad 100 %. Prednosti državnega sektorja obrti so v tem, da je vsa delovna sila skoncentrirana v 14 obratih in so vsaj 4 obrati v boljšem položaju z osnovnimi sredstvi kot pa privatni sektor (Ključavničarstvo, Meso, Pekarna in Avtomehanika). Privatni sektor obrti pa je razkropljen in je v 92 obratih 133 mojstrov in pomočnikov. Le-ti naredo mnogo dela v nadurah, kar v državnih obratih ni dovoljeno ali pa samo v izjemnih primerih. Seveda veljajo vse te ugotovitve na splošno, z določeno prednostjo državnih obrtnih podjetij. Realnejša bi bila primerjava med obrati obeh sektorjev v istih panogah.

Stanje obrtništva po vsem prikazanem ni najboljše. Premalo je družbenih in privatnih delavnic, zlasti pa primanjkuje specializiranih obrtnih podjetij iz novih panog obrti. Stanje obrtniškega naraščaja je pri skupnem številu 81 polovično zadovoljivo, toda to se bo v bodoče izboljšalo.

Proračun in komunalne investicije

V letu 1954 je imel LOMO Kamnik skupno 128,534.771 dinarjev dohodkov in 124,895.298 dinarjev izdatkov in je prešel v leto 1955 s pozitivnim saldrom v znesku 3,639.473 dinarjev. Dohodki so bili ustvarjeni iz naslednjih virov:

	din
Del dobička gospodarskih organizacij	42,694.484
Del prometnega davka	9,166.781
Dohodki gospodarstva iz leta 1953	11,196.000
Del kmečke dohodnine	8,834.906
Obresti	910.189
Davek na dediščine in darila	1,785.632
Državne takse	151.478
Lokalne takse	3,747.730
Dohodki uradov in ustanov	193.642
Razni nepredvideni dohodki	692.669
Presežek proračunskih dohodkov iz leta 1953	21,734.199
Dotacija okraja za gradnjo stanovanjskih hiš	15,000.000
Prispevek podjetij iz sklada za prostovoljno razpolaganje	12,426.961
S k u p a j :	128,534.771

Izdatki iz teh dohodkov pa so bili naslednji:

	din
Prispevek za nerazvite kraje	3,451.716
Sklad za kreditiranje gospodarskih investicij	1,600.000
Proračunski izdatki	46,901.983
Negospodarske investicije (proračunske)	45,514.638
Negospodarske investicije (izvenproračunske)	27,426.961
S k u p a j :	124,895.298
Saldo za leto 1955	3,639.473

Proračunski izdatki v skupnem znesku 46,901.983 dinarjev so bili potrošeni takole:

	din
1. Za gasilstvo in predvojaško vzgojo	1,267.863
2. Za upravni aparat LOMO (plače, honorarji in soc. zavarovanje)	4,203.771
3. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, čiščenje, poštni stroški in vzdrževanje stavbe LOMO	1,225.358
4. Ostali izdatki uprave LOMO	279.197
5. Prispevek prosvetnim, športnim društvom, ljudski tehniki, štipendije in izvenšolska prosveta	1,501.000
6. Plače z dodatki in soc. zavarovanjem za osnovne šole	6,150.675
7. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, poštni stroški, učila, knjižnica in šolska higiena za šolo Kamnik	320.151
8. Isto za šolo Mekinje	205.027
9. Isto za šolo Nevlje	80.996
10. Isto za šolo Tunjice	108.904
11. Isto za šolo Palovče	66.000
12. Plače, honorarji in socialno zavarovanje za gimnazijo Kamnik	7,991.543
13. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, poštni stroški, učila, knjižnica in šolska higiena za gimnazijo Kamnik	1,644.797
14. Plače z dodatki s soc. zavarovanjem ter subvencijo Glasbeni šoli Kamnik	897.657
15. Plače z dodatki, honorarjem in soc. zavarovanjem za Vajensko šolo Mekinje	1,574.693
16. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, poštni stroški, učila, knjižnica in šolska higiena za Vajensko šolo	369.352

17. Plače z dodatki, honorarjem in soc. zavarovanjem za Vajensko šolo Kamnik	din 488.897
18. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, poštni stroški, učila, knjižnica in šolska higiena za Vajensko šolo Kamnik	33.194
19. Plače z dodatki, honorarjem in soc. zavarovanjem za Industrijsko lesno šolo Duplica	850.480
20. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, poštni stroški, učila, knjižnica in šolska higiena za Industrijsko lesno šolo	333.146
21. Plače z dodatki, honorarjem in soc. zavarovanjem za Otroški vrtec Kamnik	479.515
22. Ostali stroški Vrtca Kamnik	50.000
23. Plače in soc. zavarovanje za Dijaški internat Kamnik	497.100
24. Subvencija Dijaškemu internatu	400.000
25. Izdatki za podpore invalidom, dijakom, oskrbnine Domovom onemoglih, počitniške kolonije itd.	2,069.505
26. Plače z dodatki, honorarjem in soc. zavarovanjem za Dom invalidne mladine Kamnik	1,150.324
27. Pisarniški material, kurjava, razsvetljava, poštni stroški, učila, knjižnica, šolska higiena, nabava obleke, pranje perila itd. za Dom invalidne mladine Kamnik	4,308.851
28. Preventivna zdravstvena služba	2,100.000
29. Zdravljenje ubožnih in bolnikov TBC	1,428.582
30. Plače za veterinarje, socialno zavarovanje in ostali stroški veterine	245.340
31. Plače in socialno zavarovanje za logarje	55.825
32. Izdatki za vzdrževanje cest	1,360.712
33. Izdatki za vzdrževanje kanalizacije	50.217
34. Izdatki za javno razsvetljavo	600.000
35. Vzdrževanje nasadov	135.874
36. Proračunska rezerva	2,352.387
Skupaj:	46,901.983

Po namenih so bili skupni proračunski izdatki uporabljeni takole:

	din
Uprava mestne občine	6,976.189
Prosveta in kultura	24,043.127
Ljudsko zdravstvo	11,057.262

	din
Gospodarstvo	326.215
Ceste, razsvetljava in ostalo	2,146.803
Proračunska rezerva	2,352.387
S k u p a j :	46,901.983

Kot je iz zadnjega pregleda razvidno, so bila dana največja sredstva za prosveto in kulturo ter za ljudsko zdravstvo.

V letu 1954 je bilo vloženih v negospodarske investicije skupno 72,941.599 dinarjev. Ta sredstva so se črpala iz proračuna in iz izvenproračunskih sredstev ter so bila uporabljena za naslednje objekte in v sledečih zneskih:

Prosveta:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Adaptacija šole Tunjice	—	105.425	105.425
Adaptacija šole Mekinje	200.000	—	200.000
Adaptacija gimnazije Kamnik	499.378	—	499.378
Adaptacija šole Nevlje	999.946	70.357	1,070.303
Adaptacija šole Palovče	219.662	—	219.662
Adaptacija muzejske stavbe	306.000	—	306.000
Adaptacija Glasbene šole	—	258.194	258.194
S k u p a j :	2,224.986	433.976	2,658.962
Zdravstvo in turizem:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Adaptacija DIM Kamnik	199.791	—	199.791
Adaptacija Zdravstvenega doma	249.353	—	249.353
Nabava avtobusa	4,403.520	—	4,403.520
Prispevek za kopališče	4,500.000	973.138	5,473.138
Zavarovanje razvalin Mali grad	199.746	—	199.746
Prispevek za Kočo na Starem gradu	400.000	—	400.000
S k u p a j :	9,952.410	973.138	10,925.548
Vodovodne naprave:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Razširitev mestnega vodovoda	2,257.865	309.402	2,567.267
Požarni vodnjak Podgorje	1,900.000	160.626	2,060.626
Požarni vodnjak Poreber	344.234	—	344.234
S k u p a j :	4,502.099	470.028	4,972.127

Ceste in mostovi:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Nova gradnja ceste Tunjice	998.040	—	998.040
Vzdrževanje cest	913.363	648.105	1,561.468
Gradnja »Suševega mosta«	—	4,656.606	4,656.606
Dotacija kamnolomu	—	1,100.000	1,100.000
Hudournik Novi trg	—	17.802	17.802
Vzdrževanje mostov	—	124.494	124.494

Skupaj:	1,911.403	6,547.007	8,458.410
---------	-----------	-----------	-----------

Elektrifikacija:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Elektrifikacija vasi Palovče	6,011.036	63.670	6,074.706
Razširitev omrežja	493.811	216.915	710.726

Skupaj:	6,504.847	280.585	6,785.432
---------	-----------	---------	-----------

Občinska zgradba:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Nabava novih kotlov	1,199.756	—	1,199.756
Oprema za poročno sobo	352.763	—	352.763

Skupaj:	1,552.519	—	1,552.519
---------	-----------	---	-----------

Komunalna dejavnost:	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Adaptacija zgradbe Mesto 3	—	3,167.480	3,167.480
Tlakovanje mestnega trga	3,100.000	—	3,100.000
Gradnja stanovanjskih blokov	8,022.000	15,000.000	23,022.000
Regulacijski načrt mesta	—	157.079	157.079
Popravilo pokopališč	653.345	—	653.345
Nabava osebnega avtomobila	7,000.000	—	7,000.000
Razno	—	378.644	378.644

Skupaj:	18,775.345	18,703.203	37,478.548
---------	------------	------------	------------

	Proračun	Izvenprorač.	Skupaj
Narodna banka — stroški:	91.029	19.024	110.053
Prosveta	2,224.986	433.976	2,658.962
Zdravstvo in turizem	9,952.410	973.138	10,925.548
Vodovodne naprave	4,502.099	470.028	4,972.127
Ceste in mostovi	1,911.403	6,547.007	8,458.410
Elektrifikacija	6,504.847	280.585	6,785.432
Občinske zgradbe	1,552.519	—	1,552.519
Komunalna dejavnost	18,775.345	18,703.203	37,478.548
NB stroški	91.029	19.024	110.053

Skupaj:	45,514.638	27,426.961	72,941.599
---------	------------	------------	------------

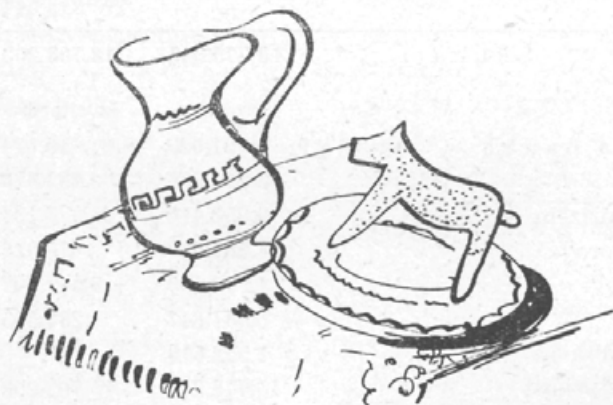
Nekateri izmed zgoraj navedenih objektov so bili s temi investicijami dovršeni, kar velja predvsem za požarni vodnjak Podgorje, gradnjo Suševega mostu, elektrifikacijo Palovč, nabavo kotlov za centralno kurjavo v občinski zgradbi, opremo za poročno sobo, zgradbo na Titovem trgu, tlakovanje trga pred njo in popravilo pokopališč. Z gradnjo drugih objektov pa smo šele začeli in jo bomo nadaljevali v letu 1955 in še naprej, zlasti mestni vodovod, gradnjo ceste v Tunjice, gradnjo stanovanjskih blokov ter popravilo muzejske stavbe.

Razen del, ki jih je finansiral mestni ljudski odbor, in gospodarskih investicij, ki so jih izvajala gospodarska podjetja, so bila v letu 1954 opravljena v Kamniku še tale dela, ki pa v tem letu niso bila dovršena:

Šolska stavba Doma invalidne mladine, dograjena v letu 1954 v surovem stanju za znesek 22.000.000 dinarjev. Modernizacija ceste Kamnik—Trzin; v letu 1954 v grobem dovršen del ceste od Kamnika do Duplice za znesek 12 milijonov dinarjev, nadalje betonska cesta od Grabna do Kulturnega doma, katere gradnjo je finansiralo Podjetje »Kamnik«. Mestna komunalna ustanova je postavila lično in prostorno tržno lopo v lastni režiji in vrednosti 683.000 dinarjev.

*

Ta oris je le bežen in nepopoln pregled gospodarskega razvoja mesta Kamnika in njegovega stanja v letu 1954. Je prvi poizkus, ki naj bi zajel splošno stanje gospodarstva v letu 1954, ko je mesto doseglo najlepše uspehe od svojega nastanka. Podatki, ki se nanašajo na leto 1954, pa bodo zadostna osnova za ugotavljanje in primerjavo bodočih uspehov, ki to živahno mesto ob pogojih socialistične graditve še brez dvoma čakajo.

ŽIVINOREJA IN PLANŠARSTVO V KAMNIŠKI KOMUNI

Miha Prešeren

Že skopi razgled po kamniški komuni nam jasno pove, da je na tem področju v razvoju kmetijstva še največ pogojev za živinorejo. Majhna površina ornih ravnin, razmeroma obilna količina padavin, za številne njivske kulture preostra klima, pogostne slane in mraz onemogočajo, da bi se razvilo rentabilno poljedelstvo v večjem obsegu. Statistični podatki o površini posameznih kultur nam potrjujejo gornjo ugotovitev.

Za živinorejo izkoriščamo predvsem travnike, pašnike, deloma tudi sadovnjake. Teh površin izkazuje kataster na obeleženem področju od 10.955 ha celotne površine kmetijske zemlje skoraj 64%, dejansko pa cenimo, da jih je 71.8 odstotkov.

Ob takih prirodnih pogojih tudi na obsežnih površinah travnikov ter pašnikov stanje naše živinoreje ni najbolj ugodno, niti številčno, še manj pa kakovostno, saj daleč zaostajamo za drugimi alpskimi deželami, posebno glede proizvodnosti živine.

Številčno stanje živine je takole:

Občina	skupno goveda	od tega krav	konj	ovac	kokoši	prašičev	čebelnih panjev
Kamnik	1287	765	254	76	3794	957	213
Kamniška Bistrica	1069	582	145	400	1832	651	76
Komenda	1142	707	294	33	3169	858	144
Tuh. srednja vas	558	278	114	117	947	429	74
Tuhinj	1269	636	241	591	1799	870	118
Motnik	549	283	77	306	1019	418	69
	5.874	3.251	1.125	1.253	12.560	4.183	694

Govedoreja je od vseh panog živinoreje najvažnejša. Število goveda je le malo večje od predvojnega, a v kakovosti ugotavljamo celo nazadovanje.

Primerjava številčnega stanja goveda v LR Sloveniji oziroma v FLR Jugoslaviji s stanjem v kamniškem predelu kaže sledeče:

Odpade glav goveda	v Sloveniji	v Jugoslaviji	na kamniškem področju
Na 100 ha celotne površine	23,4	16,5	21,1
Na 100 ha kmetijske površine	44,8	28,2	53,8
Na 100 ha travnikov in pašnikov	118	54,6	90,7

Če upoštevamo, da predstavljajo gozdovi preko 52% celotne površine kamniškega področja, je število živine na 100 ha skupne zemlje, sorazmerno z drugimi področji, dovolj veliko, posebno še, ker zavzemajo izmed ostalih kmetijskih površin višinski pašniki preko 44%. Na teh pašnikih, ki jih bomo natančneje obravnavali v posebnem poglavju, se pase živina le kratko poletno dobo, zato predstavljajo samo cca 20% osnove za pridobivanje krme. Ob upoštevanju navedenega razloga je število goveje živine na 100 ha kmetijske površine kakor tudi na 100 ha travnikov in pašnikov še zadovoljivo.

Na tem področju redijo v glavnem samo pincgavsko govedo, ki je srednje težko; krave tehtajo od 350 do 450 kg. V nižinskem predelu redijo nekoliko težji tip, v hribovitih predelih, kjer se živina poleti pase, pa lažji tip goveda. Čeprav nazivamo to govedo pincgavsko, je pri njem pincgavska dejansko le barva. To govedo nima tako lepih zunanjih oblik, kot pravi pincgavec, razmeroma počasi raste, noge so večinoma tanke in sablaste, je pa precej dober mlečen tip, zelo skromen in prav dobro izkorišča krmo. Ob primerjavi njegove lastne teže s količino mleka, ki ga dá v enem letu, ugotovimo, da je primerno za naše majhne kmetije. Od dobrih krav tega tipa namolžemo letno tudi 6 do 8-krat več mleka kot je njihova povprečna lastna teža, kar je pri drugih pasmah teže doseči. Za delo je naše govedo bolj slabo, meso ima prav dobro, ker pa ni posebno mesnato, ni primerno za izvoz. Nežno konstitucijo je podedovalo od prednikov, ki so jih redili v teh krajih pred križanjem s pincgavcem.

Samo na posestvu Križ, podružnici državnega posestva Pšata-Mengeš, redijo sivorjavo dolenjsko govedo, ki pa temu posestvu ustreza, ker ima tukaj močno krmsko bazo.

Iz navedenih podatkov vidimo, da predstavljajo krave in breje junice preko 55% celotnega števila goveda. Povprečna rodnost krav je 70—75%, iz česar izhaja, da se letno rodi cca. 2340 telet. Pri povprečni teži posamezne živali okoli 300 kg je skupna teža živine 1,762.200 kg, kar dá, če računamo

samo 25% prirastek teže, letno cca 440.000 kg žive teže ali 264.000 kg mesa. To pa pomeni, da pridelamo na tem področju 14.8 kg mesa na prebivalca v enem letu. V celi Sloveniji je to povprečje 15 kg na prebivalca. Če izrazimo vrednost prirastka še v denarju, dobimo v približni današnji vrednosti okoli 44.000.000 dinarjev.

Mlečnost krav je zaradi nezadostne prehrane vse leto razmeroma majhna in znaša povprečno 1050 l mleka na kravo. Če računamo, da porabi tele približno 360 l mleka, ostane ob celotni proizvodnji, ki je okoli 3.413.000 litrov, za konsum še okoli 2.243.000 litrov mleka v vrednosti cca 44.860.000 dinarjev.

Prirastek živine je še vedno premajhen, vendar smo dosegli v zadnjih sto letih dokajšen napredek. Prejšnje govedo, ki so ga tu redili, je imelo povprečno težo pod 200 kg, kar pomeni, da je sicer napredek precejšen, vendar še ne zadošča potrebam.

Posebno skrb je treba posvetiti nabavi in reji dobrih plemenskih bikov, ki najhitreje izboljšajo kakovost živinoreje. Tu naj pomagajo kmetijske zadruge, oblast pa naj skrbi za redne letne preglede bikov ter v primeru potrebe tudi pomaga pri nabavi. Kmetijske zadruge naj povsod uvedejo odseke za pospeševanje živinoreje, katerih naloga je predvsem, da opravljajo plemensko odbiro in nadzorujejo proizvodnost rodovniških živali ter promet z njimi. Sedaj že v vseh zadrugah, razen v Črni, živino odbirajo. Delo je šele v začetku, z leti pa se bodo zanesljivo pokazali dobri rezultati. Kar so zamudili naši predniki, ne smemo zamuditi mi.

Svinjereja. Pri naših maloposestniških razmerah je svinjereja važen gospodarski činitelj. Saj našemu delovnemu človeku ne nudi le potrebne hrane, masti in mesa, temveč mu je tudi važen vir dohodkov. Omogoča najbolj koristno izrabo vseh mogočih kuhinjskih in drugih odpadkov. Tudi denar, naložen v svinjerejo, se zelo hitro vrača v gospodarstvo.

V kamniškem predelu je svinjereja razmeroma zelo močno razvita.

Številčno gledano, odpade:

	v Sloveniji	v Jugoslaviji	na kamniškem področju
Na 100 ha celotne površine	18	12.6	15.0
Na 100 ha kmetijske površine	36	21.6	38.1
Na 100 ha obdelovalne površine	95	41.9	63.5
Na 100 prebivalcev	25	20.6	23.5

Iz gornjega pregleda vidimo, da smo glede števila prašičev, vzeto skupno, obdelovalno ali pa kmetijsko površino, pod slovenskim povprečjem, če pa upoštevamo, da je pri nas odstotek gozdov in travnikov mnogo nad slovenskim povprečjem, zaključimo, da je številčno stanje prašičev zadovoljivo. Tudi število prašičev na 100 prebivalcev je visoko glede na to, da je v Kamniku in okolici močno razvita industrija in da prebiva tudi precej proletariata.

Kakovost prašičev je še dosti dobra. Kmet pač gleda in računa praktično. Več pozornosti posveča panogi, ki mu bolje nese oziroma v kateri se mu denar hitreje obrača.

V glavnem redijo pri nas požlahtnjeno, delno pa tudi črnopasasto svinjo. Posebno druga je pri kupcih močno priljubljena, ker razmeroma hitro raste in daje zelo dobro mast, vendar jo zaradi premajhnega okoliša vedno bolj izpodriva požlahtnjena svinja.

Za kamniško področje je najbolj primerna požlahtnjena pasma, ki se je v tem okolišu razmeroma najbolje anklimatizirala. Pasma je primerna za proizvodnjo mesa kakor tudi za mast. Najboljša krma za mast so žita, medtem ko so okopavine in krompir bolj za pridelovanje mesa. Zato bo treba preusmeriti rejo prašičev primerno krmski osnovi v proizvodnjo mesa. V kamniškem okolišu je letna proizvodnja žive teže svinj cca 420.000 kg. Če odbijemo 20 % kala pri klanju, dobimo 336.000 kg svinjskega mesa in masti. Mast in meso smemo pri naših svinjah računati največ v razmerju 3 : 7. Tako bi bila po gornji kalkulaciji proizvodnja masti največ 126.000 kg, 294.000 kg pa bi odpadlo na meso. Na prebivalca bi prišlo 7.1 kg masti in 16.5 kg svinjskega mesa na leto. Če računamo, da porabi prebivalec 12 kg na leto, bi bil primanjkljaj za celo področje cca 88.000 kg. Vrednost prašičev bi znašala cca 63.000.000 dinarjev. Iz navedenih podatkov izhaja, da svinjereja po važnosti ne zaostaja za govedorejo, zato je treba tej panogi kmetijstva še naprej posvečati kar največ pozornosti.

O v č e r e j a je v zadnjih desetletjih izredno nazadovala zaradi vedno večje razdrobljenosti kmetijstva, razdelitve nekaterih skupnih pašnikov ter nizkih cen volne. Vkljub navidezno ugodnim pogojem za razvoj ovčereje ta panoga živinoreje ni primerno razvita.

Planšarstvo v Kamniških Alpah

Poglavitni vir dohodkov našega kmetijstva daje živinoreja, katere glavna panoga, govedoreja, ustvarja večino teh dohodkov. To velja bolj za predele, kjer ni naravnih pogojev za razvoj poljedelstva in še to, kolikor sploh obstaja, je v največji meri zaradi živinoreje. Predvsem velja to za alpske predele našega okraja, kjer zaradi geografskih in klimatskih pogojev ni mogoče misliti na uspešno pridelovanje žit, pač pa zelo dobro uspevajo krmske rastline, in to razne detelje, trave ter krmske okopavine. Zato je v teh krajih živinoreja posebno močno razvita, saj kmet čuti, da mu daje skoraj edino dober in zanesljiv zaslužek.

Za uspešno živinorejo je paša eden izmed važnih pogojev, tako zaradi pridobivanja prvovrstne prehrane kakor tudi zaradi zdravja, odpornosti ter pravilnega razvoja živine. Res je, da danes ob skrbni hlevski reji in pravilni prehrani pridelamo več živalskih proizvodov — mleka in mesa — kot pa na slabi

Avguštin Lah: Pomlad pod Zapricami

paši, vendar ima paša druge, odločilne prednosti. Dokazano je namreč, da je žival, ki se giblje na prostem ob različnih vremenskih razmerah, morda še na težkem, skalovitem svetu, mnogo bolj odporna proti različnim boleznim, da je mnogo lepših oblik, da ima okostje in mišičje skladno in pravilno razvito, pri dobri, izdatni paši se ji molznost občutno zviša pa tudi na teži žival mnogo pridobi.

Posebno važno vlogo ima pri tem planinsko pašništvo. To je razvito predvsem v alpskem predelu našega okraja, v Tuhinjski dolini oziroma njenih obrobni hribih ter v Kamniški Bistrici. Tu se pašniki razprostirajo v višini od 700 do 1400 m, živina je na njih skozi vso rastno dobo, ki je glede na nadmorsko višino in lego različna. Pašna doba traja na nekaterih planinskih pašnikih od 15. maja do 15. oktobra, na nekaterih pa samo od 20. junija do okoli 10. septembra. Posebno višje ležeče planine so zelo kamnite, na apnenčasti in dolomitski podlagi je le razmeroma tanka plast zemlje, obrastle s travno rušo. To plast zemlje močno izpira z višjih v nižje ležeče predele dotekajoča voda. Zelo strmi in skoraj popolnoma kamniti predeli so obrastli z gozdnim drevjem, nad gozdno mejo pa s planinskim ruševjem, ki ščiti še pred močnejšim izpiranjem. Položnejše predele izkoriščajo za skupne pašnike, gozdovi pa so dobra zaščita proti prekomernemu izpiranju zemlje ter proti vetrovom, ki so v teh višinah posebno močni.

Za pravilno razumevanje tako imenovanega planšarstva je treba navesti razen povedanega še nekaj podatkov: velika večina planin je že deset in desetletja v kolektivnem gospodarstvu. Iz državnega sklada so dodelili posameznim vsem določene planine, glede na število in vrsto živine. Mnogokrat so posamezne vasi kupile planinski pašnik iz skupnega sklada, ki so ga ustvarile z vplačili svojih posestnikov, sorazmerno številu živine, ki jo je posamezno gospodarstvo redilo ter jo želelo pasti na skupnem pašniku. Dolžnost vasi je bila, da si je iz svojih vrst izvolila upravni organ, v katerem je imel najvažnejšo vlogo planinski gospodar. Ta je imel za pomoč na planini še pomožno osebje, in to pastirja, njegove pomočnike, sirarja ter po potrebi še druge. Plače osebja so bile v glavnem v naturi, in to v hrani, siru itd., v novejšem času že v precejšnji meri v denarju. Odbor je bil voljen za leto dni. Osebje so seveda najemali le za pašno sezono.

Odbor je moral skrbeti za pravilno vzdrževanje planinskega pašnika, pri čemer so mu bile pglavitne naloge: poprava potov do pašnika, vzdrževanje ograj, trebljenje pašnika, gnojenje, preskrba vode, vzdrževanje skupnih hlevov, mlekarn in stanov (koče za prebivanje zaposlenega osebja). Določal je živino za pašo, pri čemer je prišla v poštev le zdrava in dovolj odporna ter primerno opremljena (zaznamovana itd.) živina, odredil je dan skupnega odгона na planino in s planine, skrbel je za zadostno število bikov ter za njihovo pravilno nego ter izkoriščanje itd. Skratka, odbor je bil dolžan pravilno gospodariti s

planinskim obratom. V oporo mu je bil poslovnik in pašni red, sprejet in potrjen od oblasti, ki je bil obvezen za vse člane. Dolžnosti članov so bile med drugim: plačilo v naravi in v denarju, vzdrževanje pastirja, naprava skupnih objektov, čiščenje planine, popravilo ograj itd. Član je smel pasti le toliko živine, kolikor mu je bilo priznanih pašnih pravic na pašniku; te pravice so bile vpisane tudi v Zemljiški knjigi. Če sam ni imel toliko živine kot je imel pašnih pravic, jih je za plačilo lahko prodal drugemu, in to za določen čas ali za trajno. Tako prodajo je morala odobriti oblast, ki pa je praviloma odobravalala prodajo le pri odprodaji ustrezajoče površine posestva v dolini. Po starih predpisih samo pravice do paše ni bilo mogoče odprodati. Za napravo skupnih objektov so kmetje prejeli tudi pomoč od države.

Te vaške pašne organizacije so se imenovalle vaške skupnosti, agrarne skupnosti ali pa, v novejšem času, pašne zadrage.

Po osvoboditvi je bil v letu 1947 sprejet zakon o agrarnih skupnostih, po katerem so bile odpravljene deležne pravice, zajamčena pa je bila paša živine vsem dotedanjim upravičencem. Pravica do paše je bila razširjena na vso živino določenega okoliša, če z živino dotedanjih upravičencev paše ni bila v celoti izkoriščena. Ob ustanavljanju kmetijskih zadrug so pri teh osnovali planšarske odseke za posamezne skupne planinske pašnike. Pri tem so večkrat imeli težave. Bivši upravičenci se ponekod niso včlanili v kmetijske zadrage, zato so iz svojih vrst vsako leto volili svoj upravni organ, ki je skrbel za planino po poslovniku in pašnem redu (ta se je v starih časih imenoval »Statut«), ki je bil že prej v veljavi.

Najvažnejši planinski pašniki so bile:

I m e	Občina	P o v r š i n a v h a			
		pašnik	planina	gozd	skupaj
Velika Planina	Kamniška Bistrica	481,57	0,73	72,24	554,54
Mala Planina	Kamniška Bistrica	42,60	—	158,67	201,27
Gojska Planina	Kamniška Bistrica	—	175,49	45,05	220,54
Konjščica, Dol	Kamniška Bistrica	—	—	75,21	—
Rzenik, Mokrica	Motnik	—	783,04	—	858,25
Limovska Planina		5,57	—	213,53	219,10

Razen zgoraj navedenih površin je še več manjših planinskih pašnikov, ki so last posameznih vasi.

Poglavitne značilnosti posameznih planinskih pašnikov so naslednje:

I. V e l i k a p l a n i n a : bivših udeležencev, v glavnem iz občine Kamniška Bistrica, je bilo 68, in sicer iz vasi Praprotno 8, Bistričica 4, Stranje 10, Klemencevo 4, Kregarjevo 4, Gradišče 2, Prapretno za Kalom 11, Košiče 3, Stolnik 1, Lanišče 3, Zagorica 2, Okroglo 6, iz občine Cerklje pa 9. Planina je delno dobra za pašo mlečne živine, delno pa zaradi skalovitosti in težjega terena za

pašo jalove živine in drobnice. Največ živine se je paslo okoli leta 1925, in sicer 484 glav goveje živine, med njo približno polovica odrasle, polovica pa mlade živine, ter 297 ovac in nekaj konj. Povprečno se na planini pase do 170 krav, 210 mlade goveje živine, kakih 20 konj, 130 ovac in 20 prašičev. Iz teh podatkov je razvidno, da je Velika planina največja v Slovenskih alpah. Od mlade goveje živine je največ telic, mnogo manj pa juncev in bikcev. Od konj so v glavnem rodovniške kobile ter žrebeta do 3 let. Po pašnem redu bi se konji morali pasti v posebnem delu planine, ki ni primeren za pašo mlečne živine, čemur pa se konjerejci protivijo, zato nastajajo pogosti spori med planšarji. Prašičev redijo na planini v glavnem le toliko, kolikor je na razpolago posnetega mleka ali sirotke. Ovce se pasejo v strmih kamnitih predelih planine.

Pri delitvi velikoplaninskega kompleksa leta 1913 so namenili Veliko planino samo za pašo jalove živine, medtem ko naj bi bile druge planine za pašo mlečne živine. Iz doslej povedanega je razvidno, da ni ostalo pri predvideni delitvi, saj je število mlečnih krav, ki so na paši na Veliki planini, razmeroma veliko. To je bilo mogoče z izboljšanjem travne ruše. Planšarji mlekarijo individualno in izdelujejo največ sir slabše vrste »mohand«, ki ni primeren za prodajo. Letno izdelajo cca 600 kg sira ter 500 kg masla, precejšnje količine mleka pa prodajo surovega številnim turistom.

Dostop na planino je razmeroma lahek, pota vsako leto primerno vzdržujejo, nevarnejša mesta so dovolj zaščiteni.

Preskrba z vodo ni najboljša. Obstajata samo dva manjša studenca, ki ju uporabljajo največ pastirji in turisti, živino pa napajajo v cca 10 večjih mlakušah. Ob večji suši morajo živino napajati v več ko dve uri oddaljenem kraju.

Na planini ni skupnih hlevov, temveč ima vsako večje gospodarstvo svojo stajo, kjer je prostor za živino in pastirja. Takih koč je na planini 55 in so razporejene po južnih pobočjih »Njivice«. To planinsko naselje ni postavljeno načrtno in tvori tako imenovano gručasto naselje. Koče so lesene in so grajene na čisto poseben način, ki ga ni najti nikjer v Jugoslaviji, niti kjerkoli v Alpah. Novejše koče grade na sodobnejši način, vendar brez posebnih načrtov.

Mala planina spada po vrsti živine, ki se na njej pase, v tip mešanih planin. V glavnem se pase tu goveja živina ter nekaj prašičev in manjše število konj, ki imajo na planini poseben oddelek. Od goveje živine prevladujejo krave. Največ goveje živine se je paslo leta 1928, in sicer 202 glave, povprečno pa je na planini 170 glav goveje živine. Tudi tu mlekarijo individualno. Povprečno izdelajo 400 kg masla in 500 kg sira, precej mleka pa prodajo turistom.

Planinska vasica šteje 26 koč, ki so razmeroma čiste; grajene so v istem stilu kot na Veliki planini. Pozimi jih imajo v glavnem v zakupu smučarji. Planino primerno vzdržujejo in čistijo, pota so urejena, vsako leto razvozijo po planini gnoj po načrtu, ki ga določi upravni organ. Tudi preskrba z vodo je tu nekoliko boljša, ker je na planini precej močan studenec.

Predplanina Male planine je Kisovec, ki leži okoli 150 m niže od nje. Kisovec ima v katastru vpisanih sicer le cca 7 ha pašnikov, v resnici pa jih je preko 30 ha. Na tej planini je zgrajen skupen hlev za kakih 60 glav goveje živine. Na Kisovec priženejo živino običajno okoli 10. junija. Tu živina popase travo v približno 14 dneh, nato pa jo odženejo na Malo planino. Med poletjem izkoriščajo Kisovec za pašo živine le nekateri posestniki, zelo radi pa uhajajo nanjo konji.

Gojška planina sodi ravno tako v tip mešanih planin in se pase na njej goveja živina ter ovce. Povprečno je tu 150 krav, približno isto število mlade goveje živine ter okoli 100 ovac in nekaj prašičev. Na tej planini pasejo živino iz vasi: Gozd 24, Krivčevo 11, Brezje 1, Briše 1, Vodice 1, Markovo 2, Stolnik 10, iz drugih vasi pa 12 posestnikov. Na planini je 44 koč, ki so v glavnem razporejene v dve gruči. Pašnik ni enoten, temveč se prepleta z gozdom. Preskrba z vodo je srednje dobra. Paša se prične okoli 20. junija in se konča okoli 15. septembra.

Konjščica leži severozahodno od Velike planine v približno isti višini (okoli 1550 m). Paša je deloma na Krčevini, večidel pa v redkem gozdu. Na planino goni 16 kmetov iz vasi Stranje. Običajno ne pasejo več od 50 glav goveje živine. Na planini stojijo 4 hlevi, v katerih je dovolj prostora za vso živino. Mlekarijo individualno, živina ostaja na paši okoli 80 dni, preskrba z vodo je zadovoljiva, ker je na planini močan studenec, ki tudi v najhujši suši ne presahne. Na planini so včasih pasli konje, od tod tudi ime.

Dol je v višini cca 1350 m severno od Konjščice. Ta planina je nastala šele nedavno ter meri cca 60 ha. Do leta 1938 je bilo pašnika samo 7 ha, po izseku gozda pa se je pašna površina povečala, tako da je danes tukaj mogoče pasti cca 65 glav goveje živine. Pričetek paše je okoli 10. junija, zaključek pa okoli 15. septembra. Na planini se pase samo goveja živina in nekaj prašičev za izkoriščanje posnetega mleka in sirotke. Na planini je zgrajen skupen hlev za 50 glav goveje živine, urejeno je primerno bivališče za planšarje. Preskrba z vodo na planini je razmeroma dobra, ker dobiva vodo od više ležečega studenca na Konjščici. Na tej planini gospodarijo kolektivno, vsa živina je pod nadzorstvom in oskrbo 1 do 3 pastirjev in 3 mlekarič. Ker je krav razmeroma malo, predelujejo mleko v maslo. Nekaj časa so odnašali s planine v kamniško mlekarno smetano. Planino izkoriščajo posestniki iz vasi Brezje in Vodice, KZ Godič. Gospodarijo dobro, gnoj po načrtu razvažajo. V letu 1949 so tu napravili cca 30.000 kg apna, ki so ga uporabili za apnenje manjših kislih predelov. Čiščenje planine je omejeno le na 7 ha že prej obstoječega pašnika, ne smejo pa čistiti večjih površin pašnikov zaradi gozdarskih predpisov. To bo urejeno šele letos, ko bo tudi formalno rešena zadeva preureditve gozda v pašnik.

Za pašo jalove živine, predvsem volov, uporabljajo posestniki, ki pasejo na Dolu, planino Rzenik. Ta je cca 1650 m visoko. Na njej se pase okoli 20 glav

živine. Na planini je zgrajen skupen hlev za približno enako število živine. Izkoriščanje Rzenika je organizirano skupno z izkoriščanjem planine Dol.

Kamniško sedlo, ki se razteza v višini do 1884 m, izkoriščajo za pašo ovac z vsega območja občine Kamniška Bistrica. Tu pasejo kakih 350 ovac, pred vojno pa so pasli v spodnjem delu planine tudi do 30 glav goveje živine — v glavnem jalovcev. Preskrba z vodo je slaba, edini vir vode je sneg.

Košutna leži v krvavšem delu alp ter sodi teritorialno pod okraj Ljubljana okolica. Ima več pašnih površin, ki so primerne v glavnem za pašo ovac, manj pa za pašo goveje živine in še to individualno. V predelu Košutne pasejo trije posestniki iz KZ Godič. Gospodarijo individualno.

Limovska planina je edina skupna planina v Tuhinjski dolini. Pred desetletji so bile skupne planine še: Tuhinjska planina, Ravne, Sela, Cirkovče, Golice, Češnjice in Okrog, ki so se imenovala po istoimenskih vaseh, bile so pa razdeljene med posamezne posestnike. Z razdelitvijo planin je propadel tudi pašnik ter ga počasi prerašča slab gozd, tako da ni nikakih dohodkov niti od pašnika niti od gozda.

Pri paši na Limovski planini je bilo udeleženih 7 gospodarstev iz vasi Nova reber in Bela. Planina leži na skrajnem vzhodnem delu Menine planine pod Šavnico v višini okoli 1000—1100 m. Na njej pasejo cca 100 glav goveje živine, in to skupno, z mlekom pa gospodarijo individualno. Tudi na tej planini pašniške površine niso urejene glede na kataster, ker je dejansko pašnikov nad 80 ha in ne samo 5 ha. Zaradi razmeroma dobrega gospodarjenja je bila dovoljena golosečnja, niso pa hkrati s tem popravljali katastrskega stanja. Preskrba z vodo je slaba. Na planini je samo en zasilen hlev, živina prenočuje v glavnem na prostem.

Biba planina obsega 111 ha površine, od katere je gozda samo 20 ha. To planino je kupila bivša banska uprava. Ima vse prirodne pogoje dobre planine. Zemljišče se dviga v terasah z razmeroma debelo plastjo zemlje, le v gornjih predelih je svet mestoma kraški. Preskrba z vodo je slaba in napajajo živino le iz kapnic. Na planini sta dva hleva, ki lahko sprejmeta okoli 100 glav živine, kar v glavnem zadostuje za vso živino. Na planini so pred vojno opravljali postopno melioracijo površin. Najprej so v celoti izsekali in iztrebili gozd, nato grmovje, pobrali vse kamenje in naposled zboljšali travno rušo. Planina je razdeljena z masivnimi kamnitimi ograjami v več delov, kar omogoča načrtno gnojenje in izkoriščanje paše. Del planine je mogoče vsako leto tudi pokositi. Krmo porabijo za bolno živino ali za čas, ko je slabo vreme. Paša traja približno od 20. maja do 20. septembra. Na planini se pase živina z državnih posestev kamniškega področja, in to največ živina s posestva Črnelo in Mengeš.

Razen opisanih planin je še več manjših, tako na področju Kamniške Bistrice kakor tudi v Tuhinjski dolini, vendar so po površini neznatne. Skupno imajo okoli 200 ha površine, na kateri se prepase cca 200 glav goveje živine ter

približno enako število ovac. Na vseh planinah pasejo individualno, ravno tako tudi gospodarijo z mlekom. Precej planin sploh ni oskrbljenih s hlevi. Tudi preiskrba z vodo je mnogokje slaba. Združitev ali razširitev ni mogoča, ker so pašniki največ v neprimernih zavetnih nižjih legah, obkroženih z gozdovi ali pa alpskim kraškim svetom (manjše planine pod Brano, Planjavo, Korošico, Konjem, Mokrico itd.).

Iz prednjega opisa planinskih pašnikov je razvidno, kaj vse bo treba ukreniti za izboljšanje tega stanja. Že uvodoma je omenjena velika važnost pašništva za živinorejo. Znano je, da se vsa živina kamniškega bazena regenerira z živino, ki izhaja iz hribovitih pašnih predelov. Dolinski predeli imajo resda boljše pogoje za pridobivanje velikih količin krme, tako s travnikov kakor tudi z njiv, nimajo pa toliko možnosti rediti živino na prostem. Zato nižinska živina sicer dosega lepo mlečnost, je pa manj odporna proti boleznim in sploh slabše konstitucije. Zato živinorejci iz planinskih predelov svojo pašno živino, ki je zaradi težjih življenjskih pogojev sicer navidezno slabša, z lahkoto prodajo. Dolinski živinorejec ve, da bo krava, kupljena v hribovitih predelih, dobra molznica, zdrava in da bo tudi njeno potomstvo primerno za rejo.

Da bodo planinski pašniki v resnici dobro rabili svojemu namenu, bo treba vložiti v njih izboljšanje še mnogo truda in naporov, predvsem pa bo potrebno naslednje:

Organizacija pašnih obratov. Že prejšnje uredbe glede gospodarjenja s planinskimi pašniki so predpisovale zadružno obliko. Zaradi slabe kontrole oblastnih organov ter naraščajoče krepitve interesov posameznih močnejših koristnikov planin, so se kolektivne oblike gospodarjenja vedno bolj rahljale, kar je privedlo ponekod do popolne razdelitve planin na posamezne bivše upravičence, ponekod pa do individualnega izkoriščanja planinskih pašnikov, posledica tega pa je bila, da so vsi upravičenci planinske pašnike le izkoriščali, za skupne potrebe pašnikov se ni nihče dosti brigal.

Tako je vsak upravičenec skrbel za pastirja in mlekarja za svojo živino, zgradil je svoj stan, sam je odstranil gnoj od svoje staje, sam je pasel živino, kjer je bila pač boljša paša, v skupnosti je z malenkostnim prispevkom sodeloval le pri plačilu davkov ter pri ureditvi nujnih kolektivnih naprav: zgraditvi ograj, potov ter napajališč; skrb za izboljšanje travne ruše s pravilnim gnojenjem, čiščenje in trebljenje kamenja, plevela ter grmovja, delo pri širjenju planine, čuvanje ruše pred erozijo zaradi vremenskih nepravil in pravilno pogozdovanje pa so prepuščali upravnemu odboru pašne skupnosti, ki pa ni imel niti materialnih možnosti, niti dovolj pomoči od upravičencev oziroma koristnikov planine.

Po zakonu o agrarnih skupnostih iz leta 1947 so postali prejšnji kolektivni planinski pašniki skupna last. Ta daje pravico do paše na planini vsem dose-danjim koristnikom, če pa je paše dovolj, tudi drugim, ki doslej niso pasli,

imajo pa za to gospodarsko potrebo, vendar morajo upoštevati pogoje, ki ustrezajo sodobnim načelom pravičnega gospodarjenja s tako velikim obratom, kot je planinski pašnik. To je mogoče la na združni osnovi, kjer se izraža kolektivna odgovornost nasproti skupnosti za pravilno gospodarjenje in kjer iniciativa posameznikov prihaja najbolj do izraza. Ker splošna kmetijska zadruga, katere člani so vsi napredni kmetje, združuje vse panoge kmetijske dejavnosti, je jasno, da se pašni obrat lahko organizira edino v sklopu kmetijske zadruge in dela kot samostojen planšarski odsek v skladu z zakonom o zadrukah ter po predpisih citiranega zakona o agrarnih skupnostih. Zato je naloga področnih zadrug, da vse pašne obrate, katerih upravičenci prebivajo na njenem področju, čimprej organizira v planšarske odseke ter jim tako pomaga organizacijsko kakor tudi materialno.

Gospodarski načrti. Vsak pašni obrat predstavlja zaradi različnih geografskih, klimatskih, talnih in drugih pogojev problem zase. Zaradi doseganja, ponekod tudi slabega gospodarjenja je treba za vsak pašni obrat izdelati gospodarski načrt, iz katerega bodo razvidni: njegovo sedanje stanje, zmogljivost, slabosti in napake, možnosti izboljšanja pašnika, potrebni ukrepi, perspektiva razvoja obrata, potrebna materialna in finančna sredstva. Predvsem je treba misliti na povečanje krmske osnove na planini, zagotoviti zadostne količine vode za ljudi in živino, poskrbeti za varnost živine pred nesrečami, urediti dostopna pota in pota po planini, izvrševanje melioracijskih del, zagotoviti primerna zavetišča za ljudi in živino na planini ter omogočiti predelavo mleka v sir in maslo ali odvažati surovo mleko s planine. Da se poveča krmska osnova, je treba razdeliti planine na posamezne ločene oddelke zaradi načrtne paše ter načrtnega gnojenja, čiščenja in trebljenja kamenja, plevela ter grmovja in gnojenja z umetnimi gnojili. Misliti moramo tudi na žganje apna na planini za apnenje z apnom siromašnih tal. Za osnovo temu je treba predhodno izvršiti analizo tal ter opraviti večletne sistematične gnojilne poskuse. Določiti je treba tudi, katere vrste živina se sme pasti na določenem pašniku.

Navedenih je le nekaj pglavilnih smernic za sestavo takih načrtov, ki naj omogočijo razvoj planine vsaj v prihodnjih 10 letih. Melioracije planinskih pašnikov so nujne, zaradi pomembnosti za živinorejo na eni strani in zaradi kritičnega stanja naših pašnih obratov na drugi strani. Tega kritičnega stanja niso vedno krivi samo dosedanja koristniki, ampak je krivda tudi drugeje. Marsikje je bila volja za pravilno delo, mnogo truda je že bilo vloženega, uspehi pa niso bili zadovoljivi. Naloga planšarskih odsekov je, da mobilizira čimveč lastnih materialnih in finančnih sredstev ter da izposluje od skupnosti potrebna dodatna sredstva, ker bo le tako mogoče izboljšati naše planšarstvo in s tem v precejšnji meri tudi našo živinorejo.

OD MLINA DO TOVARNE

Lojze Koder

V drugi polovici 19. stoletja je na spodnjem Perovem stal ob plitvi Mlinščici majhen mlin na vodna kolesa ter s svojim ropotom motil mirno okolico. Vendar ta mlin ni bil edini, ker je le nekaj sto metrov navzgor ob isti strugi stal še eden. Tedanji lastnik mlina, Bučar, je hudo občutil konkurenco svojega sosedu tekmeča in je pričel namesto moke mleti čistilni prašek. Tako je mlin postal obrtna delavnica. Bučar je dobavljal prašek trgovcem; ko je zvedel, da trgovini trenutno primanjkuje klincev za čevlje, je razen praška začel izdelovati še lesene tekse.

Leta 1896 se je pojavil na Perovem Čeh z imenom Špalek, ki mu je Bučarjeva delavnica močno ugajala. Odhitel je na Dunaj, se tam oženil z neko Dunajčanko, nato pa se sam vrnil na Perovo ter z ženinim denarjem kupil Bučarjevo posestvo. Isti denar je vložil v povečanje obrata. Opustil je dotedanje izdelovanje čistilnega praška in lesenih teksov in preusmeril delavnico v kovinski obrat, ki ga je imenoval tovarno ključavničarske robe.

Leto 1896 torej lahko smatramo kot rojstno leto današnjega »Titana«.

Seveda ta tovarna tedaj ni imela take oblike, kakršno ima danes, temveč so bile to le majhne ključavničarske delavnice. Proizvodnja je tedaj zajemala stavbne ključavnice, za katere so razne dele izdelovali tudi strojno, in dolga križna nasadila, ki so jih izdelovali ročno. V tem času so stali stroji v sedanji stiskalnici, kjer so danes nameščene strojne škarje in drgalni bobni. Zraven je bila kovačnica s precej visokim dimnikom. Na prostoru, kjer danes stoji strojna ključavničarska delavnica in kjer še danes delajo strojni ključavničarji, je bil pód, nad njim pa shramba za seno, ki jo še danes uporabljajo kot ropotarnico.

Preden je Špalek, ustanovitelj kovinskega obrata, kupil od Bučarja delavnico, je bil v službi v tovarni gradbenega okovja »Arndt«, ki je imela ta nakup in željo po osamosvojitvi za izdajstvo ter je skupaj s tovarno Lapp iz Graza začela proti njemu ostro konkurenčno borbo. Ta nevzdržni konkurenčni pritisk in istočasno konflikt s svojo ženo, ki mu je z Dunaja ustavila kreditiranje, sta Špaleka prisilila, da je leta 1907 prodal celotno podjetje bratoma Fass z Dunaja. Nova lastnika sta takoj pričela povečavati obrat, ki je takrat

zaposloval ca 20 delavcev. Prizidala sta stiskalnico in skladišče za surovine. Podjetje je začelo dobivati obliko manjše tovarne. Pri tem sta brata Fass zašla v finančne težave, začela sta iskati kupca, ki ga pa nista mogla takoj najti. Leta 1909 do 1911 je podjetje odkupila Dunajska družba »Krainischeisenwarengesellschaft«. Toda podjetje je še naprej hiralo in prišlo v konkurz. Delo se je ustavilo in večina strokovnih delavcev je — da bi našla zaposlitev — odšla v industrijske kraje na sever tedanje avstrijske države.

Tja je odšel tudi tedanji delavec našega podjetja — mladi strojni ključavničar Josip Broz — današnji maršal TITO.

MED DVEMA VOJNAMA

Mrtvilo v tovarni je trajalo od 1911. do 1914. leta, potem pa je prva svetovna vojna podjetju prinesla novo konjunkturo in novega lastnika, Dunajčana Nagla. Le-ta je podjetje ob koncu vojne prodal delniški družbi, ki je bila ustanovljena prav zaradi nakupa podjetja, a se je imenovala »Kranjske tvornice železne in bravarske robe Kamnik«, s sedežem v Zagrebu. Novi lastniki so zgradili sedanjo staro livarno, kovačnico, skladišče gotovih izdelkov, oddelek za avtomate, oddelek za obdelavo litine, oddelek za montažo kuhinjskih strojkov in električno centralo. S tem je bil ustvarjen temelj za nadaljnjo rast in razvoj velike tovarne. Imenovana družba je vse od leta 1925 bila lastnica te tovarne ter poživila in razširila svoje delovno območje s pritegnitvijo mnogih novih pozicij zlasti v stavbnem in pohištvenem okovju. V letu 1925 je prišla Tovarna »TITAN« v interesno sfero »Osječke livarne in tovarne strojev« in je s tem dobila še večji razmah, posebno v livarniški stroki ter že takrat prednjačila livarnam vseh drugih tovarn v Jugoslaviji, zlasti kar zadeva vlivanje kovne (temperne litine). Njeni izdelki so bili že tedaj splošno znani in vpeljani v vseh železninarskih engro in detajlnih trgovinah ter so v vsakem pogledu konkurirali uvoženim izdelkom iste vrste. Storitelnost tovarne je bila sicer močna, vendar ni mogla kriti potreb celotne predaprilske Jugoslavije. Mogla bi sicer svoje obrate povečati, vendar pa tega ni storila, ker pač ni bilo v skladu s politiko predaprilske Jugoslavije, ki je dopuščala, da si je tuj kapital lastil te pravice in s tem odjedal kruh tisočem in tisočem. V teh letih se je tovarna afirmirala tudi na zunaj, vendar zaradi dezinteresiranosti prejšnjih oblasti ni izvozila pomembnejših količin svojih izdelkov, čeprav so njeni izdelki v kvalitetnem pogledu ustrezali inozemskemu blagu. Na svetovni razstavi v Barceloni leta 1929 je bila tovarna »Titan« odlikovana z zlato kolajno kot priznanjem za odlično kakovost njenih izdelkov. Leta 1931 je na razstavi v Solunu prejela diplomu in leta 1934 na Zagrebškem zboru posebno priznanje za razstavljene predmete. Moderna livarna, dasiravno po kapaciteti ne posebno velika, je v kovni (temperni litini) pošiljala na trg izdelke odlične kakovosti, ki prekašajo povprečje nemške kakovostne litine.

Pod zadnjim lastnikom je podjetje začelo nabavljati nove stroje, izvršilo je prezidave obratov in večkrat menjalo proizvodni program. Ukinilo je proizvodnjo pločevinastih izdelkov in štedilnikov, vpeljalo je izdelavo fittingov, tehtnic, kuhinjskih strojkov in pohištvenih ključavnic.

Prišla je druga svetovna vojna, ki je tovarno »Titan« močno prizadela. V juliju 1943. leta je bila ponovno prodana. Tovarno je odkupila avstrijska delniška družba: »Kärntner Maschinenfabrik« iz Beljaka. Okupator je v letih svojega gospodarjenja v podjetju uničil veliko orodja za izdelavo gradbenega okovja, katero je črtal z delovnega programa, kajti tovarna je prvenstveno izdelovala predmete važne za vojno.

V tem času se je podjetje razvojno sicer že precej spremenilo, iz obrtniškega in polindustrijskega je prešlo na industrijski način proizvodnje. Toda dejansko je predstavljalo le skupino starih stavb, nesolidnih polizdelkov in barak, ki so bile brez sistema in brez medsebojne organske povezave, razmetane po tovarniškem ozemlju. To pa zato, ker so vsi bivši lastniki tovarne izkoriščali periode prehodnih konjunktur tako, da so razširjali in krpali tiste dele obratov, ki jim je bila v določenem trenutku zagotovljena najboljša zaposlitev.

To je ena stran zgodovine te tovarne, ki predstavlja danes trden in važen člen v dolgi verigi industrijskih objektov v naši povojni graditvi. Ogledati pa si moramo tudi drugo plat, to je borbo, ki jo je v preteklosti vodil ta delovni kolektiv za svoje delavske pravice. Takoj po prvi svetovni vojni so se pod vplivom revolucionarnih dogodkov v svetu začeli delavci, zaposleni tedaj v tem podjetju, organizirano boriti za svoje delavske pravice. Najprej so ustanovili osrednje društvo kovinarjev, pozneje pa Savez metalnih radnika Jugoslavije, ki je zajemal domala vse delavce. Ustanovljena sta bila delavska knjižnica in prvo delavsko pevsko društvo »SOLIDARNOST«, katerega člani so bili povečini delavci iz te tovarne.

V letu 1928 je bila organizirana prva stavka večjega obsega, ki je trajala 8 tednov, a je bila po krivdi nekaterih razdiralcev delavske enotnosti obsojena na neuspeh. 30 najbolj doslednih in revolucionarnih delavcev je bilo tedaj vrženih na cesto. Kar je teh tovarišev še živih se bodo gotovo spominjali razglasa, ki je bil tedaj objavljen: »Vsi tisti, ki se dne 21. julija 1928 ne vrnejo na delo, so z dela odpuščeni.« V letih 1928 do 1936 se je začelo obdobje največjega pritiska na naše delavstvo v tej tovarni, ki tedaj zaradi provokatorstva, ki ga je uporabil sovražnik, ni bilo niti strokovno organizirano. Bilo je to obdobje krize, obdobje, ko so najboljše delavce metali iz tovarne s preprosto motivacijo, da ni dela.

Po letu 1936 se je delavsko gibanje v tovarni obnovilo. Ustanovljeni sta bili Jugoslovanska strokovna zveza, ki so jo vodili krščanski socialisti in katera ni zajela mnogo delavcev, takoj za njo pa je bila obnovljena stranka »Savez metalnih radnika Jugoslavije«, katere vodstvo je v letu 1938 prevzel

»Titan«, tovarna kovanega orodja

tov. Leskošek Franc. Le-ta je temeljito reorganiziral odbor v tovarni, pomedel z oportunisti in sporazumaši ter postavil nov odbor, ki je potem dostojno zastopal interese delavcev v tej tovarni.

V avgustu leta 1939 je bila osnovana partijska celica, katere prvi sekretar je bil Šturm Tone. Celica, ki je sprva štela le nekaj članov, je naraščala tako, da je v letu 1941 štela 9 članov in 7 kandidatov. Ustanovljena je bila tudi skojevsko organizacija, ki je imela 10 članov. Celica tovarne »Titan« je bila ena izmed vodečih celic kamniškega okraja in večina njenih članov je bila v Okrajnem komiteju. Sodelovala je pri ustanovitvi celic partijske organizacije v Tovarni pohištva (Remec), Papirnici Količevo, v Jaršah in v Kamniku. Organizirala je in krepila politično zavest, vodila demonstracije, zbirala okoli sebe simpatizerje partije, širila med ljudmi ilegalno partijsko literaturo, ustanovila in vodila ljudsko pomoč ter pomagala preganjanim članom in simpatizerjem ter njihovim družinam. Zbirala je pomoč za Rdečo Španijo in naše španske borce, ki so bili v koncentracijskih taboriščih v Franciji. Skratka partija je imela velik vpliv na pošteno delavstvo, ki ni več sledilo raznim omahljivcem in koristolovcem, saj so izrabljali delavsko gibanje v svoje osebne namene.

Med okupacijo je bila partijska organizacija tista, ki je s svojim delom vplivala, da je delavstvo že v letu 1941 aktivno pomagalo Osvobodilni fronti. Večje število teh članov partije je okupator, zavedajoč se vpliva, ki so ga zaradi svoje poštenosti imeli na delavstvo, dal postreliti. Vendar tudi to ni moglo zavreti poleta, ki ga je pod vodstvom KP dajala Osvobodilna fronta. Na mesto

padlih talcev so stopili novi tovariši, ideja odpora proti okupatorju se je širila in zajemala vedno nove delavce, ki so se vključevali v OF. Iz tovarne so odhajali najboljši tovariši in se vključevali v NOV. Sovražnik je besnel, z njim pa so tulili tudi najbolj zagrizeni nemškutarji, razni Branti in Uleti.

Za svobodo je dalo življenje 27 delavcev in nameščencev, zaposlenih v tej tovarni. Padli so kot talci in borci ali pa so pomrli v internaciji.

PO OSVOBODITVI

Leto 1945, leto osvoboditve in zmage, je prineslo metalurško-kovinskemu podjetju »Titan« novo obdobje. Stari lastniki in gospodarji »Titana« so ušli s svojimi opričniki, ki so zdrknili na pozicije narodnih izdajalcev. Naša NOB je prinesla ljudsko oblast. Pod njenim okriljem je postala tovarna vseljudska, državna imovina.

Z uveljavitvijo načrtnega gospodarstva je kolektiv »Titana« dobil velike naloge in je bilo takoj jasno, da se podjetje ne more več širiti tako nesmotrno, konjunktorno, zgolj stihijsko. Izdelan je bil prvi perspektivni načrt, po katerem naj bi tovarna produkcijo gradbenega okovja odstopila tovarni v Limbušu. Za proizvodnjo sive litine, kuhinjskih strojčkov in tehtnic pa naj bi zgradili tovarno v Novi Gorici. Izredni delovni pōlet in požrtvovalnost Titanovega delavstva in spremembe v planskem gospodarjenju so omogočili, da je »Titan« izpolnil visoko postavljene letne plane. V podjetju je bil sestavljen nov perspektivni in zazidalni načrt. Obrate »Titana« so začeli znova povečavati, razširjati in modernizirati. Leta 1953 je priteklo prvo železo v novo zgrajeni temperni livarni. Zgrajene so bile nova čistilnica odlitkov, cinkarija in kositrarna. Do konca leta 1955 je predvidena dograditev in adaptacija oddelka za splošno obdelavo litine in fittingov, montaže tehtnic in kuhinjskih strojčkov, dograditev novega skladišča za surovine, kotlarne za centralno gretje, vodovoda, kanalizacije, cestišč, garderob in sanitarij. V letu 1956 je predvidena gradnja obrata za izdelavo okovja in ključavnic, stiskalnice, orodjarne, mehanične delavnice, kalilnice itd.

Uresničujejo se napotki maršala Tita, ki jih je dal ob obisku v letu 1952, ko je v pozdravnem govoru na delovni kolektiv dejal: »Naj izginejo te karikature starih izrabljenih zgradb, verne priče zaostalosti in naj zraste na tem mestu moderna tovarna.«

Prišel je 9. september 1950, čas, ko se je izpolnilo revolucionarno geslo: »Tovarne delavcem!« Neposredni proizvajalec, delavec, je prevzel v svoje roke proizvodna sredstva, med njimi tudi tovarno »Titan«, v skupno korist in dobro ljudstva. Danes je »Titan« močan gospodarski činitelj naše socialistične skupnosti. Vera v zmago delavskih pravic je rodila sadove, ki jih vsi uživamo, rodila je človeka, ki bo naše delo nadaljeval in se za naše cilje — socializacijo naše domovine in procvit tega kolektiva — tudi v bodoče revolucionarno boril.

OB PETDESETLETNICI TOVARNE »STOL«

Roža Ravnik

Ob Kamniški Bistrici so že pred več stoletji pričele druga za drugo nastajati naprave na vodni pogon. Čeprav primitivne, so ljudem, naseljenim na obeh bregovih Bistrice, nudile zaslužek in sredstva za preživljanje. Bili so to preprosti mlini in žage, ki so jih gnala navadna lesena kolesa.

Kasneje, v dobi kapitalizma, so take naprave gradili podjetni ljudje, ki so pravilno presodili koristi uporabe vodne sile. Sčasoma se je spremenil in izpopolnil način izkoriščanja energije; odtlej so namesto lesenih koles začeli uporabljati turbine, ki so proizvajale veliko več energije, dovolj tudi za večje obrate. To je omogočilo hitrejši razvoj gospodarstva in industrializacijo tega predela. Vodne sile je v »deželi po Grintavci« dovolj, saj močan padec Kamniške Bistrice, predvsem v njenem zgornjem toku, nudi obilo možnosti za gospodarsko izkoriščanje.

Lesna industrija se je razvila predvsem ob gornjem in srednjem toku Bistrice, v katere povodju so tudi nekateri bogati viri surovin. Od leta 1904 obratuje tudi tovarna upognjenega pohištva na Duplici, katere polstoletna tradicija daje podjetju ugleden poudarek, saj se je v tem obdobju uveljavilo na domačem in tujih tržiščih. Delavci so ponosni na uspehe, ki so jih dosegli, saj je vse, kar je tu nastajalo in napredovalo, plod njihovega dela. Razvoj podjetja od začetkov do današnjega daleč v svetu znanega industrijskega podjetja, pa je obenem tudi pot razvoja delovnega človeka od brezpravnega proletarca do solastnika in člana kolektivne uprave podjetja. Da ta pot ni bila brez žrtev, nam kaže plošča padlim delavcem-borcem, ki je vzdana na pročelju tovarne. Zraven te je plošča z napisom:

»Po dolgotrajni borbi delavskega razreda v svetu, se je prvič v zgodovini delavskega razreda uresničilo načelo v Jugoslaviji: tovarne delavcem.

26. avgusta 1950 je delovni kolektiv tovarne upognjenega pohištva Duplica prevzel vodstvo tovarne«.

Letošnje je torej 51. leto obstoja tovarne in šesto leto delavskega samoupravljanja.

Če prelistavamo kroniko tega podjetja od prvih začetkov manualnega, obrtniškega načina dela do nastanka velikega industrijskega podjetja, imamo pred seboj razvoj, ki je podoben razvoju mnogih starejših industrijskih podjetij. Domači in tuji kapitalisti so z dokajšnjo iniciativo dovažali k izvorom surovin in cenene delovne sile potrebne stroje in postopoma gradili delavnico za delavnico. S preudarno organizacijo proizvodnje in s prisvajanjem ustvarjene vrednosti zaposlenih delavcev so si na izkoriščevalski način zagotovili velike dobičke in sredstva za razširitev proizvodnih kapacitet.

Tako je nastajalo lesno-industrijsko podjetje na Duplici. Na mestu, kjer je danes moderna tovarna, je svojčas stala kmečka domačija, mlin in žaga Franc Škofica. Mlin in žaga sta bila prvi napravi ob industrijskem kanalu Mlinščice, obe na pogon z navadnimi vodnimi kolesi. Kakega posebnega pomena ti dve napravi nista imeli. Mlin je imel osem mlinskih kamnov in eno stopo, delal pa je bil v njem Škofic sam.

Leta 1902 je prišel na Duplico Luka Habat, premožni pek in gostilničar iz Zagorja. Ta je imel veliko veselje do elektrotehnike. Uvidel je, da bi se dala vodna sila Bistrice bolje uporabiti in je nameraval zgraditi elektrarno. Ta naj bi preskrbovala z energijo tovarno lepenke na Količevem in mesto Kamnik. Za uresničenje načrtov je od Škofica leta 1902 kupil hišo z mlinom, žago in gospodarskim poslopjem, skupaj cca en in pol hektara. Za to je plačal 19.600 kron. Kot družabnik se je Habatu pridružil Franc Saks, po poklicu elektrotehnik. Družabnika sta hišo, mlin in žago podrla ter postavila pritlično stavbo za pisarno in elektrarno. Namesto koles sta hotela postaviti dve turbini in sta jih že tudi nabavila. Zato sta povečala kanal, tako da je namesto prejšnjih 2 m³ dotekalo sedaj 4 m³ vode na sekundo. Postavila sta že drogove za elektrovod proti Kamniku, a sta v kratkem času prišla v finančne težave, iz katerih si nista mogla pomagati niti s posojili pri raznih denarnih zavodih. Zato je bil 25. novembra 1903, s sklepom Deželnega sodišča v Ljubljani, nad obema družabnikoma razglašen konkurz. Luka Habat je pobegnil v Ameriko in tako se je končal poskus industrializacije Duplice.

Naprava Luka Habata je prišla na javno dražbo šele leta 1907, po končanem konkurznem postopku. Kupil jo je najvišji ponudnik, Ivan Bahovec iz Ljubljane. Ta je zgradil najprej žago, nato pa še parketarno in je vodno silo Bistrice uporabil za pogon teh dveh naprav.

Tvrdba je bila vpisana v trgovski register pri Okrožnem sodišču v Ljubljani pod firmo: »I. Bahovec — tovarna lesnih izdelkov in žagarska obrt — Duplica«. Lastnik je tovarno opremil s stroji, ki jih je nabavil deloma pri Kancu v Gameljnah deloma pa v Brnu na Češkem. Prvi ohranjeni katalog nam kaže, da je tovarna tedaj izdelovala predvsem parkete pa tudi stole. Parketarno je vodil Martin Peterlin, stolarno pa neki Škerbič. Stole je tvrdba tudi izvažala in se vedno bolj uveljavljala na inozemskih tržiščih — v Kairu, Aleksandriji, Singapur, Buenos Airesu in drugod.

Leta 1912 je bila razstava v St. Pelegrinu v Italiji. Tu je tvrdba za razstavljene stole dobila kar tri odlikovanja, in sicer: zlato medaljo od deželne uprave v Milanu, bronasto medaljo od italijanskega ministrstva, častno medaljo pa od razstavnega odbora. I. Bahovec ima velike zasluge za razvoj podjetja. Začel je izdelovati stole po sistemu Thonet, izpodrinil je na domačem trgu tujo firmo ter si pridobil s svojimi izdelki tudi v tujini dober glas. Razširil je podjetje, povečal število delavcev in uslužbencev na 150 ljudi ter zgradil zanje stanovanjsko hišo.

Razmeroma velika Bahovčeva tovarna je zahtevala znatna finančna sredstva. Da bi si pridobil kapital, je Bahovec nameraval podjetje spremeniti v delniško družbo. Zato je 2. novembra 1913 pozval k subskripciji. Vpis delnic pa je bil premajhen in do ustanovitve delniške družbe sploh ni prišlo.

Med prvo svetovno vojno podjetje ni obratovalo. Po končani vojni pa lastnik ni imel več pravega veselja, da bi tovarna spet pričela obratovati. Morda je imel tudi finančne težkoče, zato je skušal podjetje prodati. Tovarna z zemljišči, poslopji, električnimi napravami, modeli, orodjem, polizdelki, surovinami, vodno zgradbo z deležem na jezu in vodno silo je bila ocenjena na 700.000 kron. Novembra 1918 je bila kot nova lastnica pri Okrožnem kot trgovskem sodišču v Ljubljani protokolirana pod firmo: »I. Bahovec — nasledniki« javna trgovska družba, katere družabniki so bili: Karel Pollak st., ing. Vladimir Remec in Franc Remec. Bahovec sam ni pristopil kot družabnik v novo podjetje, odstopil pa je svojo že vpeljano firmo.

Toda podjetje je kmalu spremenilo svoje ime in dne 2. avgusta 1921. leta je bila registrirana firma »Remec & Co — tovarna upognjenega pohištva in lesnih izdelkov«. Namesto Karla Pollaka je pristopila kot družabnica njegova hči Helena por. Remec. Leta 1926 je izstopil še Franc Remec in tako sta bila do nemške okupacije edina lastnika ing. Remec in njegova žena Helena.

Duša novega podjetja je bil ing. Remec. Ta je vso svojo mladostno energijo, vse svoje znanje in sposobnosti, ki si jih je pridobil s študijem na Dunaju in službovanjem pri raznih podjetjih v ZDA, porabil za dvig in modernizacijo tovarne, da je tako lahko konkuriral tudi na tujih tržiščih.

Tovarna je imela ob zamenjavi lastnikov mnogo manjši obseg, vendar nekatere zgradbe stojijo še danes. Med temi stoji turbinsko poslopje, današnja

upravna zgradba, ki je vezala na eni strani zpušeni mlin, na drugi pa zgradbo takratnega obrata žage, ki je bila samostojno poslopje. Obrat stolarne je imel dve pritlični zgradbi. Na levi strani vodnega kanala, v podaljšku zgradbe žage, so bili prostori za strojni oddelek, ki mu je bila priključena kotlarna. V tej je stala knivilnica s primitivno sušilnico, ogrevano z navadno loneno pečjo. Na desni strani vodnega kanala pa so bili v posebni zgradbi montažni oddelek stolarne, politirnica in ovijalnica. Prometu sta rabila dva lesena mostova preko vodnega kanala. Skladišče za izdelke pa je imelo podjetje v zpušenem mlinu, ki še danes stoji.

Obrat za furniranje, ki ga je novi lastnik najprej ustanovil, je dobil svojo lastno zgradbo. V ozadju kotlarne in furnirnice je stala majhna zgradba s kovačijo.

Vsa poslopja so bila pritlična. Obrat mizarne, ki takrat še ni imel svojih prostorov, so preselili v nove prostore turbinskega poslopja, katerega so leta 1919 zvišali za eno nadstropje. Z nadzidavo mlina so pridobili petsobno stanovanje, v katerega se je vselil lastnik. V pritličju turbinske stavbe pa je bil obrat parketarne. Pogonsko silo je podjetju zagotavljala vodna turbina z instalirano zmogljivostjo 185 KM, od katere je bil preko glavnega osišča urejen transmissijski pogon vseh strojev.

V omenjenih obratih je podjetje konec dvajsetih let moglo proizvajati:

v stolarni	15.000 stolov
v furnirnici	60.000 furniranih sedežev in hrbtišč
v parketarnici	8.000 m ² parketa
na žagi so predelali	2.000 m ³ hlodov.

Podjetje je imelo zaposlenih 175 delavcev in 7 nameščencev.

Okoli polovice svojih proizvodov je podjetje prodalo na tujih tržiščih: na Malti, v Tunisu, Aleksandriji, Italiji, Indiji, na Cipru, v Grčiji in Švici. Vedno večje povpraševanje po izdelkih je terjalo nadaljnje povečanje proizvodnje. Zato so v letih 1922—1929 povečali strojno in montažno halo, furnirnico, na novo pa so zgradili odpremno skladišče z električnim prenosnim dvigalom, prizidkom za garažo in večjim skladiščem tehničnega materiala. Zgradili so tudi novo stanovanjsko zgradbo za delavce. Zaradi večjega povpraševanja po izdelkih so razširili tudi mizarški obrat in stolarski oddelek. Tako so s povečanjem zdaj enega, zdaj drugega obrata, v katerih so nameščali nove stroje in delo vedno bolj mehanizirali, neprestano večali kapaciteto tega podjetja, ki je bila leta 1929:

v stolarni	56.000 stolov
v furnirnici	168.000 furniranih sedežev in hrbtišč
v parketarnici	22.000 m ² parketa
na žagi	3.500 m ³ hlodovine
v mizarni	560 raznih spalnic in jedilnic

Tovarna upognjenega pohištva »Stol«

Tako razširjeno podjetje je zaposlovalo 276 delavcev in 18 nameščencev.

S svojimi proizvodi je podjetje osvojilo nova mednarodna tržišča, med njimi Avstrijo, Albanijo, Anglijo, Egipt, Sudan, Arabijo, Irak, Severno Ameriko.

V tej dobi je oddelek parketarne opremil s parketi privatno stanovanjsko vilo Kemal Ata Türka v Ankari. Obrat mizarne je pričel izdelovati kavarniške in hotelske opreme. Med mnogimi podjetji in ustanovami je tovarna na Duplici opremila tudi hotele: »Toplice« in »Jekler« na Bledu, kavarne: »Union« in »Slon« v Ljubljani, »Grajski dvor« v Mariboru, »Dubrovnik« v Zagrebu ter kino dvorane v Ljubljani, Celju, Mariboru, Zagrebu, Beogradu, Novem Sadu in Banja Luki.

Takratna konjunktura je vzpodbudila lastnika k nadaljnji modernizaciji podjetja in razširitvi proizvodnih kapacitet. Za investicije si je izposloval kredit pri Zadrugi gospodarski zvezi v Ljubljani. S temi krediti so razširili kurilnico, sušilnico in furnirski oddelek. Nabavili pa so tudi številne nove stroje, parni stroj in kotel, spiralne turbine za nočno luč ter druge naprave. Preureditev proizvodnih kapacitet je narekovala gradnjo nove krivilnice z moderno sušilnico, povečanje kotlarne, gradnjo novega silosa za žaganje in odpadke, nove strojnice in ekshaustorskih naprav za vse stroje in žage v mizarni, stolarni in parketarni. Večja potrošnja surovin je zahtevala povečanje skladišča za hlodovino in rezan les, zato je lastnik dokupil precej zemljišča. Ostalo pa mu je še vedno dovolj sredstev, da si je zgradil novo stanovanjsko vilo.

Podjetje je tako proizvodnjo močno razširilo, toda namesto gospodarske konjunktura je kapitalistično gospodarstvo zašlo leta 1930 v hudo gospodarsko krizo. Ta je posebno prizadela lesno industrijo, saj so cene lesnim izdelkom

padle za četrtno pa tudi povpraševanje po njih se je zmanjšalo. Ing. Remec je mislil, da bo kriza hitro minila, zato je hotel na vsak način obdržati dobro vpeljano inozemsko tržišče ter skoraj tri leta prodajal stole in furnirske sedeže po tovarniških ali pa še nižjih cenah. Menil je, da bo izgubo nadoknadil z dobičkom, ko se bo spet pričela konjunktura, toda njegove račune je prekrizala banka, ki je 1934. leta zahtevala konkurz, pozneje pa pristala na prisilno upravo.

Ing. Remec si je iz težavnega finančnega položaja skušal pomagati z znižanjem delavskih mezd. Temu ukrepu se je delovni kolektiv uprl in organiziral prvega maja 1934 štrajk, ki je bil svojevrstna delavska demonstracija na mednarodni dan proletariata. Ing. Remec je skušal štrajk zlomiti s tujimi delavci, a se mu to ni posrečilo zaradi enotnosti kolektiva. Mezde so tedaj znižali le za 10% namesto predvidenih 50%. Tudi nova prisilna uprava v podjetju ni mogla vzpostaviti ravnotežja in ga rešiti finančne stiske.

V času po ekonomski krizi je podjetje leta 1936 imelo že velike kapacitete, ki so znašale:

v stolarni	90.000 stolov
v furnirnici	196.000 furniranih sedežev in hrbtišč
v parketarnici	22.000 m ² parketa
na žagi	5.000 m ³ hlodov
v mizarni	številne opreme za potrebe hotelov, pisarn in šol.

V podjetju je bilo 1936. leta zaposlenih 347 delavcev in 24 nameščencev.

V letih pred drugo svetovno vojno je podjetje zaradi nihanja cen stolarskih izdelkov na svetovnih tržiščih opustilo izvoz in je prodajalo le opremo za potrebe domačega trga, ki pa so v strahu pred novo vojno začele padati. Z vpeljavo novih modelov stolov se je podjetju posrečilo premagati konkurenčni pritisk podjetja Thonet Mundus v Varaždinu.

Mizarski obrat je v teh letih začel izdelovati različno pohištvo, ki so ga dobavljali skoraj vsem takrat grajenim šolam. Tovarna je spet začela izvažati furnirske sedeže po ugodnejših cenah na nova tržišča v Ameriki, kjer je podjetje uspešno konkuriralo češki in poljski industriji. Ing. Remec se je odločil za graditev novega mizarskega obrata in zmogljivost podjetja so do leta 1940 spet povečali, tako da so proizvedli:

v stolarni	120.000 stolov
v furnirnici	225.000 furniranih sedežev in hrbtišč
v parketarnici	20.000 m ² parketa
na žagi pa so predelali	7.000 m ³ hlodovine.

V proizvodnem procesu je bilo zaposlenih 447 delavcev in 44 nameščencev.

Ko so leta 1941 sovražniki okupirali našo domovino, so Nemci ukinili prisilno upravo ter zahtevali, naj se tovarna vključi v njihovo vojno industrijo. Zaradi povečanega povpraševanja po pisarniškem pohištvu je bilo podjetje tako zelo zaposleno z izdelovanjem le-tega, da se je ubranilo vključevanju v vojno industrijo.

Ko se je julija 1941 na kamniškem področju razplamtelo prvo žarišče narodnoosvobodilnega boja, so že 22. julija odšli prvi delavci v partizane in pred odhodom zažgali most čez Bistrico. V noči od 3. na 4. september so zažgali še tovarno, ker je lastnik prevzel večja naročila za dobavo smuči okupatorjevi vojski. Akcijo je izvedla skupina osmih partizanov-delavcev. Pogoreli so obrati: žaga, stolarna, mizarna, krivilnica in deloma furnirnica. Nepoškodovana so ostala le poslopja uprave, mizarne in kovačije. V letu 1943, ko je bila tovarna za silo obnovljena, so jo partizani ponovno demolirali. Poškodovali so upravno poslopje in razbili stroje.

Ing. Remec je za poškodovano tovarno dobil odškodnino, vendar je vsoto dobil šele potem, ko je bilo podjetje »nacionalizirano«, z vstopom Nemca Scheichenbauerja v podjetje. Javna trgovska družba »Remec & Co« se je 1943. leta spremenila v družbo z omejeno zavezo.

Podjetje je še vedno vodil ing. Remec, ki je svojo skrb posvetil načrtni obnovi tovarne. V enem letu so požgane obrate za silo popravili in podjetje je spet začelo obratovati. Pripravljali so se celo na gradnjo novih objektov žage, krivilnice, furnirnice in stolarne. Do konca vojne se razmere niso več bistveno spremenile.

Ob osvoboditvi 1945 je ing. Remec pobegnil v ZDA, podjetje pa je bilo postavljeno pod sekvester. Z odločbo Vojaškega sodišča ljubljanskega vojnega področja z dne 22. avgusta 1945 so bili zaradi sodelovanja z okupatorjem obsojeni družabniki podjetja »Remec & Co« na kazni od 10 do 20 let zapora, na izgubo državljanskih pravic in zaplembo celotnega premoženja v korist ljudske skupnosti. Premoženje je bilo preneseno v last FLRJ in izročeno upravi narodne imovine v Ljubljani.

Dne 22. novembra 1952 je tovarna upognjenega pohištva na Duplici dobila naziv »Stol«.

Naša ljudska skupnost je v sedmem letu po osvoboditvi uresničila socialistično načelo, naj upravljajo s sredstvi za proizvodnjo delovni ljudje. Zato je bilo uvedeno samoupravljanje v gospodarstvu in z odločbo Sveta za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti z dne 9. avgusta 1950 je bilo odločeno, da bo delavski svet tovarne štel 78 članov. Prve volitve so bile 21. avgusta 1950. leta.

Tedaj se je začela za podjetje nova doba nenehne rasti in napredka. Začetne težave, ki so se pojavile po osvoboditvi, je delavski svet z vztrajnim delom prebrodil. Danes zavzema podjetje »Stol« vodilno mesto med lesno industrijskimi podjetji v Jugoslaviji in živahno trguje z inozemstvom, zlasti z Anglijo

in Ameriko. Zadostna finančna sredstva, ki jih je podjetju nudila država, so omogočila nadaljnjo pomembno izpopolnitev tehnične opreme in obratnih prostorov. V podjetju so v teh letih končali izgradnjo stolarne, zgradili so skladišča za pomožni material, montirali podolžne in prečne transporterje na žagi, montirali sušilnice, nove ekshaustorske naprave ter vodno in električno napeljavo. V letih 1947—1949 so naši delavci zgradili novo mizarno, tri pralnice, garažo in nov vodni bazen za namakanje cca 7000 m³ hlodovine. Predvojni strojni park so zamenjali in izpopolnili z novimi modernimi stroji, ki so jih podjetju v vrednosti 43 milijonov dinarjev dobavili kolektiv tovarne »Bratstvo« iz Zagreba ter nekatere inozemske tvrdke. To so bili predvsem skobelni stroji, rezkarji, pasne in nihalne brusilke, stružnice, visokofrekvenčni generator, stiskalnica za furnir, kovinska stružnica itd.

Pri tako povečanem obratu in zalogah surovin je narasla potreba po novih prostorih za vskladiščenje lesa. S povečanimi kapacitetami pa je narastlo število zaposlenih delavcev v podjetju od 390 (l. 1946) na 815 (l. 1953). V tem številu so všteti tudi uslužbenci.

V povojnih letih je tovarna zgradila že 4 enonadstropne štiristanovanske hiše in 3 stanovanjske barake. Za novo ustanovljeno industrijsko šolo je bila l. 1952 zgrajena lesena stavba in na levem bregu Bistrice vajenski internat kot lesen provizorij.

Skupna vsota vseh investicij v podjetju od 1945 dalje predstavlja danes vrednost skoraj 400 milijonov dinarjev. Člani delavske uprave se zavedajo, da morajo čimbolj smotno izkoriščati vložena sredstva za dvig standarda lastnega delovnega kolektiva in za celoten razvoj našega gospodarstva.

Na sedanji stopnji razvoja potrebuje podjetje letno cca 12.500 m³ hlodovine, od te 10.000 m³ bukove, 1000 m³ hlodovine drugih listavcev in 1500 m³ hlodov iglavcev. Glavni proizvod podjetja je stol, po katerem nosi tovarna ime. Dnevno izdela 1000 kosov, to je skoraj 3 stole v 1 minuti.

Pri izdelavi stolov ostane neizkoriščen les, iz katerega izdelujejo galanterijske predmete. Mizarska delavnica izdeluje šolsko in pisarniško pohištvo ter opreme za kino dvorane in hotele. Razen tega mizarna serijsko izdeluje lično in lahko »Rex« pohištvo, ki se vedno bolj uveljavlja na domačem in tujem trgu.

Taka je na kratko orisana zgodovina tovarne upognjenega pohištva »STOL« v Kamniku.

KAMNIŠKA TEKSTILNA INDUSTRIJA

Franjo Lipovec

Kamnik je čedno in čisto mesto, s prelepo zeleno okolico, ki leži v nedrih Kamniških alp, obkroženo s sivimi gorskimi velikani. Mesto je s svojimi znamenitostmi, sprehajališči in prirodnimi lepotami znano kot turistični kraj. Kljub turističnemu pomenu pa je industrija tista, ki daje značaj življenju tega mesta.

V glavnem je bila predhodnica kamniške industrije obrt, ki je vplivala na njen razvoj. Mesto še vedno prepletajo kanali, ki so z vodno silo, katero so črpali iz ledenomrzle Bistrice, poganjali vodna kolesa kamniških kovačev in obrtnikov. Večidel so se morala danes vodna kolesa umakniti in odstopiti mesto vodnim turbinam, na mestu skromnih obrtnih delavnic pa se dvigajo ponosne industrijske zgradbe. Industrija je povečini nastajala med obema zadnjima vojnama, nesluten vzpon pa je doživela po osvoboditvi. Kamniška industrija zaposluje na tisoče ljudi iz mesta in bližnje okolice. Najmočnejše so: metalna, kemična, lesnopredelovalna, usnjarska in — po osvoboditvi — še tekstilna industrija. Čeravno šele nastaja, ima kamniška tekstilna industrija s specialnimi izdelki važno vlogo na domačem tržišču. Njena predstavnika sta tovarna »Svilanit« in Eksperimentalne delavnice Tekstilnega inštituta.

Tudi tovarna Svilanit je nastala iz majhnih obrtnih delavnic. Osnova ustanovitvi tega podjetja je bila istoimenska majhna jaquardska tkalnica, ki je izdelovala blago za kravate in drugo vzorčasto svileno blago. Po odstopu delavnice Mestni občini v Kamniku, je z odločbo z dne 28. februarja 1948 Izvršni svet Mestnega ljudskega odbora ustanovil »Mestno podjetje Svilanit«. Še istega leta je bilo podjetje razširjeno z dokupom tovarne kravat v Novem Sadu in nato s priključitvijo dveh manjših nacionaliziranih tkalnic. Tudi pozneje se je podjetje stalno širilo z lastnimi sredstvi. Ob ustanovitvi je bilo zaposlenih 12 ljudi, danes pa podjetje zaposluje 190 ljudi, po programu pa bo do konca leta zaposlilo do 300 ljudi.

Podjetje s specialnimi izdelki danes že obvlada domače tržišče, ima pa tudi možnosti izvoza, ko bo razširilo kapacitete. Veliko in lepo izbiri izdelkov stalno razširja z novitetami, ki jih na našem trgu še manjka ali pa zanje še ni osvojen proizvodni proces. V glavnem izdeluje svilene in bombažne jaquardske vzorčaste

tkanine, kot so blago za kravate, šale, rute, vse vrste frote-izdelkov, svilene brokate in podobno. V pojasnitev navajamo, da so jaquardske tkanine dobile ime po J. M. Jaquardu, ki je v Lyonu l. 1805 iznašel stroj za vzorčasto tkanje in ki pomeni revolucijo v vzorčenju tkanin. Razen tkanega jaquardskega vzorčenja tkanin, uvaža podjetje vzorčenje s filmskim tiskom. Tak tisk ima svojstven postopek in s sitastimi šablonami omogoča pestro-barvano nanašanje figur na tkanino. Zanimivost podjetja je dlakasti tisk (Flockendruck). S pigmentorskimi masami in njihovo polimerizacijo nalepimo na potiskane figure dlakaste kosmiče in tako nastanejo kosmate figure, podobne žametu.

Podjetje ima s specialnimi izdelki vse pogoje za razvoj v močno specialno industrijo. Trenutno je edino specializirano tekstilno podjetje te vrste v državi, kajti v drugih tovarnah je izdelovanje teh artiklov le stranska dejavnost. Specialna proizvodnja zahteva tudi dober strokovni kader, tega pa podjetje še nima v zadostnem številu in ga bo moralo vzgojiti hkrati z razširitvijo proizvodnje.

Eksperimentalne delavnice v Kamniku so del Tehnično-eksperimentalnega oddelka Tekstilnega inštituta v Mariboru. Njihov namen je, da pospešujejo napredek tekstilne proizvodnje v državi. Njihovo ustanovitev je zahteval razvoj naše industrije, naključje in dobra volja pa sta pripomogla k temu, da nastajajo ravno v Kamniku. Osnova zanje je bil skromen zasebni tehnični laboratorij. Poglavitno oporo za uvedbo so dale krajevne oblasti s tem, da so priskrbele potrebne prostore, ki jih Tekstilni inštitut v Mariboru ni imel zadosti na voljo v svoji novi zgradbi.

Tekstilni inštitut je znanstvena ustanova s samostojnim financiranjem, ki opravlja vsa industrijska raziskovalna dela za potrebe tekstilne industrije in ima nalogo, da se ukvarja s problemi tekstilne proizvodnje, ki jih podjetja sama ne morejo rešiti, kot n. pr.:

1. znanstveno proučuje tehnološke, organizacijske in ekonomske probleme, ki so važni za razvoj tekstilne industrije;

2. standardizira, izboljšuje in uvaža nove tehnološke postopke, ter rešuje probleme v zvezi s povečanjem produktivnosti dela tekstilne industrije;

3. daje podjetjem nasvete in strokovne ekspertize, izdeluje projekte novogradenj, rekonstrukcije in reorganizacije z ekonomsko dokumentacijo na vseh področjih dejavnosti tekstilne industrije;

4. opravlja javno službo kot državno preizkuševališče materiala za tekstilno stroko, tako za industrijo, trgovino in potrošnike;

5. za izvršitev teh nalog Tekstilni inštitut organizira in opravlja v svojih laboratorijih, ateljejih in eksperimentalnih delavnicah ali v okviru obstoječih podjetij, poizkusno proizvodnjo surovin, polizdelkov ali finalnih izdelkov, kakor tudi uslužnostne storitve za napredek tekstilne industrije.

Za opravljanje navedenih nalog je Tekstilni inštitut tehnično razdeljen na naslednje oddelke:

- a) Raziskovalni oddelek, ki se deli po sektorjih tekstilne proizvodnje;
- b) Projektantsko-konstruktivni biro;
- c) Ekonomsko-finančni biro;
- d) Preizkuševališče z laboratoriji in
- e) Tehnično eksperimentalni oddelek z ateljeji in eksperimentalnimi delavnicami.

Tehnološko-eksperimentalni oddelek ima tele ateljeje in delavnice:

1. Vzorčni atelje v Ljubljani, ki se ukvarja z umetnostnim vzorčenjem pestro tkanih in tiskanih tkanin in drugih predmetov. Povzorčuje samostojno ali po naročilu podjetij in trgovine v vseh potrebnih tehnikah, t. j. izdeluje vzorčne skice, kolorice, risbe in tehnične načrte. V vzorčno motiviko načrtno vnaša slovensko in jugoslovansko folkloro. Pri tem delu je tesno povezan z eksperimentalnimi delavnicama v Kamniku, kjer te vzorce po potrebi realizirajo in preizkusijo na tkaninah.

2. Eksperimentalno tkalnico v Kamniku, za preizkušanje polindustrijske predelave novih tekstilnih vlaken in raznih novih tehnoloških postopkov na področju tkalstva. Tkalnica preizkuša vzorce in načrte vzorčnega ateljeja. Izdeluje vzorce in vzorčne tkanine po osnutkih lastne risalnice in po naročilih podjetij ali trgovine. Izdeluje kompletne vzorčne kolekcije. Z vzorci posreduje naročnikom vse tehnične podatke o sestavi tkanin in tehnološkem postopku izdelave. Po naročilih drugih oddelkov tekstilnega inštituta opravlja vse potrebne preizkušnje na področju tkalstva.

3. Prototipno delavnico v Kamniku. Ta oddelek je na novo ustanovljen in je v začetni izgradnji. Ukvarjal se bo z izdelavo prototipov strojnih delov in strojev, ki jih potrebuje tekstilna industrija in za katere imamo že tehnične pogoje, da jih lahko izdelujemo v državi. Preizkuševal bo strojne modele in razne patente, ki pridejo v poštev za domačo strojogradnjo. Delo bo opravljal po načrtih konstrukcijskega biroja in drugih oddelkov ali zunanjih sodelavcev Tekstilnega inštituta. Trenutno je v izdelavi prototip moderne domače listovke, ki jih tekstilna industrija takoj potrebuje čez 1.000 kosov. Dalje bo oddelek opravil dela pri realizaciji patenta novih statev brez čolnička. Ta oddelek čaka še veliko delo. Glede vzdrževanja in obnove strojne opreme smo v tekstilni industriji že mnogo zamudili. Ob osvoboditvi smo opremo tekstilnih tovarn dobili delno poškodovano in okrnjeno. Okupator je industrijo načrtno izkoriščal in uničeval. Po vojni tudi nismo mnogo investirali v strojno opremo, pa tudi vzdrževanju strojev smo posvečali premalo pozornosti. Ne smemo pozabiti, da je bila tekstilna industrija tista, ki je morala nositi največje breme zbiranja sredstev za obnovo države. Po podatkih, ki jih je zbral Tekstilni inštitut, so stroji izrabljeni 64 % in analiza je pokazala, da je vzrok razmeroma majhne proizvodnosti zastarelost in izrabljenost tekstilne strojne opreme. Del strojev bo treba v kratkem zamenjati z novimi, druge stroje pa povečini remontirati, re-

konstruirati in modernizirati. Za izvedbo teh nalog je potrebno organizirati domačo gradnjo tekstilnih strojev, strojnih delov in naprav. Naloga Tekstilnega inštituta in planirane prototipne delavnice je, da pokaže smer in pomaga organizirati domačo tekstilno strojogradnjo.

4. V pripravi je eksperimentalna filmska tiskarna in oplemenilnica blaga. Ta oddelek bo preizkušal osnutke in tehnične skice vzorčnega ateljeja ter pribor za tiskano vzorčenje. Dalje bo opravljal poizkusno oplemenjevanje tekstilnega blaga in materiala za potrebe vzorčne in eksperimentalne tkalnice in drugih oddelkov tekstilnega inštituta.

5. Planirana je poskusna predilnica za bombaž in umetna vlakna in efektna sukančarna. Ta delavnica bo delala poskuse pri predenju bombaža, kemičnih vlaken in raznih mešanic v različnih nastavitvah strojev. Sukala bo razne efektne sukance za potrebe eksperimentalne tkalnice in industrije.

Eksperimentalne delavnice Tehnično-eksperimentalnega oddelka Tekstilnega inštituta so bile ustanovljene v Kamniku l. 1954. Po sedanjem programu bodo zaposlile okrog trideset ljudi, predvsem strokovnjakov. Treba pa bo še precej dela in dobre volje, da bi dosegli postavljene cilje s skromnimi sredstvi, ki so na razpolago. Po dosedanjih izkušnjah imajo te delavnice vse pogoje za uspešen razvoj.

Kakšne pogoje za razvoj ima tekstilna industrija v Kamniku? Po osvoboditvi je bila tekstilna industrija, čeravno okrnjena, vendarle še najbolj kompletna in najmočnejša, zato je morala nujno biti tista, ki je pomagala pri obnovi države in industrije. Razen nekaj novih obratov v drugih, manj razvitih republikah, nismo nič investirali v strojno opremo tekstilne industrije in kapacitete še ne dosegajo predvojnih. S sedanjimi kapacitetami sicer krijemo trenutno potrebo po tekstilih in nekaj tkanin celo izvažamo. To pa gre na račun naše življenjske ravni. Potrošnja tekstilij se je v zadnjih letih zmanjšala, kar je razumljiva posledica slabih letin in s tem nizkega življenjskega standarda. Hitra gospodarska izgradnja države bo nujno dvigala življenjsko raven prebivalstva in s tem tudi potrošnjo tekstilij, ki so osnovni potrošni artikel. V prihodnjih desetih letih se bomo v potrošnji tekstilnega blaga približali evropskemu povprečju, ki je sedaj v bombažnih tkaninah 24 m na 1 prebivalca letno. Več nam o potrošnji tekstila pove naslednja tabela.

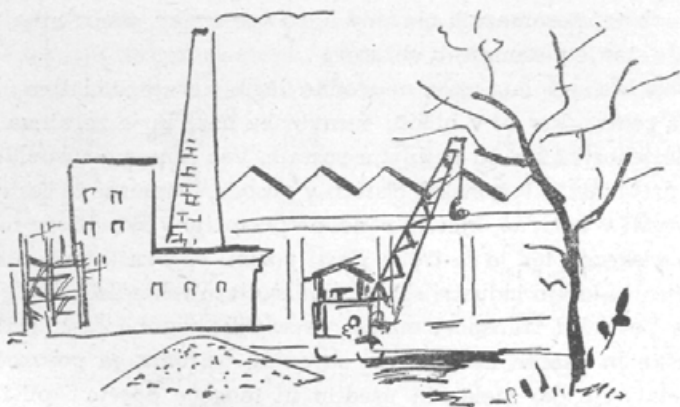
Primerjava povprečne specifične porabe glavnih tekstilij v letu 1950, računano na prebivalca v kg:

Država (kontinent)	bombaž	volna	um. vlakna	skupaj
FLRJ	2.1	0.9	0.4	3.4
Evropa	4.0	1.5	1.6	7.1
ZDA	11.8	1.0	3.6	16.4
Svetovno povprečje	2.7	0.5	0.7	3.9

V navedenih količinah je zajeta tudi poraba materiala za tehnične potrebe. Da bi dosegli evropsko povprečje, nam ne zadostujejo obstoječe kapacitete in dvig proizvodnje z remontom, rekonstrukcijo in modernizacijo strojev. Nujno bo treba razširiti kapacitete tekstilne proizvodnje. Investicije za strojno opremo so najrentabilnejše tam, kjer ima proizvodnja že tradicije in na razpolago strokovni kader.

Za razvoj industrije je važna tudi surovinska baza. Tekstilne surovine so za našo državo deficitarni artikel, ker jih moramo v pretežni večini uvažati in tako pomenijo hudo breme za našo uvozno bilanco. Prihodnje leto pa bo stekla naša prva tovarna umetnih viskoznih vlaken, ki bo s proizvodnjo krila dober del potreb. Umetna kemična vlakna so v zadnjih letih doživela ogromen, nesluten vzpon. Na vseh področjih tekstilne proizvodnje izpodrivajo in nadomestujejo naravna vlakna, kot enakovredna ali celo boljša surovina. Že gornja tabela nam kaže, da v ZDA, pa tudi v drugih tehnično razvitih državah, porabijo precejšnjo količino umetnih vlaken, čeravno imajo bogato domačo surovinsko bazo naravnih vlaken. Gospodarske analize kažejo, da se bo poraba umetnih vlaken na svetu v prihodnjih letih podvojila. Ravno na domača umetna vlakna je usmerjena kamniška tekstilna industrija.

Tekstilna industrija ne moti okolice in ne kvari ozračja, zato je primerna za Kamnik. Industrijske zgradbe je mogoče arhitektonsko prilagoditi okolju. Razvoj take industrije ne bo motil turističnega pomena mesta, kajti Kamnik bo z ugodno lego in naravnimi lepotami prej ko slej ostal pomemben turistični kraj.

ŽIVILSKA INDUSTRIJA V KAMNIKU

Franc Zore

Podjetje »Živilska industrija« Kamnik sestavljajo trije, prostorno in po predmetu proizvodnje ločeni obrati:

1. Tovarna kvasa v Mengšu,
2. Tovarna testenin »Triglav« v Šmarci, in
3. Tovarna gorčice »Eta« v Kamniku.

Pred vojno so bila to majhna privatna obrtna podjetja z majhno proizvodnjo. Po izvršeni nacionalizaciji so ta podjetja obratovala samostojno; »Eta« v Kamniku in Kvasarna v Mengšu kot republiški podjetji, »Triglav« v Šmarci pa kot lokalno podjetje. V letu 1950 so bila vsa tri podjetja združena v današnje podjetje »Živilska industrija« Kamnik.

Položaj podjetja ni posebno ugoden že zaradi tega, ker so obrati ločeni, tako da je vsak v drugem kraju v razdalji 3 do 10 km, kar brez dvoma otežuje enotno vodstvo, učinkovito kontrolo in racionalno izrabo delovne sile. Tudi perspektiva za razvoj in obstoj posameznih obratov ni za vse enaka, ampak različna. Oglejmo si sedanje stanje posameznih obratov:

Kvasarna Mengeš ima zelo neugodno lego, ker je oddaljena od večjega konsumnega centra, ker ni v bližini surovinske baze in je zgrajena ob stranski progi v oddaljenosti 3 km od najbližje postaje. Vso osnovno surovino — melaso — je treba pretakati iz vagonских cistern v posode, primerne za cestni transport, in jo nato voziti v tovarno, kjer jo ponovno pretočijo v skladiščne naprave. Melasa je zelo viskozna ter jo je treba zlasti pozimi ogrevati, da postane laže tekoča. Tovarne, ki imajo industrijski tir, melaso laže vskladiščujejo, pri mengeški kvasarni pa povzroča transport melase precejšnjo izgubo časa, dodatne transportne stroške in znaten kalo že pri surovini, oziroma ga povzroča ravno to težavno pretakanje, ko melasnih usedlin ni mogoče docela izpipati z bližnjo tovarniško paro. Prav zaradi tega je obrat manj rentabilen kot pa racionalnejše obratovanje v drugih dveh kvasarnah v Ljubljani, ki ju skušajo modernizirati in povečati kapaciteto v tolikšni meri, da bi lahko krili celotne potrebe Slove-

nije po kvasu. Razen tega je v načrtu gradnja nove sladkorne tovarne v Sloveniji, v sklopu katere bo verjetno zgrajena tudi kvasarna. Taka kombinacija ima veliko prednost, ker odpade mnogo dvojnih prevozov, najprej melase iz sladkorne tovarne v kvasarno in nato prevoz kvasa. Brž ko bi ta načrt realizirali, bi zgubili svoj pomen razen kvasarne v Mengšu tudi obe zastareli kvasarni tovarne »Union« v Ljubljani. Kvasarna v Mengšu torej nima posebno ugodne perspektive.

Tovarna testenin »Triglav« v Šmarci ima zagotovljeno bodočnost, ker je zaradi močne mehanizacije zelo rentabilna in pa ker potrebe po testeninah v republiki stalno naraščajo in jih obstoječa podjetja s sedanjimi kapacitetami ne morejo kriti. Spričo tega, da nameravajo druge tovarne povečati kapacitete in so v načrtu tudi nova podjetja za izdelavo testenin (Ajdovščina), za sedaj ne bi kazalo večati kapacitet v Šmarci, vsaj dokler situacija ne bo jasna. Vsekakor pa je potrebno, da tovarna že obstoječe strojne kapacitete popolnoma izrabi s tem, da vskladi zmogljivost sušilnic z zmogljivostjo stroja za izdelavo testenin.

Obrat »Eta« Kamnik proizvaja gorčico in se ukvarja z vlaganjem zelenjave v kis, fabrikacijo sadnih sokov in sirupov, deloma s proizvodnjo marmelade in džemov. Obrat je v stavbi, ki že ni več sposobna za temeljito popravilo in bi bilo zato ceneje zgraditi novo.

Dosedanja produkcija v tem obratu je količinsko omejena zaradi majhnih kapacitet. Zato posveča podjetje največjo skrb kvalitetni proizvodnji pa tudi asortiment je omejen. Poglavitni produkt je gorčica, ki ima odjemalce po vsej državi zaradi priznane odlične kvalitete, katere še ni dosegla nobena druga tovarna pri nas. V podobnem položaju je proizvodnja vložene zelenjave in kislih gobic, v izdelavi marmelade in džemov pa je v letu 1952 nastal zastoj, ker se je pojavilo mnogo tovrstnega blaga z nižjimi cenami iz drugih republik; zato se je tovarna omejila samo na proizvodnjo marmelade in džemov po naročilu. Leta 1953 je tovarna to proizvodnjo začasno ustavila.

Dosedanja produkcija v tovarni »Eta« je potekala v tonah takole:

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
gorčica	14	40	16,5	33	44,8	48,8	60
kumarice	—	—	55,7	28	44,3	38,4	42
paprika	—	7	—	8	3,0	—	10
fižol	—	—	8,0	18	28,7	—	—
kompoti	1	—	—	—	—	—	—
džemi	—	41	—	—	—	—	—
marmelada	92	114	20,0	26	—	—	—
sirupi	6	6	—	—	—	—	—

Producija gorčice iz leta v leto narašča in je v letu 1954 izdelana količina res že skrajni maksimum zmogljivosti naprave. Proizvodnja vloženih kumaric

je tudi stalna in je odvisna od letine, oziroma od razpoložljivih surovin na trgu. Nihanje proizvodnje je skladno z letino. Isto velja za papriko in fižol, saj je tovarna prevzemala vse količine, ki jih je po zmerni ceni mogla dobiti. Za izdelke na bazi sladkorja je opaziti, da je s sprostitvijo trgovine nastala neke vrste kriza, ki se ji je tovarna ognila s tem, da je to produkcijo začasno opustila in povečala izdelavo gorčice in zelenjave. Iz tega pa je jasno viden pomen zelenjave in gorčice; povečanje proizvodnje izdelkov te vrste je potrebno, saj jih ni težko prodati. Vse kaže, da bo v bodoče treba razširiti proizvodnjo še na drugo zelenjavo in izdelke, ki slone na predelavi gorčičnega semena ali na bazi že izdelane gorčice (nefermentirana gorčica, suha gorčica, omaka čile, omaka worchester itd.), čeprav se naš trg na te, v svetu močno razširjene produkte, šele polagoma navaša. Zato bo potrebno precej propagande, da z njo pojasnimo potrošnikom pomen teh izdelkov za izboljšanje kvalitete hrane. Rastoči pomen turizma v državi in z njim tudi naraščanje obiska turistov zahteva, da upoštevamo njihove želje in navade, to pa avtomatično postavlja potrebo po tovrstnih izdelkih. Naloga podjetja je, da te zahteve in možnosti upošteva, si tako osvoji trg in zagotovi stalni odjem, s tem pa dober uspeh.

Ker obstaja objektivna potreba nove gradnje in nove opreme tega objekta, bo treba upoštevati doslej navedene možnosti obrata in njegovo proizvodnjo še razširiti na celo vrsto novih, toda dragocenih in potrebnih artiklov. To narekuje zlasti dejstvo, da bo bodoča kamniška komuna idealna baza za nove surovine, posebno kar zadeva pestrost in količino. Skratka, gre za zgradištev novega kombinata živilske industrije, ki bo zares nekaj posebnega. V novo podjetje bi lahko vključili tudi moderen pekovski obrat, ki bi zalagal s kruhom in drugim pecivom ves ta industrijski center in njegovo okolico. Z večanjem števila industrijskega delavstva, z opuščanjem domače peke kruha na kmetih in z naraščanjem turizma v mestu in najširši okolici, se večajo tudi potrebe po pekovskih izdelkih. V zvezi s pekarno bi bilo seveda treba proučiti vprašanje prenosa obrata za izdelavo testenin iz Šmarce in njegove vključitve v druge obrate. Od proizvodov, ki jih doslej nismo izdelovali, prihaja v poštev zlasti proizvodnja malinovega, ribezovega in borovničevega soka, borovničevega džema, robidovega, češnjevega in višnjevega soka, sirupov in drugih sadnih izdelkov. Pri tem gre tako za kritje potreb domačega konzuma kot za izvoz v ostale jugoslovanske republike in deloma celo v inozemstvo. Pri izvozu ne gre za produkte običajne kvalitete, temveč za prvovrstne produkte specialne izdelave. Kamnik ima glede takih boljših in najboljših izdelkov že tradicijo, razpolaga s potrebnimi kadri, zato je vsekakor pravilno, da dano tradicijo izrabi in nadaljuje s tem v bodočnosti. Tako bi bila dana dobra baza za nadaljnji razvoj in utrditev podjetja, zagotovljen bi bil njegov renome in rentabilnost. Podjetje ima za tak razvoj vse pogoje, najboljšo surovinsko bazo za začrtani obseg proizvodnje in velike možnosti plasmana.

SUROVINSKA BAZA

Pod surovinsko bazo razumemo pogoje za pridobitev surovin. Surovinska baza je za obstoj in za uspeh nekega podjetja izredno važen pogoj, tako glede kvalitete in cene, kakor tudi glede transportnih stroškov, kar vse v največji meri vpliva na proizvodnjo in konkurenčno sposobnost podjetja. Posebno ob zelenjavi in sadju nastajajo v najkrajšem času po obiranju razne fermentativne spremembe, ki vplivajo na kvaliteto končnega izdelka. Pri daljšem prevozu so surovine izpostavljene tudi različnim neugodnim atmosferskim vplivom ter različnim infekcijam, zato se zahteva čim krajši prevoz in čim krajši čas od obiranja do proizvodnega postopka. Oddaljenost surovinske baze od mesta predelave podaljša to razdaljo, razen tega pa podraži relativno ceneno surovino z visokimi transportnimi stroški. Če proučimo položaj »Ete« glede na povedano, se nam pokaže, da je treba posebej obravnavati položaj pri gorčici in posebej pri drugih dejavnostih.

1. Gorčica:

Glede na doslej navedeno bi bila lokacija »Ete«, ki predeluje gorčično seme v gorčico neprimerna, ker prihaja gorčično seme v tovarno iz Vojvodine. Vendar pa v tem primeru vprašanje surovin ni važno, ker je razmerje med njo in končnim izdelkom 1:5, to se pravi iz 1 kg semena dobimo 5 kg končnega produkta in celotna količina potrebnega semena je izredno majhna, saj bo potrebovala tovarna tudi za predvideno povečano proizvodnjo 150 t gorčice le 30 t surovine, kar s transportnega stališča ne pomeni nič. Tudi cena surovine nasproti ceni končnega izdelka je v takem razmerju, da stroški za transport nimajo pomembne vloge. Razmerje je 60:100, se pravi, da je surovina udeležena v proizvodnji le s 40%. Gorčično seme ni občutljivo za transport, zato se med potjo ni bati okvar ali poslabšanja kvalitete. V primeru potrebe pa se dá surovinska baza ustvariti tudi doma, saj bi bilo za kritje celotnih potreb, to je za 30 t semena, potrebnih le cca 30 ha.

Doslej gorčičnega semena doma še nismo pridelovali, ker to ni bilo potrebno. Dobro pa bi bilo, če bi podjetje uredilo nasade gorčiče, kajti poskusi, napravljeni v letih 1948-49, so pokazali, da ta rastlina pri pravilni gojitvi in pravilnem oskrbovanju pri nas dobro uspeva. Z izvedbo tega predloga, bi postala tovarna docela neodvisna od sedanjih dobaviteljev. Gorčica je zelo primerna kultura, ker jo lahko gojimo kot drugo letno kulturo po ječmenu, rži in pšenici. Sejemo jo na lahki, do srednje težki zemlji in glede podnebja ni posebno občutljiva.

2. Sadje:

Surovinske podlage za veliko sadno industrijo po zgledu drugih naših tovrstnih podjetij v Celju, Ajdovščini in Črnomlju, ni. Čeprav pridelava kamniški bazen po statističnih podatkih letno znatne količine sadja, vendar zaradi razvite

industrijske dejavnosti v Kamniku ter njegovi bližnji in daljni okolici, predvsem zaradi bližine Ljubljane, kot največjega konzumnega središča v republiki, ta pridelek ne bi mogel kriti potreb velike industrije za predelavo sadja. Pač pa je surovinska baza zadostna za kritje potreb manjše industrije, za izdelavo boljših, luksuznejših izdelkov. Celotne predvidene potrebe bodoče tovarne, brez grozdčja, so 20 do 50 ton in je te količine prav lahko dobiti iz okolice. Značaj produkcije sam pa nujno terjaja, da določene količine specialnih vrst sadja nabavimo drugje, ker nikjer ne rastejo vse vrste sadja, ki so potrebne za vrhunsko produkcijo.

3. Jagodičevje:

Iz jagodičevja bi tovarna izdelovala predvsem sadne sokove in jih deloma predelovala v sirupe. Pri tem bi prišle v poštev prvenstveno maline, ribez in borovnice, v drugi vrsti pa robidnice, jagode in brusnice, ne sicer toliko za sokove, kot za druge kvalitetne izdelke. V tem pogledu pa so pogoji zelo ugodni, saj je tovarna neposredno v surovinski bazi, ker prav blizu nje urejajo obširne nasade za maline in ribez, ki jih bodo v bodočnosti znatno razširili na okolico Kamnika, Trzina, Moravč in Tuhinja, ki je predvidena kot glavni rajon za gojenje črnega ribeza. Za gojitev jagodičevja je najprimernejši alpski svet in ravno v takem svetu leži Kamnik ter vsa njegova okolica. Za republiko Slovenijo je v prvi fazi predvidenih 600 ha jagodičevja, kar pa naj bi bila le začetna površina v še intenzivnejšem napredovanju jagodičastih kultur. To jasno kaže, kako važen bi bil industrijski obrat za predelavo jagodičevja v glavnem rajonu bodočih nasadov teh rastlin. Kamniška tovarna bi mogla v prvi fazi predelati okoli 100 ton surovega soka samo iz malin in ribeza, kar predstavlja vrednost cca 30.000 USA dolarjev letno. Da bi bila kvaliteta izdelanega malinovega in ribezovega ali kakršnega koli soka prvovrstna in da bi zadovoljila vse zahteve inozemskega trga ter ustrezala zakonskim predpisom v inozemstvu, je nujno, da jagodičevje čimprej iztisnemo in sok hitro konserviramo, ker ti produkti izredno hitro kipe in se razkrajajo. Zato bi nastala velika gospodarska škoda, če bi grozdčje hoteli prevažati v druge, bolj oddaljene tovarne. To bi namreč pomenjalo produkcijo sladkih sokov in izgubo dragocene suhe snovi. Tako nasadi v okolici na eni strani krijejo potrebe tovarne po surovini, na drugi strani pa zahtevajo predelovalno podjetje v neposredni bližini, saj pomeni tovarna za pridelovalce važen faktor za ohranitev kvalitete, zanesljivega odjemalca in rešitev transportnega problema.

Spričo tega, da daje n. pr. 1 ha malinovega nasada, sodeč po dosedanjih cenah, že v drugem letu preko eno četrtino milijona bruto dohodka, če računano na solidno ceno pridelka in ne na silovito dviganje cen, je treba pričakovati, da bo zanimanje kmetovalcev za jagodičevje izredno hitro raslo. Pri tem je treba poudariti, da po dosedanjih izkušnjah naša klima tako zelo

prija jagodičevju, da pri nas tudi kultivirane maline po svoji aromatičnosti prav nič ne zaostajajo za drugimi, kar zaman iščemo v drugih državah in tudi ostalih republikah.

Okoliš Kamnika je edini, ki daje določeno količino brusnic, zelo cenjenega sadja za sadne konzerve. Nujno potrebno je, da organiziramo zbiranje tako, da nam bo propadlo čim manj tega dragocenega jagodičevja in da bo tovarna predelala vse razpoložljive količine v kvalitetne produkte. Za te izdelke bi bila tovarna v državi tako rekoč brez konkurence.

Stroške in rentabiliteto nasadov ribeza in malin je izdelalo in izdalo »Strokovno združenje za sadje in zelenjavo LRS« v Ljubljani. Iz podatkov tega dela je razvidno, da bi mogli naši kmetovalci v višjih legah doseči na hektar nasajenega jagodičevja že v drugem letu po ureditvi nasada, namesto slabo uspevajočih žitaric ali drugih kultur, skoro desetkratni dohodek. Če bo podjetje organiziralo nekaj poskusnih nasadov v takih krajih, bo brez dvoma lahko v bližnji bodočnosti pridobilo številne kmetovalce za širjenje te kulture in si tako zagotovilo surovinsko bazo.

4. Zelenjava:

Podobno kot za sadje in jagodičevje velja tudi za zelenjavo, da mora biti predelana čimprej, če hočemo, da so izdelki prvovrstni in da obdrži zelenjava vse svoje naravne lastnosti in prednosti. Prav tako so uporabne za predelavo samo prvovrstne surovine in zato mora tovarna ležati čimbliže proizvodnim rajonom. Že dosedanje količine zelenjave, ki jo je tovarna predelovala, je dobila iz svojega okoliša. Predelovanje zelenjave pa bi se dalo še mnogo povečati, ker so pogoji za to ugodni.

Za konzervno industrijo uporabljamo razne vrste zelja (zelje, ohrovt, rdeče zelje, cvetača, koleraba), špinače, kumare, buče, paradižnike, papriko, grah, fižol, peso, korenje, zeleno, peteršilj, hren, čebulo, por, česen in šparglje. Vse te vrste ne prihajajo v poštev za začetno proizvodnjo, pač pa tiste, ki jih vlagamo v kis, ali prepuščamo mlečno-kislemu kipenju, medtem ko bi morda v bodočnosti asortiment povečali še z drugo zelenjavo in načini konserviranja, v skladu s potrebami trga in razvojem pridelovanja vrtnarskih kultur. Dohodki teh zelenjav so tako visoki, da je potrebna izredno majhna površina za kritje potreb tovarne in je zato surovinska baza docela zadostna. Seveda bo morala tovarna sama skrbeti za zadostne količine surovin primerne kakovosti s tem, da bo sklepala pogodbe s pridelovalci, da jim bo priskrbelo seme, gnojila in zaščitne snovi.

TRG IN MOŽNOSTI PRODAJE IZDELKOV POVEČANE PROIZVODNJE

S prodajo izdelkov dosedanje proizvodnje ni bilo težko, te bojazni pa tudi ni za povečano proizvodnjo in tovarna jo namerava zvišati ravno zaradi tega, ker ne more kriti velikega povpraševanja po svojih izdelkih. To velja za domači

trg, dane so pa tudi vse res velike možnosti tudi za izvoz. V izvozu imajo svoje posebno mesto ravno sokovi, ker je mogoče vsak čas prodati poljubne količine le-teh in dosegajo zelo ugodno ceno. V industrijsko in poljedelsko zelo razvitih deželah je po teh, z vitamini izredno bogatih sokovih, stalno zelo veliko povpraševanje, njih poraba pa je iz dneva v dan večja. Ker pa zahtevajo kulture teh sadežev zelo mnogo ročnega dela, se njihovi nasadi v omenjenih državah ne širijo več zaradi predrage delovne sile. V našem položaju in naših klimatskih pogojih imajo zato ravno te kulture zelo velik pomen in zelo veliko bodočnost, kar upošteva tudi plan razvoja kmetijstva. Razen vsega naštetega pa bo naraščala tudi potrošnja teh sokov doma, zaradi vedno večje industrializacije in zdravstvene prosvetljenosti ljudstva.

Cene za malinov sok »sukus« so se zadnji dve leti gibale takole:

Leta 1952 Avstrija za 1 t 3.000 do 3.200 šilingov, Švica 900 do 1.300 šfr.

Leta 1953 Avstrija za 1 t 2.800 do 3.100 šilingov, Švica 900 do 1.450 šfr.

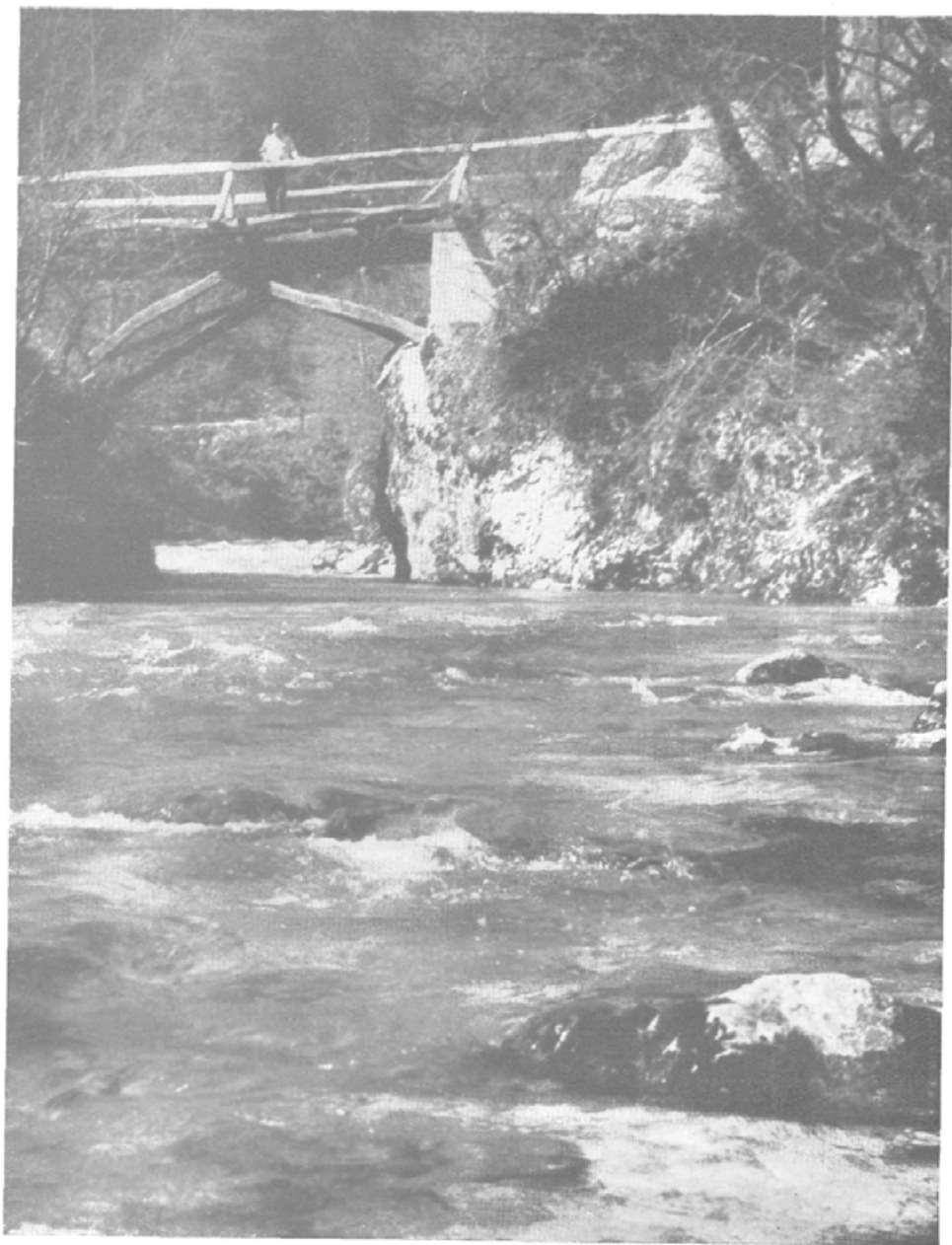
V letu 1954 pa so se cene znatno ustalile ter znašajo povprečno 1.400 šfr. za tono.

Da pa tovarna ni odvisna samo od izvoza, temveč da je njena poglavitna naloga, kriti tudi potrebe bližnjih krajev, izvira iz dejstva, da je Kamnik s svojo okolico po strukturi prebivalstva nekmetijski okoliš, prav tako pa tudi obmejnih okraji. Temu je treba dodati še Ljubljano z okoli 140.000 prebivalci, ki po ogromni večini niso kmetje in predstavljajo tudi za kamniško živilsko industrijo izredno velikega potrošnika, zato je treba pri perspektivi razvoja tovarne »Eta« Ljubljano in njene potrebe vsekakor upoštevati.

LOKACIJA

Širša lokacija je dana s tem, da podjetje v Kamniku že obratuje in torej pri tem ne gre za ustvarjanje novega podjetja, temveč samo za izpopolnitev in rekonstrukcijo že obstoječega. Sedanja lega tovarniških prostorov ni primerna iz prometnih in drugih razlogov. Tovarna ne leži neposredno ob železniški progi in bi nastale težave tudi pri gradnji industrijskega tira, ker bi moral prečkati glavno cestno žilo. Ker pa je treba postaviti novo tovarniško poslopje in ker bi se tudi železniški transport v zvezi z rekonstrukcijo podjetja v majhen živilski kombinat izredno povečal, bi morali izvesti lokacijo tako, da bi postavili novo tovarno ob železniškem tiru ali pa bi zgradili industrijski tir brez prečkanja ceste in bi bil ta čim krajši. Potreba po novi stavbi in novi lokaciji je tembolj pereča, ker obstoječe poslopje in sedanji prostori ne ustrezajo niti današnjemu obsegu produkcije, niti tehnološkim zahtevam, niti sanitarnim predpisom in je zato že sedaj v načrtu gradnja nove tovarne.

Poslopje, ki je bilo prvotno hlev, je čez 140 let staro in tako izrabljeno, da je že ogrožena varnost ljudi, ki v njem delajo. Ogrevanje delovnih prostorov je izključeno in ni mogoče izvesti primerne organizacije dela in kontrole.

Avguštin Lah: Kamniška Bistrica

Primanjkuje potrebnih skladišč in vsak razmah je nemogoč. Porušenje obstoječega poslopja in zidava novega bi pomenilo za dolg čas prekinitev celotne produkcije in s tem nenadomestljivo škodo za obrat, nastala pa bi razen tega še nevarnost, da izgubimo že izurjene kadre. Zidava novega poslopja poleg obstoječega ne bi bila ravno najboljša rešitev, ker je zemljišče, kjer naj bi poslopje stalo, izpostavljeno nevarnostim poplave, ima zelo visoko talno vodo in ga ne bi bilo mogoče podkletiti, bilo bi pa stisnjeno med druge objekte. Razen tega pa na tem mestu ni mogoče speljati industrijskega tira. Ko bo kombinat zgrajen v celotnem obsegu, pa bo industrijski tir nujno potreben. Zato je treba zasnovati mikrolokacijo nove zgradbe na drugem, primernejšem mestu, ki ne bo imelo naštetih hib in bo nudilo možnost za kasnejšo razširitev in postavitev preostalih objektov. Tako lokacijo je treba iskati ob železniški progi proti Ljubljani, ali pa ob predvidenih industrijskih tirih za druge industrije, da se tako stroški za tir razdele med več podjetij.

ZMOGLJIVOST PODJETJA IN ASORTIMENT PROIZVODNJE

Novi obrat za izdelavo gorčice, predelavo sadja, zelenjave, testenin, kruha in peciva bi imel takle asortiment proizvodnje in letne kapacitete:

gorčice in izdelkov iz nje	200 ton
surovih sadnih sokov	200—500 ton
sadnih sirupov	50—100 ton
boljših sadnih izdelkov s sladkorjem	20 ton
marmelade in džemov	40 ton
vložene zelenjave	200—300 ton
kandiranega sadja	5 ton
testenin	1200 ton
kruha in peciva	500 ton

Popolnoma točnega asortimenta in količin naravno ni mogoče vnaprej določiti, ker se ta ravna po zahtevah trga. Razen izdelkov iz čisto domačega sadja, bo treba v določeni meri proizvajati tudi izdelke z dodatkom drugega in celo južnega sadja. Posebej pa je treba tu opozoriti na brusnice, ki jih je mogoče dobiti ravno v okolici Kamnika in ki jih v ostali Sloveniji in Jugoslaviji ni. Predelavi brusnic bo morala tovarna v bodoče posvetiti vso pažnjo ter odločno poskrbeti za zbiranje in nakup. Za razmerje med izdelanimi sokovi in sirupi je odločilna potreba po kvalitetnih sirupih in njihovo ceno v državi ter med ceno za te izdelke v inozemstvu, oziroma so predvsem odločujoče izvozne cene za surove sokove. Vrednost proizvodnje za navedene količine bi bila cca 180 do 200 milijonov dinarjev letno in bi podjetje dosegalo letno 30 do 40 milijonov

dinarjev dobička. Pri takem dobičku pa bi moglo odplačevati potrebna investicijska sredstva, ki so približno preračunana na skupno 40 milijonov dinarjev, od tega za stroje 8,520.000, za gradnje pa 21,230.000 dinarjev. Maksimalni rok odplačila za prehransko industrijo, ne glede na vrsto pogona in na življenjsko dobo, je 25 let. Potemtakem bi bila letna anuiteta pri 3% obrestni meri in pri 25-letnem odplačevanju 2,000.000 dinarjev letno.

Novozgrajeno tovarniško poslopje bo s svojo povečano proizvodnjo lahko ena najlepših pridobitev bodoče kamniške komune.

Prirejeno na osnovi analiz in perspektivnega plana »Živilske industrije« Kamnik, ki ju je izdelalo »Slovensko kemijsko društvo« v Ljubljani.

Miha Maleš: Slikana vaza

PROBLEM RIBIŠTVA NA KAMNIŠKEM PODROČJU

Avguštin Lah

Iz strmih pobočij Kamniških Alp in s pobočij alpskega predgorja (Posavsko hribovje, kamniško-trojanska antiklinala) se stekajo precejšnje količine vode in skoraj ni doline, v kateri ne bi žuborel potoček. Številni potoki, ki se zbirajo in pritekajo v Kamniško Bistrico, tvorijo z njo del Savskega porečja.

Kamniške Alpe so del Južnih apneniških Alp in so v veliki meri zgrajene iz triadnih apnencev ter dolomitov, nastalih iz koral in kamenotvornih alg, ko je to področje še pokrivalo morje (Tethys, Sredozemsko morje). Te plasti so se dvignile iz morja v mezozoiku (srednji dobi geološke zgodovine). Toda še v terciaru (z njim se začne novi vek geološke zgodovine) je oligocensko morje segalo »tudi v Kamniške Alpe, v okolico Gornjega grada, pa še dalje tja na zgornjo Kamniško Bistrico«.¹ Usedline tega morja so iz konglomerata, peščenjaka, laporja, skrilnate gline in apnenca. Medtem ko se je ozemlje naše domovine dvigalo in se je morje umikalo proti jugozahodu in jugovzhodu, so postopoma izgubljale svojo moč gorotvorne sile, ki so ustvarile Alpe in Posavsko hribovje. Skladi v Kamniških Alpah so narinjeni od severa proti jugu in so alpski grebeni razvrščeni v smeri vzhod-zahod, pa tudi Posavsko hribovje ima isto slemenitev.

Relief tega področja je v grobih obrisih nastal v terciaru. Zaradi temperaturnih sprememb, vetrov, padavin, tekočih voda in ledenikov, delovanja rastlin, živali in tudi človeka pa se je površinsko lice nenehno preoblikovalo in se ta proces še danes nadaljuje.

¹ A. Melik, Slovenija

Nekateri izrazi:

antiklinala = geološki svod (nasprotno sinklinala = geološka kadunja),

triadni apnenci = apnenci, nastali v morju triadne periode, ki je trajala cca 50 milijonov let od 175 milijonov let nazaj,

terciar = cca 60 milijonov let trajajoče obdobje nove geološke zgodovine od pol milijona let nazaj,

oligocen = obdobje v terciaru,

diluvij = obdobje novejšje geološke zgodovine, ki je trajalo od 25.000 do 50.000 let nazaj.

V teku geoloških dob se je podnebje močno spreminjalo in nihalo. Posebno značilne so spremembe, ki so nastale v diluviju (pričele so se pred nekako 600.000 leti). Temperatura je tedaj zelo kolebala in se je štirikrat (v zelo dolgih presledkih; od zadnjega je preteklo kakih 7000 let) znižala za 4 do 6° C pod sedanje povprečje, da je tedaj najtoplejši del leta dosegel toplino sedanje zgodnje pomladi in je tudi poleti na višjih gorah snežilo. Nad 1400 m visoko se sneg ni mogel stopiti. Ločnica večnega snega je sedaj kakih 1200 m višje. Te skrajnosti v znižanju temperature imenujemo ledene dobe, med katerimi so bili toplejši medledeni oddelki.

V ledeni dobi (v zadnji poledenitvi) so se na snežiščih pod osrednjimi vrhovi in grebeni Kamniških Alp nakopičile ogromne količine snega. S strmih pobočij je sneg v plazovih grmel v doline in globeli ter se spreminjal v zrnato kašo in ledeno maso. Te ledene mase so napolnile globoko vrezano dolino Kamniške Bistrice in se pomikale do Kopišč, kjer se je ledenik topil. Čeprav je bil ta ledenik v primeri z drugimi alpskimi ledeniki majhen, so sledovi in učinki njegovega delovanja obsežni. V dolini Kamniške Bistrice so vidne ledeniške groblje od Žagane peči pod Brano (tudi Žagana peč je ledeniški bolvan!) do Kopišč. Ledenik je vlekel s seboj ogromne količine skalnega drobirja in prepereline, s silo pomikajočega se ledu in s skalami v njem je brusil dolino in ji kljub odpornejšim kameninam dal obliko korita. Ogromne količine materiala, ki ga je nanosil ledenik, pa je voda Bistrice odnašala in odložila kot prod v terasah na svojem obrežju vse od Stahovice do Trzina.

Površje pa se je preoblikovalo tudi v drugih dobah in na nepoledenelih področjih. Najmočnejši regulator v preoblikovanju površine so tekoče vode.

Na področju zgornjega toka Kamniške Bistrice so pogoji za stalno naselitev le na prisojnih legah, ki jih je na primernih terenih malo. Zato tam ni naselij, razen turističnih objektov in nekaterih poslopij za osebje, ki upravlja gospodarstvo tega predela.

Na vzhodni strani kamniškega gravitacijskega področja se razteza motniško-tuhinjska sinklinala, ki jo geografsko imenujejo Tuhinjska dolina. Njena severna pobočja tvori apneniška Menina planina, porasla z gozdovi in pašniki. Južna pobočja imajo razen gozdov več kultiviranega površja. Čeprav so tudi pobočja Tuhinjske doline ponekod zelo strma, jih povsod pokriva odeja prsti in rastja. Prirodni pogoji so na tem področju omogočili naselitev in nekoliko intenzivnejše gospodarstvo kakor na področju Kamniške Bistrice.

Hidrogeografska slika

Kamniška Bistrica izvira pri skoraj 600 metrih nadmorske višine ob robu štirikotne kotline, ki jo oklepajo skalnata pobočja velikanov Kamniških Alp. Izpod Jermanovih vrat (Kamniškega sedla) priteka vanjo Sedlišček.

Bistrica tvori ob izviru malo jezerce, iz katerega preide vodni tok v strmo korito z globokimi tolmoni. Tesen je izredno lep: v Predoslju pada voda v dvojnem slapu in nad njo se vzpenja prirodni »most«. Po nekaj kilometrih dobi dolina normalno debersko obliko. Pobočja se na obeh straneh spuščajo precej strmo neposredno v breg struge, a tudi vodni tok je precej močan, saj pri osmem kilometru rečne struge doseže dno Bistrice (pri Stahovici) nivo 430 m nad morjem (in je do tam padec na kilometer toka dvajset metrov). Bistrica dobi v tem zgornjem toku več pritokov, med njimi Kamniško Belo, Korošico in druge. Količnik odtoka vode pa je na gornjem vodozbirnem področju Bistrice spričo nepropustnosti terena, tenke plasti preperelin, slabe zaščitne vegetacijske odeje in pogostnega odplakovanja nedvomno zelo visok.

Na področju Kamnika in okolice je letno povprečno 1400 mm padavin, na alpskih velikanih okoli 2000 mm, a v sami kotlini na področju izvira Kamniške Bistrice tudi preko 2300 mm padavin letno. Bistrica se pretaka na padavinsko bogatem področju, pod pobočji strmih gora, polnih melišč in hudournikov. Tudi vodni tok Bistrice je tipično hudourniški: že nekaj ur po dežju se njeno korito spremeni v mogočen rečni tok, ki vali s seboj ogromno proda, in le nekaj ur po dežju prične voda tudi upadati.

Južno od Stahovice teče Kamniška Bistrica preko diluvialnih prodnatih teras in tudi sama odlaga mnogo naplavin. Vanjo pritekajo ob desnem bregu Bistričica, na levem pa Črna in Nevljica.

Med pritoki Kamniške Bistrice je Nevljica bogata voda, se pa po vodnem režimu precej razlikuje od nje. Tok Nevljice je celo nekoliko daljši kot gornji tok Bistrice pred sotočjem in vanjo se steka več, čeprav majhnih pritokov.

Geologi so ugotovili, da je Nevljica sprva tekla proti vzhodu, po toku Motnišnice.² Ob koncu terciara (tega je poldrugi milijon let) pa je zaradi dviganja osrednjega dela Kamniških Alp na Kozjaku nastala nova razvodnica in odtlej teče proti zahodu Tuhinjske doline Nevljica, na vzhodno stran pa Motniščica (v porečje Savinje).

Nevljica ima v pretežnem delu svojega toka znatno manjši padec in zato počasnejši vodni tok kakor Bistrica. Na področju s povprečno 1400 mm padavin letno, kjer je znatno debelejša plast prsti in močnejša vegetacija, ki regulira odtok vode, ji njeno vodozbirno področje zagotavlja mnogo manj nihaajoč vodni režim, kakor ga ima Bistrica. Nevljica ne naplavlja proda in je njen tok precej reguliran.

Stanje ribiških revirjev

Že po prirodnih pogojih za razvoj vodne favne in flore se obe vodi med seboj bistveno razlikujeta. Hudourniška Kamniška Bistrica, ki se pretaka preko

² Rakovec — H geologiji in morfologiji Tuhinjske doline. Zagreb 1939.
Klemenčič — Agrarna geografija Tuhinjske doline, Ljubljana 1952.

prodišč, izlizanih skal, naravnih in umetnih stopnic ter slapov, je zaraščena samo ob bregovih. Na njenem dnū se belijo le obrušeni kamni in skale. Bistrica je nerodovitna voda in postrvi, ki jih je sicer imela pred desetletji obilo, so zrasle le do cca 30 cm velikosti. Nevljica in njeni pritoki pa že na prvi pogled kažejo, da so dani vsi pogoji za bogato življenje v vodi, saj je bila nekda polna postrvi in lipanov, v posameznih tolmunih pa so se udomili tudi kleni.

Kamnik slovi kot turistično mesto, ki je izhodišče za številna planinska pota. V okolici Kamnika in na področju Bistrice pa Menine planine so bogata lovišča. Kamniška Bistrica in Nevljica sta bili svoj čas bogati športni ribiški vodi. Toda v mestu in okolici se je začela razvijati industrija, ki je kmalu prerasla v poglavitno vejo gospodarstva. Rentabilitetni račun privatnih industrijcev pa se ni nikoli skladal s prizadevanji mesta, da bi priroda v okolici mesta ostala bogata in lepa. Zato ni nič čudnega, če je mesto ostalo brez hotela, če športne naprave niso dograjene, če mesto ni dobilo telovadnice in je industrija, ki ni imela v pogledu vodá nikakih obveznosti, bistveno spremenila tudi vodni režim Bistrice. Med vojno pa je bilo tudi z eksplozivom uničenega mnogo vodnega bogastva.

Prva povojna leta gospodarske obnove so neizbežno usmerila vse gospodarske in družbene sile k reševanju številnih problemov, ki so bili mnogo bolj pereči in pomembni od turizma, čeprav ne moremo reči, da bi turizem ali šport zanemarili. V nadaljnji gospodarski graditvi se je spet uveljavila industrija in šele po desetih letih od osvoboditve prihaja do pravega izraza dejstvo, da se industrija razvija po socialističnih načelih, ki sinhrono usmerjajo vse veje gospodarstva. Toda z znatnim povečanjem industrije so v tem desetletju narasli tudi negativni vplivi industrije na stanje naših voda.

Za potrebe industrije odvajajo posamezne tovarne iz glavnega toka Bistrice po posebnih kanalih (mlinščicah, industrijskih rokavih) vodo za pogon turbin, kot hladilno ali pralno vodo ipd. V času minimalnega vodostaja teče po glavnem toku struge Bistrice skozi Kamnik (do pritoka Nevljice) komaj toliko vode, da lahko še ugotovimo, da rabi prodnata struga vodnemu toku. Toda nekaj kilometrov nad Kamnikom prihaja v Bistrico s pritokom Črne (pri desetkratni proizvodnji v primeri s predvojno) dnevno okoli 115 ton rudarske jalovine in kaolina iz rudnika kaolina, kjer nimajo čistilnih naprav. S periodičnim spuščanjem teh snovi v Črno in Bistrico postane voda domala bela kot mleko; kaolin se useda na dno in če je v rečno strugo na dolžini skoraj deset kilometrov zašlo kaj življenja, se iz nje takoj spet odseli.

Tovarna gumbov s kislinami čisti svoje izdelke. Teh kislin ne nevtralizira, temveč jih spušča v Bistrico. Podobno je z industrijskimi odplakami tovarne usnja v Kamniku, le da je teh količinsko mnogo več. Tovarna gumbov odlaga na svojem bregu vagonске količine preluknjanih školjk, keramična industrija odpadno keramiko in industrijske odplake. Tovarne, ki imajo svoje industrijske

struge, niso zgradile ribjih stez ob jezovih. Tudi tovarna »Svilanit« spušča v vodo ribam škodljive industrijske odplake. Mnoga podjetja lesne industrije spuščajo v vodo tudi nekaj žaganja. Po strugi Bistrice rijejo gradbeniki in odvažajo na stotine voz peska in kamna. Tako se je Kamniška Bistrica (nekdaj je bila res bistra!) spremenila iz športne vode v osrednji industrijski kanal, ob katerega bregovih se pretaka še celo omrežje manjših kanalov.

Povedati moramo, da so predstavniki industrije na posvetovanju s predstavniki oblasti, komunalnega gospodarstva, ribištva in turizma obljubili, da bodo na odškodninske zahteve ribiškega društva plačali določene prispevke, s katerimi bo mogoče postopoma obnoviti nekdanj bogate revirje. Razen tega bo nedvomno odločilno, če bodo že leta 1955 pričele obratovati čistilne naprave za industrijske odplake pri tovarni usnja, čistilna naprava pri novem obratu tovarne »Svilanit«, čez nekaj let pa centralna čistilna naprava za celotno mestno področje. Potlej ostaneta nerešeni še odplaki tovarne gumbov in rudnika kaolina v Črni. To podjetje dela poizkuse, da bi uvedlo nov način mletja in plavljenja kaolina, s čimer bi se brez gradnje čistilne naprave odplake zmanjšale za polovico.

Nekateri problemi razvoja ribištva

Ribiška družina v Kamniku bo morala zagotoviti za obnovo življenja v vodah, ki jih upravlja, močan prirast zaroda. Zaradi industrijskih odpadkov, za katere praktično kljub čistilnim napravam ni upanja, da bi jih povsem odpravili, bomo morali vlagati zarod tako intenzivno, da bomo s tem paralizirali škodo. Preiskave, ki jih je leta 1954 izvršil univ. prof. ing. Jelačin, so pokazale, da je v zgornjem toku Kamniške Bistrice mogoče zgraditi ribogojnico, ki bi z mladimi potočne postrvi vzdrževala biološko ravnovesje te vode. Ob majhnem pritoku s konstantno zimsko in letno temperaturo 6° C so dani za to vsi pogoji in v prvih mesecih leta 1955 se je v samovalilnikih izvalilo 20.000 iker bohinske potočne postrvi. Prav tako se je dobro razvil del v zgornjem toku leta 1954 vloženih (4200) mladice potočne postrvi, medtem ko je od (2100) šarenk, vloženih nekaj kilometrov niže, vidnih le malo.

Tudi ribiška družina se mora ozirati na rentabilitetni račun. Gradnja obsežnega obrata, ki bi gojil potrebne plemenske postrvi, in njegovo vzdrževanje v prvi fazi, nista uresničljiva. Stroški za tak obrat so zelo veliki, še posebno, ker zahteva nastavitev strokovnjaka. Amaterska pomoč ribičev, ki jih je malo in še niso usposobljeni za tako delo, pa za tako velik obrat ni zadostna, razen tega ima velika večina teh ribičev do predvidene lokacije ob izviru Bistrice 12 kilometrov poti navkreber. Zato smo se odločili za ugodnejšo lokacijo in obrat, kjer bo amaterska pomoč ribičev zadovoljiva, na prvotnem mestu pa naj bi uredili le preprosto valilnico.

Idejna zamisel predvideva izgradnjo solidne valilnice s sezonsko kapaciteto valjenja vsaj 100.000 iker, ki bi jih lahko nabavljali v centralnih ribogojnicah Slovenije, saj imajo veliko kapaciteto. Zelo ugodni prostori za zgraditev takega obrata so ob Uševku, pritoku Nevljice, pičel kilometer iz Kamnika in v naselju, kjer bi mogli imeti stalnega oskrbnika ter nenehno pomoč ribičev. Uševk nudi za ribogojstvo vse potrebne pogoje: voda je stalna, vodotok uravnotežen in v njem je mnogo prirodne hrane. Pred pričetkom gradnje je potrebno le še popravilo nekega opuščenega jezua.

Leta 1953 je Ribiško društvo Ljubljana vložilo v Nevljico 15.900 postrvjih mladice in naslednje leto še 7.200. Letos pa je do maja vložilo v pritoke Nevljice 10.000 postrvjih mladice. Zdaj je v Nevljici, ki ni okužena z industrijskimi odpadki, že kar precej zaroda, tako da bo po nekaj letih ob nadaljnjem intenzivnem vlaganju spet postala bogata ribiška voda.

Povprečni stroški vlaganja v letih 1953 in 1954 so bili letno okoli 150.000 din, leta 1955 pa bodo lahko znatno višji. Škoda, ki jo je povzročila industrija v Bistrici, se ne očituje samo v teh številkah. Ne izpopolni bi je niti podatek o resnični škodi na narodnem dohodku, ki ga Bistrica ne daje več in ki se zmanjšuje, ker odplake ene industrije škodujejo drugi. Tudi bi je ne pokazali podatki o stroških za čiščenje bregov Bistrice in industrijskih kanalov ter naplavin industrijskega izvora. Škoda je, da ena veja gospodarstva s svojim razmahom ne krepi druge, pa čeprav je ta druga turizem ali komunalna mestna ustanova. Škoda za to, česar naši delovni ljudje nimajo, pa četudi je prikrajšanih za to le nekaj desetih ribičev in še več tistih, ki bi radi z njimi uživali prirodo in zdravje. Naše vode so zdaj ljudska last, saj so minuli časi, ko so posamezni kapitalisti odkupovali in imeli izključno pravico do izkoriščanja tega bogastva prirode. In naposled, uničevanje ribiškega bogastva po najnaprednejši veji našega socialističnega gospodarstva daje potuho tistim, ki znajo nered izkoriščati v lastno korist.

Sladkovodno ribištvo je panoga narodnega gospodarstva, pravi naš zakon, ker obsega i gojitev i prilaščanje rib in rakov. Ribe v naravnih vodah so splošno ljudsko premoženje, ki ga upravlja ljudski odbor, ribištvo pa je pod nadzorstvom organov ljudske oblasti. Vsakršno povzročanje škode na ribah je prepovedano in kaznivo, prav tako tudi opuščanje izgradnje ali ureditve naprav, kot so ribje steze ter pregrade pred vodnimi turbinami. Ko je Ljudska skupščina LR Slovenije junija 1954 sprejela ta zakon, je uresničila prizadevanje naše skupnosti za harmonični razvoj vseh vej narodnega gospodarstva.

KAMNIK — TURISTIČNO MESTO

Svetozar Frantar

Kamnik, prijazno mestoce na robu kamniškega polja in ob vznožju Kamniških planin, ima že staro turistično tradicijo. Ko Valvasor opisuje lego Kamnika ne more prezreti, da leži mesto na »bistrem in zdravem kraju, med dvema hriboma«. Florentin Hrovat pravi v svojem delu »Kranjska mesta« (1885): »Kamnik slovi posebno zaradi zdravega, čistega gorskega zraka ter privablja leto za letom več tujcev na oddih.« Ljudevit Stiasny pa ga omenja v svojem zemljepisnem zgodovinskem opisu »Kamnik« (1894) hkrati z Bledom in pravi: »Kamnik je vreden, da se imenuje biser naše domovine... Bled in Kamnik sta bisera Kranjske... res ni mnogo krajev v Sloveniji, ki bi se bodisi po prirodni krasoti, bodisi po slavi svoje domovine, mogli kosati s Kamnikom.« Nadvse ugodna zemljepisna lega, barvitost in slikovitost prirode ter zdravo podnebje so pogoji, da se je mesto že v prejšnjem stoletju razvilo v prijetno letovišče.

Ker je tujski promet v Kamniku bolj in bolj naraščal, se je ob prelomnici stoletja pokazala potreba po ustanovitvi društva, katerega naloga naj bi bila, pospeševati in urejati promet izletnikov in letoviščarjev. Z odlokom takratnega deželnega predsedstva z dne 10. oktobra 1904 šte. 3997/Prez. je bilo ustanovljeno »Društvo za pospeševanje prometa tujcev za Kamnik in okolico«. Prvi predsednik društva je bil pok. dr. Kraut Alojzij. Pod njegovim vodstvom je pričelo društvo sistematično turistično propagando, uredilo je sprehajališča v mestu in bližnji okolici, postavilo je na razglednih točkah klopi in poskrbelo za markiranje izletniških potov.

Skopi podatki delovanja društva v tem času — arhiv društva je skoraj v celoti izgubljen — kažejo, da se je prav po zaslugi društva močno povečal dotok tujcev in zdraviliških gostov. Iz vseh krajev Evrope so prihajali gostje na oddih in zdravljenje v Kamnik, kjer je bilo že izza leta 1876 zdravilišče, znano pod imenom »Kurhaus«. Splošno zdravljenje je bilo urejeno po za tiste čase močno razširjeni in cenjeni Kneippovi metodi. Številne goste pa je privabljal tudi kopalni bazen ter svetlobne sončne in zračne kopeli.

Med prvo svetovno vojno je društvo prenehalo delovati in je bilo po končani vojni v letu 1919 črtano iz registra društev. Vojna je hudo prizadela turi-

stične naprave, zdravilišče »Kurhaus«, ki je bilo med vojno zasedeno po begun-
cih, pa je pričelo razpadati. V prvih povojnih letih si Kamnik kot turistično in
letoviško mesto kar ni mogel opomoči. Ko pa je v letu 1929 kamniški občini
odbor izvolil tričlanski odsek za tujski promet in je dne 15. junija 1930 sledila
ustanovitev »Tujskoprometnega društva«, so se pričele razmere vidno izboljše-
vati. Za tujskoprometno organizacijo se je mesto močno zanimalo ter je v letu
1932 doseglo članstvo društva 147 fizičnih in 14 članov pravnih oseb. »Tujsko-
prometno društvo« je pristopilo v februarju 1930 kot redni član k »Zvezi za
tujski promet v Sloveniji«, ki je bila osrednja slovenska turistična organizacija
in je povezovala vsa turistična in olupševalna društva Slovenije.

Novo ustanovljeno društvo je pričelo živahno delovati. Ob pomoči občine je
obnovilo zanemarjena sprehajališča in izletniška pota. Pozvalo je prebivalstvo,
da prijavi tujske sobe, katerih je popisalo 151 s skupno 249 ležišči. Približno
enako število ležišč je bilo na razpolago v gostinskih obratih. Statistika tujskega
prometa v Kamniku kaže v letih od ustanovitve društva do l. 1935 tole sliko:

	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
gostje letoviščarji:	186	458	507	653	608	612	536
nočnine letoviščarjev:	3462	6816	9694	10842	15478	15169	10661
prehodni gostje:	—	—	—	21639	21494	16819	17307

Gostje so bili po narodnosti povečini (80 %) Jugoslovani, prihajali pa so tudi
letoviščarji iz Grčije, Češkoslovaške, Anglije, Madžarske, ZDA, Italije, Avstrije
in Nemčije. Tujskoprometno društvo je posvečalo veliko skrb razvedrilu gostov.
Ti so se čez dan radi mudili v kamniški okolici in v kopališčih, zvečer pa so se
udeleževali prireditev dramskih odsekov, salonskega orkestra in mestne godbe.
Zlasti slednja je bila središče zanimanja in je pogosto prirejala kvalitetne in
dobro obiskane promenadne koncerte. Kdor je enkrat preživel počitnice v Kam-
niku, se je, če je le mogel, rad spet vrnil. Posameznim gostom se je mesto tako
priljubilo, da so prihajali v Kamnik na letovišče leto za letom.

Kako ugodno so se počutili tujci v Kamniku pričajo številna pisma, ki jih je
vsako leto prejemale društvo. Takole pišejo: »V Kamnik me privabljajo lepi
gozdni sprehodi in planine v okolici, zdravo podnebje, lepota in raznolikost
flore in ne nazadnje, prijaznost ljudi... Kamnik je idealno letoviško središče...
Posebej moram poudariti izredno ugodno lego kraja ob vznožju gora in sredi
razsežnih gozdnatih gričev... zrak je prav posebno čist, tudi ob vročih dneh
osvežujoč... V vašem prijaznem in ljubeznivem mestecu sem bil najbolje
sprejet in sem se zelo udobno počutil. Lepi sprehodi, povsod zelenje, divne pla-
nine, vse to napravlja Kamnik prijeten počitniški kraj... Kamnik s svojo pre-
krasno okolico mora zadovoljiti okus vsakogar, pa naj bo turist, letoviščar ali
športnik... Izredno sem se počutil v Kamniku. Kaj mi je bilo najbolj všeč? Vse

— divna lega mesta pod samimi gorami, krasno kopališče, številni lepi sprehodi, čist gorski zrak, ne prevroči dnevi in ugodne, hladne noči, vse je kot nalašč prirejeno, da pomirja utrujene živce... Posebej moram pohvaliti odlično vodstvo tujskega prometa. V Kamniku sem se izredno počutil ter se odpočil v tej gozdni prirodni lepoti. Kamnik s svojo okolico je od prirode ustvarjen za osvežujoči oddih zaprašenih velemeščanov...» Takšna in podobna pisma, prepolna hvale o Kamniku in njegovi okolici, je prejemale Tujskoprometno društvo od domačinov in tujcev.

S podporo Zveze za tujski promet v Sloveniji je založilo društvo lepo opremljeno propagandno brošuro v več jezikih in jo razposlalo turističnim uradom in posameznikom, doma ter v tujini.

Društvo je skupno z mestno občino in takratno Meščansko korporacijo sodelovalo pri graditvi kopališča na Nevljici, ki je bilo zgrajeno med prvimi športnimi kopališči v Sloveniji. Pri svojem delu je bilo tesno povezano z občinskim odborom, s podružnico SPD, cestnim odborom in drugimi lokalnimi faktorji. Dobro se je zavedalo, da pomenja tujski promet za Kamnik dvig blagostanja.

V svojih načrtih in zahtevah je bilo društvo kaj odločno, saj je že takrat zahtevalo modernizacijo cestnega omrežja, skrajšanje zveze Kamnika s Savinjsko dolino, odstranitev tovarne smodnika iz Kamnika in uporabo ogromnega zemljiškega kompleksa za mirne industrije, uvedbo motornih vlakov, zgraditev novega hotela s koncertno in plesno dvorano. Zanimalo se je za obnovo zdravilišča, ki je bolj in bolj razpadalo. Sodelovalo je pri anketah v zvezi z zdraviliščem ter ureditvijo tujskoprometnega sektorja mesta, ki naj bi segal od novega in starega kopališča do Prašnikarjevega dvorca.

Z velikim zanimanjem je zasledovalo društvo delo »Kopališke družbe d. d.« Kamnik, ki je v letu 1935 prevzela »Kurhaus«, v njem zopet uredila kopalni bazen, oddelke za hidroterapijo ter medicinske in čistilne kopeli. Kopališka družba je imela v načrtu nadzidavo vile »Neptun«, ki je bila v kompleksu zdravilišča, in je mislila uvesti v Kamniku Schrottovo zdravljenje po vzgledu Linde Wiese v Češkoslovaški. Če bi se ta akcija finančno obnesla, je nameravala urediti in obnoviti tudi glavna poslopja bivšega tako znamenitega »Kurhausa«. Zaradi izrazito kapitalističnih teženj družbe, ki je zahtevala le prehitro takojšnjih velikih profitov, je izvedba teh zamisli propadla.

Druga svetovna vojna je uničila vse plodno in uspešno delo Tujskoprometnega društva. Društvo je dejansko prenehalo delovati že v letu 1940, ko je zaradi vojnih dogodkov domala zamrl tujski promet.

Po osvoboditvi so bile skoraj vse turistične naprave, zlasti kopališče na Nevljici, uničene. Nova ljudska oblast je zastavila takoj vse sile za čimprejšnjo obnovo turizma. 29. novembra 1945 se je sestel posebni pripravljalni odbor, katerega naloga je bila proučiti nastale razmere na področju turizma in možnosti obnove turističnih naprav. Postavljene so bile zahteve po obnovitvi

kopališča na Nevljici, kopališča »Neptun«, smučarske skakalnice, zgraditvi planske postojanke na Starem gradu, ureditvi potov, zavarovanju kulturnih in umetniških ter spomenikov iz NOB in preureditvi dvonadstropnega poslopja karantenske postaje v sodobno urejen hotel. Pripravljalni odbor je bil v tesnih stikih s Tujskoprometno zvezo v Ljubljani. Kljub dobri volji pa društvo, katerega ustanovitev naj bi dosegel pripravljalni odbor, ni moglo zaživeti. Šele v letu 1947 je bil sklican ustanovni občni zbor. Tujskoprometno društvo se je preimenovalo v »Turistično društvo Slovenije Kamnik«, pozneje pa v »Turistično društvo Kamnik«.

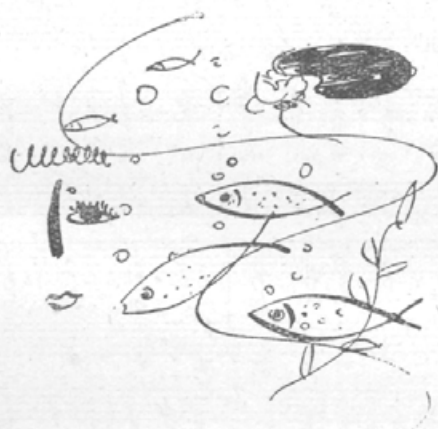
Ljudska oblast je zelo ugodno in z velikim zanimanjem sprejela obširen program društva ter obljubila vso pomoč. Kljub temu pa je treba priznati, da se turizem in tujski promet v Kamniku po osvoboditvi doslej še nista mogla razviti v glavnem zaradi pomanjkanja nastanitvenih kapacitet. Zasebno stanovanja, ki so mogla sprejeti pred vojno skoraj polovico vseh letoviščarjev, so po vojni zaradi silnega dotoka prebivalstva v mesto, prenapolnjena. Vsako nadaljnje utesnjevanje, pa čeprav samo za čas turistične sezone, je povsem nemogoče. Društvo je zato odločno vztrajalo, da se preuredi stavba, last TVD Partizana, ki stoji v parku bivšega »Kurhausa«, v moderen hotel, kar bi bilo mogoče doseči z minimalnimi sredstvi. V stavbi, ki je sredi športnih naprav, je 35 sob, dve prostorni jedilnici, moderna kuhinja, kopalnice in centralna kurjava. Društvo s svojo zahtevo ni uspelo ter je morala biti porabljena stavba, ki leži na najidealnejšem prostoru za hotel, za potrebe Doma invalidne mladine. Turizem v Kamniku je tako ostal brez osnove za svoje delovanje. Posledice teh razmer se jasno kažejo v statističnih podatkih gibanja gostov v zadnjih letih. Skupno s prehodnimi gosti kaže obisk Kamnika tole sliko:

	1952	1953	1954
gostje:	1219	1698	1786
nočnine:	1602	2051	2128

Če primerjamo te številke s podatki za čas od leta 1929 do 1935, jasno vidimo, kakšna je slika turizma v Kamniku. Gostov, ki bi letovali v Kamniku, praktično sploh ni, saj znaša povprečje bivanja posameznega gosta nekaj nad en dan. Stanje pa tudi ne more biti drugačno, ker razpolaga mesto za vse potrebe turizma s komaj 40 posteljami.

Priznati moramo, da je bil v zadnjih letih po zaslugi LOMO Kamnik izredno hitro in lično urejen. Zgrajeno je bilo najsodobnejše športno kopališče ter stadion. V gradnji je asfaltirana cesta Kamnik—Trzin, ki bo podaljšana do Kamniške Bistrice. V pripravi je graditev žičnice na Veliko planino, v najkrajšem času bo ugodno rešeno pereče vprašanje športnega ribolova v Bistrici in Nevljici — z eno besedo, podani so prav vsi pogoji za uspešen razvoj turizma,

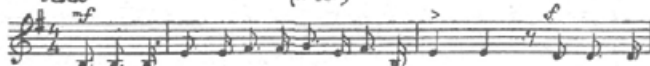
manjka le sodobno urejen hotelski objekt. Temu vprašanju bo v bodoče Turistično društvo posvetilo vso pozornost ter ne bo odnehalo prej, da bodo zagotovljeni krediti za graditev tega prepotrebne objekta. Naš ljudski odbor nam je nudil v naši dosedanji borbi vso podporo, upamo pa, da bo bodoča komunalna ureditev pripomogla do uresničenja te upravičene zahteve. Če bomo po graditvi hotela uredili še stari Prašnikarjev dvorec, bodo nastanitvene potrebe za prvo silo urejene. Kamnik bo tako mogel spet postati važno središče turizma in tujskega prometa, saj to zaradi svojih izrednih prirodnih lepot tudi zasluži.

Pozdrav Kamniku (A Lah)

Viktor Vihovec

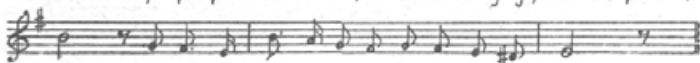
Beselo

1. Vsto-le-tjih Kamnik je pre-ma-jal vse vi-ha-rje z-gra-do-vi.
2. Tu pod go-ra mi us-tva-ja sta-čo rad ka-mni-rjev ka-ra-mi.
3. Vdo-li-mi ti-lu se ble-šča pri-ro-dni bi-je-r

1. vni-d u-ni-čil tu je go-spo-da-rje, pri-pa-l je Turke, Švobe, bugo, be-do,
2. kov, ka-vi-na-rjev m-rad u-spr-jev, rod čr-nih mli-na-jev, rod de-lav-nih lju-
3. i-šča svo-jo pot po-fo-čak bi-šter, ko san-če gre-je, to-ža te pla-mi-že

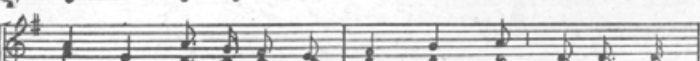
1. glad m-vno-ve dni po-na-sen vstal kre-pak in m-lad.
2. ži, ku-bruh-jm da-je les, be-ga-sivd skal pr-sti.
3. hlad, na lep spre-hod te va-bi sta-ti ma-li qrad.

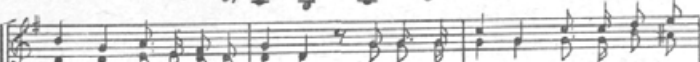
Ve-se-la pe-sem se gla-si spla-mi-ne, od črn-tav.

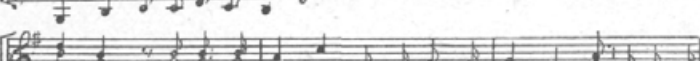
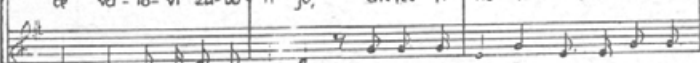
ca-m od vr-hov Me-ni-ne, do ka-mni-

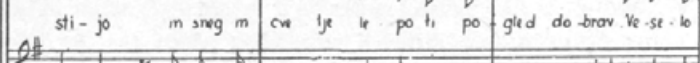
ka od-me-va kot go-ra po-zdrav m-bi-siri-

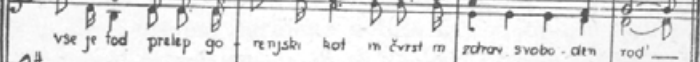
ce va-lo-vi žu-ba-ti jo, čreves vr-ho-vi v ve-lru ša-le-

sti-jo m-sreg m-cve-tje le-po-ti po-gled do-brav ve-se-lo

vse je tod prelep go-re-njski kot m-čvrst m-zdrav svobo-den rod'

K A Z A L O

Uvodna beseda	1
Tomo Brejc: Ob deseti obletnici osvoboditve	3
Jože Štok-Korotan: Slandrovci na Kamniškem	6
Avguštin Lah: Historia vitae magistra. Nekaj beležk iz obče, narodne in kamniške mestne zgodovine	22
Janko Polec: Kamniške meščanske hiše in njihovi lastniki v dve sto letih	51
Emilijan Cevc: Poznogotsko kamnoseštvo v okolici Kamnika	111
Emil Cesar: Anton Medved in F. S. Finžgar v Cirilskem društvu	125
Emil Cesar: Nekaj podrobnosti k Medvedovi izdaji Gregorčičevih poezij	142
Emil Cesar: Jerica Podbojeva in Prešeren	152
Alfred Janko: O kamniški komuni	154
Zvone Verstovšek: Ob desetletnici kamniške gimnazije	159
Natalija Širca: Zgodovinski oris osnovne šole v Kamniku	177
Peter Bitenc: Glasbena šola v Kamniku	181
Marica Brejc: Dijaški dom v Kamniku	185
Drago Mehora: Delavsko prosvetno društvo »Solidarnost« v Kamniku ..	186
Inž. Albert Čebulj-Samo Vremšak: Zgodovina »Lire«	191
Bogdan Kobol: Pregled gospodarskega razvoja in stanja mesta Kamnik ..	197
Miha Prešeren: Zlvinoreja in planšarstvo v kamniški komuni	221
Lojze Koder: Od mlina do tovarne	232
Roža Ravnik: Ob petdesetletnici tovarne »Stol«	237
Franjo Lipovec: Kamniška tekstilna industrija	245
Franc Zore: Živilska industrija v Kamniku	250
Avguštin Lah: Problem ribištva na kamniškem področju	259
Svetozar Frantar: Kamnik — turistično mesto	265

KAMNISKI ZBORNIK
1955

IZDAL IN UREDIL UREDNISKI ODBOR

GLAVNI UREDNIK:
AVGUSTIN LAH

Z RISBAMI IN VINJETAMI OPREMIL:
FERDO MAJER

NAKLADA 2000 IZVODOV

TISKALA TISKARNA
SLOVENSKEGA POROCEVALCA V LJUBLJANI
JUNIJA 1955

Za svoje
izdelke jamči
podjetje
s 100-letno
tradicijo

PODJETJE KAMNIK

V K A M N I K U

izdeluje razna razstreliva
za rudarstvo,
rudarski in lovski črni
smodnik, vžigalno vrvico
za rudnike in kamnolome

MESTNA HRANILNICA V KAMNIKU

je bila ustanovljena z odločbo ljudskega odbora mestne občine Kamnik. Za vse vloge in njihovo obrestovanje jamči.

Mestna občina Kamnik z vsem svojim premoženjem in z vso svojo davčno močjo. Zato nalagajo sodišča denar mladoletnikov v naš zavod. Sprejemamo vloge na knjižice in tekoči račun ter dajemo kratkoročna posojila.

PODJETJE

„MESO“

KAMNIK

Tek. rač. N. B. 613-T-125.

Tel. 2-32

nudi cenjenim odjemalcem vse vrste svežega mesa in mesnih izdelkov na drobno in debelo s solidno postrežbo ob najnižjih dnevnih cenah. Za naročila se obračajte na »Meso« Kamnik.

Trgovsko podjetje

POTROŠNIK KAMNIK

Cenjenim odjemalcem se priporočamo za nabavo vseh vrst prehranskih artiklov, tekstila, konfekcije in trikotaže ter sadja in zelenjave v naših trgovinah. — Dobro boste postreženi. — Ugodne cene. — Kvalitetno blago.

Gostinsko podjetje

„GROZD“ Kamnik

opravlja v zadovoljstvo gostov v svojih gostiščih: »Pri Marjanci«, »Pri Bundru«, »Pri Nacetu«, »Dom Komenda«, »Gorenje«, »Grintovec«, »Duplica«, »Menza Titane«, »Penzionsko gostišče«, vse gostinske usluge.

Se priporočamo!

AVTOPROMET KAMNIK

izvršuje s tovornimi avtomobili prevoze vseh vrst blaga, selitve itd. po naročilu. Ob sobotah in nedeljah vzdržuje redno avtobusno progo v Kamniško Bistrico in nazaj. Izvršuje avtobusne izlete po naročilu v vse smeri s 39-sedežnim avtobusom ter ima na razpolago udoben šestsedežni aviotaksi. Cene primerne, postrežba točna!

Izkoristite ugodno priložnost. Pismena ali osebna naročila sprejema Avtopromet Kamnik, Graben 37. Telefon 369.

PRIPOROČA SE
TRGOVSKO PODJETJE

„ZVEZDA“ KAMNIK

S SVOJIMI
POSLOVALNICAMI

SPLOŠNO KLJUČAVNICARSTVO IN VODOVODNE INSTALACIJE KAMNIK

izvršuje vsa dela iz strojnega in stavbenega ključavničarstva, vse vodovodne instalacije napeljuje ter sanitarne naprave in opravlja tudi vsa stavbno-kleparska dela. Bodoči program podjetja je, da bo razen dosedanjih izdelkov in uslug izdelovalo tudi razno orodje za kovinske stroke. Z dobro kvaliteto svojih izdelkov in uslug ter točno in solidno postrežbo se priporoča vsem delovnim kolektivom in vsemu delovnemu ljudstvu kolektiv podjetja.

Planinci! Nedeljski izletniki! Popotniki! Letoviščarji!

Obiščite ob priliki izletov v Kamniške planine naše obrate na najbolj prometnih točkah. Restavracijo s tujskimi sobami »Planinko«. Restavracijo »Malograjski dvor«. Gostilne »Pri Grogue«, »Pri ribiču«, »Pod Skalco«, »Zlata kaplja«, »Bistrica«, »Pri Bevcu«. Slaščičarno »Vesno« s kvalitetnimi slaščicami in sladoledom. Moderno opremljeno »Kavarno«, kjer je velika izbira revij in časopisov, v plesni dvorani ob sobotah in nedeljah popoldne ples. Pridite, postregli vam bomo v vaše najboljše zadovoljstvo!

Gostinsko podjetje »PLANJAVA« Kamnik

TRGOVSKO PODJETJE

„**Kočna**“

KAMNIK

nudi cenjenemu občinstvu v svojih specialnih trgovinah bogato izbiro raznovrstnega blaga po zelo ugodnih cenah:

- »DELIKATESA«
 - »METKA« špecerija
 - »MOJCA« špecerija
 - »SUKNO« tekstil
 - »USNJE-OBUTEV«
 - »ELEKTROMATERIAL«
 - »TIP-TOP« galanterija
 - »KOMISIJA«
 - »KURIVO«
- se priporočajo.

„PLESK“- KAMNIK

IZVRŠUJE VSA SOBOSLIKARSKA, ČRKOSLIKARSKA IN PLESKARSKA DELA PO ŽELJI NAROČNIKOV KVALITETNO IN KONKURENČNO TER SE SE NADALJE PRIPOROČA.

**Papirnica
Količevo**

POŠTA DOMŽALE

Priporočamo svoje izdelke:

plakadni papir — pergamentni nadomestek, pergamin in havana — pelir in prepisni papir — klobučni, servetni in toaletni papir — kromonadomestek — karton in navadni karton — sivo lepenko — elektroprešpan-lepenko in druge specialne lepenke.

Keramično
kemična
Kamnik industrija

se priporoča s svojimi obrati in proizvodi:

Telefoni:

Uprava — Kamnik 346
Svit — Kamnik 347
Kalcit — Kamnik 346
Kremen — Domžale 49
Tobi — Domžale 22
Peč — Mengeš 17

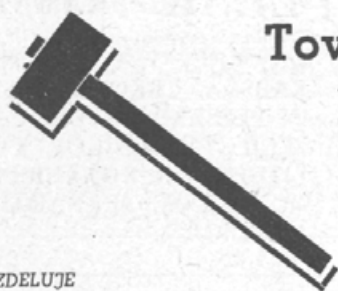
Zelezniške postaje:

Keramika — Svit: Kamnik
tovorišče Peč: Jarše
Kremen — Tobi: Domžale
Kalcit — Kamnik tovarišče

Bančni račun:

NB filiala Kamnik 613-T-15

- »KERAMIKA« Kamnik — gospodinjska, dekorativna in tehnična keramika
- »SVIT« Kamnik — polirna sredstva — jermenska smola
- »KREMEN« Domžale — livarski peski — ognjevzdržna glina
- »PEČ« Mengeš — sobne in kmečke peči — kamini — obložne ploščice
- »TOBI« Ihan — mleti kalcit — zidne barve — livarski pripomočki
- »KALCIT« Stahovica — surovi kalcit

**Tovarna
kovanega
orodja
Kamnik**

IZDELUJE
VSE VRSTE

S I I I I

K R A M P E

M A C O L E

K L A D I V A

G A S I L S K E S E K I R E

in priznane

P L A N I N S K E C E P I N E

DOBRA POSTREŽBA

SOLIDNE CENE

PRIPOROČAMO SE!

GRADITELJ

GRADBENO PODJETJE KAMNIK

IZVRŠUJE VSA GRADBENA DELA NA OBJEKTIH
VISOKIH IN NIZKIH GRADENJ, IMA V SVOJEM
SESTAVU OBRAT CEMENTNIH IZDELKOV, KI IZ-
DELUJE CEMENTNE CEVI IN BETONSKA DIMNI-
SKA VRATCA TER VSE VRSTE IZDELKOV IZ
DEKORATIVNEGA IN KONSTRUKTIVNEGA UMET-
NEGA KAMNA.

Vse objekte in izdelke izvršuje kvalitetno,
po konkurenčnih cenah in v zaželenem roku.

Tovarna

*gumbov
u Kamniku*

izdeluje vse vrste gumbov, kot n. pr. biserne, koščene, lovske, rožene in galalitne, in sicer iz raznih plastičnih mas. — Izdelujemo tudi galanterijske artikle, kot igle za pletenje, vložke za srajce, zaponke in podobno. — Priporočamo naš kožni oddelek, ki izdeluje kožnate in druge senčnike ter podbradnike za vse vrste kap. — Tovarna ima možnost izdelovati tudi druge artikle, ki jih potrebuje naša industrija — posebno tekstilna — kolikor bi le-te lahko izdelovala iz galalita in drugih plastičnih mas. — Naša kvaliteta je poznana kot odlična in tudi v ceni smo konkurenčni.

SILVA

GOZDNO IN LESNO
GOSPODARSTVO AGRONOMSKE
IN GOZDARSKE FAKULTETE
LJUBLJANA

UPRAVLJA IN NEGUJE GOZDOVE, OPRAVLJA EKSPLOATACIJE V LASTNI REŽIJI, PREDELUJE VSE VRSTE LESA IZ LASTNIH IN OKOLIŠKIH NEDRŽAVNIH GOZDOV. PROIZVAJA VSE VRSTE GOZDNIH SORTIMENTOV, REZAN LES IGLAVCEV IN LISTAVCEV, ZABOJE, GALANTERIJSKE IZDELKE ZA DOMACI TRG IN IZVOZ.

Živilska industrija Kamnik *z obrati:*

„KVAS“ — MENGES

„ETA“ — KAMNIK

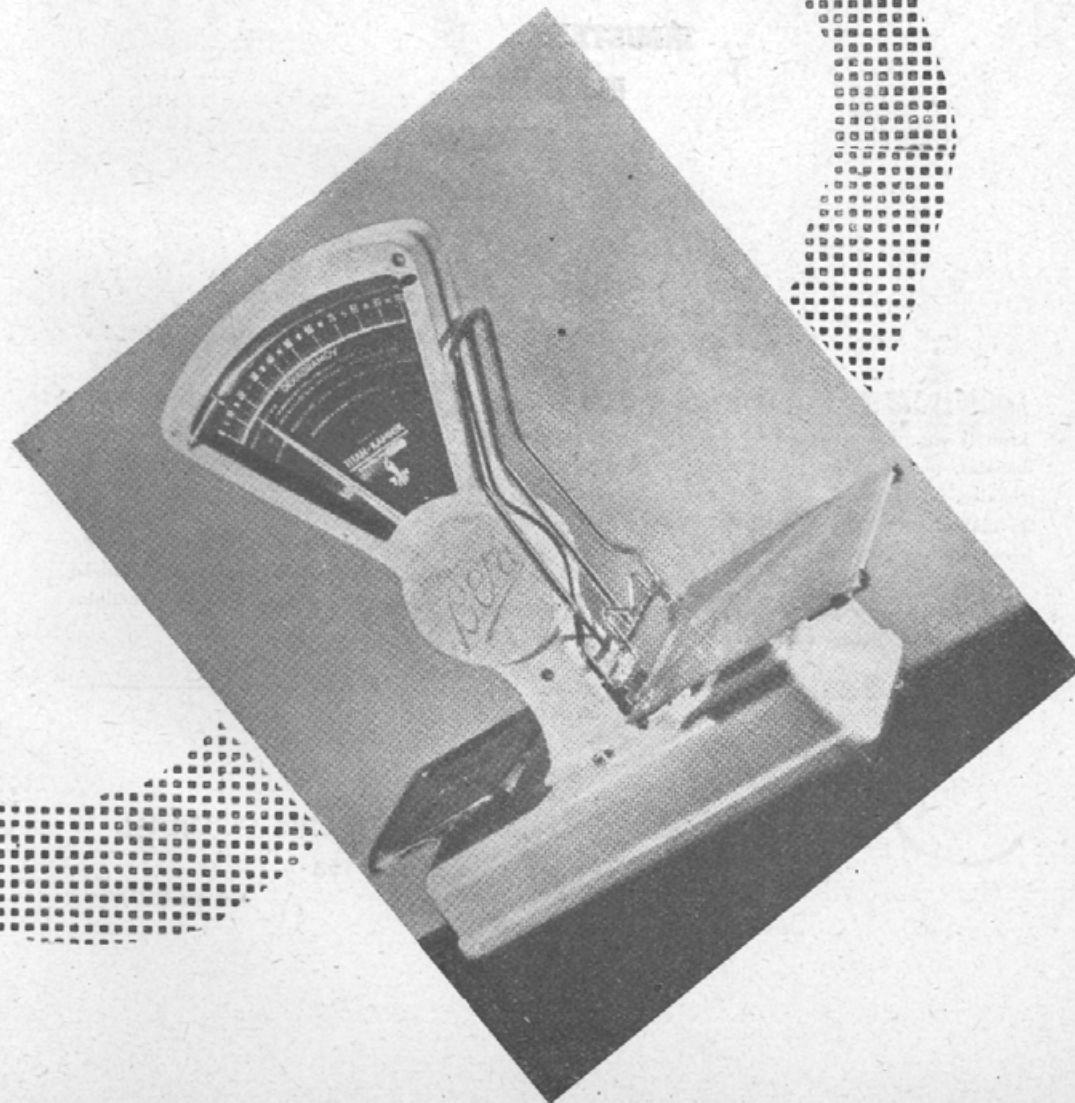
„TRIGLAV“ — ŠMARCA

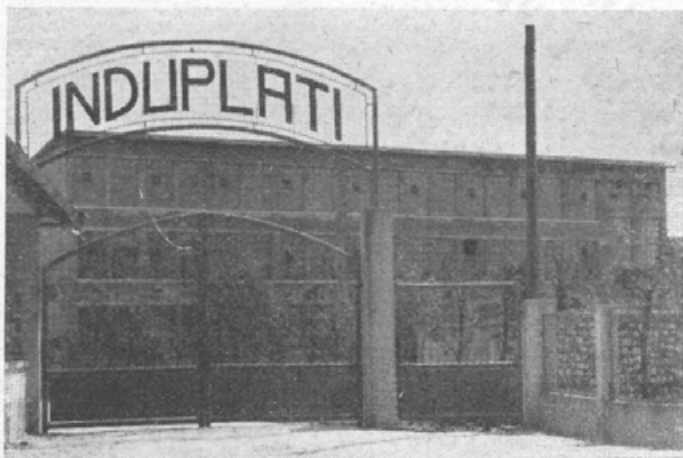
IZDELUJE: KVAS, GORCICO, VLOZENE KUMARICE, PAPRIKO V KISU IN TESTENINE. PROIZVODI, KI JIH IZDELUJE PODJETJE SO PRVOVRSTNI, ZATO ZAHTEVAJTE POVSOD IN VEDNO NAŠE IZDELKE.

Titan

Izdeluje:
ključavnice vseh vrst in di-
menzij za stavbe in pohi-
štvo, kuhinjske stroje in
avtomatske, balančne in
kuhinjske, tehnične, ročne
vrtalne in brusilne stroje,
fitinge, Ewart verige iz tem-
per litine, fitinge — spojne
dele za vodovode in cen-
tralno grelne, Hoffmann ma-
terial iz temper litine, kot
n. pr. kape za izolatorije,
obesalne ponvice, obesalna
stremenišča, obesalne in raz-
bremenilne sponke, litože-
lezne in medeninaste uteži,
razno okovje itd.

TOVARNA KOVINSKIH
IZDELKOV IN LIVARNA
KAMNIK — SLOVENIJA

**INDUSTRIJA
PLATNENIH
IZDELKOV
JARŠE**

Pošta Domžale, LR Slovenija

Železniška postaja Jarše

Brzojavni naslov: »Induplati«, Domžale

Tekoči račun pri Narodni banki FLRJ, podružnica Domžale štev. 6131-T-9

PROIZVAJAMO: razne lanene tkanine surove in beljene, lanene damast garniture, brisače, kuhinjske krpe (karo), laneno in pollaneno platno za rjuhe, laneno in pollaneno salonsko jadrovinu, krojaški kanafas, platno za ležalne stole laneno in bombažno z bordurami. / Bombažni (jacquard) gradel za žimnice, impregnirano tkanino za vetrne jopiče in nahrbtnike, lahke impregnirane tkanine za šotore in plahte, impregnirane tkanine za sončne plahte (progaste in enobarvne). / Tehnična (filter) platna vseh vrst, tako bombažna kakor tudi lanena, razna slamarična platna, konopljena in lanena ter tkanine za embalažo. Težke impregnirane tkanine za vagonška in kamionska pokrivala, konopljene gasilske cevi, gurte itd. / Izdelujemo tudi tkanine po posebnih naročilih preko količine 500 metrov. — Predilnica lanu in konoplje, lastna barvarna, impregnacija, belilnica in tiskarna za filmski tisk.

Projekt

SPLOŠNO GRADBENO PODJETJE
Kranj, Jezerska 15a

se priporoča

BRZOJAVI: UTOK
TELEFONI: DIREKTOR 319
KOMERCIJALA 320
HISNI 314
RAČUN PRI NB KAMNIK: 613-T-28

tovarna usnja **Kamnik**

IZDELUJE VSAKOVRSNO SVINJSKO USNJE.
POSEBNO KVALITETNE, SVETOVNO ZNANE
VRSTE SO: SVINJSKO GALANTERIJSKO IN
KNJIGOVEŠKO USNJE, GLADKO IN PREŠA-
NO, V BARVAH — SUNBURN HAVANA, LON-
DON IN HASEL. — SVINJSKI SAFIJAN —
SVINJSKI CEPLJENEC TER SVINJSKA POD-
LOGA VEGETABIL IN KROM.

KAMNIK — JUGOSLAVIJA

TELEFON 204, 205

TELEGRAM »STOL KAMNIK«

ŽELEZNIŠKA POSTAJA DUPLICA

ŽELEZNIŠKA NAKLADALNA POSTAJA KAMNIK

NARODNA BANKA FLRJ, PODRUŽNICA KAMNIK

TOVARNA UPOGNJENEGA POHIŠTVA

Upognjeno pohištvo

Moderno pohištvo iz lepljenega lesa

Pisarniška oprema

PODJETJE

ŽAKARDSKI SVILENI
IN BOMBAŽNI IZDELKI

KAMNIK

Telefon 393, 343

IZDELUJE: BRISAČE FROTIRKE
BRISAČE VAFEL
NAMIZNE PRTE
KRAVATE
ŠALE

NOVITETE: KOSMIČASTI TISK
SVILENA IŽŽGANKA
DEKORATIVNE TISKANE TKANINE
SVILENI BROKATI

